ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μαρία Σαμαρά - Κωνσταντίνος Τοπούζης

Αρχαία Ελληνικά (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά έπη Οδύσσεια

Α΄ Γυμνασίου

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Α΄ Γυμνασίου

Ομηρικά έπη Οδύσσεια

EÑÃÏ ÓÕÃ×ÑÇÌÁÔÏÄÏÔÏÕÌÅÍÏ 75% ÁÐÏ ÔÏ ÅÕÑÙÐÁÚÊÏ ÊÏÉÍÙÍÉÊÏ ÔÁÌÅÉÏ
ÊÁÉ 25% ÁÐÏ ÅÈÍÉÊÏÕÓ ÐÏÑÏÕÓ

ISBN 960-06-2065-2

Αρχαία Ελληνικά (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά έπη Οδύσσεια

Α΄ Γυμνασίου

Μετάφραση: Δ.Ν. Μαρωνίτης

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ | **Μαρία Σαμαρά**
Επίτιμη Σχολική Σύμβουλος
Κωνσταντίνος Τοπούζης
Φιλόλογος

ΚΡΙΤΕΣ – ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ | **Ανδρέας Βοσκός,**
Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών
Μαρία Ράπτη,
Σχολική Σύμβουλος
Βενετία Μπαλτά,
Φιλόλογος, Σχολική Σύμβουλος

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ | **Γεώργιος Πισκοπάνης,**
Εικονογράφος- Σκιτσογράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ | **Ευάγγελος Μπακλαβάς,**
Φιλόλογος

ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ | **Χριστίνα Αργυροπούλου,**
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα,
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ | **Αγάθη Γεωργιάδου,**
Φιλόλογος, Σχολική Σύμβουλος

ΕΞΩΦΥΛΛΟ | Επεξεργασία εικόνας του Βιβλίου (σ. 18)

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ | **«ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ - MULTIMEDIA A.E.»**

Γ΄ Κ.Π.Σ./ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ/Ενέργεια 2.2.1/Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Δημήτριος Γ. Βλάχος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεώργιος Χαρ. Πολύζος
Πάρεδρος Ε.Θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μαρία Σαμαρά - Κωνσταντίνος Τοπούζης

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ
www.patakis.gr

Αρχαία Ελληνικά (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά έπη Οδύσσεια

Α΄ Γυμνασίου

Μετάφραση: Δ.Ν. Μαρωνίτης

Χάρτης της Ιθάκης
με τους σύγχρονους οικισμούς (●)
και τις αρχαιολογικές περιοχές (■)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος .... σελ. 7
Εισαγωγή 9
1η Ενότητα (*α*: περίληψη — *α* 1-25: ανάλυση) 17
2η Ενότητα (*α* 26-108) 21
3η Ενότητα (*α* 109-173) 26
4η Ενότητα (*α* 174-360) 32
5η Ενότητα (*α* 361-497) 39
Ανακεφαλαίωση της *α* ραψωδίας 44
6η Ενότητα (*β, γ, δ*: περίληψη — ανάλυση μικρών αποσπασμάτων) 45
7η Ενότητα (*ε*: περίληψη — *ε* 1-165: ανάλυση) 51
8η Ενότητα (*ε* 165-310) 57
9η Ενότητα (*ε* 311-420) 63
10η Ενότητα (*ε* 421-552) 68
11η Ενότητα (*ζ*: περίληψη — *ζ* 139-259: ανάλυση) 73
12η Ενότητα (*η, θ, ι* 1-41: περίληψη — *θ* 102-302, 434-461: ανάλυση) 79
13η Ενότητα (*θ* 550-688, *ι* 1-41) 85
14η Ενότητα (*ι* 42 κ.ε.: περίληψη — *ι* 240-512: ανάλυση) 90
15η Ενότητα (*ι* 513-630) 96
16η Ενότητα(*κ, λ*: περίληψη — *λ* 99-249: ανάλυση) 100
17η Ενότητα (*λ* 376-433, 522-604) 107
18η Ενότητα (*μ, ν* 1-209: περίληψη — ανάλυση μικρών αποσπασμάτων) 111
19η Ενότητα (*ν* 210-494: περίληψη — *ν* 210-464: ανάλυση) 115
20ή Ενότητα (*ξ, ο, π*: περίληψη) 120
21η Ενότητα (*π* 1-172) 123
22η Ενότητα (*π* 185-336) 127
23η Ενότητα (*ρ, σ*: περίληψη — *ρ* 331-376: ανάλυση) 131
24η Ενότητα (*τ, υ* : περίληψη — ανάλυση αποσπασμάτων) 135
25η Ενότητα (*φ* : περίληψη — *φ* 303-473: ανάλυση) 141
26η Ενότητα (*χ* : περίληψη — ανάλυση αποσπασμάτων) 146
27η Ενότητα (*ψ* : περίληψη — ανάλυση αποσπασμάτων) 152
28η Ενότητα (*ω* : περίληψη — ανάλυση αποσπασμάτων) 158
Ανακεφαλαίωση της *Οδύσσειας* — Εργασίες — δραστηριότητες των μαθητών 163
Ευρετήρια
I. Γλωσσάριο 168
II. Ευρετήριο όρων και θεμάτων (επιλογή) 169
III. Ευρετήριο κύριων ονομάτων και τοπωνυμίων της *Οδύσσειας* (επιλογή) 171
Προέλευση του εικονογραφικού υλικού 174

Σημείωση: Από το κείμενο όλων σχεδόν των Ενοτήτων παραλείπονται ενδιάμεσα στίχοι —χωρίς όμως να δυσκολεύεται η παρακολούθηση της συνέχειας— ώστε να εξοικονομείται χώρος και χρόνος και να γίνει έτσι δυνατή μια ολοκληρωμένη μελέτη της *Οδύσσειας*.

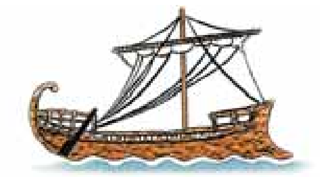

Τα σπουδαιότερα τοπωνύμια
που αναφέρονται στην
Οδύσσεια
Κίκονες
Ίσμαρος
Τένεδος
Λήμνος
Τροία
Δωδώνη
Θεσπρωτία
Όλυμπος
Ιωλκός
Φθία
Σκύρος
Δουλίχι (;)
Δελφοί
Ψυρία
Σάμη (;)
Ιθάκη
Χίος
Μίμαντας
Γεραιστός
Μυκήνες
Άργος
Τίρυνθα
Ζάκυνθος
Ήλιδα
Πύλος
Φηρές
Σπάρτη
Δήλος
Ταίναρο
Μαλέας
Κύθηρα
Φοινίκη
Κύπρος
Φαιστός
Κνωσσός
Πάφος
Γόρτυνα
Κρήτη
Φάρος
Αίγυπτος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Προτομή του Ομήρου. Ρωμαϊκό αντίγραφο έργου του 2ου αι. π.Χ. (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

Στην αρχαία ελληνική γλώσσα έχουν γραφεί πολλά λογοτεχνικά και άλλου είδους έργα και όλα μαζί αποτελούν την Αρχαία Ελληνική Γραμματεία*[1]. Τα παλαιότερα από αυτά τα έργα που μας σώζονται –και τα πρώτα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας– είναι τα ομηρικά έπη, η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια*, που αποτελούσαν μάθημα για τα ελληνόπουλα από τα αρχαία χρόνια.

Από τα έργα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας διδάσκονται στο Γυμνάσιο ανθολογημένα αποσπάσματα στην αρχαία γλώσσα, αλλά και έργα μεταφρασμένα στη νεοελληνική δημοτική. Το πρώτο από αυτά, που θα διδαχτεί στην τάξη σας, είναι η *Οδύσσεια* του Ομήρου, μεταφρασμένη από τον καθηγητή Δ.Ν. Μαρωνίτη.

Με την *Οδύσσεια* θα γυρίσετε περισσότερο από τρεις χιλιάδες χρόνια πίσω –την εποχή που είχε τελειώσει ο Τρωικός πόλεμος και οι ήρωες επέστρεφαν στις πατρίδες τους–, για να παρακολουθήσετε το ταξίδι ενός γνωστού σας λίγο πολύ τρωικού ήρωα, του Οδυσσέα· ένα περιπετειώδες ταξίδι που κράτησε δέκα χρόνια, όσα χρειάστηκε ο βασιλιάς της Ιθάκης για να φτάσει από την Τροία στην πατρίδα του περνώντας βάσανα πολλά. Παράλληλα θα παρακολουθήσετε την εναγώνια προσμονή και αναζήτησή του τόσο από τη γυναίκα του, την Πηνελόπη, όσο και, κυρίως, από τον γιο του, τον Τηλέμαχο.

Όλες και όλοι γνωρίζετε σε γενικές γραμμές τις οδυσσειακές περιπέτειες. Τώρα όμως θα γνωρίσετε την *Οδύσσεια* και ως ποίημα. Ως λόγο οργανωμένο δηλαδή με τρόπους που κάνουν την παρακολούθησή του ευχάριστη και ενδιαφέρουσα και θα σας εξοικειώνουν σιγά σιγά με τα μυστικά της λογοτεχνίας. Από τις 24 ραψωδίες αυτού του έπους θα γνωρίσετε σχεδόν ολόκληρες δύο, την *α* και την *ε*, αποσπάσματα από αρκετές άλλες και περιλήψεις από όλες, ώστε να έχετε μια συνοπτική έκθεση του μύθου/της υπόθεσης όλου του ποιήματος.

Στο Βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας, προηγείται μια **Εισαγωγή** στην επική ποίηση και, ειδικότερα, στην *Οδύσσεια*, και ακολουθεί το ποίημα χωρισμένο σε 28 Ενότητες. **Κάθε Ενότητα** περιλαμβάνει:

- τα **κύρια θέματα** που παρουσιάζονται στο πλαίσιό της
- το **κείμενο** –στην αρχή κάθε ραψωδίας προηγείται σύντομη **περίληψη,** όταν συνοψίζει το κείμενο, ή εκτενέστερη, όταν δεν υπάρχει κείμενο–, που συνοδεύονται με υποσελίδια **σχόλια,** σχετικές **εικόνες,** κάποτε και με **χάρτες** και **σχέδια·** ειδικά το κείμενο πλαισιώνεται και με **πλαγιότιτλους**, καθώς και με λίγες φράσεις από το **αρχαίο κείμενο·** όλα αυτά, καθένα με τον τρόπο του και με οδηγό τον καθηγητή/την καθηγήτριά σας, θα σας βοηθούν να κατανοείτε τα θέματα που θα μελετάτε σε κάθε Ενότητα
- **παράλληλα κείμενα**, που σχετίζονται με κάποιο ή κάποια από τα θέματα της Ενότητας
- **θέματα για συζήτηση ή εργασία,** που συνοδεύονται συχνά με χρήσιμα γνωστικά στοιχεία, και
- **ανακεφαλαίωση** της Ενότητας.

Αρκετά από τα θέματα αυτά θα ολοκληρώνονται κατά τη συζήτηση μέσα στην τάξη, ενώ κάποια άλλα θα χρειάζεται να τα μελετάτε και στο σπίτι, για να ετοιμάζετε γραπτές εργασίες ή προφορικές ανακοινώσεις.

Αντίστοιχη με την **Εισαγωγή** στην αρχή του βιβλίου είναι η **Ανακεφαλαίωση** στο τέλος, που θα σας βοηθήσει να ολοκληρώσετε, κατά το δυνατόν, τα βασικότερα θέματα της *Οδύσσειας*.

Ακολουθούν τρία **Ευρετήρια**:

I. Το **Γλωσσάριο** για λέξεις που έχουν εκθέτη αστερίσκο (*) και χρειάζονται, ίσως, κάποια επεξήγηση.
II. Το **Ευρετήριο όρων και θεμάτων**, που παραπέμπει σε σημεία των Ενοτήτων, όπου οι όροι αυτοί και τα θέματα σχολιάζονται, και, ίσως, χρειαστεί κάποια στιγμή να τα αναζητήσετε.
III. Το **Ευρετήριο κύριων ονομάτων και τοπωνυμίων**, που παραπέμπει σε σημεία των Ενοτήτων, όπου γίνεται λόγος γι' αυτά τα ονόματα και τα τοπωνύμια.

Και, τέλος, ένας **Κατάλογος** έργων από τα οποία προέρχεται το εικονογραφικό υλικό του βιβλίου.

Με την *Οδύσσεια* λοιπόν, με βοηθό τον καθηγητή/την καθηγήτριά σας και με τη δική σας, κυρίως, συμμετοχή και αυτενέργεια στο μάθημα, θα χαρείτε το ταξίδι του Οδυσσέα και, παράλληλα, θα γνωρίσετε τους τρόπους με τους οποίους δημιουργήθηκε ένα από τα σημαντικότερα έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

1 **Για τη σημασία των λέξεων που έχουν εκθέτη έναν αστερίσκο**, να συμβουλεύεστε το **Γλωσσάριο** στο τέλος του βιβλίου (σελ. 168).

Η Ελλάδα με τις αποικίες της κατά τον 6ο αι. π.Χ.
[*Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας* (του Πανεπιστημίου Καίμπριτζ), τ. 2ος, σ. 177.]

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄. ΒΑΣΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ, ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ, ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ*

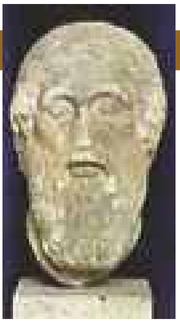

1. Κεφαλή του Ομήρου. Ρωμαϊκό αντίγραφο έργου του 5ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Γλυπτοθήκη)

1. Έπος: έννοια – περιεχόμενο – βασικά γνωρίσματα του ηρωικού έπους

Έπος (< *ἔπω* = λέγω) σημαίνει: λόγος, διήγηση και, ειδικότερα, αφηγηματικό ποίημα με περιεχόμενο μυθολογικό, διδακτικό, ηρωικό.

Το ηρωικό έπος, στο οποίο ανήκουν και τα ομηρικά ποιήματα, η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια,* αφηγείται κατορθώματα ηρώων αλλά και θεών, που συχνά συνυπάρχουν με τους ανθρώπους και κατευθύνουν τη δράση τους.

Τα βασικά γνωρίσματα του ηρωικού έπους είναι τα εξής: α. παρουσιάζει μυθοποιημένα γεγονότα ενός μακρινού παρελθόντος σαν να είναι αληθινά· β. έχει αντικειμενικό χαρακτήρα· δεν εκφράζει, δηλαδή, το έπος τις υποκειμενικές/προσωπικές απόψεις του ποιητή, αλλά όλη την κοινωνία μέσα στην οποία δημιουργείται.[1]

2. Ο επικός κύκλος και, ιδιαίτερα, ο τρωικός

Εκτός από τα δύο ομηρικά έπη, μας έχει παραδοθεί και ένας αξιόλογος «κύκλος»[2] επών (σε περιλήψεις και μικρά αποσπάσματα) με έντονα τα χαρακτηριστικά της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας,* ο λεγόμενος **επικός κύκλος** ή **κύκλια έπη,** που αρχίζουν από τη δημιουργία του κόσμου και τελειώνουν με τον θάνατο του Οδυσσέα. Όσα από αυτά τα έπη σχετίζονται με τον Τρωικό πόλεμο αποτελούν, ειδικότερα, τον **τρωικό κύκλο** — και είναι τα εξής:

α. Τα ***Κύπρια***, που διηγούνταν την προϊστορία του Τρωικού πολέμου και τα πολεμικά γεγονότα μέχρι την αρχή της *Ιλιάδας*· ο τίτλος τους τα συνδέει άμεσα ή έμμεσα με την Κύπρο (όπου πιθανόν συντέθηκαν από τον Στασίνο τον Κύπριο) και με την Κύπριδα Αφροδίτη, που λατρευόταν στη μεγαλόνησο, τη θεωρούμενη ιδιαίτερη πατρίδα της· στην Πάφο υπήρχε πανελλήνια ονομαστός ναός της θεάς. [Η ***Ἰλιὰς*** (< ***Ἴλιον***/Τροία) εξιστορεί τον Τρωικό πόλεμο μέχρι τον θάνατο του Έκτορα.]

β. Η ***Αἰθιοπὶς*** (< Αιθίοπες), που παρουσίαζε κυρίως τις νικηφόρες μάχες του Αχιλλέα εναντίον του βασιλιά των Αιθιόπων Μέμνονα (συμμάχου των Τρώων) αλλά και τον θάνατο του ίδιου του Αχιλλέα.

γ. Η ***Μικρὰ Ἰλιάς***, που αναφερόταν στη διαμάχη του Οδυσσέα και του Τελαμώνιου Αίαντα για τα όπλα του Αχιλλέα, μέχρι και την είσοδο του Δούρειου Ίππου στην Τροία.

δ. Η ***Ἰλίου πέρσις*** (< πέρθω = εκ-πορθώ > πορθητής), που περιέγραφε όσα διαδραματίστηκαν κατά την άλωση της Τροίας.

ε. Οι ***Νόστοι*** (νόστος < νέσομαι > νέομαι: επανέρχομαι, επιστρέφω στην πατρίδα), που εξιστορούσαν τις περιπέτειες των τρωικών ηρώων (εκτός του Οδυσσέα) κατά την επιστροφή στις πατρίδες τους. [Η ***Ὀδύσσεια*** αναφέρεται, ειδικά, στον νόστο του Οδυσσέα.]

ς΄. Η ***Τηλεγόνεια ή Τηλεγονία*** (< ***τῆλε + γον–***> τηλέγονος: ο γεννημένος μακριά από τον γονέα του), που εξιστορούσε τα γεγονότα μετά την ***Ὀδύσσεια***· τις περιπέτειες δηλαδή του Οδυσσέα μετά τον νόστο και μέχρι τον θάνατο από τον γιο του, τον Τηλέγονο, τον οποίο, κατά τον μύθο, είχε αποκτήσει από την Κίρκη. Ο Τηλέγονος, όταν μεγάλωσε, αναζητούσε τον πατέρα του, σε μια σύγκρουση όμως τον σκότωσε εν αγνοία του.

Τα έξι έπη του τρωικού κύκλου θεωρούνται, κατά την επικρατέστερη άποψη, μεταομηρικά και μαζί με την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* συμπληρώνουν τον μύθο του Τρωικού πολέμου.

3. Ο χρόνος, ο χώρος και ο κόσμος των ομηρικών επών σε σχέση και με την Ιστορία

Από τα ομηρικά έπη, η *Ιλιάδα* έχει κεντρικό θέμα τον θυμό του Αχιλλέα, που διαρκεί 51 μέρες, ο ποιητής όμως περιέκλεισε σ' αυτές ολόκληρο τον δεκαετή πόλεμο του Ιλίου, που έγινε κατά τη Μυκηναϊκή[3] εποχή —πιθανότατα στις αρχές του 12ου αι. π.Χ.—, και κατέστησε έτσι το έπος του αληθινή Ιλιάδα και όχι Αχιλληίδα· ενώ η *Οδύσσεια* εξιστορεί τον δεκαετή αγώνα του Οδυσσέα για τον νόστο, ο ποιητής όμως ενέταξε όλες τις

1 Το ίδιο ισχύει και για τα δημοτικά μας τραγούδια· και αυτά αποτελούν συλλογική έκφραση της κοινότητας μέσα στην οποία δημιουργούνται, σε αντίθεση με την ποίηση των επώνυμων ποιητών, που φέρει την προσωπική τους σφραγίδα.

2 **κύκλος** (εδώ με την εξής έννοια)**:** ένα σύνολο έργων που όλα μαζί συμπληρώνουν ένα ευρύ θέμα, π.χ. τον Τρωικό πόλεμο.

3 **Μυκηναϊκή εποχή:** Η Μυκηναϊκή εποχή διαρκεί από το 1600-1100 περίπου π.Χ. και οφείλει το όνομά της στις Μυκήνες, το σπουδαιότερο κέντρο αυτής της εποχής.

2. Μυκηναϊκός κρατήρας* με απεικόνιση πολεμιστών – τέλος του 13ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

μεταπολεμικές περιπέτειες του ήρωα (και όχι μόνο) σε 41 μέρες. Τα ποιήματα αυτά, ωστόσο, δημιουργήθηκαν κατά τη Γεωμετρική[4] εποχή, ειδικότερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 8ου αι. π.Χ. (η *Οδύσσεια* πιθανόν στις αρχές του 7ου αιώνα), στη δυτική Μικρά Ασία, όπου οι Αχαιοί (που δεν ονομάζονταν ακόμη ΄Ελληνες) είχαν ιδρύσει αποικίες από τον 11ο αι. π.Χ., όπως και στα νησιά του Αιγαίου.

3. Γεωμετρικός αμφορέας*– 9ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο Κεραμεικού)

Στις νέες αυτές πατρίδες οι άποικοι τραγουδούσαν με νοσταλγία και περηφάνια τα κατορθώματα των μεγάλων παλαιών ηρώων του ελλαδικού χώρου· τα συνέδεαν, μάλιστα, και με νεότερους θρύλους* για τις περιπέτειες των ναυτικών, που αφθονούσαν κατά την εποχή του αποικισμού.[5] Ο Οδυσσέας, π.χ., εκτός από πολεμιστής και πρωταγωνιστής στον πόλεμο της Τροίας, είναι και εκπρόσωπος των ναυτικών, που ταξίδευαν για να πλουτίσουν και να γνωρίσουν νέους τόπους και πολιτισμούς, και ο ξενιτεμένος που επιστρέφει κτλ. Από τη μακραίωνη αυτή ποιητική παράδοση αντλούν στοιχεία τα ομηρικά έπη, αλλά και από την εποχή στην οποία ζει ο ποιητής τους και τον επηρεάζει άμεσα. Υπάρχουν έτσι πολιτισμικές διαστρωματώσεις* αιώνων στα ποιήματά του και αναχρονισμοί*.

Γενικεύοντας, μπορούμε να πούμε ότι τα ομηρικά έπη αναφέρονται σε μυθοποιημένα γεγονότα της Μυκηναϊκής εποχής (στον Τρωικό πόλεμο, κυρίως), προβάλλουν, ωστόσο, και την εποχή κατά την οποία γράφονται (τη Γεωμετρική), που είναι στραμμένη σε έργα ειρηνικά (ναυτιλία, εμπόριο, ανάπτυξη πόλεων), χαρακτηρίζεται όμως και από πολιτικές συγκρούσεις (κλονίζεται κυρίως ο θεσμός* της βασιλείας).

4. Οι αοιδοί, οι ραψωδοί και ο ΄Ομηρος

Οι παλαιοί επικοί ποιητές, της προομηρικής κυρίως εποχής, ονομάζονταν ***ἀοιδοὶ*** (< *ᾄδω/ἀείδω* > *ἀοιδή, ᾠδὴ* = τραγουδώ, τραγούδι), γιατί τραγουδούσαν τα έπη τους, με τη συνοδεία μάλιστα κιθάρας/φόρμιγγας (βλ. τη διπλανή εικόνα). Και τα συνέθεταν αυτοσχεδιάζοντας προφορικά[6] βοηθούμενοι, όπως πίστευαν, από τη Μούσα· ότι αυτή τάχα τους υπαγόρευε τα θέματα που επέλεγαν να τραγουδήσουν· και τα τραγουδούσαν σε συμπόσια κυρίως ανακτορικά ή σε εορταστικές εκδηλώσεις της κοινότητας. ΄Εγιναν έτσι επαγγελματίες περιζήτητοι, και κάθε ανάκτορο ήθελε να έχει τον αοιδό του. Η αλήθεια όμως είναι ότι οι αοιδοί μπορούσαν να αυτοσχεδιάζουν γιατί, εκτός από το ταλέντο που σίγουρα διέθεταν, εκπαιδεύονταν για το έργο τους, οι νεότεροι από τους παλαιότερους, γονείς ή δασκάλους. Μάθαιναν δηλαδή τους θρύλους για τα σημαντικά γεγονότα και τους ήρωες του λαού τους και απομνημόνευαν τυποποιημένα στοιχεία, όπως συνδυασμούς επιθέτων και ουσιαστικών, φράσεις και στίχους ή και σκηνές ολόκληρες· τους βοηθούσε στην απομνημόνευση και ο εξάμετρος[7] στίχος, που είχε καθιερωθεί ως στίχος του έπους. Είχαν έτσι πρόχειρο ένα απόθεμα που το προσάρμοζαν στο τραγούδι που επέλεγαν κάθε φορά να πουν. Τραγουδούσαν λοιπόν αυτοσχεδιάζοντας αλλά εξοπλισμένοι καλά για το έργο τους.

4. Αοιδός με φόρμιγγα – από γεωμετρικό αγγείο του 8ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθν. Αρχαιολ. Μουσείο)

Οι **ραψωδοί** (< *ῥάπτω + ᾠδὴ*) αργότερα, που διαδέχτηκαν εξελικτικά τους αοιδούς (προς το τέλος του 8ου αι. π.Χ), δεν αυτοσχεδίαζαν. Αρχικά φαίνεται πως συνέρραπταν/συναρμολογούσαν ποιήματα, κατέληξαν όμως να απομνημονεύουν και να απαγγέλλουν ρυθμικά έτοιμα καταγραμμένα έπη (άλλων ή δικά τους) κρατώντας ραβδί, σύμβολο εξουσίας δοσμένης από τους θεούς (βλ.

4 **Γεωμετρική εποχή:** Η Γεωμετρική εποχή διαρκεί από το 1100-700 περίπου π.Χ. και οφείλει το όνομά της στη γεωμετρική διακόσμηση των αγγείων που κατασκευάζονται αυτή την εποχή (βλ. π.χ. τις εικόνες 3 και 4, πιο πάνω, και άλλες, στη συνέχεια).

5 **Αποικισμός Α΄ και Β΄:** Ο Α΄ελληνικός αποικισμός έγινε κυρίως κατά τον 11ο και τον 10ο αι. π.Χ. στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας και στα νησιά του Αιγαίου, ενώ ο Β΄ κατά τον 9ο και τον 8ο αιώνα, κυρίως, και μέχρι τα μέσα του 6ου αι π.Χ. είχε επεκταθεί στις ακτές όλης της Μεσογείου και του Ευξείνου Πόντου (βλ. τον σχετικό χάρτη στη σελ. 8). Ας σημειωθεί ότι ο αποικισμός της Κύπρου είχε αρχίσει ήδη από τον 13ο αι., και στα ιστορικά χρόνια το νησί ήταν πλήρως εξελληνισμένο.

6 **Η μακραίωνη επική ποίηση** δηλαδή δεν καταγραφόταν· δημιουργούνταν και παραδιδόταν προφορικά, όπως και η μακραίωνη, επίσης, ποίηση των δημοτικών μας τραγουδιών.

7 **εξάμετρος στίχος:** Εξάμετρος λέγεται ο στίχος που αποτελείται από έξι μουσικά/ρυθμικά μέτρα.

την εικόνα 5, σελ. 11, και το σχόλιο 3 της 7ης Ενότητας, σελ. 51). Και δεν ζούσαν σε ανάκτορα, αλλά ανήκαν σε επαγγελματικά σωματεία, ταξίδευαν από τόπο σε τόπο και παρουσίαζαν τα έπη (κυρίως τα ομηρικά) σε χώρους ανοιχτούς, στις μεγάλες προπαντός γιορτές των Ελλήνων, όπου γίνονταν και ραψωδικοί αγώνες. Έτσι, τα έπη ακούγονταν παντού όπου υπήρχαν Έλληνες.

Και ο **Όμηρος** φαίνεται ότι ταξίδευε για να απαγγέλλει τα ποιήματά του, που πρέπει να τα συνέθεσε χρησιμοποιώντας γραφή· ίσως να είναι και ο πρώτος που κράτησε ραβδί εγκαινιάζοντας το είδος των ραψωδών. Πιστεύεται ότι έζησε κατά τον 8ο (ίσως μέχρι και τις αρχές του 7ου) αι. π.Χ. στην Ιωνία, χωρίς ακριβή προσδιορισμό της πατρίδας του· εφτά πόλεις τον διεκδικούσαν, με πιθανότερες τη Σμύρνη και τη Χίο. Η παράδοση τον ήθελε τυφλό, πράγμα που θεωρείται απίθανο.

5. Ραψωδός σε στιγμή απαγγελίας – από αμφορέα του 5ου αι. π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

5. Το ομηρικό ζήτημα – Οι πηγές της *Οδύσσειας* – Η σύνθεση των ομηρικών επών

Στην αρχαιότητα ο Όμηρος θεωρούνταν ποιητής και της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* (και όχι μόνο). Για το πρόσωπό του υπάρχουν πολλές πληροφορίες, μυθοποιημένες όμως και συχνά αντιφατικές. Η έλλειψη αυτή εξακριβωμένων στοιχείων για τη ζωή, το έργο και την πατρίδα του ποιητή, καθώς και ορισμένα προβλήματα που γεννούσε η εξονυχιστική μελέτη των ομηρικών επών, δημιούργησαν τους τελευταίους δυο τρεις αιώνες το **ομηρικό ζήτημα,** τα κυριότερα σημεία του οποίου είναι:

- Υπήρξε ο Όμηρος ή είναι πρόσωπο πλαστό/φανταστικό;
- Αν υπήρξε, είναι ο ίδιος ποιητής και της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*;
- Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* συντέθηκαν με βάση ένα ενιαίο σχέδιο ή δημιουργήθηκαν από έναν αρχικό πυρήνα, που επεκτάθηκε με προσθήκες από τους ραψωδούς ή με ένωση μικρότερων επών;

Στα ερωτήματα αυτά δεν έχει δοθεί οριστική απάντηση, έτσι η ομηρική έρευνα συνεχίζεται. Στη σημερινή, πάντως, εποχή επικρατέστερες απόψεις σχετικά με το ομηρικό ζήτημα είναι οι εξής:

α. Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* αποτελούν έργα ενός ποιητή (όχι οπωσδήποτε του ίδιου και για τα δύο έπη – ίσως ο ποιητής της *Οδύσσειας* να υπήρξε αντάξιος μαθητής του ποιητή της *Ιλιάδας*/του Ομήρου), που χρησιμοποίησε γραφή και μπόρεσε έτσι να δημιουργήσει εκτεταμένα ποιήματα, αντλώντας όμως στοιχεία από πολλές πηγές. Τέτοιες πηγές για την *Οδύσσεια* είναι:

- η μακραίωνη ηρωική επική παράδοση, η σχετική κυρίως με τον Τρωικό πόλεμο·
- η λαϊκή μυθιστορία του γυρισμού του ξενιτεμένου, καθώς και η μυθιστορία της κόρης που δοκιμάζει σε αγώνα όσους ζητούν να την παντρευτούν, για να διαλέξει τον καλύτερο·
- μυθοποιημένες περιπέτειες ναυτικών και πολλά στοιχεία παραμυθιών·
- στοιχεία από την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική και την πολιτισμική κατάσταση της Γεωμετρικής εποχής, ιδιαίτερα του 2ου μισού του 8ου αι. π.Χ. (δηλαδή της εποχής του ποιητή).

β. Τα στοιχεία που αντλεί ο ποιητής από τις παραπάνω πηγές τα μεταπλάθει και τα προσαρμόζει σε ένα δικό του σχέδιο, όπου, χωρίς να αλλάζει τις βασικές παραδόσεις για τους ήρωες, τα βλέπει όλα με νέο πρίσμα*, πιο ηθικό και πιο ανθρώπινο· ακόμη, τα συνδέει όλα με τον κεντρικό του ήρωα, τον Οδυσσέα, και με την οικογένειά του και τα περιορίζει χρονικά σε 41 μέρες. Δημιουργεί έτσι ένα προσωπικό ποίημα που το χαρακτηρίζει ενότητα και, σε τελική ανάλυση, φέρει τη σφραγίδα της μεγαλοφυΐας του ποιητή και της εποχής του.

6. Βασικές ενδείξεις για την αξία των ομηρικών επών είναι:

- το γεγονός ότι νίκησαν τον χρόνο, διασώθηκαν δηλαδή ολόκληρα σε αντίθεση με τα κύκλια έπη·
- για πολλούς αιώνες ψυχαγωγούσαν και δίδασκαν τους αρχαίους Έλληνες στις γιορτές τους και αποτελούσαν μάθημα για τα παιδιά[8] τους στα σχολεία· από αυτά μικροί και μεγάλοι μάθαιναν την ιστορία και τη θρησκεία τους, γνώριζαν τον άνθρωπο από την καλή και από την

8 Ο Νικήρατος, γιος του Αθηναίου στρατηγού Νικία (5ος αι. π.Χ.), ομολογεί: «Ο πατέρας μου φροντίζοντας να γίνω σωστός άνθρωπος με έβαλε να μάθω όλα τα έπη του Ομήρου· και τώρα θα μπορούσα να απαγγείλω απ' έξω όλη την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*.» (Ξενοφῶν, 4ος αι. π.Χ., *Συμπόσιον*, ΙΙΙ, 5).

κακή πλευρά του, και έπαιρναν διδάγματα ζωής,[9] ώστε να παρατηρήσει ο Αθηναίος φιλόσοφος Πλάτων (427-347 π.Χ.): «όλη την Ελλάδα έχει μορφώσει αυτός ο ποιητής»· αλλά και στα νεότερα χρόνια διδάσκονται[10] (και όχι μόνο στα ελληνόπουλα), διαβάζονται και σχολιάζονται σε όλο τον κόσμο·

- άσκησαν τεράστια επίδραση στην αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή λογοτεχνία και τέχνη (στην αγγειογραφία, κυρίως, αλλά και στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στη μικροτεχνία), και συνεχίζουν να εμπνέουν λογοτέχνες, καλλιτέχνες, σκηνοθέτες, καρτουνίστες (Έλληνες και ξένους) — θα έχετε διαβάσει σίγουρα κάποιο βιβλίο με θέματα από την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* και θα έχετε δει σχετικές ταινίες (του V. Petersen, π.χ., του F. Coppola κ.ά.). Απομένει να σχηματίσετε και προσωπική άποψη για την αξία τους.

6. Διδασκαλία μουσικής και ποίησης – από κύλικα* του 5ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο – διασκευή)

7. Η επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών και η διαίρεσή τους σε ραψωδίες

Επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών φαίνεται ότι έγινε στην Αθήνα κατά τον 6ο αι. π.Χ. (την εποχή μάλλον που κυβερνούσε την πόλη ο τύραννος Πεισίστρατος ή ο γιος του Ίππαρχος, το 560-510 π.Χ.), για να υποχρεώνονται οι ραψωδοί να απαγγέλλουν τα έπη στη γιορτή των Παναθηναίων με βάση το κείμενο της επίσημης, ας πούμε, έκδοσης και να αποφεύγονται έτσι παρεμβολές.

Η *Οδύσσεια* αποτελείται από 12.110 στίχους, ενώ η *Ιλιάδα* από 15.693, και από τον 3ο αι. π.Χ. παρουσιάζονται χωρισμένες σε 24 ραψωδίες καθεμιά, στα μέρη δηλαδή που απαγγέλλονταν το ένα μετά το άλλο από τους ραψωδούς. Οι ραψωδίες διακρίνονται με τα 24 γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου (τα μικρά η *Οδύσσεια, α-ω,* και τα μεγάλα η *Ιλιάδα, Α-Ω*) και με τίτλους ανάλογους με το περιεχόμενό τους.

8. Τα βασικά θέματα και προβλήματα της *Οδύσσειας*

7. Ο Οδυσσέας σε νόμισμα της Ιθάκης (4ος/3ος αι. π.Χ.).

Κεντρικό θέμα της Οδύσσειας είναι ο αγώνας του βασιλιά της Ιθάκης, του Οδυσσέα, να επιστρέψει με τους συντρόφους του από την Τροία στο νησί του και να ξαναπάρει τη θέση που είχε στο σπίτι του και στον λαό του. Συμπληρωματικό θέμα είναι η αναζήτησή του από τη γυναίκα του, την Πηνελόπη, και, κυρίως, από τον γιο του, τον Τηλέμαχο· η πολύχρονη απουσία του από την Ιθάκη είχε δημιουργήσει πολλά προβλήματα και στους δύο. Έτσι, η δράση διεξάγεται τόσο στην ξενιτιά όσο και στην πατρίδα.

Η *Οδύσσεια,* επομένως, μπορεί να χαρακτηριστεί μεταπολεμικό έπος, καθώς αναδεικνύει τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά τον Τρωικό πόλεμο, σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις της εποχής του ποιητή, κατά την οποία αποκτούν δύναμη οι «ευγενείς»* και αμφισβητούν την κληρονομική βασιλεία. Γι' αυτό και το ηρωικό στοιχείο της *Οδύσσειας* διαφέρει από εκείνο της *Ιλιάδας*· ο ηρωισμός της *Οδύσσειας* δεν είναι κυρίως πολεμικός αλλά αγώνας καρτερικός, για να επιβιώσει κανείς και να επιτύχει τους στόχους του.

9 Ο Πλούταρχος (1ος-2ος αι. μ.Χ.) διαπιστώνει στο έργο του ***Βίος Ομήρου,*** ΙΙ, 1: «Είναι εύλογο να διαβάζουμε πρώτον τον Όμηρο, τον ποιητή, μια που αυτός και προηγήθηκε χρονικά από τους περισσότερους και αποδείχτηκε πρώτος από όλους σε αξία. Η ωφέλειά μας μέγιστη και στον λόγο και στη σκέψη και στην πλούσια εμπειρία ζωής.»

10 Ο ποιητής Κωστής Παλαμάς (1859-1943) στο ποίημά του «Ραψωδία» (από τη συλλογή *Η Ασάλευτη Ζωή*) γράφει:

Όμηρε θείε, των καιρών χαρά και δόξα!
Στην κρυάδα του σκολειού και στου θρανίου τη γύμνια,
όταν μπροστά μου σ' απιθώσαν του δασκάλου
τ' άχαρα χέρια, ω μεγαλόχαρο βιβλίο,
σε καρτερούσα μάθημα κι εσύ ήρθες θάμα.

Κι άνοιξε μέσα μου ουρανός πλατύς καθάριος [...]
και το θρανίο σα να 'γινε παλατιού θρόνος,
και κόσμος το σκολειό κι ο δάσκαλος προφήτης.
Διάβασμ' αυτό δεν ήταν, νόημα δεν ήταν,
όραμα ήταν κι άκουσμα ήταν χωρίς ταίρι. [...]

9. Περιληπτική αναδιήγηση των γεγονότων της *Οδύσσειας* με χρονολογική σειρά

Οι περιπέτειες του Οδυσσέα από την Τροία ως την Ωγυγία: Ο Οδυσσέας έφυγε από την Τροία με δώδεκα επανδρωμένα πλοία και στο ταξίδι του νόστου έζησε περιπέτειες πολλές για δέκα χρόνια: Πολέμησε τους **Κίκονες** στη Θράκη, αλλά έχασε αρκετούς συντρόφους. Στη χώρα των **Λωτοφάγων** μερικοί σύντροφοι κινδύνεψαν να ξεχάσουν την πατρίδα, τους πήρε όμως μαζί του με τη βία. Στη χώρα των ανθρωποφάγων **Κυκλώπων** ο γιος του Ποσειδώνα, ο Πολύφημος, έφαγε έξι συντρόφους και εκείνος τον τύφλωσε, για να σωθούν οι υπόλοιποι· προκάλεσε έτσι την οργή του θεού της θάλασσας. Στην **Αιολία** φιλοξενήθηκε έναν μήνα και έφυγε με δώρο έναν ασκό, όπου ο φύλακας των ανέμων Αίολος είχε κλείσει όλους τους ενάντιους ανέμους· από περιέργεια όμως οι σύντροφοι τον άνοιξαν και η τρικυμία που ξέσπασε τους πήγε στη χώρα των ανθρωποφάγων **Λαιστρυγόνων**, που βύθισαν τα έντεκα πλοία του και έφαγαν τους ναυαγούς. Με το ένα πλοίο τώρα και τους ναύτες του έφτασε στο νησί της **Κίρκης,** η οποία μεταμόρφωσε τους συντρόφους του σε ζώα, αλλά ο Οδυσσέας την υποχρέωσε να τους ξαναδώσει την ανθρώπινη μορφή. Στο παλάτι της φιλοξενήθηκαν έπειτα έναν χρόνο. Κατέβηκε και στον **Άδη,** για να πάρει χρησμό από τον μάντη Τειρεσία. Άκουσε, δεμένος στο κατάρτι, το τραγούδι των **Σειρήνων,** πέρασε από τη **Σκύλλα** με οδυνηρές απώλειες και έφτασε στη **Θρινακία,** όπου έβοσκαν τα βόδια του Ήλιου. Εκεί, παρά τις αποτρεπτικές συστάσεις του, οι σύντροφοί του έσφαξαν και έφαγαν μερικά βόδια του θεού· γι' αυτό, στο **ναυάγιο** που ακολούθησε, χάθηκαν όλοι, εκτός από τον ίδιο. Πέρασε μόνος του έπειτα από τη **Χάρυβδη** ο Οδυσσέας και βγήκε ναυαγός στην **Ωγυγία,** το νησί της Καλυψώς, όπου άθελά του έμεινε περισσότερο από 7 χρόνια νοσταλγώντας την Ιθάκη και τη γυναίκα του.

Η κατάσταση στην Ιθάκη και η απόφαση των θεών: Στην Ιθάκη, εν τω μεταξύ, τα αρχοντόπουλα της επικράτειας του Οδυσσέα μπαινόβγαιναν στο παλάτι ως υποψήφιοι γαμπροί/μνηστήρες της γυναίκας του, της Πηνελόπης, και κατέτρωγαν την περιουσία του, αλλά εκείνη τους αντιμετώπιζε με σύνεση και πονηριά. Μια μέρα ωστόσο που ο Ποσειδώνας απουσίαζε από τον Όλυμπο, οι θεοί αποφάσισαν να βοηθήσουν τον Οδυσσέα να επιστρέψει στην πατρίδα του. Έτσι, η Αθηνά κατέβηκε στην Ιθάκη, για να ενθαρρύνει τον γιο του, τον Τηλέμαχο, να αναλάβει πρωτοβουλίες ως κύριος του σπιτιού και να αναζητήσει τον πατέρα του, ενώ ο Ερμής πήγε στην Ωγυγία, για να ανακοινώσει στην Καλυψώ την απόφαση των θεών. Αναγκάστηκε έτσι η νεράιδα να επιτρέψει στον Οδυσσέα να φύγει· τον βοήθησε μάλιστα να φτιάξει μια σχεδία για το ταξίδι του νόστου.

Από την Ωγυγία ως την Ιθάκη: Πάνω στη σχεδία αυτή ο Οδυσσέας ταξίδεψε άγρυπνος 17 μέρες, τη 18η όμως τον αντιλήφθηκε ο Ποσειδώνας και σήκωσε τρικυμία που διέλυσε τη σχεδία. Και ο ήρωας, παλεύοντας τρεις μέρες με τα κύματα, βγήκε ναυαγός στη χώρα των Φαιάκων, τη **Σχερία,** όπου συνάντησε τη βασιλοπούλα Ναυσικά, που τον οδήγησε στο παλάτι. Οι Φαίακες του πρόσφεραν πλούσια φιλοξενία, άκουσαν με συγκίνηση τις περιπέτειές του, τον τίμησαν με δώρα πολλά και με δικό τους καράβι τον έστειλαν στην **Ιθάκη**.

Αποκατάσταση του Οδυσσέα στο σπίτι του και στον λαό του: Στην Ιθάκη ο Οδυσσέας βρήκε μπροστά του την Αθηνά που τον βοήθησε να αντιμετωπίσει με επιτυχία την κατάσταση του παλατιού: τον μεταμόρφωσε σε ζητιάνο και τον συμβούλεψε να πάει πρώτα στο καλύβι του χοιροβοσκού Εύμαιου και να του ζητήσει πληροφορίες για όσα συμβαίνουν στο παλάτι. Φρόντισε έπειτα η θεά να φτάσει κι ο Τηλέμαχος από τη Σπάρτη στο καλύβι, όπου πατέρας και γιος κατέστρωσαν σχέδιο εξόντωσης των μνηστήρων. Κατέβηκαν έπειτα στα ανάκτορα, όπου ο «ζητιάνος» δεχόταν προσβολές από μνηστήρες και υπηρέτες, ενώ ο Τηλέμαχος τον προστάτευε χωρίς να αποκαλύπτει το μυστικό τους. Ο Οδυσσέας, αγνώριστος ακόμη, συνομίλησε με την Πηνελόπη, που του εκμυστηρεύτηκε ότι, τώρα που ο Τηλέμαχος ενηλικιώθηκε, σχεδιάζει να προκηρύξει αγώνα τοξοβολίας μεταξύ των μνηστήρων και να παντρευτεί, κατ' ανάγκην, τον νικητή. Έγινε λοιπόν ο αγώνας την επόμενη μέρα και οι μνηστήρες δοκίμασαν το τόξο χωρίς επιτυχία. Δοκίμασε τότε και ο Οδυσσέας, νίκησε στον αγώνα και στράφηκε έπειτα εναντίον των μνηστήρων· σε συνεργασία δε με τον Τηλέμαχο και λίγους πιστούς υπηρέτες τούς εξόντωσε όλους. Έγινε έτσι πάλι κύριος του σπιτιού του και ξανακέρδισε τη γυναίκα του. Την άλλη μέρα συνάντησε και τον πατέρα του, τον Λαέρτη, και μαζί παππούς, γιος και εγγονός αντιμετώπισαν τους συγγενείς των μνηστήρων, που ζητούσαν εκδίκηση· η επέμβαση όμως της Αθηνάς και του Δία αναχαίτισαν τη σύγκρουση και επέβαλαν συμφιλίωση ανάμεσά τους και ειρήνη. Έτσι ο Οδυσσέας ξανακέρδισε και τον λαό του.

Τα γεγονότα αυτά διαρκούν περίπου 10 χρόνια, ο ποιητής όμως τα αναδιάρθρωσε και τα ενέταξε σε 41 μέρες, που αποτελούν το παρόν της *Οδύσσειας*, όπως φαίνεται στο **ημερολόγιο** που ακολουθεί.

8. Χάλκινο λυχνάρι με μορφή πλοίου (406/405 π.Χ.).
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

10. Το ημερολόγιο της *Οδύσσειας* (συνοπτικά)

Ημέρα	Γεγονότα	Ραψωδίες
1η	Προοίμιο. Πρώτο συμβούλιο των θεών. Μετάβαση της Αθηνάς στην Ιθάκη. Ενθάρρυνση του Τηλέμαχου.	*α*
2η	Συνέλευση των Ιθακησίων. Αναχώρηση του Τηλέμαχου για την Πύλο το βράδυ.	*β*
3η-5η	Ο Τηλέμαχος στην Πύλο. Διήμερο ταξίδι οδικό για τη Σπάρτη.	*γ*
6η	Ο Τηλέμαχος στη Σπάρτη. Στην Ιθάκη οι μνηστήρες τού ετοιμάζουν ενέδρα φονική κατά την επιστροφή του.	*δ*
7η	Δεύτερο συμβούλιο των θεών. Μετάβαση του Ερμή στην Ωγυγία και ανακοίνωση στην Καλυψώ της απόφασης των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα.	*ε*
8η-11η	Ο Οδυσσέας κατασκευάζει σχεδία/πλοιάριο.	
12η-28η	Αναχωρεί από την Ωγυγία και ταξιδεύει άγρυπνος σε ήρεμη θάλασσα.	
29η-31η	Ο Ποσειδώνας σηκώνει τρικυμία που διαλύει τη σχεδία, ο Οδυσσέας όμως παλεύοντας με τα κύματα βγαίνει ναυαγός στη χώρα των Φαιάκων, τη Σχερία.	
32η	Ο Οδυσσέας συναντά τη Ναυσικά και συνομιλεί μαζί της. Το βράδυ φιλοξενείται στα ανάκτορα των Φαιάκων.	*ζ-η*
33η	Οι Φαίακες διευρύνουν τη φιλοξενία τους στον Οδυσσέα (με επίσημα γεύματα, αγώνες και πολλά δώρα).	*θ*
	Το βράδυ ο Οδυσσέας διηγείται τις περιπέτειές του στα ανάκτορα των Φαιάκων.	*ι-μ*
34η προς 35η	Ετοιμάζεται ο νόστος του Οδυσσέα και το βράδυ το γοργό καράβι των Φαιάκων τον μεταφέρει κοιμισμένον και τον αποθέτει σε μια παραλία της Ιθάκης.	*ν* 1-209/<1-187>[11]
35η προς 36η	Ξυπνά στην Ιθάκη και συναντά την Αθηνά, που τον συμβουλεύει, τον μεταμφιέζει σε ζητιάνο και τον στέλνει στο καλύβι του Εύμαιου, ενώ η ίδια πηγαίνει στη Σπάρτη και παροτρύνει τον Τηλέμαχο να επιστρέψει.	*ν* 210/<187> κ.ε., *ξ* και *ο* <1-43>
36η-38η	Ο Τηλέμαχος ταξιδεύει προς την Ιθάκη, ενώ ο Οδυσσέας παραμένει στο καλύβι.	*ο* <44> κ.ε.
38η	Φτάνει και ο Τηλέμαχος στο καλύβι, αναγνωρίζει τον πατέρα του και σχεδιάζουν μαζί τη μνηστηροφονία. Οι μνηστήρες ανησυχούν από την επιστροφή του.	*π*
39η	Ο Τηλέμαχος και ο Οδυσσέας-ζητιάνος πηγαίνουν στο παλάτι. Ο Οδυσσέας-ζητιάνος δέχεται προσβολές από μνηστήρες και υπηρέτες.	*ρ*
	Ο Οδυσσέας-ζητιάνος πυγμαχεί με τον ζητιάνο Ίρο. Η Πηνελόπη εμφανίζεται στους μνηστήρες και τους δίνει ελπίδες για γάμο. Εκείνοι της στέλνουν δώρα.	*σ*
	Το βράδυ, πατέρας και γιος κρύβουν τα όπλα που βρίσκονταν στο «μέγαρο»*. Η Πηνελόπη συνομιλεί με τον Οδυσσέα, χωρίς να τον γνωρίζει. Η παραμάνα του, η Ευρύκλεια, του πλένει τα πόδια και τον αναγνωρίζει.	*τ*
40ή	Ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη ξυπνούν ταραγμένοι. Στο παλάτι ετοιμάζεται συμπόσιο εορταστικό, ενώ οι μνηστήρες συμπεριφέρονται προκλητικά.	*υ*
	Προκηρύσσεται και διεξάγεται αγώνας τόξου με νικητή τον Οδυσσέα.	*φ*
	Ο Οδυσσέας στρέφεται εναντίον των μνηστήρων και τους εξοντώνει.	*χ*
40ή προς 41η	Η Πηνελόπη αναγνωρίζει τον Οδυσσέα και συνομιλεί μαζί του.	*ψ*
41η	Ο Ερμής οδηγεί τις ψυχές των μνηστήρων στον Άδη. Ο Οδυσσέας και ο Τηλέμαχος πηγαίνουν στο κτήμα του Λαέρτη και όλοι μαζί αντιμετωπίζουν τους συγγενείς των μνηστήρων, που ζητούσαν εκδίκηση, επεμβαίνουν όμως οι θεοί και επιβάλλουν συμφιλίωση και ειρήνη.	*ω*

11 Η αρίθμηση στίχων σε γωνιώδεις αγκύλες, όπου υπάρχει, παραπέμπει στο αρχαίο κείμενο ή σε μεταφράσεις με στίχους αντίστοιχους του αρχαίου κειμένου.

ΙΙ. Διαίρεση της *Οδύσσειας* σε 3 μέρη

Παίρνοντας ως βάση τον Οδυσσέα και την Ιθάκη, διακρίνουμε την *Οδύσσεια* σε 3 μέρη:

α. Η Ιθάκη χωρίς τον Οδυσσέα (ραψωδίες *α-δ*), όπου πρωταγωνιστεί ο Τηλέμαχος, γι' αυτό το μέρος αυτό ονομάζεται **«Τηλεμάχεια».**

β. Ο Οδυσσέας στον αγώνα του να νοστήσει/να επιστρέψει στην Ιθάκη (ραψ. *ε-ν* 209/<187>), γι' αυτό το μέρος αυτό ονομάζεται **«Νόστος».**

γ. Ο Οδυσσέας στην Ιθάκη (ραψ. *ν*210/<187> -ω), όπου βοηθούμενος από την Αθηνά και συνεργαζόμενος με τον Τηλέμαχο εξοντώνει τους μνηστήρες, γι' αυτό το μέρος αυτό ονομάζεται **«Μνηστηροφονία».**

Β΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι γνωρίζουμε για τον Όμηρο;
2. Παρατηρήστε την 6η εικόνα και περιγράψτε τα θέματα που παρουσιάζει.
3. Προσέξτε το 6ο θέμα, «Βασικές ενδείξεις για την αξία των ομηρικών επών», –με τα σχετικά σχόλια 8, 9, 10 και τη 10η εικόνα παρακάτω– και γράψτε μία παράγραφο με θέμα: Η επίδραση που άσκησαν τα ομηρικά έπη από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα.
4. Ποια είναι τα βασικά θέματα της *Οδύσσειας* και ποια προβλήματα αναδεικνύουν;
5. Αφού διαβάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα από τον διάλογο του Πλάτωνα *Ἴων*, όπου συνομιλούν ο φιλόσοφος Σωκράτης και ο ραψωδός Ίωνας, να απαντήσετε στα εξής:
   α. Πώς παρουσιάζεται ο ραψωδός και ποια επίδραση ασκεί στους ακροατές του;
   β. Τι ανάλογο μπορείτε να αναφέρετε σήμερα;

Σωκράτης: Χαιρετούμε τον Ίωνα· από πού μας έρχεσαι τώρα; Μήπως από την πατρίδα σου την Έφεσο;

Ίωνας: Όχι, Σωκράτη, αλλά από την Επίδαυρο, από τα Ασκληπίεια[11].

Σω. Μήπως δηλαδή οργάνωσαν προς τιμήν του θεού και αγώνα ραψωδών οι Επιδαύριοι;

Ίω. Βεβαιότατα, καθώς και για όλες τις τέχνες.

Σω. Λέγε λοιπόν. Διαγωνίστηκες εκπροσωπώντας μας; Ποιο ήταν το αποτέλεσμα;

Ίω. Πήραμε το πρώτο βραβείο, Σωκράτη.

Σω. Καλά τα νέα σου· εμπρός λοιπόν να επικρατήσουμε και στα Παναθήναια[12].

Ίω. Θα γίνει και αυτό, με τη βοήθεια του θεού.

Σω. Στ' αλήθεια, πολλές φορές ζήλεψα εσάς τους ραψωδούς, Ίωνα, για την τέχνη σας· πρώτον γιατί στολίζεστε και ντύνεστε όμορφα, πράγμα που ταιριάζει στην τέχνη σας, κι έτσι φαίνεστε ωραιότατοι, κι επίσης γιατί ασχολείστε με πολλούς και καλούς ποιητές και κατά κύριο λόγο με τον Όμηρο, τον άριστο και θεϊκότερο απ' όλους τους ποιητές, που δεν απαγγέλλετε απλώς τους στίχους του αλλά εμβαθύνετε στα νοήματά του, πράγμα αξιοζήλευτο. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να υπάρξει καλός ραψωδός, χωρίς να εμβαθύνει σ' αυτά που λέει ο ποιητής. Ο ραψωδός δηλαδή πρέπει να γίνει ερμηνευτής της σκέψης του ποιητή για τους ακροατές. Τούτο είναι αδύνατο να το κάνει κάποιος που δεν κατανοεί τι λέει ο ποιητής. Όλα αυτά λοιπόν είναι αξιοζήλευτα.

Ίω. Έχεις δίκαιο, Σωκράτη· γιατί αυτό κάνει τη δική μου τέχνη πολύ καλή, και νομίζω ότι μιλώ για τον Όμηρο καλύτερα απ' όλους και πως ούτε ο Μητρόδωρος από τη Λάμψακο ούτε ο Στησίμβροτος από τη Θάσο ούτε ο Γλαύκων[13] ούτε κανείς άλλος απ' όσους υπήρξαν μπόρεσε να εκφράσει για τον Όμηρο τόσο πολλές και καλές σκέψεις όσο εγώ. [...]

Σω. Έλα λοιπόν να μου απαντήσεις σε τούτο και μην αποφύγεις ν' απαντήσεις σε ό,τι θα σε ρωτήσω· όταν απαγγέλλεις όμορφα τα έπη και οδηγείς τους θεατές σε συναισθηματική ένταση, είτε τραγουδάς για τον Οδυσσέα που φτάνει στο κατώφλι του σπιτιού του και τον αντικρίζουν οι μνηστήρες να τους ρίχνει βέλη, είτε για τον Αχιλλέα που ορμάει πάνω στον Έκτορα, είτε για τις δυστυχίες της Ανδρομάχης ή για την Εκάβη και τον Πρίαμο, τότε τι

12 **Τα Ασκληπίεια:** Εορταστική εκδήλωση προς τιμήν του μεγάλου γιατρού Ασκληπιού, που λατρεύτηκε σαν θεός.

13 **Τα Παναθήναια:** Η μεγάλη γιορτή των Αθηναίων προς τιμήν της πολιούχου Αθηνάς, που τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια το καλοκαίρι στην Αθήνα (όπως και τα Ασκληπίεια στην Επίδαυρο).

14 **Ο Μητρόδωρος, ο Στησίμβροτος και ο Γλαύκων** ήταν ομηριστές, μελετητές δηλαδή και σχολιαστές των ομηρικών επών, όχι όμως ραψωδοί, ενώ **ο Ίωνας** ήταν και ραψωδός και σχολιαστής/ερμηνευτής του Ομήρου.

συμβαίνει, διατηρείς τη λογική σου ή βγαίνεις από τον εαυτό σου και πιστεύεις πως η ψυχή σου είναι αυτή που τραγουδά γεμάτη θεϊκή έμπνευση, είτε τραγουδάς για γεγονότα που διαδραματίζονται στην Ιθάκη ή στην Τροία ή όπως τα λένε τα έπη;

Ίω. Με πόση ενάργεια*, Σωκράτη, ανέφερες αυτό που συμβαίνει. Δεν θα σου απαντήσω με υπεκφυγές. Όταν δηλαδή διηγούμαι κάτι θλιβερό, γεμίζουν δάκρυα τα μάτια μου· όταν απαγγέλλω κάτι τρομαχτικό ή φοβερό, σηκώνονται οι τρίχες της κεφαλής μου και η καρδιά μου σπαρταράει.

Σω. Συμπέρασμα: Θα πούμε, Ίωνα, πως έχει τα λογικά του ο άνθρωπος αυτός, που ντυμένος με πολυτελή ρούχα και χρυσά στεφάνια στο κεφάλι κλαίει στις γιορτές και στις θυσίες, όχι επειδή έχασε κάτι από αυτά και ούτε επειδή φοβάται ανάμεσα σε χιλιάδες φίλους, ενώ κανείς δεν τον απειλεί ή δεν του κάνει κακό;

Ίω. Όχι, μα τον Δία, όχι βέβαια Σωκράτη, για να πούμε την αλήθεια.

Σω. Γνωρίζεις ότι και στους περισσότερους θεατές προκαλείτε τα ίδια συναισθήματα;

Ίω. Το ξέρω και πολύ καλά μάλιστα. Άλλωστε τους παρατηρώ κάθε φορά από ψηλά που κάθομαι και να κλαίνε και να νιώθουν την καταστροφή και να παθιάζονται με όσα λέγονται. Πρέπει μάλιστα και να τους δίνω μεγάλη προσοχή, γιατί, αν τους καθηλώσω και τους κάνω να κλαίνε, εγώ θα γελάσω ύστερα κερδίζοντας χρήματα, ενώ αν γελάνε αυτοί θα κλαίω εγώ επειδή θα χάνω χρήματα.

Σω. Καταλαβαίνεις λοιπόν ότι ο θεατής αυτός είναι ο τελευταίος κρίκος [...], που με μαγνητική δύναμη συνδέεται με τους άλλους; Ο μεσαίος κρίκος της αλυσίδας είσαι εσύ, ο ραψωδός και ηθοποιός, ενώ ο πρώτος είναι ο ίδιος ο ποιητής. Ο θεός διά μέσου όλων αυτών οδηγεί την ψυχή των ανθρώπων εκεί που θέλει, εξαρτώντας τη δύναμη του ενός από τη δύναμη του άλλου.

(Πλάτωνος, *Ἴων*, 530a-d και 535b-536a, μτφρ. φιλολογικής ομάδας, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1994.)

Γ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά με βάση τις γνώσεις που αποκτήσατε από την Εισαγωγή:

Έπος γενικά σημαίνει: .... και ειδικότερα ....

Το ηρωικό έπος αφηγείται ....

Τα ομηρικά έπη αναφέρονται στη .... εποχή (...), δημιουργήθηκαν όμως κατά τη .... εποχή (...).

Βασική διαφορά μεταξύ των αοιδών και των ραψωδών είναι η εξής: ....

....

....

Τα γεγονότα της *Οδύσσειας* διαρκούν .... χρόνια, ο ποιητής της όμως τα εντάσσει σε .... μέρες.

Στην *Οδύσσεια* διακρίνουμε τρία μεγάλα μέρη: α. την .... β. τον .... και γ. τη ....

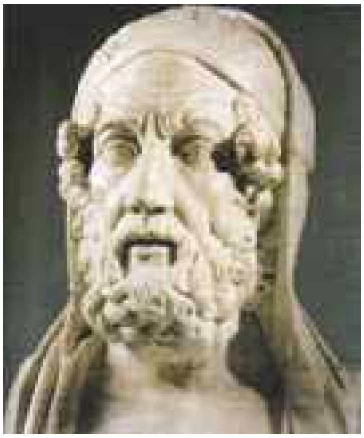

9. Προτομή του Ομήρου, ρωμαϊκό αντίγραφο από πρωτότυπο έργο της Ελληνιστικής εποχής.

10. Η αποθέωση του Ομήρου: Τον ποιητή, που κάθεται κρατώντας σκήπτρο και κύλινδρο*, στεφανώνουν η Οικουμένη και ο Χρόνος. Στις δύο πλευρές του καθίσματος φαίνονται προσωποποιημένες η Ιλιάδα (αριστερά του) υψώνοντας πυρσό και η Οδύσσεια (δεξιά του) κρατώντας ένα ειρηνικό σύμβολο. Λεπτομέρεια από ανάγλυφο του 2ου αι. π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: «ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ» (*α* 109/ <96> – *δ*)

Στο πρώτο μέρος της *Οδύσσειας* ο Τηλέμαχος, ενθαρρυμένος από τη θεά Αθηνά, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες τόσο για να προστατέψει την πατρική του περιουσία όσο και να αναζητήσει τον αγνοούμενο πατέρα του.

1η ΕΝΟΤΗΤΑ: *α* (περίληψη) – *α* 1-25/ <1-21> (ανάλυση)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Το κυρίως προοίμιο[1]: Παρουσίαση του Οδυσσέα (α 1-13/ <1-10>)
- Το 2ο προοίμιο: Η αρχή της ιστορίας του ήρωα (α 14-25/ <11-21>)

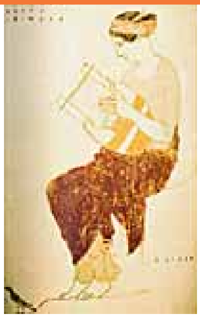

1. Μούσα με εφτάχορδη κιθάρα/φόρμιγγα. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων)

Α΄.1. Περίληψη της *α* ραψωδίας: *Èåῶí ἀãïñÜ.*[2] *Ἀèçíᾶò ðáñáßíåóéò ðñὸò Ôçëÿìá÷ïí. Ìíçóôῆñùí åὐù÷ßá* (Συνέλευση των θεών. Συμβουλές της Αθηνάς προς τον Τηλέμαχο. Το φαγοπότι των μνηστήρων)

Ο ποιητής παρουσιάζει τον πρωταγωνιστή του έργου του με τις βασικές του ιδιότητες, ενώ η Μούσα αρχίζει την εξιστόρηση των περιπετειών του Οδυσσέα από την ακούσια παραμονή του στην Ωγυγία.

Οι θεοί αποφασίζουν στον Όλυμπο να βοηθήσουν τον Οδυσσέα να επιστρέψει στην Ιθάκη και η Αθηνά καταστρώνει αμέσως ένα διπλό σχέδιο: ο Ερμής να μεταβεί στην Ωγυγία και να ανακοινώσει στην Καλυψώ την απόφαση των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα, ενώ η Αθηνά να κατεβεί στην Ιθάκη και να παρακινήσει τον Τηλέμαχο να αναλάβει πρωτοβουλίες ως κύριος του σπιτιού: να απαιτήσει να φύγουν από το παλάτι οι μνηστήρες της μητέρας του, που κατατρώγουν την περιουσία του, και να ταξιδέψει για να ζητήσει πληροφορίες για τον πατέρα του. Η θεά πραγματοποίησε πρώτη το μέρος που αφορούσε την ίδια και πέτυχε τον στόχο της.

Α΄.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

Το κυρίως προοίμιο στο αρχαίο κείμενο

*῎Áíäñá ìïé ἔííåðå, Ìïῦóá, ðïëýôñïðïí, ὃò ìÜëá ðïëëὰ
ðëÜã÷èç, ἐðåß Ôñïßçò ἱåñὸí ðôïëßåèñïí ἔðåñóå·
ðïëëῶí ä' ἀíèñþðùí ἴäåí ἄóôåá êáß íüïí ἔãíù,
ðïëëὰ ä' ὅ ã' ἐí ðüíôῳ ðÜèåí ἄëãåá ὃí êáôὰ èõìüí,
ἀñíýìåíïò ἥí ôå øõ÷ὴí êáß íüóôïí ἑôáßñùí.
ἀëë' ïὐä' ὣò ἑôÜñïõò ἐññýóáôï, ἱἑìåíüò ðåñ·
áὐôῶí ãὰñ óöåôÝñῃóéí ἀôáóèáëßῃóéí ὄëïíôï,
íÞðéïé, ïἳ êáôὰ âïῦò Ὑðåñßïíïò Ἠåëßïéï
ἤóèéïí· áὐôὰñ ὁ ôïῖóéí ἀöåßëåôï íüóôéìïí ἦìáñ.
ôῶí ἁìüèåí ãå, èåÜ, èýãáôåñ Äéüò, åἰðὲ êáß ἡìῖí.*

2. *Ποιητής και Μούσα*. Πίνακας του Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985).

Πώς δηλώνεται εδώ η εξάρτηση του ποιητή από τη Μούσα;

1 **Προοίμιο** σημαίνει εισαγωγή σε ένα έργο (λογοτεχνικό ή άλλο), όπου τίθεται το θέμα και το περιεχόμενό του σε γενικές γραμμές. Στην *Οδύσσεια* διακρίνουμε δύο προοίμια· στο πρώτο (το κυρίως) προοίμιο ο ποιητής σκιαγραφεί* τον Οδυσσέα, ενώ στο δεύτερο η Μούσα ορίζει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει την εξιστόρηση των περιπετειών του.

2 *ἀãïñÜ*: συνάθροιση, συνέλευση | τόπος αγοραπωλησίας (από θέμα *ἀãåñ* > *ἀãåßñù* = συγκεντρώνω – παν-ήγυ-ρις, συν-αγερ-μός).

Το κυρίως προοίμιο

3. Εκφραστικότατη απεικόνιση του Οδυσσέα σε σφραγιδόλιθο του 4ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

Τον άντρα, Μούσα,[3] τον πολύτροπο[4] να μου ανιστορήσεις, που βρέθηκε
ως τα πέρατα του κόσμου να γυρνά, αφού της Τροίας
πάτησε το κάστρο το ιερό.[5]
Γνώρισε πολιτείες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές,[6]
κι έζησε, καταμεσής στο πέλαγος, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν,
σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωή και των συντρόφων του
τον γυρισμό. Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε,
να σώσει τους συντρόφους.
Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα,
νήπιοι* και μωροί,[7] που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια
του υπέρλαμπρου Ήλιου· κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα.
Από όπου θες, θεά, ξεκίνα την αυτή την ιστορία,[8] κόρη του Δία,
και πες την και σ' εμάς.

Το προοίμιο της Μούσας

Τότε[9] λοιπόν οι άλλοι, όσοι ξέφυγαν τον άθλιον όλεθρο*, όλοι τους ήσαν
σπίτι τους, γλιτώνοντας κι απ' του πολέμου κι απ' της θάλασσας τη μάχη.
Μόνο εκείνον, που τον παίδευε πόθος διπλός, του γυρισμού
και της γυναίκας του, τον έκρυβε κοντά της μια νεράιδα,
η Καλυψώ, θεά σεμνή κι αρχοντική, στις θολωτές σπηλιές της,
γιατί τον ήθελε δικό της.
Κι όταν, με του καιρού τ' αλλάγματα, ο χρόνος ήλθε που του ορίσαν οι θεοί
να δει κι αυτός το σπίτι του, να φτάσει στην Ιθάκη,

3 (στ. 1) **Μούσα:** Ο ποιητής ζητάει από τη Μούσα να του πει την ιστορία του Οδυσσέα, υποδηλώνοντας έτσι ότι το έργο του οφείλεται στη γνώση που του παρέχει η θεά. Πρβλ. τον πρώτο στίχο της *Ιλιάδας:* «Τον θυμό, θεά, του Αχιλλέα τραγούδησε [...]» —μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτη— και το 1ο «παράλληλο κείμενο» από τη *Θεογονία* του Ησιόδου. Στη ραψωδία *ω* <60> γίνεται λόγος για εννέα Μούσες. Ήταν κόρες του Δία και της Μνημοσύνης, της μνημονικής ικανότητας, δηλαδή, που ήταν εντελώς απαραίτητη σε εποχές που δεν υπήρχε γραφή. Αργότερα απονεμήθηκαν ονόματα και ιδιαίτερες αρμοδιότητες στην κάθε Μούσα· για παράδειγμα, Μούσα της επικής ποίησης ήταν η Καλλιόπη, της ιστορίας η Κλειώ κτλ. Η λέξη μούσα χρησιμοποιείται σήμερα για να δηλώσει πρόσωπο (κυρίως γυναίκα) που εμπνέει έναν ποιητή και, γενικά, έναν καλλιτέχνη.

4 (στ. 1) **τον άντρα τον πολύτροπο:** Πολύτροπος (ή πολυμήχανος) χαρακτηρίζεται εκείνος που βρίσκει πολλούς τρόπους για ν' αποφεύγει το κακό και να πετυχαίνει τον στόχο του· η ικανότητα αυτή αποτελεί το βασικό γνώρισμα του Οδυσσέα.

5 (στ. 3) **αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό:** Από αυτό το χρονικό σημείο αρχίζουν οι περιπέτειες του Οδυσσέα, μετά την άλωση της Τροίας δηλαδή· η φράση όμως αυτή τονίζει και τον πρωταγωνιστικό ρόλο του ήρωα στην άλωση (κυρίως με τον Δούρειο Ίππο). Το κάστρο της Τροίας χαρακτηρίζεται **ιερό**, επειδή, σύμφωνα με τον μύθο, το είχε κτίσει ο Ποσειδώνας· σε κάθε πόλη, εξάλλου, υπήρχαν ιερά (άλση, βωμοί, ναοί κτλ.) θεών που την προστάτευαν (πρβλ. τους πολιούχους αγίους των σημερινών πόλεων).

6 (στ. 4) **έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές:** γνώρισε τον τρόπο σκέψης και τις διαθέσεις πολλών ανθρώπων.

7 (στ. 10) **νήπιοι και μωροί:** που δεν κατάλαβαν τις συνέπειες της πράξης τους, οι ανόητοι.

8 (στ. 12) **από όπου θες, θεά, ξεκίνα την αυτή την ιστορία:** Ο ποιητής τελειώνει το προοίμιό του ζητώντας από τη Μούσα πάλι να διαλέξει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει να διηγείται την ιστορία του Οδυσσέα. Η τεχνική* αυτή, το να τελειώνει δηλαδή ένα τμήμα (ή ένας στίχος) λογοτεχνικού κειμένου όπως (ακριβώς ή περίπου) αρχίζει, λέγεται **κύκλος** ή **κυκλικό σχήμα**. Δείτε και ένα άλλο παράδειγμα: «σταθείτε αντρείοι σαν Έλληνες και σαν Γραικοί σταθείτε».

9 (στ. 14) **τότε λοιπόν:** Η Μούσα λοιπόν δεν αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα με τη χρονολογική τους σειρά, αλλά από τη στιγμή που οι άλλοι τρωικοί ήρωες είχαν επιστρέψει στις πατρίδες τους και μόνο ο Οδυσσέας ήταν αποκλεισμένος στο νησί της Καλυψώς. Ο ποιητής εφαρμόζει εδώ μια **αφηγηματική τεχνική*** που λέγεται **in medias res** (είναι μια λατινική φράση, που κυριολεκτικά σημαίνει: στη μέση των πραγμάτων, στη μέση της υπόθεσης και έχει την έννοια ότι επιλέγεται ως αρχή το πιο κρίσιμο σημείο μιας ιστορίας και στην πορεία της αφήγησης διαμορφώνονται συνθήκες κατάλληλες, ώστε να αναφερθούν και όσα προηγήθηκαν).

ούτε κι εκεί δεν έλειψαν οι αγώνες, κι ας ήταν πια με τους δικούς του.
Ωστόσο οι θεοί τώρα τον συμπαθούσαν, όλοι εκτός του Ποσειδώνα·[10]
αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεϊκό[11] Οδυσσέα,
προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα.[12]

θεοὶ δ' ἐλέαιρον ἅπαντες /
νόσφι Ποσειδάωνος
<19-20>/23

4. Η Πηνελόπη συλλογισμένη και βαρύθυμη. Ρωμαϊκό αντίγραφο ελληνικού αγάλματος του 460 π.Χ. (Ρώμη, Μουσείο Βατικανού)

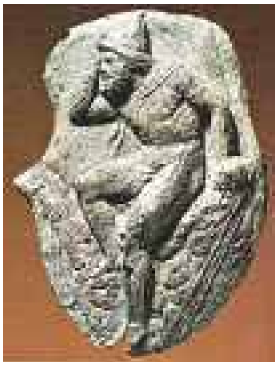

5. Ο Οδυσσέας στα βράχια της Ωγυγίας. Απεικόνιση σε κράνος του 5ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

Το ξανασμίξιμο των συζύγων αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της *Οδύσσειας*.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Απόσπασμα από το προοίμιο της *Θεογονίας* του Ησιόδου, ο οποίος εκπροσωπεί το διδακτικό έπος· η ακμή του τοποθετείται στις αρχές του 7ου αι. π.Χ.

Με τις Ελικωνιάδες Μούσες ας αρχίσει το τραγούδι μας·[...]
Κάποτε εκείνες δίδαξαν τον Ησίοδο το ωραίο τραγούδι,
την ώρα που βοσκούσε το κοπάδι του,
στου θεϊκού Ελικώνα τις πλαγιές. [...]

(*Εκλογές από τον Ησίοδο*, μετάφραση – επιλεγόμενα Δ.Ν. Μαρωνίτης, εκδ. Το Ροδακιό, Αθήνα 1995)

2. Απόσπασμα από το προοίμιο του ασσυροβαβυλωνιακού έπους του Γκιλγκαμές, που δημιουργήθηκε γύρω στο 2200 π.Χ. και αναφέρεται στον ομώνυμο βασιλιά της πόλης Ουρούκ της Μεσοποταμίας.

Γι' αυτόν που όλα τ' αγνάντεψε στον κόσμο θα μιλήσω,
γι' αυτόν που κάθε τι δοκίμασε, τον κόσμο θα διδάξω.
Αυτός που όλα τα γεύτηκε και γνώσην απόχτησε πολλή
χώρες πολλές ερεύνησε, [...]
σε τόπους μακρινούς ταξίδεψε [...]. (*Το έπος του Γκιλγκαμές*, Εισαγωγή – Απόδοση Αύρας Ward, Αθήνα ^{2}2001)

▸▸ Να συγκρίνετε τους 5 πρώτους στίχους του προοιμίου της *Οδύσσειας* με το απόσπασμα από το έπος του Γκιλγκαμές και να αναζητήσετε ομοιότητες. (Δείτε και ένα άλλο απόσπασμα του έπους αυτού στη σελ. 15 του βιβλίου *Αρχαία Ιστορία* της Α΄ Γυμνασίου.)

10 **Οι φράσεις της μετάφρασης με πλάγια γράμματα** έχουν στο περιθώριο το αντίστοιχό τους στο αρχαίο κείμενο. Στις περιπτώσεις αυτές προηγείται η αρίθμηση του αρχαίου κειμένου και ακολουθεί εκείνη της μετάφρασης Μαρωνίτη.

11 (στ. 24) **στον θεϊκό Οδυσσέα:** Ο Οδυσσέας αλλά και άλλοι ομηρικοί ήρωες χαρακτηρίζονται θεϊκοί όχι τόσο γιατί η καταγωγή τους αναγόταν σε θεούς όσο γιατί είχαν εξαιρετικές ικανότητες.

12 (στ. 25) **προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα:** Ο Ποσειδώνας μπορεί να βασανίζει τον Οδυσσέα στον δικό του χώρο, τη θάλασσα· η δικαιοδοσία του θεού τελειώνει όταν ο ήρωας φτάνει στην Ιθάκη.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια θέματα καλύπτει το πρώτο προοίμιο και ποια το δεύτερο;
2. Ποιοι εμποδίζουν τον νόστο του Οδυσσέα και ποιοι αποφάσισαν να τον βοηθήσουν;
3. Ποιες λέξεις ή φράσεις του κειμένου αυτής της Ενότητας έχουν μεταφορική σημασία;
4. Εντοπίστε στην περιληπτική αναδιήγηση των γεγονότων της *Οδύσσειας* με χρονολογική σειρά (9ο θέμα της Εισαγωγής) το σημείο από το οποίο η Μούσα αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα και σκεφτείτε τι πετυχαίνει ο ποιητής με αυτή την αρχή (την αρχή **in medias res** – δείτε το σχετικό σχόλιο 9).
5. Στα ομηρικά έπη συναντούμε συχνά αντιθέσεις, που βοηθούν το μάτι και τον νου να συλλαμβάνει καθαρότερα τα πράγματα, ακριβώς επειδή τα αντιπαραθέτει βάζοντας το ένα απέναντι στο άλλο: π.χ. στους στίχους 7-11 ο Οδυσσέας αντιπαρατίθεται προς τους ....
...., ενώ στους στίχους 14-19 προς τους ....
και στον στίχο 23 ο Ποσειδώνας αντιπαρατίθεται προς τους..

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά βάζοντας στη σωστή τους θέση τις λέξεις ή φράσεις: καστροκατακτητής, πολύπαθος, πολύτροπος, πολύπειρος, έξυπνος, του γυρισμού και της γυναίκας του, κοσμογυρισμένος, φιλέταιρος*, ήρωας (δύο λέξεις περισσεύουν).

Στο πρώτο προοίμιο ο Οδυσσέας παρουσιάζεται: ....
...., η Μούσα εξάλλου στους στίχους 16-17 κάνει λόγο για τον διπλό πόθο τού Οδυσσέα: ....

6. Η Καλυψώ υποδέχεται τον Οδυσσέα.
(Πηγή: *Στα χνάρια του Ομήρου*)

2η ΕΝΟΤΗΤΑ: *α* 26-108/<22-95>

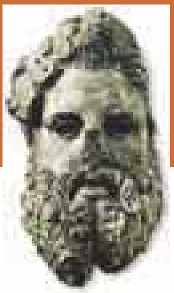

1. Μαρμάρινη κεφαλή του Δία από κολοσσιαίο άγαλμα του θεού – 4ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο)

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ: Πρώτο συμβούλιο των θεών στον Όλυμπο, όπου λαμβάνονται σημαντικές αποφάσεις

Εκείνον όμως τον καιρό ο Ποσειδώνας είχε ταξιδέψει στους μακρινούς
Αιθίοπες[1] [...].
Πήγε να πάρει μέρος στη θυσία, μιαν εκατόμβη[2] με ταύρους και κριάρια,
και τώρα ευφραίνονταν στις τάβλες καθισμένος.
Τότε συνάχτηκαν οι υπόλοιποι θεοί[3] στου ολύμπιου Δία το παλάτι,
όπου εκείνος πρώτος πήρε τον λόγο, πατέρας ανθρώπων και θεών.
Στον νου του φέρνοντας, θυμήθηκε τον φημισμένο Αίγισθο[4],
που τον θανάτωσε ο ξακουστός Ορέστης, γιος του Αγαμέμνονα·
αυτόν θυμήθηκε μιλώντας ο θεός στους αθανάτους:
«Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν οι θνητοί να ρίχνουν
στους θεούς τα βάρη τους· *έρχεται λένε το κακό από μας —*
κι όμως οι ίδιοι, κι από φταίξιμο δικό τους, πάσχουν και βασανίζονται,
και πάνω απ' το γραφτό τους.[5]
Έτσι και τώρα ο Αίγισθος, την ορισμένη μοίρα παραβαίνοντας,
πήγε να σμίξει με τη νόμιμη γυναίκα ενός Ατρείδη[6],
κι αυτόν τον σκότωσε στου γυρισμού την ώρα,
γνωρίζοντας τι τιμωρία σκληρή τον περιμένει·
αφού εμείς του στείλαμε τον άγρυπνον αργοφονιά Ερμή[7] με μήνυμα,
μήτε εκείνον να σκοτώσει μήτε και τη γυναίκα του να μπλέξει
σε παράνομο κρεβάτι· αλλιώς θα πέσει στο κεφάλι του η εκδίκηση
του γιου για τον πατέρα, όταν ο Ορέστης, παλικάρι πια,
θελήσει να γυρίσει στην πατρίδα.
Αυτά, με τόση φρόνηση ο Ερμής μιλώντας, του μηνούσε,
κι όμως τον νου του Αιγίσθου δεν κατόρθωσε ν' αλλάξει.
Τώρα, ακέριο και μεμιάς, το άνομο κρίμα του ξεπλήρωσε.»

Οι θεοί συνεδριάζουν και τον λόγο παίρνουν ο Δίας και η Αθηνά

ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ / σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν <33-4>/37-9

2. Από το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς του Φειδία. Ρωμαϊκό αντίγραφο. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο)

1 (στ. 27) **Αιθίοπες** (<*αἴθω* = καίω, ψήνω)**:** λαός της Αφρικής· το όνομά τους σημαίνει ηλιοκαμένοι, μαυριδεροί (*αἴθω* > αίθουσα = ζεστός χώρος).

2 (στ. 29) **εκατόμβη:** Εκατόμβη, κυριολεκτικά, σημαίνει θυσία εκατό βοδιών και, γενικά, πλούσια, πανηγυρική, θυσία.

3 (στ. 31) **οι υπόλοιποι θεοί** του Ολύμπου, εκτός του Ποσειδώνα, ήταν**:** ο Δίας και η Ήρα, η Αθηνά, ο Απόλλωνας, ο Άρης, η Άρτεμη, η Αφροδίτη, η Δήμητρα, ο Ερμής, η Εστία και ο Ήφαιστος (12 τον αριθμό).

4 (στ. 33) Ο **Αίγισθος** ήταν πρώτος εξάδελφος του Αγαμέμνονα. Κατά την απουσία του Αγαμέμνονα στην Τροία, ο Αίγισθος έγινε εραστής της γυναίκας του, της Κλυταιμνήστρας (βλ. τη συνέχεια στους στίχους 40-51).

5 στ. 36-39) **Αλίμονο [...] γραφτό τους:** Στη δήλωσή του αυτή ο Δίας δέχεται ότι η **Μοίρα** ορίζει μερίδιο συμφορών για τον καθέναν, τονίζει όμως ότι όσοι αδικούν επαυξάνουν τις συμφορές τους ξεπερνώντας έτσι τη μοίρα τους. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις οι θεοί προειδοποιούν τους θνητούς (όπως, για παράδειγμα, τον Αίγισθο) να σταματήσουν τις ανομίες τους, γιατί τους περιμένει συμφορά· αν δεν πειθαρχήσουν, αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους και τιμωρούνται. Η δήλωση αυτή βρίσκει πολλές εφαρμογές στην *Οδύσσεια*· αποτελεί έτσι τη βασική ηθική αρχή της, το καταστατικό της, ας πούμε.

6 (στ. 41) **Ατρείδης:** ο γιος του Ατρέα (εδώ νοείται ο Αγαμέμνονας, γιατί Ατρείδης είναι και ο Μενέλαος).

7 (στ. 44) Ο **Ερμής** είναι ο αγγελιοφόρος των θεών στην *Οδύσσεια*· επονομάζεται **αργοφονιάς,** επειδή σκότωσε τον Άργο, ένα πολυόμματο τέρας. Στον στίχο 97 λέγεται και **ψυχοπομπός,** ως οδηγός των ψυχών στον Άδη.

Αμέσως ανταπάντησε, τα μάτια λάμποντας, η Αθηνά:
«Πατέρα μας των αθανάτων, Κρονίδη,[8] των δυνατών ο παντοδύναμος,
καλά κι όπως του ταίριαζε, εκείνος αφανίστηκε και πάει —
την ίδια μοίρα να 'χει κι όποιος ανάλογα κριματιστεί.
Εμένα όμως για τον Οδυσσέα φλέγεται η καρδιά μου·
γενναίος αλλά δύσμοιρος, να βασανίζεται με τόσα πάθη,
απ' τους δικούς του χωρισμένος, σ' ένα περίβρεχτο νησί,
στον ομφαλό, όπως λένε, της θαλάσσης.
Νησί κατάφυτο με δέντρα, και μια θεά το κατοικεί στα δώματά της·
η θυγατέρα του Άτλαντα[9], που η γνώμη του γυρίζει μόνο στο κακό —
ξέρει καλά αυτός των θαλασσών τα βάθη, και πάνω του σηκώνει
ψηλές κολόνες, να κρατούν τον ουρανό χώρια απ' τη γη.
Η θυγατέρα του λοιπόν τον Οδυσσέα κατακρατεί, δύστυχο κι οδυρόμενο·
λόγια γλυκά προφέροντας και μαλακά σαν χάδια,
τον θέλγει ακατάπαυστα, για να ξεχάσει την Ιθάκη. *Εκείνος όμως,*
βυθισμένος στον καημό του, να δει καπνό της πατρικής του γης ψηλά
να ανηφορίζει, απελπισμένος εύχεται τον θάνατο. Εσένα ωστόσο,
Δία Ολύμπιε, ως πότε αλύγιστη θα μείνει η βουλή σου; Ο Οδυσσέας
δεν ήταν που θυσίες σού πρόσφερε στην ευρύχωρη Τροία,
πλάι στ' αργίτικα[10] καράβια;
Πώς και γιατί τόσος θυμός γι' αυτόν, ω Δία;»
Της αντιμίλησε[11] ευθύς ο Δίας, που τα σύννεφα συνάζει:[12]
«Κόρη μου εσύ, τι λόγος βγήκε από το στόμα σου ανεμπόδιστος!
Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεϊκό Οδυσσέα,
που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους θνητούς,
και στις θυσίες όλους τους άλλους τούς ξεπέρασε, όσες προσφέρονται
στους αθανάτους που κατέχουν τον πλατύ ουρανό;
Όχι εγώ, ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος,[13] αυτός οργίστηκε εναντίον του
και στον θυμό του επιμένει για τον Κύκλωπα, γιατί του τύφλωσε
εκείνος το μοναδικό του μάτι.

3. Μαρμάρινο άγαλμα του Άτλαντα. Ρωμαϊκό αντίγραφο του 2ου αι. π.Χ. (Νεάπολη, Αρχαιολ. Μουσείο)

áὐôàñ ʼÏäõóóåύò, / ἱέìåíïò êáì êáðíὸí ἀðïèñῴóêïíôá íïῆóáé / ἧò ãáίçò, èáíέåéí ἱìåίñåôáé <57-9>/66-8

Δεύτερος λόγος του Δία

ôὴí ä' ἀðáìåéâόìåíïò ðñïóέöç íåöåëçãåñέôá Ζåὺò <63>/73

8	(στ. 53)	**Κρονίδης** επονομάζεται ο Δίας ως γιος του Κρόνου· γιοι του Κρόνου ήταν ακόμη ο Ποσειδώνας και ο Πλούτωνας. Οι τρεις αδελφοί, μετά την εκθρόνιση του πατέρα τους, μοίρασαν τον κόσμο· και στον Δία έλαχε ο ουρανός, στον Ποσειδώνα η γη και στον Πλούτωνα ο Άδης (για τον Ποσειδώνα βλ. και το σχόλ. 13).
9	(στ. 61)	**ο Άτλαντας** ήταν ένας από του Τιτάνες. Κατά την Τιτανομαχία πολέμησε εναντίον του Δία, και εκείνος, μετά τη νίκη του, του επέβαλε ως τιμωρία το οδυνηρό έργο που φαίνεται στους στίχους 62-63 (βλ. και την εικόνα 3). Η Αθηνά, παρουσιάζοντας τον Άτλαντα ως πατέρα της Καλυψώς, θυμίζει στον Δία τον παλαιό του αντίπαλο, για να εξασφαλίσει, προφανώς, την εύνοιά του για τον Οδυσσέα, που ήταν αποκλεισμένος στο νησί της κόρης του. Στον Άτλαντα, «που ξέρει των θαλασσών τα βάθη», οφείλει το όνομά του ο Ατλαντικός Ωκεανός.
10	(στ. 71)	**αργίτικα καράβια:** τα ελληνικά καράβια δηλαδή, γιατί ως Άργος νοείται εδώ ολόκληρη η Ελλάδα· σε άλλες όμως περιπτώσεις ως Άργος νοείται η Πελοπόννησος ή η Αργολίδα ή η ομώνυμη πόλη.
11	(στ. 73)	**αντιμίλησε:** απάντησε, αποκρίθηκε (με αυτή την έννοια χρησιμοποιείται αυτό το ρήμα στη μετάφραση Μαρωνίτη).
12	(στ. 73)	**ο Δίας, που τα σύννεφα συνάζει:** Ο προσδιορισμός αυτός συνοδεύει συχνά το όνομα του Δία ως θεού του ουρανού και των καιρικών φαινομένων, που αρχίζουν με την πύκνωση των νεφών. Σύμβολο της δύναμής του ήταν ο κεραυνός.
13	(στ. 79)	Οι προσδιορισμοί **της γης κυρίαρχος** και **κοσμοσείστης** (στον στ. 86) μαρτυρούν ότι στην αρχή ο Ποσειδώνας ήταν θεός της γης, γενικά (βλ. το σχόλιο 8)· αυτός όριζε τη γη και προκαλούσε τους σεισμούς. Αργότερα η δικαιοδοσία του περιορίστηκε στη θάλασσα. Σύμβολό του ήταν η τρίαινα.

Για τον ισόθεο μιλώ Πολύφημο[14], που η δύναμή του επιβάλλεται μεγάλη
σ' όλους τους Κύκλωπες· [...].
Γι' αυτόν λοιπόν ο κοσμοσείστης Ποσειδών, τον Οδυσσέα,
αν δεν τον εξαφάνισε, περιπλανώμενο τον θέλει
από την πατρική του γη μακριά.
Τώρα ωστόσο όλοι εμείς είναι καιρός τον νόστο του να στοχαστούμε,
το πώς θα επιστρέψει. Τότε κι ο Ποσειδών θα σταματήσει την οργή του·
δεν γίνεται να αντιταχθεί στους άλλους αθανάτους,
παρά τη θέληση όλων των θεών, μόνος εκείνος να αντιμάχεται.[15]»
Τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε η θεά Αθηνά:
«Πατέρα μας Κρονίδη, των δυνατών ο παντοδύναμος,
αν, όπως λες, συγκλίνει[16] πράγματι των μακαρίων η γνώμη, να επιστρέψει
στο δικό του σπίτι ο Οδυσσεύς, με τόση γνώση που κατέχει,
ας στείλουμε αμέσως τον Ερμή, ψυχοπομπό κι αργοφονιά,
στης Ωγυγίας το νησί με δίχως καθυστέρηση να βρει την καλλιπλόκαμη
νεράιδα[17] και να της πει την απαράβατη εντολή μας,
τον νόστο του καρτερικού Οδυσσέα, πως πρέπει να επιστρέψει.
Όσο για μένα, κατεβαίνω τώρα στην Ιθάκη, τον γιο του
να ερεθίσω, τόλμη θα βάλω στην καρδιά του, να συγκαλέσει σε συνέλευση
τους Αχαιούς, που τρέφουν πλούσια κόμη·[18]
να απαγορεύσει τους μνηστήρες όλους, όσοι κοπαδιαστά του σφάζουν
πρόβατα και βόδια, με κέρατα στριφτά, πόδια λοξά στο βάδισμα.
Κι ακόμη στη Σπάρτη θα τον στείλω και στις μεγάλες αμμουδιές
της Πύλου, να μάθει, αν κάπου ακούσει, τον νόστο του πατέρα του —
έτσι θα κατακτήσει φήμη στους ανθρώπους, που λαμπρή θα μείνει.»

τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα θεὰ
γλαυκῶπις Ἀθήνη <80>/93

Η πρόταση της Αθηνάς

4. Ο Ποσειδώνας με την τριαινά του. Από αμφορέα του 540-530 π.Χ. (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη – αντίγραφο)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Οι Μοίρες

«Πολλοί λεν πως οι Μοίρες που παν να μοιράνουν το παιδί κρατούν η μεγάλη ψαλίδι, η άλλη αδράχτι και η τρίτη ρόκα με λινάρι, και μ' αυτά προσδιορίζουν πόσο θα ζήσει. Στο μοίραμα απάνου η μια με τη ρόκα γνέθει, η άλλη με τ' αδράχτι τυλίγει την κλωστή, και κάθε τυλιξιά είναι κι ένας χρόνος· όταν τελειώσει το μοίραμα, η μεγάλη με το ψαλίδι κόβει την κλωστή. Αν σπάσει η κλωστή προτού να τελειώσει το μοίραμα, παύουν κι οι Μοίρες και φεύγουν· και το παιδί θα ζήσει τόσα χρόνια, όσες τυλιξιές έχει τ' αδράχτι, και θα γίνουν όσα επροφτάσανε να τον μοιράνουν οι Μοίρες.»
(Ν. Πολίτης, *Παραδόσεις Α΄*, σ. 561, εκδ. Εργάνη, Αθήναι 1965)

▸▸ Να συσχετίσετε όσα σχετικά με τη μοίρα/«το γραφτό» λέγονται στους στίχους 36-39 και στην παραπάνω λαϊκή παράδοση και να εντοπίσετε τις διαφορές. Προσέξτε και τον διπλανό πίνακα με τη λεζάντα του.

5. Οι τρεις Μοίρες: η Κλωθώ γνέθει το νήμα της ζωής, η Λάχεσις το τυλίγει –εδώ φαίνεται να παρακολουθεί– και η Άτροπος το κόβει. (Έργο του Μ. Αγγέλου, 1475-1564)

14 (στ. 82) Ο Κύκλωπας **Πολύφημος** ήταν γιος του Ποσειδώνα και της νεράιδας Θόωσας.
15 (στ. 90-92) **Τότε και ο Ποσειδών [...] να αντιμάχεται:** Διαφαίνεται κιόλας στην ομηρική εποχή η βασική αρχή της δημοκρατίας, η αρχή της πλειοψηφίας.
16 (στ. 95) **συγκλίνει:** συμφωνεί.
17 (στ. 98-99) **την καλλιπλόκαμη νεράιδα:** τη νεράιδα με τους ωραίους πλοκάμους/τις ωραίες πλεξίδες.
18 (στ. 103) **τους Αχαιούς, που τρέφουν πλούσια κόμη:** τους μακρυμάλληδες Αχαιούς. Στην *Οδύσσεια* οι Έλληνες ονομάζονται **Αχαιοί** ή **Αργείοι** ή **Δαναοί.** Το όνομα Έλληνες είναι μεταγενέστερο. Εδώ πάντως πρόκειται για τους Ιθακήσιους.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια πρόσωπα πήραν τον λόγο στο συμβούλιο των θεών και για ποιους μίλησαν;
2. Αν ο Ποσειδώνας παρευρισκόταν στο συμβούλιο των θεών, τι νομίζετε ότι θα υποστήριζε και με ποιο επιχείρημα ο Δίας θα μπορούσε να απορρίψει την ένστασή του;
3. Προσέξετε τη δήλωση του Δία για την ευθύνη του ανθρώπου σε σχέση με τη μοίρα του (στ. 36-39), το παράδειγμα του Αίγισθου (στ. 40-51) και το σχόλιο της Αθηνάς (στ. 54-55), και απαντήστε στις εξής ερωτήσεις:
   α. Ποια αντίληψη φαίνεται ότι έχουν οι άνθρωποι της ομηρικής εποχής για τις συμφορές που τους βρίσκουν και τι δηλώνει ο Δίας σχετικά με αυτό το θέμα;
   β. Πού φαίνεται ότι ο ομηρικός άνθρωπος αποφασίζει ελεύθερα και έχει, άρα, την ευθύνη των πράξεών του;
   γ. Ποιον υπονοεί η Αθηνά, όταν λέει «να έχει την ίδια τύχη»;
4. Ο Αίγισθος σκότωσε τον Αγαμέμνονα και παντρεύτηκε τη γυναίκα του, την Κλυταιμνήστρα. Ο γιος του Αγαμέμνονα, ο Ορέστης, πήρε εκδίκηση σκοτώνοντας τον Αίγισθο.

▸▸ Αντιστοιχίστε την τελειωμένη αυτή ιστορία της οικογένειας του Αγαμέμνονα με την ανοιχτή ακόμη ιστορία της οικογένειας του Οδυσσέα και σχολιάστε την: ο Αίγισθος αντιστοιχεί στ..· η Πηνελόπη στ ....· ο Οδυσσέας στ .... κι ο Τηλέμαχος στ .... Οι αντιστοιχίες αυτές υποβάλλουν την ιδέα ότι όσα συνέβησαν στην οικογένεια του .... μπορεί να ....

5. Να διακρίνετε τα σημεία που δείχνουν ότι οι αρχαίοι Έλληνες φαντάζονταν τους θεούς τους παρόμοιους με τους ανθρώπους **(θεϊκός ανθρωπομορφισμός).**

Αυτό δεν σημαίνει μόνο ότι τους φαντάζονταν με ανθρώπινη μορφή, αλλά και ότι σκέφτονταν, αισθάνονταν, μιλούσαν και ενεργούσαν όπως οι άνθρωποι, σε ανώτερο όμως βαθμό· διαφορετική φαντάζονταν μόνο την τροφή τους (βλ. το σχόλιο 18 της 7ης Ενότητας, σελ. 54) και τους θεωρούσαν αθάνατους. Η κοινωνία τους ήταν αναπαράσταση της ανθρώπινης κοινωνίας της ομηρικής εποχής, που είχε χαρακτήρα πατριαρχικό*. Επικοινωνούσαν με τους θνητούς παίρνοντας τη μορφή κάποιου συγκεκριμένου ανθρώπου (**μεταμορφώνονταν** δηλαδή)· ή (σπανιότερα) παρουσιάζονταν με το πραγματικό τους (υποτίθεται) πρόσωπο, οπότε μιλούμε για **θεϊκή επιφάνεια,** για αυτοπρόσωπη δηλαδή εμφάνιση του θεού· συχνά όμως γίνεται λόγος και για **αθέατη θεϊκή βοήθεια** (ως θεϊκή φώτιση ή συμπαράσταση κ.τ.ό.).

6. Ο ποιητής άλλοτε αφηγείται ο ίδιος σε τρίτο πρόσωπο και άλλοτε οι ήρωές του σε πρώτο πρόσωπο· ζωντανεύουν έτσι οι ήρωες μπροστά μας με τον διάλογο (ή με μονόλογο) και δραματοποιούν την αφήγηση, σαν να δίνουν παράσταση. Οι δύο αυτές **τεχνικές** της **αφήγησης (αφηγηματικές τεχνικές)**, η **τριτοπρόσωπη** και η **πρωτοπρόσωπη/διαλογική/δραματική**, εναλλάσσονται· επικρατέστερη είναι η δεύτερη.

▸▸ Μετατρέψτε τον πρωτοπρόσωπο λόγο της Αθηνάς στους στίχους 101-103 σε τριτοπρόσωπο αρχίζοντας με τη φράση: Η Αθηνά είπε ότι... Τι διαπιστώνετε;

7. Ο Όμηρος προετοιμάζει συχνά τους ακροατές του για όσα θα ακολουθήσουν με διάφορους τρόπους: άλλοτε προγραμματίζει τη δράση, όπως με το .... (στ. 97-107), άλλοτε προειδοποιεί για την εξέλιξη της δράσης, όπως για τον .... (στ. 89-90), άλλοτε προϊδεάζει απλώς για την τύχη ορισμένων ηρώων, όπως για την τιμωρία των .... (στ. 54-55) κτλ.

Η συστηματική αυτή προετοιμασία για τα επόμενα λέγεται **προοικονομία.** Με την αφηγηματική αυτή τεχνική το βάρος δεν δίνεται τόσο στο **τι** θα συμβεί, όσο στο **πώς** αυτό θα παρουσιαστεί.

8. Τα επίθετα είναι συχνά στα ομηρικά έπη και αποδίδουν ουσιαστικές ιδιότητες στα πρόσωπα και στα πραγμάτα που συνοδεύουν. Άλλοτε τονίζουν μια χαρακτηριστική τους ιδιότητα (είναι δηλαδή **χαρακτηριστικά** επίθετα, π.χ. «τον άντρα τον πολύτροπο», «ο ξακουστός Ορέστης») και άλλοτε προβάλλουν μια εικόνα τους (είναι δηλαδή **περιγραφικά** επίθετα, π.χ. «στις θολωτές σπηλιές», «την καλλιπλόκαμη νεράιδα»).

▶▶ Ξεχωρίσετε 2-3 χαρακτηριστικά επίθετα και άλλα τόσα περιγραφικά μαζί με τα ουσιαστικά που συνοδεύουν.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Γράψτε μία παράγραφο απαντώντας στις εξής ερωτήσεις:
α. Τι αποφασίστηκε στο πρώτο συμβούλιο των θεών;
β. Ποιο σχέδιο κατέστρωσε η Αθηνά για την εφαρμογή αυτής της απόφασης;

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

6. Η ψηλότερη κορυφή του Ολύμπου (ο Μύτικας) όπου, υποτίθεται, είχε τον θρόνο του ο Δίας.

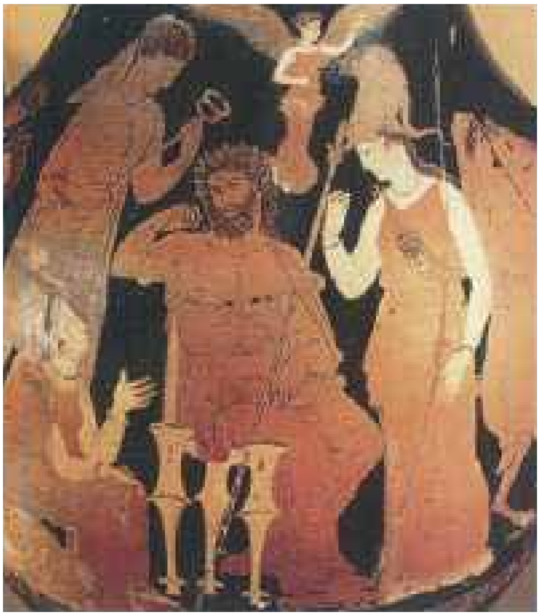

7. Άποψη του συμβουλίου των θεών: Η θεά της δικαιοσύνης, η Θέμις, συνομιλεί με τον Δία. Δίπλα του ο Ερμής και η Αθηνά. Αγγειογραφία του 350 π.Χ. (Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ)

3η ΕΝΟΤΗΤΑ: *α* 109-173/<96-155>

1. Το άγαλμα της Προμάχου Αθηνάς,που ήταν στημένο στην Ακρόπολη της Αθήνας. (Αναπαράσταση G. Stevens)

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Εφαρμογή του δεύτερου μέρους του σχεδίου της Αθηνάς
- Φιλοξενία της θεάς από τον Τηλέμαχο

Είπε κι ευθύς δένει στα πόδια της τα ωραία σαντάλια,
θεσπέσια[1] και χρυσά, εκείνα που την ταξιδεύουν στη θάλασσα
και στην απέραντη στεριά ανάλαφρα, με τις πνοές του ανέμου.
Ύστερα στο χέρι κράτησε άλκιμο[2] κοντάρι, ακονισμένο με χαλκό,
βαρύ, θεόρατο και στιβαρό· μ' αυτό η κόρη του πανίσχυρου Διός
δαμάζει των γενναίων πολεμιστών τις τάξεις που της ξανάψαν τον θυμό.
Χύθηκε τότε, ακροπατώντας τις κορφές του Ολύμπου,
και βρέθηκε μεμιάς στον δήμο της Ιθάκης, να στέκει
στην εξώθυρα του Οδυσσέα, πατώντας το κατώφλι της αυλής του.
Με το χαλκό κοντάρι της στο χέρι, επήρε τη μορφή ενός ξένου·
κι ολόιδια με τον Μέντη, άρχοντα των Ταφίων,[3] έπεσε πάνω στους αγέρωχους
μνηστήρες· που εκεί, μπροστά στις πύλες του σπιτιού, έβρισκαν
ευχαρίστηση παίζοντας τους πεσσούς,[4] σε τομάρια βοδιών καθισμένοι,
που τα σφάξαν οι ίδιοι.
Κήρυκες[5] και παιδόπουλα πρόθυμα τους υπηρετούσαν:
άλλοι να σμίγουν σε κρατήρες με νερό κρασί, άλλοι να πλένουν
τα τραπέζια με σφουγγάρια τρυπητά και να τα στήνουν,
κάποιοι να κομματιάζουν άφθονα τα κρέατα.
Πρώτος απ' όλους ο Τηλέμαχος την είδε, ωραίος σαν θεός·
ήταν με τους μνηστήρες καθισμένος, κι όμως ταξίδευε ο νους του πικραμένος.
Έβλεπε με τα μάτια της ψυχής του τον πατέρα του ένδοξο:
αν ξαφνικά γύριζε πίσω· αν τους μνηστήρες πετούσε έξω απ' το παλάτι·
αν έπαιρνε ο ίδιος πάλι την αρχή στα χέρια του, και μέσα στα αγαθά του
βασίλευε σαν πρώτα...
Το όραμα αυτό ανέβαινε στον νου του, πλάι στους μνηστήρες —
κι είδε την Αθηνά. Ευθύς προς την αυλόθυρα έτρεξε, γιατί
τον έπιασε η ντροπή, να στέκει τόσην ώρα στην πόρτα του ένας ξένος.
Κοντά της στάθηκε, της έσφιξε το χέρι το δεξί, με τ' άλλο

Η Αθηνά από τον Όλυμπο στα ανάκτορα της Ιθάκης

2. Ο Αχιλλέας και ο Αίαντας παίζουν πεσσούς – από αμφορέα του 6ου αι. π.Χ. (Ρώμη, Μουσείο Βατικανού)

οἱ μὲν ἄρ᾽ οἶνον ἔμισγον ἐνὶ
κρητῆρσι καὶ ὕδωρ
<110>/124

3. Κεφαλή εφήβου – από κύλικα του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

1 (στ. 110) **σαντάλια θεσπέσια:** σαντάλια θεϊκά, θαυμάσια. Η μαγική ιδιότητα των σανταλιών της Αθηνάς αποτελεί για μας στοιχείο παραμυθιού, αλλά για τον ομηρικό άνθρωπο ήταν κάτι ζωντανό και αληθινό.

2 (στ. 112) **άλκιμο κοντάρι:** δυνατό/γερό κοντάρι· στον στίχο 113 χαρακτηρίζεται **στιβαρό:** συμπαγές, στερεό· πρόκειται για το πολεμικό δόρυ της Αθηνάς (βλ. την εικ. 1). Το **δόρυ** και το **ακόντιο** αποτελούνταν και τα δύο από κοντάρι ξύλινο με μεταλλική αιχμή, το δόρυ όμως ήταν όπλο πιο μακρύ και πιο βαρύ, σε σχέση με το ακόντιο, προορισμένο για μακρινές βολές στον πόλεμο, ενώ το ακόντιο ήταν όπλο για κοντινές αποστάσεις αλλά και αθλητικό όργανο· ακόντιο/κοντάρι κρατούσαν οι άντρες στο χέρι και σαν μπαστούνι (βλ. την εικ. 2 και τους στίχους *φ* 373-4, σελ. 142)· ακόντιο είναι και το **χαλκό** κοντάρι που κρατά η θεά ως Μέντης στον στίχο 118.

3 (στ. 119) **Τάφιοι:** Κάτοικοι της νήσου Τάφου, πιθανόν μεταξύ Ακαρνανίας και Λευκάδας· ίσως, το σημερινό Μεγανήσι.

4 (στ. 121) **παίζοντας τους πεσσούς:** παίζοντας με βότσαλα ένα παιχνίδι ανάλογο με το δικό μας τάβλι ή ντάμα (βλ. την εικ. 2).

5 (στ. 123-4) **κήρυκες:** Οι κήρυκες εδώ προσφέρουν υπηρεσία στο τραπέζι, κύριο έργο τους όμως ήταν να συγκαλούν τον λαό σε συνέλευση (βλ. και το σχόλιο 3 της 7ης Ενότητας, σελ. 51).

πήρε το χάλκινο κοντάρι της, ύστερα την προσφώνησε μιλώντας,
και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:
«*Ξένε μου, καλωσόρισες*, έλα να σε φιλέψουμε κι αφού το δείπνο μας
χορτάσεις, τότε μας λες τον λόγο της επίσκεψής σου.»
Είπε και τράβηξε μπροστά· η Αθηνά Παλλάδα,[6] λάμποντας τα μάτια,
ακολουθούσε, κι οι δυο τους μπήκαν στο μεγάλο δώμα.
Το δόρυ[7] της μετέφερε, για να το στήσει σε ψηλή κολόνα,
το ’βαλε μέσα στην καλοξυσμένη θήκη, όπου και τ’ άλλα δόρατα
περίμεναν, άνεργα και πολλά, του καρτερόψυχου Οδυσσέα.
Ύστερα την οδήγησε σε θρόνο να καθίσει, λεπτουργημένο κι όμορφο,
πάνω του απλώνοντας ύφασμα μαλακό, και στήριγμα στα πόδια της
έσυρε το σκαμνί.
Έφερε πλάι της και το δικό του στολισμένο κάθισμα,
παράμερα από τους μνηστήρες, μήπως κι ο ξένος, με τους ξιπασμένους,[8]
χάσει το κέφι του και δεν χαρεί το φαγητό·
ήθελε εξάλλου να ρωτήσει και για τον πατέρα του,
που χρόνια τώρα έλειπε στα ξένα.
Τότε μια παρακόρη έφερε νερό, με τ’ όμορφο χρυσό λαγήνι,[9]
τα χέρια τους να πλύνουν, κι έχυνε το νερό από ψηλά
σ’ ένα αργυρό λεβέτι·[10] μετά τους έσυρε μπροστά γυαλιστερό τραπέζι,
ενώ η σεβαστή κελάρισσα[11] είχε την έγνοια να τους φέρει ψωμί
κι άφθονο φαγητό, ό,τι καλό τής βρέθηκε, να τους ευχαριστήσει.
Στα χέρια του σηκώνοντας ο τραπεζάρχης δίσκους με κρέατα
κάθε λογής, τους τα παρέθεσε, στο πλάι ακούμπησε κούπες χρυσές,
και κάθε τόσο ο κήρυκας περνούσε, γεμίζοντας κρασί τα κύπελλά τους.
Σε λίγο αγέρωχοι οι μνηστήρες μπήκαν κι αυτοί στην αίθουσα,
πήραν με τη σειρά τους θέση σε θρόνους κι αναπαυτικά καθίσματα.
Τότε τους έχυναν νερό στα χέρια τους οι κήρυκες,
δούλες γεμίζαν με ψωμί πλεχτά πανέρια,
έφηβοι τους κρατήρες με πιοτό ξεχείλιζαν,
κι αυτοί τα χέρια τους απλώνουν στο έτοιμο τραπέζι.
Και μόνο όταν κόρεσαν τον πόθο τους με το φαΐ και το πιοτό,
τραβούσε άλλα πια η ψυχή τους: τραγούδι, μουσική, χορό —
συμπλήρωμα απαραίτητο σ’ ένα καλό τραπέζι.
Τότε κι ο κήρυκας φέρνει και δίνει την πανέμορφη κιθάρα
στου Φήμιου[12] τα χέρια, που τραγουδούσε στους μνηστήρες από ανάγκη·
έκρουσε ωστόσο τις χορδές, ψάχνοντας τον σκοπό για ωραίο τραγούδι.

Υποδοχή και φιλοξενία της θεάς

ἔπεα πτερόεντα <122>/138
χαῖρε, ξεῖνε, <123>/139

4. Θρόνος με υποπόδιο του 8ου αι. π.Χ. (ξύλο και ασήμι) – από βασιλικό τάφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

Είσοδος και των μνηστήρων στο «μέγαρο»

5. Γεωμετρικός κρατήρας του 8ου αι. π.Χ. (Άργος, Αρχαιολογικό Μουσείο)

6 (στ. 141) **Παλλάδα:** Επώνυμο της Αθηνάς που ερμηνεύεται είτε ως παρθένος είτε ως η πάλλουσα το δόρυ.
7 (στ. 143) **το δόρυ της μετέφερε:** Πρόκειται για το ελαφρύ κοντάρι του «Μέντη» και όχι για το δόρυ της θεάς.
8 (στ. 150) **ξιπασμένοι** (μνηστήρες)**:** αλαζονικοί, υπεροπτικοί (*ὑπερφίαλοι,* στο αρχαίο κείμενο).
9 (στ. 154) **χρυσό λαγήνι:** χρυσό κανάτι (πρβλ. τα πήλινα κανάτια των εικόνων 9 και 14, πιο κάτω).
10 (στ. 156) **αργυρό λεβέτι:** ασημένια λεκάνη, βλ. την εικόνα 15, στη σελ. 30· (πρβλ. λέβητας, π.χ., ο λέβητας της κεντρικής θέρμανσης).
11 (στ. 157) **σεβαστή κελάρισσα:** έμπιστη υπηρέτρια που είχε την ευθύνη για τα τρόφιμα και τα ποτά του σπιτιού, που αποθηκεύονταν στο κελάρι (υπόγεια συνήθως αποθήκη)· σήμερα λέγεται οικονόμος.
12 (στ. 172) **Φήμιος** (<φήμη)**:** ο περίφημος αοιδός που τραγουδούσε για τους μνηστήρες στα ανάκτορα της Ιθάκης από ανάγκη.

6. Συμπόσιο. Τοιχογραφία του 480 π.Χ. από τάφο της Κάτω Ιταλίας. (Μουσείο Paestum)

7. Μελανόμορφη κύλικα – τέλος του 6ου αι. π.Χ. (Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τα ακόλουθα αποσπάσματα δείχνουν την υποδοχή και τη φιλοξενία του Τηλέμαχου στην Πύλο και στη Σπάρτη. Αφού τα διαβάσετε, ερευνήστε αν επαναλαμβάνεται η ίδια περίπου εθιμοτυπία* με εκείνη που είδαμε στην υποδοχή και στη φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντη στην Ιθάκη:

- εγκάρδια υποδοχή και πρόσκληση σε γεύμα (134-139),
- εξαιρετικές περιποιήσεις (143-161),
- μετά το γεύμα, ερωτήσεις για την ταυτότητα του ξένου (139-140),
- λουτρό και ανταλλαγή δώρων, που θα προταθούν στο τέλος της φιλοξενίας (*α* 344-353).

α. Ο Τηλέμαχος και ο «Μέντορας»[13] φτάνουν στην παραλία της Πύλου, όπου ο Νέστορας[14] πρόσφερε θυσία στον Ποσειδώνα (ραψ. *γ* 34-78/ <31-70>)

Έφτασαν στων Πυλίων τη σύναξη, πλησίασαν τους θρόνους
όπου ήταν καθισμένος με τους γιους του ο Νέστορας· γύρω του
οι εταίροι* ετοίμαζαν το γεύμα, έψηναν κρέατα, άλλα τα σούβλιζαν.
Μόλις είδαν τους ξένους, έτρεξαν όλοι προς το μέρος τους,
τους έτειναν το χέρι για το καλωσόρισμα, τους προσκαλούσαν
να καθίσουν.
Πρώτος ο γιος του Νέστορα Πεισίστρατος, που βρέθηκε κοντύτερα,
τους έσφιξε το χέρι, και των δυο, τους πήγε στο τραπέζι,
τους κάθισε στην αμμουδιά της θάλασσας πάνω σε μαλακές προβιές,
ανάμεσα στον αδελφό του Θρασυμήδη / και στον καλό πατέρα του.[15]
Τους πρόσφερε κομμάτι από τα σπλάχνα, τους κέρασε κρασί
με τη μαλαματένια κούπα [...].
Όταν εκόρεσαν τον πόθο τους για το φαΐ, για το πιοτό,
τον λόγο πήρε μεταξύ τους πρώτος ο [...] Νέστωρ:
«Είναι νομίζω η καλύτερη στιγμή τώρα να τους ρωτήσουμε,
που χάρηκαν το φαγητό οι ξένοι, να μάθουμε ποιοι τέλος πάντων είναι. [...]»
[Προς το τέλος της επίσκεψης ο Τηλέμαχος δέχεται λουτρό, γ <464-5>.]

8. Χρυσό μυκηναϊκό κύπελλο από τάφο στο Βαφειό της Λακωνίας. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

9. Πήλινο κανάτι μινωικής εποχής από τις ανασκαφές της Θήρας.

13 **Ο Μέντορας** ήταν φίλος του Οδυσσέα και σ' αυτόν ο βασιλιάς της Ιθάκης είχε εμπιστευτεί το σπιτικό του, όταν έφευγε για την Τροία. Με τη μορφή του Μέντορα η Αθηνά συνόδευσε τον Τηλέμαχο στο ταξίδι του για τη Σπάρτη.

14 **Ο Νέστορας** ήταν βασιλιάς της μυκηναϊκής Πύλου.

15 **Οι στίχοι 43 και 44** ενώθηκαν, γι' αυτό χωρίζονται με μια πλάγια γραμμή (/). Η ένωση στίχων γίνεται, όπου είναι ανάγκη, για εξοικονόμηση χώρου.

β. Ο Τηλέμαχος, συνοδευόμενος από τον Πεισίστρατο, τον γιο του Νέστορα, φτάνουν στο παλάτι του Μενέλαου στη Σπάρτη (δ 23/<20> κ.ε.)

Αυτοί, δυο ξένοι, στο πρόθυρο του παλατιού σταματημένοι με τ' άλογά τους,
γενναίος ο Τηλέμαχος, λαμπρός ο γιος του Νέστορα.
25 Πρόλαβε όμως και τους είδε ο Ετεωνέας,
ακόλουθος του τιμημένου Μενελάου με κύρος,
που τρέχοντας επέρασε τις κάμαρες του παλατιού για να τους αναγγείλει
στον βασιλέα, ποιμένα του λαού του.
Στάθηκε πλάι του, του μίλησε, και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:
30 «Κάποιοι, δυο ξένοι, αρχοντικέ Μενέλαε [...].
32 Και τώρα πες μου, να τους ξεπεζέψουμε τα γρήγορα άλογα,
ή να τους ξαποστείλουμε να παν αλλού, αν άλλος ήθελε να τους φιλέψει.»
Αλλά ο ξανθός Μενέλαος τον αποπήρε με βαριά αγανάκτηση:
35 «Ετεωνέα, του Βοήθου γιε, δεν ήσουν άλλοτε τόσο μωρός
στο παρελθόν· μα να που τώρα ανόητα μιλάς, σαν άμυαλο παιδί. [...]
39 [...] Λύσε λοιπόν
40-41 των ξένων τ' άλογα και πέρασέ τους μέσα να χαρούν / το φαγοπότι μας.» [...]
48 Όταν τους πέρασαν στο θείο παλάτι, έμειναν έκθαμβοι [...].
52 Κι αφού τη χάρηκαν τα μάτια τους την τόσην ομορφιά,
επήγαν στους γυαλιστερούς λουτήρες να λουστούν. [...]
56 ύστερα τους οδήγησαν σε θρόνους, να καθίσουν
πλάι στον Μενέλαο, τον γιο του Ατρέα.
Αμέσως μια θεραπαινίδα, κρατώντας πάγκαλο χρυσό κανάτι,
από ψηλά τούς έχυνε νερό σ' ένα λεβέτι ασημωμένο,
60 τα χέρια τους να νίψουν· μετά τους έστρωσε καλόξυστο τραπέζι.
Όπου η σεμνή κελάρισσα τους έφερε μπροστά
φαγώσιμα πολλά, θέλοντας να τους ευχαριστήσει.
Και να κι ο τραπεζάρχης, ανεμίζοντας πινάκια με κρέατα κάθε λογής,
τα πρόσφερε, κι έβαλε πλάι τους μαλαματένιες κούπες.
65 Τότε ο ξανθός Μενέλαος τους δεξιώθηκε μ' αυτά τα λόγια:
«Πιάστε ψωμί για καλωσόρισμα· κι όταν γευτείτε και χορτάσετε
το δείπνο, τότε θα σας ρωτήσουμε τους δυο
να πείτε ποιων ανθρώπων είσαστε οι βλαστοί· [...].»

[Ο Μενέλαος όμως δεν θα προλάβει να τους ρωτήσει, καθώς η Ελένη θα αναγνωρίσει τον Τηλέμαχο από την ομοιότητα που έχει με τον πατέρα του· έτσι, τον ρωτάει μόνο:]

347 «Γενναίε Τηλέμαχε, ποια ανάγκη σ' έφερε στα μέρη μας [...]; [...].»

[Πριν φύγει από τη Σπάρτη ο Τηλέμαχος, στη ραψωδία *ο* <75> κ.ε., δέχεται πολύτιμα δώρα από τον Μενέλαο και την Ελένη.]

10. Θρόνος με επένδυση ελεφαντοστού από τάφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου – 8ος αι. π.Χ. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

11. Πήλινος λουτήρας από το ανάκτορο του Νέστορα στην Πύλο.

12. Χαμηλό κάθισμα. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 6ου αιώνα π.Χ. (Οξφόρδη, Μουσείο Ashmolean)

13. Κορινθιακό πινάκιο/πιάτο του 6ου αιώνα π.Χ. (Από τις ανασκαφές του 1930 στην Ιθάκη)

2. [Τραγούδι της ξενιτιάς]

– Καρδιά, με δεκαοχτώ κλειδιά τι στέκεις κλειδωμένη;
Για δε γελάς, για δε γλεντάς, *για δε χαροκοπιέσαι;* (= *γιατί δεν διασκεδάζεις;*)
– Τι να σας πω, τι να σας πω, τι να σας κουβεντιάσω;
Τα χέρια που με κλείδωσαν είν' μακριά στα ξένα. (Γ. Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*, Αθήνα 1966)

▸▸ Αναζητήστε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στην ψυχική κατάσταση του Τηλέμαχου και του ήρωα του δημοτικού τραγουδιού της ξενιτιάς.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς παρουσιάζεται η κατάσταση στα ανάκτορα της Ιθάκης τώρα που ο Οδυσσέας απουσιάζει;
2. Αντιστοιχίστε τα πρόσωπα που βοηθούν στα γεύματα Αθηνάς-Τηλέμαχου και μνηστήρων με τις υπηρεσίες που προσφέρει το καθένα: π.χ.: **οι κήρυκες** ετοιμάζουν και σερβίρουν το κρασί (στ. 123-124, 161), χύνουν νερό στα χέρια (στ. 164)· ένας **κήρυκας** δίνει την κιθάρα στον Φήμιο (στ. 171-172)·
3. α. Πώς παρουσιάζονται οι μνηστήρες στην Ενότητα αυτή; (με βάση τους προσδιορισμούς που τους αποδίδονται και όσα λέγονται γι' αυτούς στους στίχους 119-126, 150-151, 162-172).
   β. Ποια σημεία ενοχοποιούν τους μνηστήρες και μας προϊδεάζουν έτσι για την τύχη τους;
4. Πώς παρουσιάζεται ο Τηλέμαχος στους στίχους 127-153;
5. Να διακρίνετε τις σκηνές της Ενότητας (δίνοντας έναν τίτλο στην καθεμιά) και τις εικόνες μιας σκηνής. Λάβετε όμως πρώτα υπόψη σας τα εξής σχετικά:

Με τον όρο **εικόνα,** στη λογοτεχνία, εννοούμε την περιγραφή που προκαλεί στον αναγνώστη ή στον ακροατή την εντύπωση ότι βλέπει μπροστά του αυτό που περιγράφεται (π.χ., την υποδοχή της Αθηνάς-Μέντη από τον Τηλέμαχο, 136-137). Εικόνες είναι κυρίως οι οπτικές, αυτές δηλαδή που περνούν από τα μάτια μας, όταν διαβάζουμε ή ακούμε ένα λογοτεχνικό κείμενο, εικόνες όμως λέμε κι αυτές που ερεθίζουν τις άλλες αισθήσεις μας (την ακοή, την όσφρηση κτλ.), οπότε (αντίστοιχα) τις χαρακτηρίζουμε ακουστικές, οσφρητικές κτλ.· για παράδειγμα, από τον στίχο 124 έχουμε και ακουστική εικόνα. Ο όρος **σκηνή** είναι έννοια ευρύτερη: παρουσιάζει ένα μέρος της δράσης που έχει ενότητα, μπορεί όμως να περιλαμβάνει περισσότερες από μία εικόνες, όπως, λόγου χάρη, ο αύλειος χώρος του παλατιού (116-142). Βασικά κριτήρια για τη διάκριση των σκηνών είναι: α. η αλλαγή τόπου, β. η αλλαγή προσώπων, γ. η αλλαγή τόπου και προσώπων, δ. η διαφοροποίηση του χρόνου.

14. Κανάτι της 2ης χιλιετίας π.Χ. από τη Λάπηθο της Κερύνειας. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

15. Επάργυρος λέβητας – 7ος αι. π.Χ. (Ρώμη, Βίλα Τζούλια)

6. **Διαθεματική δραστηριότητα: Η φιλοξενία διαχρονικά*** — Ενδεικτικές υποενότητες:
   α. Η φιλοξενία στο πλαίσιο της *Οδύσσειας:* θεσμός με ορισμένη εθιμοτυπία· εφαρμογές (στην Ιθάκη, στην Πύλο, στη Σπάρτη, στην Ωγυγία, στη Σχερία, στο καλύβι του Εύμαιου)· έπιπλα και σκεύη που χρησιμοποιούνται· σχέση ξενιστή και ξένου κτλ.
   β. Η φιλοξενία σε άλλα κείμενα (π.χ. *Ζ* 119-236) και σε άλλα έθνη.
   γ. Η φιλοξενία στην καθημερινή ζωή: η παροιμιώδης ελληνική φιλοξενία αλλά και οι επιφυλάξεις απέναντι στον άγνωστο επισκέπτη, τις οποίες επιβάλλουν οι κοινωνικές εξελίξεις τα τελευταία χρόνια κτλ.

Για την εργασία αυτή, θα χρειαστεί να συνεργαστείτε με τον/τη φιλόλογό σας, που θα σας υποδείξει πώς να εργαστείτε, ατομικά ή ομαδικά, πού θα βρείτε στοιχεία σχετικά με τη φιλοξενία, εκτός από την *Οδύσσεια*· να αξιοποιήσετε και δικές σας εμπειρίες, αλλά και γνώσεις που έχετε αποκτήσει από εξωσχολικά βιβλία, να ρωτήσετε τους δικούς σας κτλ.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Αναδιηγηθείτε με λίγα λόγια την υποδοχή και τη φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντη από τον Τηλέμαχο, με βάση τους στίχους 133-161.

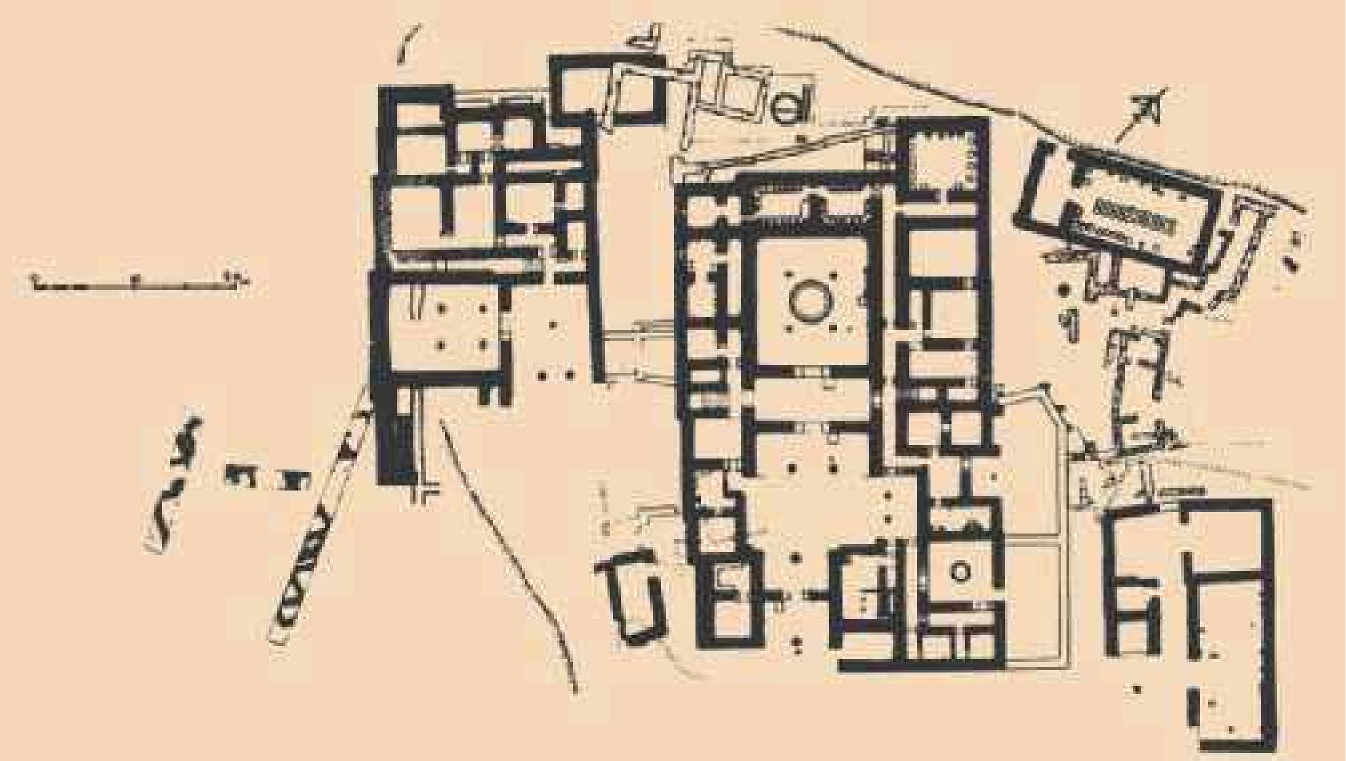

16. Κάτοψη του μυκηναϊκού ανακτόρου της Πύλου, που οικοδομήθηκε τον 13ο αι. π.Χ.

▶▶ Δείτε στη σελίδα 33 του βιβλίου σας *Αρχαία Ιστορία* τον πυρήνα του μυκηναϊκού ανακτόρου, που επονομαζόταν **μέγαρο,** και εντοπίστε τον στο παραπάνω ανακτορικό συγκρότημα. Να διακρίνετε ακόμη την εξώθυρα, την αυλή και τις πύλες, που αναφέρονται στους στίχους 117-120.

4η ΕΝΟΤΗΤΑ: *α* 174-360/<156-324>

1. *Κεφαλή Αθηνάς.*
Σχέδιο του Κ. Παρθένη, 1878-1967.

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ: Διάλογος του Τηλέμαχου με την Αθηνά-Μέντη, που προβάλλει:
- τα προβλήματα του Τηλέμαχου
- τις προσπάθειες της Αθηνάς να τον ενθαρρύνει και να τον πείσει να αναλάβει πρωτοβουλίες ως κύριος του σπιτιού

Ο Τηλέμαχος εξηγεί την κατάσταση του παλατιού και ζητεί πληροφορίες

Την ίδια ώρα ο Τηλέμαχος γύρισε να μιλήσει στη γλαυκόματη[1] Αθηνά,
γέρνοντας το κεφάλι προς το μέρος της, να μην τον πάρουν είδηση οι άλλοι:
«Καλέ μου ξένε, θα με παρεξηγήσεις αν γυμνή τη σκέψη μου σου πω;
Το μέλημά τους, ξένε, είναι αυτά που βλέπεις: κιθάρα και τραγούδι,
εύκολο μέλημα, αφού ατιμώρητοι ρημάζουν ξένα αγαθά·
ενός που τα λευκά του οστά, κάπου αφημένα στη στεριά,
τα σάπισε η νεροποντή, ή και το κύμα τα παρασύρει του πελάγου.
Αν όμως στην Ιθάκη γύριζε εκείνος, αν μπρος στα μάτια τους τον έβλεπαν·
όλοι τους λέω πως θα ύψωναν ευχή, πόδια να είχαν ελαφρότερα,[2]
παρά να τους βαραίνει ο πλούτος με μαλάματα και ρούχα.
Μα τώρα αυτός αφανισμένος, όπως αφανίστηκε, με θάνατο άσχημο,
δεν άφησε σ' εμάς καμιά παρηγοριά κι ελπίδα, αν κάποιος από τους
θνητούς στη γη που κατοικούμε ισχυριστεί πως θα γυρίσει·
του γυρισμού του η μέρα χάθηκε και πάει.
Όμως εσύ αποκρίσου σ' ό,τι κι αν σε ρωτήσω, καθαρά και ξάστερα:
189-90 ποιος είσαι κι από πού; [...] / με ποιο καράβι εδώ μας ήλθες; [...]
193-94 [...] έρχεσαι πρώτη φορά στα μέρη μας, / ή μήπως είσαι φίλος πατρικός.
Γιατί κι άλλους πολλούς αυτό το σπίτι καλωσόρισε,
αφού κι εκείνος ήταν κοσμογυρισμένος.»

2. Ο Οδυσσέας σε χάλκινο νόμισμα της Ιθάκης (4ος αι. π.Χ.).

τοῦ δ' ὤλετο νόστιμον ἦμαρ
<168>/187

Η Αθηνά-Μέντης παρουσιάζεται σαν φίλος πατρικός

Ανταποκρίθηκε, τα μάτια λάμποντας, αμέσως η θεά Αθηνά:
«Πρόθυμα κι ακριβώς, όσα ζητάς να μάθεις, θα σου πω:
Μέντης το όνομά μου, γιος του εμπειροπόλεμου Αγχιάλου,
ο ίδιος τους θαλασσινούς Ταφίους κυβερνώ·
εδώ μ' ένα καράβι και συντρόφους έφτασα, έτοιμος
να ανοιχτώ στο μπλάβο[3] πέλαγος, πηγαίνοντας σ' αλλόγλωσσους
ανθρώπους, στην Τεμέσα·[4] γυρεύω ν' ανταλλάξω σίδηρο γυαλιστερό
που φέρνω, με χαλκό·[5] κι όσο για το καράβι μου, με περιμένει
κάπου εκεί στα χτήματα, έξω από την πόλη, στο λιμάνι Ρείθρο,

1 (στ. 174) **γλαυκόματη**/*γλαυκῶπις*: (η Αθηνά) με τα γλαυκά μάτια, τα μάτια που εκπέμπουν λάμψη, τα αστραφτερά, όπως τα μάτια της γλαύκας (δηλαδή της κουκουβάγιας), του πουλιού που ήταν σύμβολο της Αθηνάς. Αυτό υποδηλώνει η συνήθης απόδοση αυτού του επιθέτου με τη φράση **τα μάτια λάμποντας** (στη μετάφραση Μαρωνίτη, στ. 197 για παράδειγμα).

2 (στ. 182) **πόδια να είχαν ελαφρότερα:** για να μπορούν να φύγουν γρήγορα.

3 (στ. 202) **μπλάβο πέλαγος:** βαθυγάλαζο πέλαγος, που έχει δηλαδή σκούρο μπλε χρώμα.

4 (στ. 203) **Τεμέσα/Τεμέση:** πόλη φημισμένη για τα ορυχεία χαλκού που είχε· ίσως η Ταμασσός της Κύπρου.

5 (στ. 203-4) **γυρεύω ν' ανταλλάξω σίδηρο [...] με χαλκό:** Η Αθηνά-Μέντης παρουσιάζεται σαν έμπορος που ανταλλάσσει μέταλλα. Ας σημειωθεί ότι στην ομηρική εποχή δεν είχαν ακόμη εφευρεθεί τα νομίσματα και το εμπόριο γινόταν με ανταλλαγή προϊόντων (**ανταλλακτικό εμπόριο:** ένας βασικός οικονομικός θεσμός της προνομισματικής εποχής).

κάτω απ’ το δασωμένο Νήιο.[6]
Ναι, καμαρώνουμε πως είμαστε αμοιβαίοι φίλοι,[7] γονικοί κι ανέκαθεν —
πήγαινε, αν θέλεις, να ρωτήσεις τον ανδρείο Λαέρτη[8], γέροντα πια,
που τώρα ακούω δεν κυκλοφορεί σαν άλλοτε στην πόλη·
210 αποτραβήχτηκε στα χτήματα, βαρύς από τα βάσανα
και μόνος, με μια γερόντισσα που τον υπηρετεί· [...].
214 Και να ’με τώρα· η φήμη μ’ έφερε[9]
215 πως βρίσκεται ο πατέρας σου κιόλας στην πόλη —
φαίνεται όμως οι θεοί τού φράζουνε τον δρόμο ακόμη.
Ωστόσο ο θείος[10] *Οδυσσέας δεν πέθανε, και δεν τον σκέπασε*
της γης το χώμα· είναι, πιστεύω, ζωντανός, κι ας εμποδίζεται
στη μέση του ανοιχτού πελάγους [...].
222 Άκουσε όμως τώρα τη μαντεία μου, όπως μέσα στον νου μου
την ξυπνούν οι αθάνατοι κι όπως νομίζω πως θα γίνει —
δεν ισχυρίζομαι πως είμαι μάντης[11], μήτε και καλοξέρω να εξηγήσω
225 τα σημάδια των πουλιών, κι όμως:
πολύν καιρό ακόμη δεν θα μείνει εκείνος μακριά από την πατρίδα του·
έστω κι αν τον κρατούν στα σίδερα,
θα βρει τον τρόπο να γυρίσει, αυτός που είναι πολυμήχανος.[12]
Μα τώρα απάντησε στο ερώτημά μου και μίλησέ μου ειλικρινά:
230 αν, ένα τέτοιο παλικάρι, είσαι του Οδυσσέα, ο δικός του γιος·
231-32 απίστευτο πώς μοιάζεις στο πρόσωπο και στα όμορφά σου μάτια / εκείνου [...].»
236 Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος με φρόνηση και γνώση:
«Δεν θα σου κρύψω, ξένε, τίποτε, τη σκέψη μου θα φανερώσω·
238-39 η μάνα μου ισχυρίζεται πως είμαι γέννημα δικό του, όμως / εγώ δεν ξέρω· [...].
241 Άμποτε να ’μουν ενός άλλου ο γιος, καλόμοιρου,
που τα γεράματα τον βρίσκουν μέσα στ’ αγαθά του·[13]
τώρα φαντάσου, ο πιο δυστυχισμένος που γεννήθηκε σ’ αυτόν τον κόσμο,
αυτός μου λένε πως με γέννησε [...].»

3. Η Αθηνά σε αργυρό αθηναϊκό νόμισμα του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

οὐ γάρ πω τέθνηκεν ἐπὶ
χθονὶ δῖος Ὀδυσσεὺς
<196>/217-8

4. Γλαύκα. (Η άλλη όψη τού πιο πάνω νομίσματος)

w Η απάντηση του Τηλέμαχου

6	(στ. 206)	**δασωμένο Νήιο:** βουνό της Ιθάκης (βλ. τον χάρτη της Ιθάκης στη σελ. 4).
7	(στ. 207)	**είμαστε αμοιβαίοι φίλοι:** Η Αθηνά παρουσιάζεται στον Τηλέμαχο και σαν φίλος πατρικός· βλέπουμε έτσι μια φιλική σχέση που θεμελιωνόταν σε συνθήκες φιλοξενίας και κληροδοτούνταν από πατέρα σε παιδί. Η **φιλοξενία** δηλαδή ήταν ένας αναγκαίος κοινωνικός θεσμός για την προστασία των ξένων σε εποχές που η συγκοινωνία δεν ήταν εύκολη ούτε υπήρχε υποδομή για διαμονή σε άλλη πόλη ή χώρα. Η σπουδαιότητα του θεσμού αυτού υποδηλώνεται από τη σύνδεσή του με τη θρησκεία· τους ξένους δηλαδή τους προστάτευε ο Δίας (ο Ξένιος Δίας). Ήταν, έτσι, ηθική υποχρέωση όλων η προσφορά φιλοξενίας.
8	(στ. 208)	**Λαέρτης:** Ο πατέρας του Οδυσσέα, ο οποίος ζει, όπως αναφέρεται στους στίχους 208-211.
9	(στ. 214)	**η φήμη** μ’ έφερε (εδώ με την εξής σημασία)**:** η διάδοση, μια ανεξακρίβωτη πληροφορία, μ’ έφερε.
10	(στ. 217)	**θείος/*δῖος* (<Ζεύς-Διός):** προσδιορισμός ξεχωριστών ηρώων (βλ. και το σχόλιο 11 της 1ης Ενότητας, σελ. 19).
11	(στ. 224)	**μάντης:** Ο μάντης, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των ανθρώπων της ομηρικής εποχής, είχε το χάρισμα να προλέγει το μέλλον βασιζόμενος σε (θεϊκά) σημάδια, όπως το πέταγμα και οι κραυγές των πουλιών, ή και χωρίς σημάδια. Ήταν λοιπόν ένας περιζήτητος επαγγελματίας. Μαντικές ικανότητες όμως εκδήλωναν και απλοί άνθρωποι.
12	(στ. 228)	**Θα βρει [...] πολυμήχανος:** Εδώ υπογραμμίζεται ο **ανθρωποκεντρικός*** χαρακτήρας της *Οδύσσειας*.
13	(στ. 241-2)	**Άμποτε [...] αγαθά του:** Προβάλλει εδώ το ιδανικό της ευτυχισμένης ζωής ως τα γηρατειά· στους στίχους 263-266 όμως προβάλλει και το ηρωικό ιδανικό του τιμημένου θανάτου του ήρωα, που αφήνει δόξα και στον γιο του. Οι αξίες αυτές της ζωής εναλλάσσονται κατά τη μετατρωική εποχή, ανάλογα με τις συνθήκες της στιγμής.

Η Αθηνά ζητεί πρόσθετες εξηγήσεις

Τότε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε:
«Όχι, δεν το νομίζω πως οι θεοί έχουν ορίσει τη γενιά σου
ανώνυμη στο μέλλον, αφού σε γέννησε τέτοιον που είσαι η Πηνελόπη.[14]
Και τώρα κάτι άλλο πες μου, ειλικρινά·
τι γλέντι είναι αυτό; τι σόι συνάθροιση; ποια η δική σου
υποχρέωση; καμιά γιορτή; ή μήπως γάμος; *Πάντως δεν πρόκειται για γεύμα*
εταιρικό·[15] γιατί πολύ ξεδιάντροποι μου φαίνονται και ξιπασμένοι,
έτσι που τρων αυτοί και πίνουν στο παλάτι· θα αγανακτούσε ασφαλώς,
τα τόσα αίσχη βλέποντας, αν κάποιος κατά τύχη ερχόταν,
φτάνει να ήταν συνετός.»

ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ᾽ ἐστὶν
<226>/251-2

Ο Τηλέμαχος εκθέτει τα προβλήματά του

Της αποκρίθηκε ο Τηλέμαχος, φρόνιμος πάντα και με γνώση:
«Αφού τέτοια ερωτήματα μου θέτεις, γυρεύοντας εξήγηση —
ήταν ένας καιρός που αυτό το σπίτι είχε την τύχη του στα πλούτη,
στις τιμές, όσο εκείνος κατοικούσε αυτή τη χώρα.
Αλλά βουλήθηκαν αλλιώς κάποιοι θεοί, βάζοντας το κακό στον νου τους,
και τώρα εκείνον άφαντον τον έκαναν, παρά κανέναν άλλον.
Αν έβρισκε τον θάνατο, δεν θα ’ταν ο καημός μου τόσος,
αν είχε σκοτωθεί στην Τροία εκεί, με τους συντρόφους του στο πλάι,
ή, με το τέλος του πολέμου, ξεψυχούσε στων δικών τα χέρια·
τότε οι Παναχαιοί θα τον τιμούσαν τύμβο[16] υψώνοντας,
και για κληρονομιά στον γιο του θ’ άφηνε μεγάλη δόξα.
Μα να που τώρα ανήκουστον τον έχουν αναρπάξει οι Άρπυιες,[17]
κι εξαφανίστηκε, χωρίς κανείς να μάθει πού και πώς,
αφήνοντας σ’ εμένα οδυρμούς κι οδύνες.
Αλλά δεν κλαίω, δεν στενάζω εκείνον μόνο,
αφού μου δώσαν οι θεοί πρόσθετα και μεγάλα βάρη:
όσοι τριγύρω στα νησιά αρχηγεύουν, οι πρώτοι
στο Δουλίχιο, στη Σάμη[18] και στη δασωμένη Ζάκυνθο,
κι άλλοι, ρηγόπουλα στον βράχο της Ιθάκης,
όλοι τους έγιναν της μάνας μου μνηστήρες και μας μαδούν το σπιτικό·
εκείνη μήτε τον φριχτό τους γάμο αρνείται, μήτε και βρίσκει δύναμη
να δώσει τέλος στην υπόθεση· στο μεταξύ οι μνηστήρες
αρπάζουν και ρημάζουν τα αγαθά μου — σε λίγο
θα κατασπαράξουνε κι εμένα.»

5. Ο τύμβος του Μαραθώνα προς τιμήν των Αθηναίων που έπεσαν στην ομώνυμη μάχη το 490 π.Χ.

6. Άρπυιες με χέρια-λαβές. Αγγειογραφία του 7ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο - αντίγραφο)

14 (στ. 247-8) **Όχι, δεν το νομίζω [...] η Πηνελόπη:** Το νόημα των δύο αυτών στίχων: η γενιά σου έχει εξασφαλίσει το καλό της όνομα, λόγω της δικής σου υπεροχής.

15 (στ. 251-2) **γεύμα εταιρικό:** γεύμα συντροφικό, στο οποίο συνεισφέρουν όλοι όσοι συμμετέχουν.

16 (στ. 265) **θα τον τιμούσαν τύμβο υψώνοντας:** Ο τύμβος ήταν σωρός από χώμα που υψωνόταν πάνω στον τάφο ενός ή περισσότερων νεκρών· π.χ. ο τύμβος του Μαραθώνα (βλ. την εικόνα 5 πιο πάνω). Το έθιμο αυτό διασώζεται μέχρι τώρα στη συνήθεια να ρίχνουν λίγο χώμα στον λάκκο του νεκρού όσοι παρευρίσκονται στην ταφή του.

17 (στ. 267) **τον έχουν αναρπάξει οι Άρπυιες:** Οι **Άρπυιες** ήταν φτερωτές δαιμονικές θεότητες της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, προσωποποίηση των θυελλωδών ανέμων (βλ. την εικ. 6)· σ’ αυτές απέδιδαν την εξαφάνιση ανθρώπων που χάνονταν χωρίς να αφήνουν ίχνη. Στη νεοελληνική μυθολογία έχουν διασωθεί ως **Ανεμικές** ή **Αερικά.**

18 (στ. 273) **Δουλίχιο** [...] **Σάμη:** το Δουλίχιο μπορεί να είναι η Λευκάδα, ενώ Σάμη φαίνεται πως είναι η Κεφαλλονιά, μια πόλη της οποίας σήμερα ονομάζεται Σάμη. Πρόβλημα υπάρχει ακόμη και για την ταύτιση της ομηρικής Ιθάκης με τη σημερινή.

Του αντιμίλησε με πάθος η Αθηνά Παλλάδα:
«Αλίμονο κι αλήθεια, μακριά σου χρόνια ατέλειωτα, πόσο
ο Οδυσσέας σού λείπει! Που θα μπορούσε, τιμωρός, το χέρι
να σηκώσει στους αναίσχυντους μνηστήρες.
Γιατί, αν τώρα ερχόταν και στην εξώθυρα του παλατιού στεκόταν,
με περικεφαλαία, την ασπίδα και τα δυο του δόρατα,
ίδιος στην όψη, σαν την πρώτη εκείνη μέρα που τον είδα εγώ
στο σπίτι μας, να πίνει και να ευφραίνεται. [...]
Αν με την ίδια όψη ο Οδυσσέας έπεφτε στους μνηστήρες,
ο θάνατός τους λέω δεν θ' αργούσε, πικρός ο γάμος θα τους έβγαινε.
Όμως αυτά, όπως και να 'ναι, οι θεοί τ' αποφασίζουν,
αν πίσω εκείνος θα γυρίσει εκδικητής, ή μήπως κι όχι,
στο παλάτι του. Εσένα τώρα συμβουλεύω να σκεφτείς,
να βρεις τον τρόπο, και να διώξεις απ' το σπίτι τους μνηστήρες.
Άκου λοιπόν τι θα σου πω, και βάλε το καλά στον νου σου:
αύριο κιόλας, καλώντας σε συνέλευση[19] τους τίμιους Αχαιούς,
σ' όλους μπροστά εξηγήσου, κι ας είναι μάρτυρές σου οι θεοί·
δώσε διαταγή για τους μνηστήρες, πως πρέπει
να ξεκουμπιστούν, να παν στα σπίτια τους· ύστερα η μάνα σου,
αν η καρδιά της φλέγεται για νέο γάμο, πίσω ας γυρίσει
στο παλάτι του πατέρα της, αυτός έχει και δύναμη και πλούτη·
εκεί ας της ταιριάξουνε τον γάμο, και να της ετοιμάσουνε
γενναία προικιά, όσα στη θυγατέρα τους αρμόζουν, να τη συνοδεύσουν.
Για σένα πάλι, έχω άλλη συμβουλή, φρόνιμη αν σ' αυτή υπακούσεις:
καράβι σήκωσε, το πιο γερό, μ' είκοσι κωπηλάτες,
και πήγαινε να μάθεις νέα του πατέρα σου, αν κάποιος
άνθρωπος θνητός κάτι θα έχει να σου πει· [...].
Πρώτα να πας στην Πύλο, ρωτώντας τον σεβάσμιο Νέστορα,
ύστερα συνεχίζεις για τη Σπάρτη, να δεις και τον ξανθό Μενέλαο,
που τελευταίος γύρισε από τους άλλους Αχαιούς [...].
Εκεί ανίσως τον νόστο ακούσεις του πατέρα σου, πως ζει,
μ' όλη την παιδωμή σου,[20] κάνε υπομονή γι' αυτόν τον χρόνο·
αν μάθεις όμως πως τον βρήκε ο θάνατος κι έσβησε η ζωή του,
τότε γυρίζεις πίσω στη γλυκιά πατρίδα,
υψώνεις επιτάφιο σήμα,[21] τιμώντας τον νεκρό και με κτερίσματα[22]
πολλά, όσα του πρέπουν — ύστερα δώσε και τη μάνα σου
σε κάποιον άλλον άντρα.
Κι όταν τελειώσεις μ' όλα αυτά και γίνουν πράξη,
τότε με νου και σκέψη συλλογίσου, τρόπο να βρεις,

w Η Αθηνά ενθαρρύνει και συμβουλεύει τον Τηλέμαχο

7. Οι δύο πλευρές νομίσματος της Ιθάκης με τις μορφές του Οδυσσέα και της Αθηνάς (4ος αι. π.Χ.).

8. Πήλινο ομοίωμα πλοίου του 6ου αι. π. Χ. από την Αμαθούντα της Κύπρου. (Λάρνακα, Μουσείο Πιερίδη)

19 (στ. 301-4) **αύριο κιόλας, [...] στα σπίτια τους:** Η Αθηνά συμβουλεύει τον Τηλέμαχο να συγκαλέσει συνέλευση/*ἀγορὰν* των πολιτών. Προβάλλει λοιπόν εδώ ένας πολιτικός θεσμός (αδιαμόρφωτος πάντως ακόμη, όπως θα φανεί στη συνέχεια).

20 (στ. 320) **μ' όλη την παιδωμή σου:** μ' όλα τα βάσανά σου.

21 (στ. 323) **υψώνεις επιτάφιο σήμα:** υψώνεις τύμβο προς τιμήν του πατέρα σου (σε κενοτάφιο, βέβαια).

22 (στ. 323) **κτερίσματα:** Νεκρικές τιμές και, κυρίως, προσφιλή αντικείμενα του νεκρού, που τοποθετούνταν στον τάφο του· το χρυσό κύπελλο, για παράδειγμα, στη σελ. 28 του βιβλίου σας, εικ. 8, είναι κτέρισμα.

μες στο παλάτι, να σκοτώσεις τους μνηστήρες,[23] με δόλο
ή κι αναφανδόν·[24] δεν πρέπει αλήθεια σαν μωρό παιδί να φέρεσαι,
αφού δεν είσαι πια κανένα παιδαρέλι.
Ή μήπως και δεν άκουσες πόσο μεγάλη δόξα, πανανθρώπινη,
κατέκτησε ο θείος Ορέστης, αφότου σκότωσε τον πατροκτόνο του,
τον δόλιο Αίγισθο, εκείνον τον φονιά του ξακουστού πατέρα του.
Έτσι, καλέ μου, *σε βλέπω ωραίο κι αψηλό·*
δείξου κι εσύ πως είσαι παλικάρι, να σε δοξάσουν οι μελλούμενες γενιές.[25]
Όσο για μένα, αρμόζει να κατηφορίσω στο γοργό καράβι μου
και στους συντρόφους — θα αδημονούν[26] μες στη μεγάλη αναμονή τους.
Δικό σου μέλημα τα υπόλοιπα,
θυμήσου και να σκέφτεσαι τις συμβουλές μου.»
Πάλι της αποκρίθηκεν ο τόσο γνωστικός Τηλέμαχος:
«Ξένε, το ξέρω πως αυτά τα λόγια σου μ' αγάπη τα προφέρεις,
όπως πατέρας στο παιδί του — υπόσχομαι να μην τα λησμονήσω.
Αλλά παρακαλώ σε τώρα, λίγο καθυστέρησε, κι ας είναι βιαστικός
ο δρόμος σου· για να λουστείς,[27] κι ύστερα ευφρόσυνος[28]
με δώρο στο καράβι να κατέβεις, που να το χαίρεται η ψυχή σου,
πάγκαλο και πολύτιμο, *για να σου μείνει από μένα θυμητάρι σταθερό,*
καθώς οι ξένοι που γνωρίζονται με φίλους ανταλλάσσουν.»
Αμέσως η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, του απάντησε:
«Μην προσπαθείς να με κρατήσεις κι άλλο, τώρα που ο δρόμος
με καλεί· το δώρο σου όμως, όποιο η καρδιά σου
επιθυμεί να μου χαρίσεις, μου το προσφέρεις την επόμενη φορά
που θ' ανεβώ στο σπίτι σου — διάλεξε να 'ναι το καλύτερο,
έτσι κι εσύ θα πάρεις άξιο αντιχάρισμα.[29]»
Μίλησε, κι όπως τέλειωσε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, εχάθη:
σαν το πουλί πετώντας, ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης·[30]
εκείνου όμως την ψυχή την ενδυνάμωσε με θάρρος, ενίσχυσε και στέριωσε
τη μνήμη του πατέρα του, για να τον έχει συνεχώς στον νου του.
Αυτός καταλαβαίνοντας, έλαμψε ο νους του,
τον συνεπήρε θάμβος, ένιωσε πως θεός ήταν ο ξένος,
κι αυτόματα κινήθηκε προς τους μνηστήρες, ισόθεος άντρας.

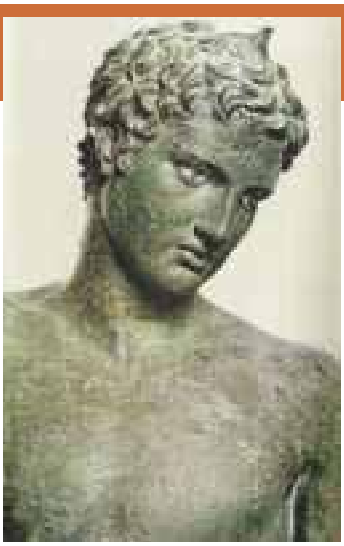

9. Χάλκινο άγαλμα νεαρού του 4ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

σ' ὁρόω καλόν τε μέγαν τε <301>/334

Ο Τηλέμαχος προτείνει λουτρό και δώρο στον «ξένο»

ὅ τοι κειμήλιον ἔσται / ἐξ ἐμεῦ <312-3>/346

Η Αθηνά αρνείται το δώρο και χάνεται πετώντας, ενώ ο Τηλέμαχος μένει έκθαμβος αλλά και αλλαγμένος

αὐτίκα δὲ μνηστῆρας ἐπῴχετο ἰσόθεος φὼς <324>/360

23 (στ. 328) **να σκοτώσεις τους μνηστήρες:** Η Αθηνά συμβουλεύει τον Τηλέμαχο να επιχειρήσει μόνος του να βρει το δίκιο του. Αυτή η μορφή απόδοσης δικαιοσύνης λέγεται **αυτοδικία,** ίσχυε σε εποχές που δεν υπήρχε γραπτό δίκαιο (νόμοι), γι' αυτό έβρισκε την επιδοκιμασία της κοινωνίας αλλά και θεϊκή κάλυψη. Η αυτοδικία όμως επιβιώνει*, δυστυχώς, και σε εποχές που υπάρχουν γραπτοί νόμοι για την απόδοση δικαιοσύνης (βλ. π.χ. βεντέτες* κρητικές, μανιάτικες κτλ.).

24 (στ. 328-9) **με δόλο ή κι αναφανδόν:** με πανουργία ή σε μάχη φανερή/έντιμη. (Πώς άραγε θα γίνει;)

25 στ. (335) **δείξου κι εσύ πως είσαι παλικάρι, να σε δοξάσουν οι μελλούμενες γενιές:** Η Αθηνά κάνει λόγο εδώ για την **υστεροφημία,** την καλή φήμη, δηλαδή, που συνοδεύει κάποιον μετά τον θάνατό του.

26 (στ. 337) **θα αδημονούν:** θα περιμένουν με αγωνία.

27 (στ 344) **Το λουτρό και η ανταλλαγή δώρων** ολοκληρώνει την εθιμοτυπία της φιλοξενίας, όπως φαίνεται στους στ. 344-353.

28 (στ. 344) **ευφρόσυνος:** χαρούμενος.

29 (στ. 353) **θα πάρεις άξιο αντιχάρισμα:** θα πάρεις αντάξιο δώρο.

30 (στ. 355) **ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης:** Στη στέγη, πάνω από την εστία, υπήρχε άνοιγμα, για να φεύγει ο καπνός (όπως φαίνεται στην εικ. 10). Από εκεί πρέπει να υποθέσουμε ότι έγινε η ξαφνική και θαυμαστή αναχώρηση της θεάς.

10. Η μεγάλη αίθουσα του ανακτόρου του Νέστορα στην Πύλο με την εστία στο κέντρο. (Αναπαράσταση από τον P. de Jong)

11. Η εστία του ανακτόρου της Πύλου, όπως σώζεται σήμερα.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Εντοπίσετε τυπικά στοιχεία από την αρχή της *α* ραψωδίας ως εδώ, καθώς και στα αποσπάσματα των ακόλουθων δημοτικών τραγουδιών, αφού λάβετε υπόψη σας τα εξής:

Τυπικά λέγονται τα στοιχεία που επαναλαμβάνονται πανομοιότυπα ή ελαφρά παραλλαγμένα. Μπορεί να είναι συνδυασμοί επιθέτων και ουσιαστικών ή άλλες φράσεις (όπως *γλαυκῶπις Ἀθήνη*/«η Αθηνά τα μάτια λάμποντας», *ἔπεα πτερόεντα*/«και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά») ή στίχοι ολόκληροι (όπως «Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος με φρόνηση και γνώση») ή θέματα/μοτίβα και σκηνές ολόκληρες (όπως η υποδοχή και η φιλοξενία του επισκέπτη). Δείτε και τα σχετικά με την αυτοσχεδιαστική ικανότητα των αοιδών στο 4ο θέμα της Εισαγωγής (σελ. 10).

Αποσπάσματα δημοτικών τραγουδιών με έκδηλα τυπικά στοιχεία

α. [Από την αναγγελία ενός θλιβερού γεγονότος]

— Τρία πουλάκια κάθουνται στον Έλυμπο, στη ράχη.
Το 'να τηράει τη θάλασσα, τ' άλλο την Κατερίνα,
το τρίτο, το καλύτερο, μοιριολογάει και λέγει:
«Τ' είν' το κακό που πάθαμε εμείς οι μαύροι κλέφτες [...]

— Τρία πουλιά οχ' την Πρέβεζα διαβήκαν εις την Πάργα.
Το 'να κοιτάει την ξενιτιά, τ' άλλο τον Αϊ-Γιαννάκη,
το τρίτο, το καλύτερο, μοιριολογάει και λέγει:
«Πάργα, Τουρκιά σε πλάκωσε [...]

β. [Από τον αδιάκοπο πόλεμο του κλέφτη]

— Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, χωρίς ύπνο στο μάτι.

— Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
δίχως ψωμί, δίχως νερό, δίχως κανέν' *μεντάτι* [= *ενίσχυση*].

(Τα αποσπάσματα προέρχονται από το βιβλίο του Γ.Μ. Σηφάκη, *Για μια ποιητική του δημοτικού τραγουδιού*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο [2]1998)

2. [Ο θάνατος στον πόλεμο] (κλέφτικο τραγούδι)

Χαρά 'στονε στον πόλεμο το θάνατ' όποιος λάχει,
στον πόλεμ' όποιος σκοτωθεί, κερδίζει μα δε χάνει·
κερδίζ' όνομα αθάνατο και τση τιμής στεφάνι.

(Το απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο του Στ. Αναστασιάδη, *Η διδασκαλία των ομηρικών επών* [...], σελ. 59, Θεσσαλονίκη 1976.)

▸▸ Συσχετίστε τους στίχους 263-266 με το παραπάνω κλέφτικο δημοτικό τραγούδι και αναζητήστε τα κοινά τους σημεία.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η ανθρώπινη μορφή της Αθηνάς στην αρχή του διαλόγου και η θαυμαστή αναχώρησή της στο τέλος;
2. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζει ο Τηλέμαχος και με ποιους τρόπους κατάφερε η Αθηνά-Μέντης να μεταβάλει την αδρανή στάση του, ώστε να αναλάβει πρωτοβουλίες;
3. Οι θεοί αποφάσισαν τον νόστο του Οδυσσέα. Από πού όμως τον εξαρτά η θεά Αθηνά και τι υποδηλώνει αυτό; (Βλ. τον στ. 228 και το αντίστοιχο σχόλιο.)
4. Η φιλοξενία επικράτησε ως θεσμός στην ομηρική εποχή. Για ποιους λόγους;
5. Στην Ενότητα αυτή αναφέρονται πολλά πρόσωπα. Να τα κατατάξετε σε τρεις κατηγορίες, ως εξής:

αυτοί που συνομιλούν:	αυτοί που παρευρίσκονται:	αυτοί που απουσιάζουν, αλλά αναφέρονται από τους συνομιλητές:
....	....	....
....	....	....
....	....	....

6. Ζωγραφίστε τον Οδυσσέα όπως τον περιγράφει η Αθηνά στους στίχους 284-285.
7. Δραματοποιήστε με έναν δικό σας τρόπο τον διάλογο του Τηλέμαχου με την Αθηνά.
8. Στη συζήτησή του με την Αθηνά ο Τηλέμαχος αγνοεί κάποια πράγματα, που οι ακροατές τα γνωρίζουν. Η τεχνική αυτή στη λογοτεχνία ονομάζεται **ειρωνεία.**

Ειρωνεία, γενικά, σημαίνει αντίθεση ανάμεσα σε κάτι που φαίνεται ή λέγεται και σε κάτι που πράγματι συμβαίνει ή εννοείται. Στη λογοτεχνία ειδικότερα (στο έπος, στην πεζογραφία, στο θέατρο), ειρωνεία σημαίνει συχνά αντίθεση ανάμεσα σε μια φαινομενική και σε μια πραγματική κατάσταση, την οποία αγνοούν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι ήρωες, τη γνωρίζει όμως ο ακροατής/αναγνώστης/θεατής και βρίσκεται έτσι σε πλεονεκτική θέση σε σχέση προς αυτούς. Αυτή η μορφή ειρωνείας σχετίζεται με την εξέλιξη της δράσης, γι' αυτό χαρακτηρίζεται **δραματική**. Θα δούμε και άλλες μορφές ειρωνείας.

▸▸ Τι πετυχαίνει ο ποιητής με την τεχνική της ειρωνείας;

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Απαντήστε με συντομία στις παρακάτω ερωτήσεις:
– Τι επιδίωξε η Αθηνά κατεβαίνοντας στην Ιθάκη;
– Σε ποιες ενέργειες έχει να προχωρήσει τώρα ο Τηλέμαχος, σύμφωνα με τις συμβουλές της θεάς;

5η ΕΝΟΤΗΤΑ: *α* 361-497/<325-444>

1. Ορειχάλκινο αγαλμάτιο αοιδού με τετράχορδη φόρμιγγα του 7ου αι. π.Χ. (Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο)

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Το έργο του αοιδού και η απήχηση* των τραγουδιών του
- Η παρουσία και το ήθος της Πηνελόπης
- Ο Τηλέμαχος μετά τη συνάντησή του με την Αθηνά

Τους τραγουδούσε ο φημισμένος αοιδός, κι εκείνοι
καθισμένοι τον ακούν με τη σιωπή τους· των Αχαιών τον νόστο
τραγουδούσε, πικρόν όπως τον όρισε τον γυρισμό τους απ' την Τροία
η Αθηνά Παλλάδα.[1] Τότε
από το υπερώο ψηλά[2] συνάκουσε το θείο τραγούδι, και την άγγιξε,
του Ικαρίου η κόρη, η Πηνελόπη, σκεφτική και φρόνιμη·
από τον θάλαμό της κατεβαίνει την ψηλή του σκάλα·
δεν ήταν μόνη, τη συνόδευαν οι δυο της βάγιες.[3]
Κι όταν κοντά με τους μνηστήρες βρέθηκε, η θεία γυναίκα,
στήθηκε στην κολόνα εκείνη που κρατεί στερεή τη στέγη,
τη λαμπερή μαντίλα της τραβώντας γύρω στα μάγουλά της.
Κι ενώ πιστές οι ακόλουθες, δεξιά κι αριστερά, της παραστέκουν,
εκείνη δακρυσμένη μίλησε στον θεϊκό αοιδό:
«*Φήμιε, το ξέρεις πως μπορείς να θέλγεις*[4] *τους θνητούς*
και μ' άλλα κατορθώματα μεγάλα, ανθρώπων και θεών,
των αοιδών τα γνώριμα τραγούδια·
ένα απ' αυτά παρακαθήμενος τραγούδησε, κι αυτοί ας πίνουν το κρασί τους
σιωπηλοί· ετούτο μόνο το τραγούδι μην το συνεχίσεις,
θλιβερό κι αβάστακτο· σπαράζει την καρδιά μου
μες στα στήθη, αφότου με κατοίκησε πένθος μεγάλο κι αλησμόνητο.
Τέτοιο το πρόσωπο που εγώ ποθώ, και συνεχώς τη μνήμη μου πληγώνει
η μορφή του αντρός μου, με δόξα απέραντη, απλωμένη στην Ελλάδα
και μέσα στο Άργος.[5]»
Της αντιμίλησε όμως ο γνωστικός Τηλέμαχος:
«Μητέρα μου, πώς θέλεις ν' αρνηθείς στον τιμημένο μας αοιδό
χαρά να δίνει μ' ό,τι βάζει ο νους του; Φταίχτες δεν είναι
οι αοιδοί· ο Δίας ίσως είναι ο αίτιος, που δίνει στους φιλόπονους
ανθρώπους ό,τι θελήσει εκείνος στον καθένα.

Η Πηνελόπη κατεβαίνει στο μέγαρο

2. Μαρμάρινο άγαλμα της Πηνελόπης. Έργο του γλύπτη Λεωνίδα Δρόση (1873).

Φήμιε, πολλὰ γὰρ ἄλλα βροτῶν θελκτήρια οἶδας / ἔργ' ἀνδρῶν τε θεῶν τε, τά τε κλείουσιν ἀοιδοὶ
<337-8>/374-6

Ο Τηλέμαχος απευθύνεται στη μητέρα του

1 (στ. 362-4) **των Αχαιών τον νόστο / τραγουδούσε, πικρόν [...]:** Η Αθηνά, και άλλοι θεοί, οργίστηκαν και τιμώρησαν τους Αχαιούς στον γυρισμό γιατί, κατά την άλωση της Τροίας, δεν σεβάστηκαν τα ιερά τους που ήταν μέσα στην πόλη.

2 (στ. 365) **από το υπερώο:** από τον επάνω όροφο του ανακτόρου, όπου ήταν τα διαμερίσματα των γυναικών (βλ. την εικ. 9, σελ. 43).

3 (στ. 368) **οι δυο της βάγιες:** Είναι οι ακόλουθες της βασίλισσας, που τη συνοδεύουν κατά τις εξόδους από το διαμέρισμά της και δουλεύουν μαζί της, όπως και οι **παρακόρες** (στ. 398).

4 (στ. 374) **μπορείς να θέλγεις:** να μαγεύεις, να σαγηνεύεις.

5 (στ. 382-3) **στην Ελλάδα / και μέσα στο Άργος:** Στα χρόνια του Ομήρου δεν είχε ακόμη ονομαστεί **Ελλάδα** ολόκληρος ο ελληνικός χώρος· ως Άργος, επομένως, εδώ πρέπει να νοείται η Πελοπόννησος (βλ. και το σχόλιο 10 της 2ης Ενότητας, σελ. 22), οπότε **Ελλάδα** είναι ο υπόλοιπος ελλαδικός χώρος.

Δεν πρέπει η αγανάκτηση σ' αυτόν να πέφτει,
που ψάλλει την κακή μοίρα των Δαναών. *Ξέρεις,*
οι άνθρωποι τιμούν και προτιμούν εκείνο το τραγούδι
που τους φαντάζει, ακούγοντας, το τελευταίο.
Θάρρος λοιπόν χρειάζεσαι και σφίξε την καρδιά σου να τ' ακούσεις·
δεν ήταν μόνος ο Οδυσσέας που χωρίστηκε στην Τροία
από του νόστου του τη μέρα· κι άλλοι πολλοί, γενναίοι άντρες,
χάθηκαν και πάνε.
Αλλά καλύτερα να πας στην κάμαρή σου, με τα δικά σου έργα απασχολήσου,
τον αργαλειό, τη ρόκα·[6] δίνε στις παρακόρες εντολές, για να δουλεύουν
με φροντίδα. Ο λόγος είναι μέλημα του αντρός, του καθενός,
και περισσότερο δικό μου· σ' αυτό το σπίτι είμαι εγώ ο κυβερνήτης.[7]»
Κατάπληκτη η Πηνελόπη τότε τραβήχτηκε στην κάμαρή της,
κρατώντας μέσα της τη συμβουλή του γιου της.
Κι όταν ανέβηκε ψηλά στον θάλαμο, με τις ακόλουθες μαζί,
έστησε θρήνο για τον Οδυσσέα, το ακριβό της ταίρι, ωσότου η Αθηνά,
τα μάτια λάμποντας, κλείνει τα βλέφαρά της,
σταλάζοντας ύπνο γλυκό.
Την ίδιαν ώρα οι μνηστήρες, στον ίσκιο της μεγάλης αίθουσας,
σήκωσαν ταραχή: όλοι τους κι ολοφάνερα κάνουν ευχή, μαζί της θέλουν
να πλαγιάσουν στο κρεβάτι.
Τότε λοιπόν τον λόγο πήρε πρώτος ο συνετός Τηλέμαχος:
«*Μνηστήρες της μητέρας μου, που σας κατέχει υπεροψία και μέθη,*[8]
προς το παρόν, στου δείπνου την απόλαυση ας δοθούμε, αλλά χωρίς
φωνές· αλήθεια βρίσκω τόσο ωραίο να ακούει κανείς τον αοιδό μας,
τέτοιος που είναι, θα 'λεγες η φωνή του μοιάζει με θεού.
Με το ξημέρωμα όμως καλώ τους πάντες να βρεθούμε
στην αγορά για τη συνέλευση, όπου σκοπεύω να σας πω την απαγόρευσή μου
απερίφραστα: έξω από το παλάτι πια· αλλού να ψάξετε
έτοιμα τραπέζια· και στο εξής να σπαταλάτε δικά σας αγαθά,
τα σπίτια μεταξύ σας συναλλάζοντας.
Ανίσως όμως και νομίζετε πως είναι συμφερότερο και πιο γενναίο,
τα πλούτη ενός ανθρώπου να εξανεμίζονται έτσι ατιμώρητα,
φάτε λοιπόν κι αρπάξτε· τότε κι εγώ θα υψώσω στους αθάνατους φωνή,
άμποτε ο Δίας στην παρανομία αυτή να δώσει εκδίκηση·
τότε, ως τώρα ατιμώρητοι, μέσα στο σπίτι, εδώ, θα βρείτε τον χαμό.[9]»
Έτσι ωμά τους μίλησε· κι εκείνοι, τα χείλη τους δαγκώνοντας,

τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον
ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι/
ἥ τις ἀκουόντεσσι
νεωτάτη ἀμφιπέληται
<351-2>/390-2

3. Γυναίκα που κλώθει/γνέθει, από αγγείο του 6ου αι. π.Χ. – διασκευή. (Ν. Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης)

W Διάλογος του Τηλέμαχου με τους μνηστήρες

μητρὸς ἐμῆς μνηστῆρες,
ὑπέρβιον ὕβριν ἔχοντες
<368>/411

4. Αργαλειός αρχαϊκός, όρθιος. (Από την ίδια με την εικόνα 3 αγγειογραφία – διασκευή)

6 (στ. 397-8) **με τα δικά σου έργα απασχολήσου, / τον αργαλειό, τη ρόκα:** Η ρόκα, για το κλώσιμο/γνέσιμο του μαλλιού, και ο αργαλειός (<εργαλείο), για την ύφανση, ήταν βασικά εργαλεία στα χέρια των γυναικών –και της βασίλισσας– με τα οποία φτιάχνονταν όλα τα ρούχα για τα μέλη της οικογένειας (βλ. τις εικόνες 3 και 4).

7 (στ. 400) **σ' αυτό το σπίτι είμαι εγώ ο κυβερνήτης:** Γίνεται ορατό εδώ το αποτέλεσμα της επέμβασης της θεάς, αν και η αλλαγή του Τηλέμαχου μπορούσε να είναι φυσική: υπό το βάρος των ευθυνών κάποια στιγμή ο άνθρωπος μεγαλώνει.

8 (στ. 411) **που σας κατέχει υπεροψία και μέθη:** που συμπεριφέρεστε αλαζονικά/υβριστικά.

9 (στ. 424) **μέσα στο σπίτι, εδώ, θα βρείτε τον χαμό:** Προοικονομείται εδώ ότι η μνηστηροφονία θα γίνει μέσα στο παλάτι.

έμειναν ώρα να θαυμάζουν όλοι τους τον Τηλέμαχο, το θάρρος της αγόρευσής του.
Μετά του αντιμίλησε ο Αντίνοος, γιος του Ευπείθη:
«Φαίνεται πως, Τηλέμαχε, καλά σε δασκαλεύουν οι θεοί αυτούσιοι,[10]
κι έγινες επηρμένος,[11] με τόσο θάρρος που αγορεύεις.
Μόνο μη δώσει ο Δίας και, στη θαλασσοφίλητη Ιθάκη,
βρεθείς εσύ ο κληρονόμος βασιλιάς μας, από το γένος του πατέρα σου.»
Αμέσως τότε κι ο Τηλέμαχος, με τη δική του γνώση, ανταποκρίθηκε:
«Αντίνοε, έστω κι αν με φθονήσεις, τον λόγο μου εγώ θα πω:
θα το δεχόμουν, αν ο Δίας το χάριζε, αξίωμα βασιλικό.
Φαντάζομαι να συμφωνείς ότι η τιμή του στους ανθρώπους δεν είναι
ευκαταφρόνητη· και δεν νομίζεται κακό να βασιλεύεις·
σπίτι γεμάτο πλούτη, κι οι μεγαλύτερες τιμές δικές σου.
Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν κι άλλοι, πολλοί Αχαιοί να βασιλεύσουν,
νέοι και γέροι, στη θαλασσοφίλητη Ιθάκη·
ένας τους θα μπορούσε να αναλάβει το βασιλικό αξίωμα,
αφού ο θείος Οδυσσεύς είναι νεκρός.
Όσο για μένα, το αξιώνω, ο ίδιος να 'μαι ο κύριος του σπιτιού μου,
εγώ να κυβερνώ τους υπηρέτες — τη λεία[12] που κέρδισε
ο ξακουστός πατέρας μου.[13]»
Τότε στη μέση μπήκε ο γιος του Πολύβου, ο Ευρύμαχος:
«Τηλέμαχε, αυτά εναπόκεινται[14] στην κρίση των θεών,
ποιος από τους Αχαιούς θα βασιλεύσει στη θαλασσοφίλητη Ιθάκη.
Τα χτήματά σου είναι βέβαια δικά σου, στο σπίτι σου εσύ 'σαι ο αφέντης.
Και να μη σώσει κάποιος, όποιος, χωρίς την άδειά σου,
το βιος σου με τη βία ν' αρπάξει, όσο η Ιθάκη
κατοικείται από ανθρώπους.
Αλλά, ωραίε και γενναίε εσύ, θέλω να σε ρωτήσω για τον ξένο:
ποιος είναι κι από πού; για ποια, δική του χώρα καμαρώνει;
ποια η γενιά του κι η πατρίδα του; ποιο χώμα τον ανάστησε;
Ή μήπως φέρνει κάποιο νέο για τον πατέρα σου;
Εκτός κι αν ήλθε για δικό του όφελος, από δική του ανάγκη.
Παράξενο που τόσο απότομα πετάχτηκε να φύγει· καν δεν περίμενε
να γνωριστούμε. Πάντως στην όψη του δεν έδειχνε τίποτε ταπεινό.»
Με σύνεση και γνώση του αντιμίλησε ο Τηλέμαχος:
«Ευρύμαχε, για μένα ο νόστος του πατέρα μου είναι χαμένη υπόθεση·
δεν εμπιστεύομαι λοιπόν κανένα μήνυμα, αν από κάπου φτάσει,

5 . Αργαλειός οριζόντιος (της Εύας Πάλμερ-Σικελιανού, 1874-1952). (Μουσείο Δελφικών Εορτών)

6. Ιθάκη-Βαθύ, άποψη της σύγχρονης Ιθάκης (κάρτα).

10	(στ. 428)	**οι θεοί αυτούσιοι:** οι θεοί οι ίδιοι.
11	(στ. 429)	**έγινες επηρμένος:** έγινες καυχησιάρης.
12	(στ. 443)	**τη λεία:** τα λάφυρα (λάφυρα πολέμου ήταν και οι αιχμάλωτοι, που γίνονταν δούλοι και αποτελούσαν μέρος της περιουσίας του αφέντη τους· άλλος τρόπος απόκτησης δούλων ήταν η αγορά — βλ. πιο κάτω, το σχόλιο 16).
13	(στ. 442-4)	**Όσο για μένα [...] πατέρας μου»:** Οι στίχοι αυτοί δείχνουν ότι στην ομηρική εποχή η **περιουσία** του καθενός περνούσε στους κληρονόμους του χωρίς αμφισβήτηση (πρβλ. 448-50). Έτσι οι μνηστήρες, που κατατρώγουν την περιουσία του οδυσσειακού οίκου, διαπράττουν αδικία και θα τιμωρηθούν γι' αυτό.
14	(στ. 446)	**εναπόκεινται στην κρίση των θεών:** εξαρτώνται από την κρίση των θεών.

μήτε και λογαριάζω τους χρησμούς,[15] αν κάποιον μάντη η μάνα μου
φωνάξει στο παλάτι και μ' αγωνία τον ρωτά.
Όσο γι' αυτόν τον ξένο, φίλος μας είναι πατρικός, από την Τάφο·
465 Μέντης το όνομά του και καυχιέται πως είναι ο γιος του εμπειροπόλεμου
Αγχιάλου· ο ίδιος τώρα τους θαλασσινούς Ταφίους κυβερνά.»
Ήταν αυτή η τελευταία του λέξη, κι ας είχε αναγνωρίσει την αθάνατη θεά. [...]
[Το βράδυ, μετά τον χορό και το τραγούδι, οι μνηστήρες πήγαν στα σπίτια τους.]
473 Με τη σειρά του κι ο Τηλέμαχος — μια κάμαρη ψηλή,
για χάρη του χτισμένη, έβλεπε στην αυλή, πανέμορφη
475 κι ολόγυρα προφυλαγμένη.
Πήγε λοιπόν εκεί να κοιμηθεί, αλλά ο νους του γύριζε από τις σκέψεις
τις πολλές. Κοντά του βάδιζε, δαδιά κρατώντας αναμμένα, υπόδειγμα
αφοσίωσης, η Ευρύκλεια, του Ώπα η θυγατέρα [...].
480 Παλιά την εξαγόρασε ο Λαέρτης, κι έγινε από τότε κτήμα του·
ήταν ακόμη κοπελίτσα και την αντάλλαξε μ' είκοσι βόδια[16] [...].
485 Αυτή λοιπόν, δαδιά κρατώντας αναμμένα, τον συνόδευε — τόσο πολύ
τον αγαπούσε, όσο καμιά από τις άλλες δούλες, γιατί τον είχε
αναθρέψει από μωρό. [...]
[Η Ευρύκλεια τακτοποίησε την κάμαρη και αποχώρησε.]
496 Εκεί εκείνος, όλη τη νύχτα ξάγρυπνος και σκεπασμένος με φλοκάτη,
τον δρόμο μελετούσε μέσα του, όπως τον όρισε η θεά Αθηνά.

7. Γυναίκα με δάδες στα χέρια. Διασκευή αγγειογραφίας του 440 περίπου π.Χ. (Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο)

βούλευε φρεσὶν ᾗσιν ὁδόν, τὴν πέφραδ' Ἀθήνη <444>/497

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

[Κατά τον αγώνα τόξου (*φ* 378-393/<344-358>), η Πηνελόπη ζήτησε να δοθεί το τόξο και στον «ξένο», πήρε όμως την ακόλουθη απάντηση από τον Τηλέμαχο:]

378 «Μάνα, το τόξο αυτό μού ανήκει, κανείς σ' αυτό δεν είναι ανώτερός μου·
το δίνω σ' όποιον θέλω εγώ ή και τ' αρνούμαι. [...]
382 κανένας δεν μπορεί, παρά τη θέλησή μου, να βγάλει απαγόρευση δική του,
αν ήθελα εγώ το τόξο στον ξένο να το δώσω,
και μάλιστα για πάντα, να καμαρώνει με το δώρο μου.
385 Αλλά του λόγου σου τράβα στην κάμαρή σου και κοίτα τις δουλειές σου [...]
387 — το τόξο όμως είναι των αντρών υπόθεση, όλων
και προπαντός δική μου, αφού σ' εμένα ανήκει το κουμάντο του σπιτιού.»
Τα 'χασε εκείνη και πήρε ν' ανεβαίνει στην κάμαρή της, αναθιβάνοντας
390 στον νου της τα λόγια του παιδιού της. Κι όταν ανέβηκε στο ανώγι
με τις δυο της βάγιες, έστησε για τον Οδυσσέα θρήνο, το ακριβό της ταίρι,
392-93 ωσότου η Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, μ' ύπνο γλυκό / της σφάλισε τα βλέφαρα.

8. Η Πηνελόπη και ο Τηλέμαχος μπροστά στον αργαλειό της βασίλισσας. Αγγειογραφία, γύρω στο 440 π.Χ. (Chiusi Ιταλίας, Museo Civico)

▶▶ Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο ο Τηλέμαχος μίλησε στη μητέρα του στη ραψωδία *φ* και εδώ (*α* 385-405), καθώς και τις αντίστοιχες δικές της αντιδράσεις, και να κάνετε τις διαπιστώσεις σας.

15 (στ. 462) **μήτε και λογαριάζω τους χρησμούς:** ούτε δίνω σημασία στις προφητείες και στις μαντείες.

16 (στ. 481) **την αντάλλαξε με είκοσι βόδια:** Το βόδι ήταν βασική μονάδα αγοραπωλησίας την εποχή που ίσχυε το ανταλλακτικό εμπόριο· μια χρυσοστόλιστη πανοπλία, για παράδειγμα, στοίχιζε εκατό βόδια, μια χάλκινη εννέα, μια ειδικευμένη σκλάβα τέσσερα. Η τιμή αγοράς της Ευρύκλειας υποδηλώνει την αξία της· ήταν η πιο έμπιστη υπηρέτρια του παλατιού.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι νομίζετε ότι θα απαντούσε ο Φήμιος στην Πηνελόπη, αν δεν προλάβαινε να της απαντήσει ο Τηλέμαχος;
2. Περιγράψτε ή ζωγραφίστε την Πηνελόπη, όπως παρουσιάζεται σ' αυτή την Ενότητα, και προσδιορίστε το ήθος της.
3. Την αλλαγή του Τηλέμαχου δεν την περιγράφει ο ποιητής, τη δείχνει με έμμεσους* τρόπους. Εντοπίστε τους με φράσεις του κειμένου.
4. Ο Αντίνοος και ο Ευρύμαχος είναι οι πιο σημαντικοί μνηστήρες· έχουν κοινές επιδιώξεις, διαφορετικό όμως ήθος. Προσδιορίστε το ήθος τους με βάση τους λόγους που απευθύνουν στον Τηλέμαχο.
5. Προσέξτε πόσο περίπλοκη είναι η πολιτική κατάσταση της Ιθάκης:

   η μακρόχρονη απουσία του βασιλιά έχει δημιουργήσει κενό εξουσίας·

   ο φυσικός κληρονόμος του θεωρείται ακόμη ανήλικος, αλλά και η διαδοχή της βασιλείας δεν είναι εξασφαλισμένη, όπως προκύπτει από τους στίχους 430-431, 434-441 και 446-447·

   η Πηνελόπη, που θα μπορούσε, φαίνεται, να δώσει λύση στο πρόβλημα, αν παντρευόταν έναν από τους μνηστήρες, δεν αποφασίζει να παντρευτεί, ενώ εκείνοι τρωγοπίνουν στο παλάτι ελπίζοντας.

▶▶ Πώς εξυπηρετεί/βοηθάει τη σύνθεση της *Οδύσσειας* αυτή η κατάσταση;

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Τηλέμαχος από την κατάσταση του *α* 128-133 (σελ. 26) προχώρησε στην κίνηση του *α* 360 (σελ. 36), και στην Ενότητα αυτή έφτασε να μιλήσει με παρρησία* προς τη μητέρα του και προς τους μνηστήρες.

▶▶ Γράψτε μία παράγραφο στο τετράδιό σας δικαιολογώντας την εξέλιξη αυτή του Τηλέμαχου.

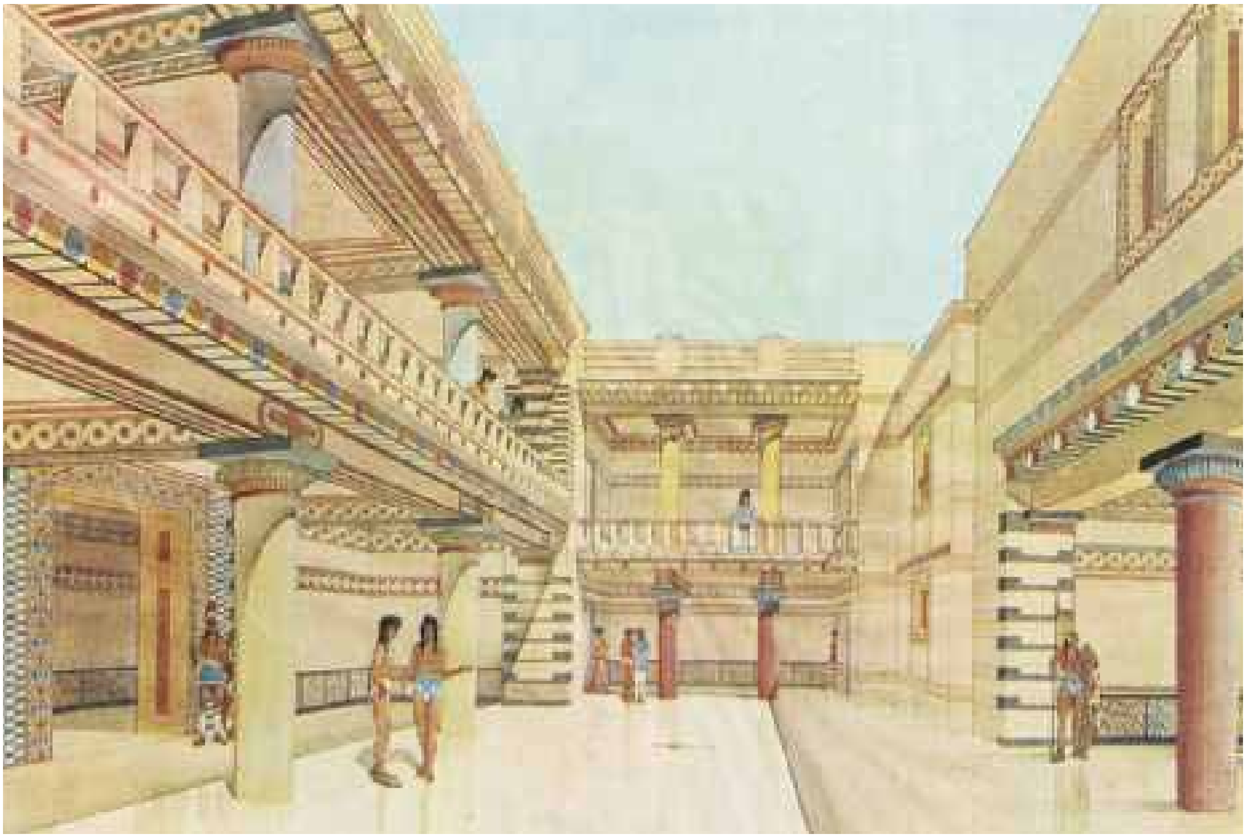

9. Αναπαράσταση της εσωτερικής αυλής του ανακτόρου της Πύλου (από τον P. de Jong).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΗΣ *α* ΡΑΨΩΔΙΑΣ

Α΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Συμπληρώστε τα κενά με βάση τις γνώσεις που αποκτήσατε από τη μελέτη της *α* ραψωδίας:

1. Τα γεγονότα της *α* ραψωδίας διαρκούν .... και διαδραματίζονται .... Από τους θεούς πρωταγωνιστούν .... και από τους θνητούς ....
2. Το βασικό θέμα που απασχολεί θεούς και ανθρώπους είναι .... Και οι μεν θεοί αποφασίζουν ...., ενώ ο Τηλέμαχος και η Πηνελόπη, αλλά και οι μνηστήρες, θεωρούν ότι μάλλον ....
3. Η απόφαση των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα άρχισε να πραγματοποιείται με το ...., που προβλέπει: α. ο Ερμής ...., ... και β. η Αθηνά .... Από το σχέδιο αυτό εφαρμόστηκε ως τώρα .... και απομένει ....
4. Στο πρώτο συμβούλιο των θεών στον Όλυμπο (στ. 36 κ.ε., σελ. 21) ο Δίας έθεσε το θέμα της ευθύνης του ανθρώπου σε σχέση με το γραφτό/τη μοίρα του και δήλωσε ότι οι άνθρωποι έχουν και οι ίδιοι ....
5. Να περιγράψετε σε 3-4 σειρές την κατάσταση που επικρατεί στα ανάκτορα της Ιθάκης και να επισημάνετε τη βασική αιτία στην οποία οφείλεται: ....

6. Παρουσιάστε δραματοποιημένο τον διαλόγο Αθηνάς-Τηλέμαχου (βλ. εργασία 7, σελ. 38).

Β΄. ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Διαβάστε από την επόμενη Ενότητα τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *β*, *γ*, *δ*, και προσέξτε τις ενέργειες στις οποίες προχωρεί ο Τηλέμαχος.

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Ο Τηλέμαχος πραγματοποιεί τις συμβουλές της θεάς Αθηνάς (συγκαλεί συνέλευση των πολιτών και ταξιδεύει στην Πύλο και στη Σπάρτη)
- Η τύχη των επώνυμων ηρώων του Τρωικού πολέμου
- Πληροφορίες του Νέστορα,[1] της Ελένης και του Μενέλαου[2] για τη δράση του Οδυσσέα στην Τροία και για τη μετατρωική πορεία του

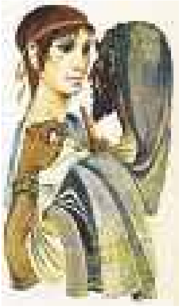

1. Ο Τηλέμαχος με τον Μέντορα.
(Πηγή: *με τους ήρωες του Ομήρου*)

Α΄.Ι. Περίληψη της ραψωδίας β : *Ἰθακησίων ἀγορά. Τηλεμάχου ἀποδημία*

(Συνέλευση των Ιθακησίων – Αναχώρηση του Τηλέμαχου)

Την επόμενη μέρα, ο Τηλέμαχος συγκάλεσε συνέλευση των Ιθακησίων, όπου κατήγγειλε τις αδικίες των μνηστήρων εις βάρος της μητέρας του και της πατρικής περιουσίας. Οι πολίτες τον συμπόνεσαν, αλλά σιώπησαν. Έτσι, ο Αντίνοος απέδωσε την ευθύνη στην Πηνελόπη, που επί τρία χρόνια τους εξαπατούσε με το τέχνασμα του υφαντού (τη μέρα ύφαινε και τη νύχτα ξήλωνε). Πρότεινε λοιπόν στον Τηλέμαχο να στείλει την Πηνελόπη στον πατέρα της, να την παντρέψει με όποιον της αρέσει, διαφορετικά θα συνεχίσουν να τρωγοπίνουν στο παλάτι, ώσπου να αποφασίσει η ίδια να παντρευτεί «όποιον Αχαιό διαλέξει».

Ο Τηλέμαχος είπε ότι δεν θεωρεί σωστό να διώξει από το σπίτι τη μητέρα του· φοβάται, εξάλλου, τις κατάρες της και την κατάκριση του κόσμου, κι ακόμη, δεν ξέρει αν ο πατέρας του ζει ή πέθανε. Επικαλούμενος λοιπόν τους θεούς, κάλεσε τους μνηστήρες να φύγουν από το παλάτι. Ο Δίας τού συμπαραστάθηκε στέλνοντας αμέσως δύο αετούς, κι ο μάντης Αλιθέρσης ερμηνεύοντας τις κινήσεις τους συνέστησε αλλαγή συμπεριφοράς:

2. Γυπαετοί.

«Ακούστε με, Ιθακήσιοι, τι έχω τώρα να σας πω – / μα πιο πολύ προς τους μνηστήρες στρέφω τα λεγόμενά μου, / αφού σ' αυτούς θα πέσει πάνω τους μέγα το κύμα του κακού. / Ο Οδυσσέας λοιπόν δεν θα 'ναι λέω για πολύν καιρό / από τους φίλους του μακριά. / Ίσως να βρίσκεται κιόλας κοντά, σ' όλους αυτούς υφαίνοντας φόνο και χαλασμό. / Ωστόσο κι άλλους, πολλούς, τους περιμένει η συμφορά· / εμάς, όσοι που ζούμε στην περήφανη Ιθάκη. Γι' αυτό, κι όσο ακόμη / είναι καιρός, ας το σκεφτούμε να τους συγκρατήσουμε· αλλά κι αυτοί / μόνοι τους πρέπει πια να σταματήσουν, αφού τους είναι αυτό / τώρα το συμφερότερο. / Δεν είμαι μάντης αδοκίμαστος, ξέρω καλά τι λέω / και βεβαιώνω πως για κείνον όλα τέλειωσαν όπως εγώ / του τα προφήτευσα· τότε που μπήκαν στα καράβια τους οι Αργείοι / τραβώντας στο Ίλιο, κι ήταν μαζί τους ο πανούργος Οδυσσέας. / Είπα, λοιπόν· τον περιμένουν βάσανα πολλά, θα χάσει κι όλους τους συντρόφους, / σ' όλους αγνώριστος θα φτάσει στην πατρίδα του, / στον εικοστό πια χρόνο – τώρα τα πάντα συντελούνται.» (β 178-195/<161-176>)

Στον μάντη απάντησε ο Ευρύμαχος με περιφρόνηση για τις προφητείες του, με κατάρες και απειλές. Κι ο Τηλέμαχος δεν συνέχισε –του έφτανε ότι όλα πια τα ήξεραν οι θεοί και οι πολίτες όλοι–, ζήτησε μόνο καράβι για το ταξίδι του στην Πύλο και στη Σπάρτη, να μάθει για τον πατέρα του και να πράξει ανάλογα. Τον λόγο πήρε τότε ο Μέντορας –ο Οδυσσέας φεύγοντας του είχε εμπιστευτεί το σπιτικό του–, εγκωμίασε τον Οδυσσέα και κατηγόρησε τους πολίτες που ανέχονται τις αδικίες των μνηστήρων. Του απάντησε προσβλητικά ο Λεώκριτος, που εκτόμισε απειλές και για τον Οδυσσέα, αν τυχόν επέστρεφε· πρότεινε, ωστόσο, να φροντίσει ο Μέντορας για το ταξίδι του Τηλέμαχου, που το θεώρησε όμως ανέφικτο.

Οι μνηστήρες επέστρεψαν στο παλάτι, ενώ ο Τηλέμαχος κατέβηκε στο ακρογιάλι, προσευχήθηκε στην Αθηνά και εκείνη –με τη μορφή του Μέντορα– τον ενθάρρυνε και του υποσχέθηκε συμπαράσταση. Επέστρεψε λοιπόν και ο Τηλέμαχος στο παλάτι, ζήτησε από την Ευρύκλεια να του ετοιμάσει τα αναγκαία για το ταξίδι και τη δέσμευσε με όρκο να μην αποκαλύψει τίποτε στην Πηνελόπη. Η Αθηνά, στο μεταξύ, φρόντισε να ετοιμαστεί επανδρωμένο καράβι και συνοδεύοντας ως Μέντορας τον Τηλέμαχο ταξίδεψαν όλη τη νύχτα με πρίμο αγέρι.

[Παρακολουθήστε την πορεία του ταξιδιού στον χάρτη της σελ. 6: Ιθάκη–Πύλος–Φηρές–Σπάρτη, όπου παραμένει· στον χάρτη της σελ. 4 προσέξτε και την –απόμακρη πάντως– Αστερίδα.]

1 Ο **Νέστορας** ήταν ο πιο σεβάσμιος, λόγω ηλικίας και πείρας, από τους βασιλιάδες που πήραν μέρος στον Τρωικό πόλεμο.

2 Ο **Μενέλαος** ήταν βασιλιάς της Σπάρτης, αδελφός του Αγαμέμνονα και σύζυγος της (ωραίας) Ελένης, που η απαγωγή της από τον Πάρη προκάλεσε, σύμφωνα με τον μύθο, τον Τρωικό πόλεμο.

Α΄.2. Περίληψη της ραψωδίας γ: *Τὰ ἐν Πύλῳ* (Όσα συνέβησαν στην Πύλο)

3. Πήλινο ομοίωμα πλοίου του 6ου αι. π.Χ. από την Κύπρο. (Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο)

Το πρωί –3η μέρα της *Οδύσσειας*– ο Τηλέμαχος και ο «Μέντορας» έφτασαν στην Πύλο, δέχτηκαν τη φιλοξενία του Νέστορα και μετά τις απαραίτητες συστάσεις ο Τηλέμαχος ζήτησε ικετευτικά πληροφορίες για τον πατέρα του.

Ο Νέστορας αναφέρθηκε στους πιο γενναίους πολεμιστές που σκοτώθηκαν στην Τροία (τον Πάτροκλο, τον Αχιλλέα, τον Αίαντα τον Τελαμώνιο και τον Αντίλοχο, γιο του Νέστορα), στην εφευρετικότητα και στην πανουργία του Οδυσσέα, στις καλές σχέσεις που είχε ο ίδιος μαζί του, καθώς και στη συμβολή τους στις επιτυχίες των Αχαιών. Αναφέρθηκε και στα προβλήματα του νόστου, που τα προκάλεσε η οργή της Αθηνάς, επειδή πολλοί Αχαιοί ασέβησαν κατά την άλωση της Τροίας. Διηγήθηκε με συντομία τους αίσιους νόστους του Διομήδη, του Νεοπτόλεμου, του Φιλοκτήτη, του Ιδομενέα και του ίδιου, και διεξοδικά τον τραγικό νόστο του Αγαμέμνονα και την εκδίκηση που πήρε ο Ορέστης, καθώς και τον περιπετειώδη εφτάχρονο νόστο του Μενέλαου. Για τον Οδυσσέα γνώριζε μόνο ότι ταξίδεψε μαζί του ως την Τένεδο και ότι από εκεί επέστρεψε στην Τροία, γιατί ήθελε να συμπαρασταθεί στον Αγαμέμνονα, που έμεινε πίσω, για να προσφέρει θυσίες στην Παλλάδα Αθηνά, να την εξευμενίσει. Συμβούλεψε λοιπόν τον Τηλέμαχο να πάει στη Σπάρτη, γιατί είναι πιθανό ο Μενέλαος να ξέρει περισσότερα για τον πατέρα του, αφού άργησε πολύ να επιστρέψει.

4. Ο Τηλέμαχος μπροστά στον σεβάσμιο βασιλιά της Πύλου. Αγγειογραφία του 4ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

Το βράδυ ο Τηλέμαχος έμεινε στα ανάκτορα της Πύλου, ενώ η Αθηνά-Μέντορας πέταξε πάλι σαν αετός και τους άφησε όλους έκπληκτους. Ο Νέστορας την αντιλήφθηκε και καλοτύχισε τον Τηλέμαχο που έχει βοηθό του τη μεγάλη θεά, όπως την είχε και ο πατέρας του στην Τροία.

Το άλλο πρωί –4η μέρα– ετοιμάστηκε άμαξα και ο Τηλέμαχος, συνοδευόμενος από τον γιο τού Νέστορα, τον Πεισίστρατο, αναχώρησε για τη Σπάρτη. Διανυκτέρευσαν στις Φηρές (τη σημερινή Καλαμάτα), στου Διοκλή το αρχοντικό, και την επομένη –5η μέρα– συνέχισαν το ταξίδι για τη Σπάρτη.

Α΄.3. Περίληψη της ραψωδίας δ: *Τὰ ἐν Λακεδαίμονι* (Όσα συνέβησαν στη Σπάρτη)

Το βράδυ έφτασαν στα ανάκτορα του Μενέλαου, όπου φιλοξενήθηκαν και έμειναν έκθαμβοι από τον πλούτο και τη λάμψη τους. Ο Τηλέμαχος, ψιθυρίζοντας στον Πεισίστρατο, παρομοίασε το παλάτι με εκείνο του Δία. Τον άκουσε ο Μενέλαος, απέρριψε τον παραλληλισμό ως ανάρμοστο και αναφέρθηκε στην εφτάχρονη περιπλάνησή του, που του έδωσε τη δυνατότητα να μαζέψει άφθονα πλούτη· δεν μπορεί όμως, είπε, να τα χαρεί, γιατί τον θλίβει η δολερή σφαγή του αδερφού του, του Αγαμέμνονα, ο θάνατος πολλών παλικαριών στην Τροία και πιο πολύ η εξαφάνιση του Οδυσσέα· ο τελευταίος αυτός λόγος του έφερε δάκρυα στον Τηλέμαχο.

Τη στιγμή εκείνη κατέβηκε μεγαλόπρεπη στην αίθουσα η Ελένη και αναγνώρισε αμέσως τον Τηλέμαχο, επειδή έμοιαζε με τον πατέρα του. Διηγήθηκε κατόπιν ένα κατόρθωμα του Οδυσσέα στην Τροία: ότι μπήκε στην πόλη μεταμφιεσμένος σε ζητιάνο, για να κατασκοπεύσει, και σκότωσε πολλούς Τρώες. Ο Μενέλαος αναφέρθηκε σε άλλο κατόρθωμα του Οδυσσέα: ότι με την υπομονή και την επιμονή του διέσωσε την επιχείρηση «Δούρειος Ίππος», που οδήγησε στην άλωση της Τροίας. Και οι δύο εξέφρασαν θαυμασμό και ευγνωμοσύνη για τον Οδυσσέα, που εξαιτίας τους υπέφερε πολλά.

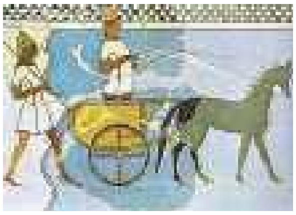

5. Άρμα με Μυκηναίους πολεμιστές από τοιχογραφία του ανακτόρου της Πύλου (συμπληρωμένη από τον P.

.

Το επόμενο πρωί –6η μέρα– ο Τηλέμαχος ζήτησε πληροφορίες από τον Μενέλαο για τον πατέρα του. Εκείνος άρχισε από τον δικό του εικοσαήμερο αποκλεισμό στην Αίγυπτο και συνέχισε διηγούμενος τη συνάντησή του με τον θαλάσσιο γέροντα Πρωτέα· από αυτόν πληροφορήθηκε τη συνέχεια του δικού του νόστου, το ναυάγιο και τον θάνατο του Αίαντα του Λοκρού, τη σφαγή του Αγαμέμνονα από τον Αίγισθο και ότι τον Οδυσσέα τον κρατάει στο νησί της άθελά του η νεράιδα Καλυψώ.

Ο Μενέλαος ήθελε να κρατήσει περισσότερο τον Τηλέμαχο, εκείνος όμως βιαζόταν να επιστρέψει. Στην Ιθάκη, εν τω μεταξύ, οι μνηστήρες έμαθαν για το ταξίδι του Τηλέμαχου και απόρησαν –δεν περίμεναν να το πραγματοποιήσει–, ο Αντίνοος μάλιστα πρότεινε να του στήσουν ενέδρα δολοφονική στον γυρισμό, και όλοι

συμφώνησαν μαζί του. Έμαθε και η Πηνελόπη από τον κήρυκα Μέδοντα για το ταξίδι του γιου της, καθώς και για τα σχέδια των μνηστήρων, και άρχισε διπλό τώρα θρήνο. Τη νύχτα, είκοσι από τους μνηστήρες επιβιβάστηκαν σ' ένα εξοπλισμένο καράβι και έστησαν καρτέρι στο νησάκι Αστερίδα, μεταξύ Σάμης και Ιθάκης.

Α΄.4. ΚΕΙΜΕΝΟ

Οι αναδρομικές διηγήσεις[3] της Ελένης και του Μενέλαου (*δ* 259-315, 627-632)

«Γιε του Ατρέα, ευγενικέ Μενέλαε, κι εσείς παιδιά
από λαμπρούς πατέρες· δίνει ο θεός άλλοτε σ' άλλον
το καλό και το κακό, ο Δίας παντοδύναμος.
Καλύτερα λοιπόν να συνεχίσετε το δείπνο σε τούτο το παλάτι
καθισμένοι και να χαρείτε ιστορίες παλιές — εγώ θα σας διηγηθώ
κάποια που να ταιριάζει στην περίσταση.
Δεν πρόκειται να εξιστορήσω τώρα, να πω με το όνομά τους,
όλους τους άθλους που κατόρθωσε με την υπομονή του ο Οδυσσέας·
τον ένα μόνο, αυτόν που τόλμησε κι έπραξε ο αντρείος εκείνος
στη χώρα εκεί της Τροίας, όπου τα πάθη του πολέμου / οι Αχαιοί υποφέρατε.
Μόνος του αυτός, πληγώνοντας το σώμα του με τις πιο άσχημες πληγές,
σ' άθλια κουρέλια τύλιξε τους ώμους του, μοιάζοντας δούλος,
και γλίστρησε στην πόλη των εχθρών με τους μεγάλους δρόμους.
Έγινε άλλος άνθρωπος, την όψη παίρνοντας
ενός ζητιάνου (τέτοιον δεν θα 'βρισκες στα αργίτικα καράβια),
κι έτσι παραλλαγμένος χώθηκε στης Τροίας το κάστρο.
Οι άλλοι όλοι σαστισμένοι παραμέρισαν· μόνη μου εγώ τον αναγνώρισα,
παρά την παραμόρφωσή του, και πήρα να τον δοκιμάζω
με τις ερωτήσεις μου· εκείνος όμως, πονηρός και ξύπνιος, / όλο μου ξέφευγε.
Και μόνο όταν πια τον έλουσα, τον άλειψα με λάδι,
τον έντυσα με ρούχα καθαρά, ορκίστηκα όρκο βαρύ
να μην τον φανερώσω πως βρίσκεται στους Τρώες ανάμεσα ο Οδυσσέας,
προτού γυρίσει πίσω στα γρήγορα καράβια του και στις σκηνές·
τότε μονάχα μου αποκάλυψε το τι είχαν βάλει οι Αχαιοί στον νου τους.
Κι αφού πετσόκοψε Τρώες πολλούς με το μακρύ του, κοφτερό σπαθί,
γύρισε στους Αργείους πίσω, ξέροντας πια πολύ καλά τον τόπο.
Τσίριξαν τότε οι άλλες Τρωαδίτισσες· όμως εμένα γέμισε χαρά
η καρδιά μου· γιατί είχα αλλάξει μέσα μου, ήθελα πια
σπίτι μου να γυρίσω μετανιωμένη για την τύφλα μου, που μου τη φόρτωσε
η Αφροδίτη· όταν με πήρε να με φέρει εδώ, μακριά
απ' τη γλυκιά πατρίδα μου και χωρισμένη από τη θυγατέρα μου,
από την κάμαρή μου, τον νόμιμο άντρα μου, που βέβαια δεν υπολείπεται
σε τίποτε κι από κανένα, μήτε στη γνώση του μήτε στην ομορφιά.[4]»

◗ **Η διήγηση της Ελένης**

6. Ο Μενέλαος επιστρέφει στην πατρίδα με την Ελένη – από αμφορέα του 540 περίπου π.Χ. (Μ. Βρετανία, ιδιωτική συλλογή)

êáì ôóôå äή ìïé ðáíôá íóïí êáôεëåîåí ’Á÷áéῶí <256>/284

3 **αναδρομική διήγηση:** Εξιστόρηση γεγονότων του παρελθόντος μέσα στη σκηνοθεσία του παρόντος (π.χ., η Ελένη και ο Μενέλαος αναφέρονται τώρα σε γεγονότα του Τρωικού πολέμου)· πρβλ. τον αγγλικό όρο flash back.

4 (στ 287-93) Στους στίχους αυτούς η Ελένη παρουσιάζει τη συζυγική της απιστία ως έργο της Αφροδίτης (ότι η θεά τής θόλωσε τον νου), και τώρα φαίνεται μετανιωμένη· πρβλ. τη διαφορετική στάση της στη διήγηση του Μενέλαου, πιο κάτω, 304 κ.ε., που αποδίδεται μάλλον σε θεϊκή παρότρυνση. Κατά τη μελέτη της *Ιλιάδας* θα φανεί σαφέστερα ότι η στάση της δεν ήταν σταθερή.

Αμέσως μίλησε ο ξανθός Μενέλαος, της είπε:
«Όλα σου δίκαια και σωστά, γυναίκα, και καλά τα ιστόρησες.
Αλλά κι εγώ, που γνώρισα πολλών ανθρώπων γνώμη και γνώση,
γιατί τριγύρισα σε τόσα ξένα μέρη, ποτέ μου ως τώρα
τα μάτια μου δεν είδαν κάποιον που να ’χει την καρδιά
του καρτερόψυχου Οδυσσέα.
Παράδειγμα το τι κατόρθωσε και πήρε επάνω του ο αντρείος εκείνος,
μέσα στο ξύλινο άλογο, όπου, δίχως εξαίρεση, καθίσαμε
απ’ τους Αργείους οι άριστοι, τον φόνο και τον θάνατο
να φέρουμε στους Τρώες.
Κι ήλθες εκεί κι εσύ· μπορεί και κάποιος δαίμονας να σε παρότρυνε,
που γύρευε τιμή και δόξα στους Τρώες να προσφέρει [...].
307 Έφερες τότε γύρο τρεις φορές, ψηλάφησαν τα δάχτυλά σου
την κοιλιά του αλόγου, και πήρες να καλείς με το όνομά τους
τους αριστείς των Δαναών,[5]
με μια φωνή ολόιδια της γυναίκας κάθε Αργείου.
Εγώ και του Τυδέα ο γιος κι ο θείος Οδυσσέας,
οι τρεις εκεί στη μέση καθισμένοι, σ’ ακούσαμε να μας καλείς.
Κι ενώ οι δυο μας πεταχτήκαμε, μας συνεπήρε ο πόθος ή έξω
από το άλογο να βγούμε ή από μέσα να σου αποκριθούμε,
ο Οδυσσέας μάς κρατούσε και τη λαχτάρα μας εμπόδιζε. [...]»

627 »“Γιος του Λαέρτη, τόπος του η Ιθάκη·
τον είδα σ’ ένα απόμακρο νησί, να χύνει μαύρο δάκρυ
στο μέγαρο της νύμφης Καλυψώς, που άθελά του τον κρατεί
δικό της· *κι εκείνος δεν μπορεί να βρει πατρίδα,*
του λείπουν καράβια με κουπιά, του λείπουν σύντροφοι,
για να τον ταξιδέψουν στην πλατιά ράχη της θάλασσας.[6] [...]”»

w Η διήγηση του Μενέλαου

7. Ο Δούρειος Ίππος.
(Μινιατούρα του 15ου αι.)

w Ο Μενέλαος αναδιηγείται τις πληροφορίες του Πρωτέα για τον Οδυσσέα

ὁ δ᾽ οὐ δύναται ἣν πατρίδα γαῖαν ἱκέσθαι <558>/630

8. Ο Πάρης επιστρέφει στην Τροία με την Ελένη διστακτική. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 500-490 π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

5 (στ. 309) **τους αριστείς των Δαναών:** τους άριστους/τους γενναιότερους από τους Δαναούς, τους Έλληνες δηλαδή.
6 (στ. 627-32) Εδώ ο θαλάσσιος θεός **Πρωτέας,** που είχε προφητικές ικανότητες και γνώριζε «της θάλασσας τα βάθη», πληροφορεί τον Μενέλαο για την κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο Οδυσσέας πριν από τρία χρόνια, και αυτό μόνο μαθαίνει τώρα ο Τηλέμαχος για τον πατέρα του (που οι ακροατές το γνωρίζουν από την αρχή). — Ο Πρωτέας είχε και την ιδιότητα να αλλάζει μορφές· από το όνομά του παράγεται το επίθετο **πρωτεϊκός:** εκείνος που αλλάζει μορφή ή ιδέες.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Το πάθημα του Αίαντα του Λοκρού (δ 560-575/<499-511>)

Ο Αίας ο Λοκρός χαλάστηκε, μαζί με τα μακρόκουπα καράβια του.
Τον έριξε ο Ποσειδώνας πρώτα στης Γύρης τους μεγάλους βράχους,
αλλά τον έσωσε προσώρας από την απειλή της θάλασσας.
Και θα μπορούσε μέχρι τέλους ν' αποφύγει το μοιραίο, μόλο
που τον μισούσε η Αθηνά, αν δεν ξεστόμιζε τον υπερφίαλο λόγο,
αν δεν είχε τόσο ψηλώσει ο νους του·
γιατί καυχήθηκε πως μόνος του, και δίχως να το θέλουν οι θεοί,
εγλίτωσε απ' το πελώριο κύμα.
Αλλά τον άκουσε ο Ποσειδώνας που μεγαλαυχήθηκε,
κι ευθύς την τρίαινα πιάνει στα στιβαρά του χέρια,
την κατεβάζει πάνω στον Γυραίο βράχο, τον έσχισε στα δυο.
Το 'να του μέρος έμεινε επιτόπου· το απόκομμα όμως έπεσε
στο πέλαγος, αυτό που πάνω του πιασμένος ο Αίας
παραλογίστηκε κι ο νους του ψήλωσε.
Κι εκείνο τότε τον παρέσυρε βαθιά, στα απέραντα πελάγη,
όπου και χάθηκε στα κύματα, πνίγηκε στ' αλμυρό νερό.

. Αίας ο Λοκρός. Πίνακας του Ιταλού ζωγράφου Φραντσέσκο Σαμπατέλι,1829. (Μουσείο Παλάτσο Πίτι, Φλωρεντία)

2. Το πάθημα του κυρ Αντριά

Ο τσυρ Βοριάς παράντζειλε όλων των καραβιούνε:
– Καράβια π' αρμενίζετε, **κάτεργα** που κινάτε,
εμπάτε στα λιμάνια σας, γιατί θε να φυσήξου,
ν' ασπρίσου κάμπους και βουνά, βρυσούλες να παγώσου,
κι όσα βρω μεσοπέλαγα, στεριάς θε να τα ρίξου.

Όσα καράβια τ' άκουσαν, όλα λιμάνια πιάνουν,
του κυρ Αντριά το κάτεργο μέσα βαθιά αρμενίζει.
– Δε σε φοβώμαι, κυρ Βοριά, φυσήξεις δε φυσήξεις,
γιατ' έχω αντένες μπρούντζινες, κατάρτια σιδερένια,
έχω πανιά μεταξωτά, της Προύσας το μετάξι,
έχω κι ένα ναυτόπουλο, που τους καιρούς κοιτάζει.
Ανέβα, βρε ναυτόπουλο, στο μεσιανό κατάρτι,
να ξεδιαλέξεις τους καιρούς, να δεις για τον αγέρα.

Παιζογελώντας 'νέβαινε, κλαίοντας κατεβαίνει.
– Σαν τι είδες, βρε ναυτόπουλο, εκεί ψηλά που πήγες;
– Είδα τον ουρανό θολό και τ' άστρι ματωμένο,
είδα την μπόρα π' άστραψε και το φεγγάρι εχάθη,
και στης Αττάλειας τα βουνά νεροχαλάζι πέφτει.

Το λόγο δεν απόσωσε, τη **συντυχιά** δεν είπε,
βαριά φουρτούνα πλάκωσε και το τιμόνι τρίζει.
Σπιλάδα του 'ρθε από τη μια, σπιλάδα 'πό την άλλη,
σπιλάδα 'πό τα πλάγια του και ξεσανίδωσέ το.
Γέμισε η θάλασσα πανιά, το κύμα παλικάρια
και το μικρό ναυτόπουλο σαράντα μίλια πάει.

(Γ. Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*, έκδ. περ. *Ταχυδρόμος*, Αθήνα 1966)

κάτεργα: καράβια πολεμικά, κρατικά ή πειρατικά. **συντυχιά:** τυχαία συνάντηση, σύμπτωση. **σπιλάδα:** ριπή ανέμου ή κύμα.

▸▸ Αναζητήστε ομοιότητες στα παθήματα του Αίαντα του Λοκρού και του κυρ Αντριά.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι επιδίωξε και τι πέτυχε ο Τηλέμαχος στη συνέλευση των Ιθακησίων;
2. Πώς εκδηλώθηκε η θεϊκή συμπαράσταση στον Τηλέμαχο (στη συνέλευση και στο ταξίδι);
3. Τι προέβλεψε ο μάντης Αλιθέρσης, τι συμβούλεψε και πώς αντιμετωπίστηκε;
4. Σε ποια σημεία των ραψωδιών *β* και *δ* οι μνηστήρες συμπεριφέρθηκαν υβριστικά; (Θυμηθείτε: **Υβριστής** γίνεται κάποιος όταν, υπερβαίνοντας τα όριά του, προσβάλλει/αδικεί θεούς και ανθρώπους.)
5. Ποιες πληροφορίες πήρε ο Τηλέμαχος από τον Νέστορα, την Ελένη και τον Μενέλαο για τη δράση του πατέρα του στην Τροία, αλλά και για τη μετατρωική του πορεία και κατάσταση;
6. Οι επώνυμοι ήρωες του Τρωικού πολέμου είχαν την εξής τύχη:

1. σκοτώθηκαν στην Τροία:	**2. νόστησαν αμέσως:**	**3. πνίγηκε στο ταξίδι του νόστου τιμωρημένος από τον Ποσειδώνα για την ύβρη του:**	**4. νόστησε αλλά τον σκότωσαν:**	**5. περιπλανήθηκε 7 χρόνια πριν νοστήσει:**	**6. εκκρεμεί:**
ο Πάτροκλος ο Αχιλλέας ο Αίαντας ο Τελαμώνιος ο Αντίλοχος	ο Διομήδης ο Νεοπτόλεμος ο Φιλοκτήτης ο Ιδομενέας ο Νέστορας	ο Αίαντας ο Λοκρός	ο Αγαμέμνονας	ο Μενέλαος	ο νόστος του Οδυσσέα

▸▸ Συμπληρώστε τα κενά της επόμενης παραγράφου με βάση τα δεδομένα του πιο πάνω πίνακα:
Ο αιωρούμενος ακόμη νόστος του Οδυσσέα παρουσιάζει αντιστοιχίες με τον περιπετειώδη νόστο τού ...., ενώ ο πνιγμός τού .... και ο τραγικός νόστος τού .... ακούγονται σαν ενδεχόμενα και για τον νόστο τού ....

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο ρόλος των ραψωδιών *β, γ, δ* και της «Τηλεμάχειας» γενικότερα:

Η «Τηλεμάχεια», γενικά, επιβραδύνει[7] την έναρξη του νόστου του Οδυσσέα, που αποφασίστηκε πρώτος, ο ποιητής όμως προέταξε τις ραψωδίες *α-δ* για λόγους, φαίνεται, ουσιαστικούς και αναγκαίους:

α. Στο πλαίσιό τους γνωρίζουμε την κατάσταση που επικρατεί στην Ιθάκη· ειδικότερα: πόσο πιεστικοί είναι για την Πηνελόπη οι μνηστήρες και πόσο επικίνδυνοι για τον Τηλέμαχο —ακόμη και για τον Οδυσσέα, αν επέστρεφε— αλλά και πόσο ενοχοποιήθηκαν τόσο οι ίδιοι με την υβριστική συμπεριφορά τους όσο και οι πολίτες με την παθητική στάση τους, ώστε να έρθει δικαιολογημένη η τιμωρία στο τέλος.

β. Μαθαίνουμε πολλά και από πολλούς για το ήθος και τη δράση του Οδυσσέα, ώστε να μας είναι γνώριμος όταν έρθει στο προσκήνιο, και ενημερωνόμαστε για τις διαθέσεις θεών και ανθρώπων απέναντί του, ώστε να παρακολουθούμε τα δρώμενα και από τα παρασκήνια.

γ. Γνωρίζουμε τους ανακτορικούς χώρους της Πύλου και της Σπάρτης, που υποδηλώνουν πώς θα ήταν και τα ανάκτορα της Ιθάκης, αν ο Οδυσσέας είχε και αυτός νοστήσει.

δ. Και, κυρίως, στις ραψωδίες αυτές ανδρώνεται ο Τηλέμαχος: αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, γίνεται γνωστός στα μεγάλα μυκηναϊκά κέντρα της Πύλου και της Σπάρτης, κερδίζει εκτίμηση, γνωρίζει και ζωντανά πρότυπα ζωής και συμπεριφοράς, που δεν μπορούσε να έχει στην πατρίδα του, παρομοιάζεται με τον Οδυσσέα, ενώ με το ταξίδι και τον κίνδυνο που διατρέχει τώρα αντιγράφει (μικρογραφικά) και εξωτερικά τον Οδυσσέα· είναι λοιπόν έτοιμος τώρα ο Τηλέμαχος να συνεργαστεί με τον πατέρα του, όταν συναντηθούν στην Ιθάκη.

▸▸ Συζητήστε στην τάξη την επιλογή του ποιητή να αναβάλει τον «Νόστο», για να προτάξει την «Τηλεμάχεια».

7 Η **επιβράδυνση** είναι βασική τεχνική της επικής ποίησης, που παίρνει τις εξής μορφές: α. αναβάλλεται μια προγραμματισμένη δράση (π.χ., ο νόστος του Οδυσσέα)· β. διακόπτεται για λίγο η κύρια αφήγηση με την παρεμβολή ενός σχετικού επεισοδίου· γ. αργοπορεί, γενικά, ο ρυθμός της αφήγησης με αναφορές σε πρόσωπα και πράγματα. Όλα αυτά αποσπούν, για περισσότερο ή λιγότερο, τον ακροατή από το κύριο θέμα, του προξενούν αναμονή —κάποτε και αγωνία—, αλλά και του δίνουν στοιχεία για πιο άνετη παρακολούθηση της συνέχειας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: «ΝΟΣΤΟΣ» (*ε*-*ν* 209/<187>)

Στο μέρος αυτό αρχίζει η διαδικασία του νόστου του Οδυσσέα, ο οποίος, με ενδιάμεσο σταθμό τη Σχερία, φτάνει επιτέλους στην Ιθάκη με καράβι των Φαιάκων.

7η ΕΝΟΤΗΤΑ: *ε* (περίληψη) – *ε* 1-165/<1-148> (ανάλυση)

ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ: Δεύτερο συμβούλιο των θεών στον Όλυμπο

1. *Αυγή*. Έργο του Κ. Παρθένη

1 1 .

Α΄.1. Περίληψη της *ε* ραψωδίας: *Ὀδυσσέως σχεδία* (Το πλοιάριο του Οδυσσέα)

Στη ραψωδία *ε* επαναλαμβάνεται η απόφαση των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα και πραγματοποιείται η αποστολή του Ερμή στην Ωγυγία. Ο θεός ανακοινώνει στην Καλυψώ τη θεϊκή απόφαση, και η νεράιδα, παρά τις αρχικές αντιδράσεις της, υπακούει τελικά στην εντολή του Δία και βοηθάει τον Οδυσσέα να κατασκευάσει μια σχεδία για το ταξίδι του νόστου. Με τη σχεδία αυτή ταξίδεψε ο ήρωας σε ήρεμη θάλασσα ως τη στιγμή που τον αντιλήφθηκε ο Ποσειδώνας. Ξέσπασε τότε τρικυμία, που διέλυσε τη σχεδία, και ο Οδυσσέας, αφού πάλεψε τρεις μέρες με τα κύματα, βγήκε ναυαγός στη χώρα των Φαιάκων.

Α΄.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

Αποστολή του Ερμή στην Ωγυγία και συνάντηση του θεού με την Καλυψώ

Μόλις σηκώθηκε η Αυγή[1] από την κλίνη του ευγενικού της Τιθωνού[2],
το φως να φέρει σε θνητούς κι αθάνατους,
αμέσως κι οι θεοί συνάχτηκαν στους θρόνους τους, στη μέση ο Δίας
που ψηλά βροντά κι έχει τη δύναμη του ακαταμάχητη.
Τότε κι η Αθηνά άρχισε να μιλά, τα πάθη τα πολλά
του Οδυσσέα μνημονεύοντας· είχε την έγνοια του εκεί που ξέμεινε
στα δώματα της Καλυψώς:
«Δία πατέρα κι άλλοι θεοί μακαρισμένοι με της αθανασίας το χάρισμα,
κανένας πια που το βασιλικό ραβδί[3] κρατά δεν θα 'ναι πρόθυμος,
ήπιος και νηφάλιος[4],
μήτε βαθιά στα φρένα[5] του το δίκιο θα γνωρίζει,

ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν <2>/2

W Οι θεοί συνεδριάζουν και τον λόγο παίρνει η Αθηνά

1 (στ. 1) η **Αυγή:** Η θεά του ξημερώματος, προάγγελος της ανατολής του Ήλιου, του θεού της ημέρας.

2 (στ. 1) **Τιθωνός:** Σύζυγος της Αυγής, που ήταν θνητός αλλά πολύ όμορφος και είχε φωνή διαπεραστική· η θεά τον ερωτεύτηκε και ζήτησε από τον Δία να τον κάνει αθάνατο· ξέχασε όμως να ζητήσει γι' αυτόν και αιώνια νεότητα. Έτσι ο Τιθωνός γέρασε —η φωνή του μόνο έμεινε αναλλοίωτη— και ο Δίας τον λυπήθηκε και τον μεταμόρφωσε σε τζιτζίκι (βλ. το πρώτο παράλληλο κείμενο).

3 (στ. 9) **βασιλικό ραβδί:** Πρόκειται για το σκήπτρο, που ήταν σύμβολο θεόδοτης εξουσίας, βασιλικής ιδιαίτερα, αλλά και δικαστικής και θρησκευτικής (πρβλ. την «πατερίτσα»/την ποιμαντορική ράβδο που κρατούν οι επίσκοποι). Σκήπτρο κρατούσαν και οι κήρυκες κατά την άσκηση του έργου τους —τη σύγκληση κυρίως της συνέλευσης των πολιτών— όπως και οι ραψωδοί κατά την απαγγελία των επών. Όποιος κρατούσε σκήπτρο ήταν πρόσωπο ιερό και απαραβίαστο.

4 (στ. 10) **νηφάλιος:** είναι ο ψύχραιμος άνθρωπος, που έχει πνευματική διαύγεια και ευθυκρισία.

5 (στ. 10) **φρένα** (***φρένες*** στο αρχαίο κείμενο): Η λέξη στον Όμηρο σημαίνει το κέντρο των διανοητικών αλλά και των συναισθηματικών δυνάμεων: νους/λογική/γνώμη, αλλά και ψυχή/καρδιά (πρβλ.: έχω σώας τας φρένας = σκέπτομαι λογικά).

μόνο από δω και πέρα θα μπορεί να δείχνεται άσπλαχνος,
να ξεστρατίζει σε παράνομα έργα, αφού μες στον λαό του,
όπου ο θείος Οδυσσέας βασίλευε, κανείς δεν τον αναθυμάται,
κι ας ήτανε γλυκός μαζί τους σαν πατέρας.
Κι όμως εκείνος βρίσκεται σ' ένα νησί αφημένος, με πόνο ασήκωτο,
στα δώματα της νύμφης Καλυψώς, που τον κρατά άθελά του,
και δεν μπορεί να ξαναδεί την πατρική του γη [...].
Τώρα και τον μονάκριβό του γιο γυρεύουν να σκοτώσουν,
όταν γυρίσει σπίτι του — πήγε ν' ακούσει νέα του πατέρα του,
πρώτα στην Πύλο την ιερή, στη Λακεδαίμονα τη θεία μετά.»
Όμως κι ο Δίας, που τα σύννεφα συνάζει, στην Αθηνά αποκρίθηκε:
«*Κόρη, τι λόγος βγήκε από το στόμα σου ανεμπόδιστος!*
Εσύ δεν ήσουν που αποφάσισες εκείνη τη βουλή,
πίσω ο Οδυσσέας γυρίζοντας να πάρει εκδίκηση απ' τους μνηστήρες;[6]
Όσο για τον Τηλέμαχο, στο χέρι σου είναι, εσύ τον οδηγείς,
καταπώς ξέρεις και μπορείς,
ώστε με δίχως βλάβη να πατήσει της πατρίδας του το χώμα,
ενώ οι μνηστήρες άπρακτοι να φέρουν στο λιμάνι το καράβι τους.»
Κι ευθύς στον γιο του Ερμή στράφηκε να του πει:
«Ερμή, μαντατοφόρε εσύ σ' όλα μας τα μηνύματα,
σου παραγγέλλεται να πεις στην καλλίκομη[7] νύμφη την άψογη εντολή μας:
τον νόστο του καρτερικού Οδυσσέα, πως πρέπει να γυρίσει πίσω,
χωρίς τη συνοδεία θεών ή και θνητών ανθρώπων.
Πάνω σε μια ξυλόδετη σχεδία, είκοσι μέρες και φριχτά βασανισμένος,
στην εύφορη Σχερία ας φτάσει, τη χώρα των Φαιάκων,
που είναι η φύτρα τους συγγενική με των θεών.[8]
Κι αυτοί από καρδιάς θα τον τιμήσουν σαν θεό,
και με καράβι θα τον στείλουν στη γλυκιά πατρίδα[9] [...].
Είναι της μοίρας του να ξαναδεί δικούς και φίλους,
να φτάσει στο ψηλό παλάτι του, το χώμα
να πατήσει της πατρίδας του.»
Μίλησε ο Δίας και δεν απείθησε ο Ερμής, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς.
Αμέσως έδεσε στα πόδια του τα ωραία σαντάλια,
εκείνα τα θεσπέσια και χρυσά που ανάλαφρα, με τις πνοές του ανέμου,
τον ταξιδεύουν στην απέραντη στεριά και στα πελάγη.
Πήρε και το ραβδί του,[10] αυτό που μαγνητίζει τα μάτια των ανθρώπων [...].

2. Η γέννηση της Αθηνάς από την κεφαλή του Δία – από αμφορέα του 6ου αι. π.Χ. –διασκευή. (Παρίσι, Λούβρο)

w Η απάντηση του Δία και η εντολή στον Ερμή

τέκνον ἐμόν, ποῖόν σε ἔπος φύγεν
ἕρκος ὀδόντων <22>/26

3. Ο αγγελιοφόρος των θεών Ερμής. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Ρώμη, Βατικανό)

6 (στ. 27-8) **Εσύ δεν ήσουν [...] μνηστήρες:** Για το θέμα της εκδίκησης η Αθηνά μίλησε μόνο στον Τηλέμαχο αναφερόμενη σε πιθανή επιστροφή του Οδυσσέα (βλ. *α* 294-295, σελ. 35). Ο Δίας όμως μιλάει σαν να το άκουσε και αυτός, γιατί τα πρόσωπα του έπους επιτρέπεται να γνωρίζουν ό,τι γνωρίζει ο ακροατής. Έχουμε λοιπόν εδώ το σχήμα της **λύσης από τον ακροατή.**

7 (στ. 35) **καλλίκομη νύμφη:** η νεράιδα με τα όμορφα μαλλιά/τις όμορφες πλεξίδες (πρβλ. *α* 98: **καλλιπλόκαμη νεράιδα,** σελ. 23).

8 (στ. 39-40) Οι **Φαίακες** συγγενεύουν με τους θεούς, γιατί ο γενάρχης τους, ο Ναυσίθοος, ήταν γιος του Ποσειδώνα.

9 (στ. 36-42) **τον νόστο [...] γλυκιά πατρίδα:** Ο Δίας προγραμματίζει τον καθορισμένο από τη μοίρα νόστο του Οδυσσέα φροντίζοντας να ικανοποιήσει και τον Ποσειδώνα (με το «φριχτά βασανισμένος») και την Αθηνά (με τις τιμές και τον νόστο του ήρωα).

10 (στ. 54) **πήρε και το ραβδί του:** Το ραβδί/το κηρύκειο ήταν σύμβολο του Ερμή, όπως η τρίαινα ήταν σύμβολο του Ποσειδώνα.

57 Με τούτο το ραβδί στα χέρια του, άρχισε να πετά ο κρατερός[11] Αργοφονιάς,
κι ολοταχώς, απ' τον αιθέρα του ουρανού, πάνω απ' την Πιερία,
χύθηκε στο πέλαγος, το κύμα ακροπατώντας σαν τον γλάρο [...].
64 Κι όταν πετώντας έφτασε το απόμακρο νησί, από τον πόντο τότε βγήκε
65 τον μενεξελή,[12] και πάτησε τη γη.
Πλησίασε προς την ευρύχωρη σπηλιά όπου η καλλίκομη νεράιδα
κατοικούσε. Τη βρήκε μέσα. Κόρωνε[13] στη σχάρα μια φωτιά μεγάλη,
και μοσκοβόλαγε ένα γύρο το νησί,
που καίγονταν ο κέδρος ο καλόσχιστος κι η θούγια.[14]
70 Εκείνη εκεί: να τραγουδά με την ωραία φωνή της,
υφαίνοντας στον αργαλειό με τη χρυσή σαΐτα.[15]
Γύρω από τη σπηλιά θρασομανούσε[16] δάσος με λεύκες, σκλήθρες,[17]
κυπαρίσσια μυριστά. Πουλιά με τα φτερά τους τεντωμένα,
τώρα πάνω στους κλώνους κούρνιαζαν: γεράκια,
75 κουκουβάγιες και μακρύγλωσσες θαλασσινές κουρούνες [...].
77 Κι εκεί μπροστά να περιβάλλει τη βαθιά σπηλιά
μια νιούτσικη και καρπερή κληματαριά, σταφύλια φορτωμένη.
Τέσσερις κρήνες στη σειρά να τρέχουν, στο πλάι η μια της αλληνής,
80 κι όμως η καθεμιά αλλού το γάργαρο νερό της να ξεδίνει.
Στις δυο μεριές λιβάδια μαλακά μ' άγριες βιολέτες
κι άγρια σέλινα. Κι ένας θεός αν έρχονταν εδώ,
κοιτάζοντας αυτό της ομορφιάς το θαύμα, θα γέμιζε
αγαλλίαση η ψυχή του.
85 Έμεινε εκεί ο Ερμής, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς, το θαύμα να κοιτάζει.
Κι όταν ο νους του χόρτασε θαυμάζοντας,
το βλέμμα του γυρίζοντας παντού, μπήκε κατόπι
στη φαρδιά σπηλιά.
Μόλις τον είδε η Καλυψώ, αρχοντική θεά, ευθύς
90 τον αναγνώρισε — γιατί οι θεοί δεν μένουν μεταξύ τους άγνωστοι,
ακόμη κι όταν κατοικούν μακριά ο ένας απ' τον άλλο.
Μόνο τον μεγαλόψυχο Οδυσσέα δεν βρήκε στη σπηλιά·
όπως και πριν, έτσι και τώρα, στην ακτή καθόταν κι έκλαιγε,
τα σωθικά του τρώγοντας με δάκρυα, στεναγμούς και λύπες,
95 κοιτάζοντας με μάτια βουρκωμένα απέραντο το πέλαγος.
Η Καλυψώ, αρχοντική θεά, ρώτησε αμέσως τον Ερμή,

Ο Ερμής από τον Όλυμπο στην Ωγυγία

4. Ο Ερμής «το κύμα ακροπατώντας σαν τον γλάρο» (η λύρα από καύκαλο χελώνας που κρατάει ο θεός θεωρούνταν δική του εφεύρεση) – από κύλικα του 500-490 π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

Ο Ερμής θαυμάζει την ομορφιά του νησιού

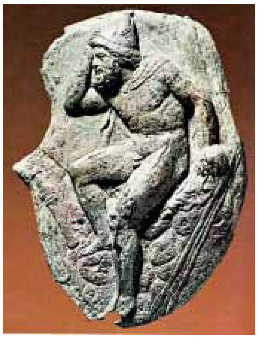

...ό ã' ἐð' ἀêôῆò êëáἰå êáèÞìåíïò, ἔíèá ðÜñïò ðåñ... <82>/93

11 (στ. 57) **κρατερός** (< κράτος: δύναμη, εξουσία): ισχυρός, δυνατός.
12 (στ. 64-5) **από τον πόντο τον μενεξελή:** από τη θάλασσα, που έχει το χρώμα του μενεξέ, το βιολετί.
13 (στ. 67) **κόρωνε στη σχάρα μια φωτιά μεγάλη:** πύρωνε/έκαιγε στην εστία μια μεγάλη φωτιά.
14 (στ. 69) **ο κέδρος κι η θούγια:** είναι δέντρα που το ξύλο τους ευωδιάζει, μοσχοβολάει.
15 (στ. 71) **υφαίνοντας στον αργαλειό με τη χρυσή σαΐτα:** Η σαΐτα (εδώ) είναι εργαλείο υφαντικής, με το οποίο περνούσαν το υφάδι (τις οριζόντιες κλωστές) ανάμεσα στο στημόνι (στις κάθετες κλωστές)· βλ. την εικ. 4 της 5ης Ενότητας (σελ. 40).
16 (στ. 72) **θρασομανούσε δάσος:** θέριευε, φούντωνε δάσος.
17 (στ. 72) **σκλήθρες:** υδρόφιλα δέντρα (όπως και οι λεύκες): δέντρα που αγαπούν το νερό, που χρειάζονται υγρό έδαφος.

αφού πρώτα τον κάθισε σε κάθισμα γυαλιστερό κι ωραίο:
«Ποιος λόγος πες μου, Ερμή με το χρυσό ραβδί, σε φέρνει εδώ; [...]
Μίλα λοιπόν κι άνοιξε την ψυχή σου, πρόθυμη είμαι
να το κάνω ό,τι ζητάς, φτάνει να το μπορώ / και να μπορεί να γίνει.
Μα πρώτα έλα μαζί μου, θέλω να σε φιλέψω.»
Τον λόγο της συμπλήρωσε η θεά και του έστρωσε τραπέζι:
άφθονη αμβροσία, νέκταρ[18] *κόκκινο.*
Κι έπινε εκείνος κι έτρωγε, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς,
ώσπου δειπνώντας χόρτασε κι ευφράνθη.
Τότε κι αυτός με τη σειρά του πήρε τον λόγο κι είπε:
«Θεά εσύ, ένα θεό ρωτάς πώς έφτασα εδώ πέρα.
Ξεκάθαρα θα σου μιλήσω, όπως το θέλησες και μόνη σου·
ο Δίας μ' έστειλε, αυτός με πρόσταξε να 'ρθω, δίχως εγώ να το θελήσω —
ποιος με τη θέλησή του θα 'παιρνε τόσο δρόμο,
σχίζοντας το απέραντο νερό της αλμυρής θαλάσσης;
Πόλη δεν βλέπω εδώ κοντά καμιά μ' ανθρώπους που προσφέρουν
στους θεούς θυσίες, εκατόμβες διαλεχτές.
Αλλά το ξέρεις, την εντολή του Δία, που έχει σκουτάρι τη βροντή του,[19]
άλλος θεός δεν τόλμησε να παραβεί ποτέ και να χαλάσει. Εκείνος λέει
πως κοντά σου ζει ο πιο συφοριασμένος των ανθρώπων
απ' όσους άντρες επολέμησαν χρόνους εννιά γύρω απ' το κάστρο του Πριάμου,[20]
τον δέκατο το κούρσεψαν,[21] και πήραν ύστερα τον δρόμο της επιστροφής,
όμως, καθώς ξεκίναγαν να φύγουν, αμάρτησαν στην Αθηνά,[22]
κι εκείνη καταπάνω τους σηκώνει κακούς ανέμους και μεγάλα κύματα.
Οι άλλοι όλοι, ένδοξοι σύντροφοι, σβήσαν και χάθηκαν·[23] μόνος του
αυτός, από τον άνεμο δαρμένος κι απ' το κύμα, άραξε εδώ.
Αυτόν λοιπόν, κι αμέσως, ο Δίας εντέλλεται,[24]
όσο πιο γρήγορα μπορείς, να τον κατευοδώσεις.
Γιατί δεν είναι το γραφτό του ν' αφανιστεί εδώ πέρα, τόσο μακριά
από τους δικούς του· είναι της μοίρας του να ξαναδεί δικούς και φίλους,
να φτάσει στο ψηλό παλάτι του, το χώμα να πατήσει της πατρίδας του.»
Ρίγησε η Καλυψώ, ακούγοντας τον λόγο του.
Ύστερα μίλησε, και πέταξαν τα λόγια της σαν τα πουλιά:
«Άσπλαχνοι και ζηλόφθονοι θεοί, σ' αυτό είστε πρώτοι!
Ω, δεν ανέχεστε θεές που φανερά πλαγιάζουν με θνητούς [...].

W Η Καλυψώ προσφέρει γεύμα στον Ερμή και ανοίγει διάλογο μαζί του

ὣς ἄρα φωνήσασα θεὰ παρέθηκε τράπεζαν / ἀμβροσίης πλήσασα, κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρὸν
<92-3>/104-5

5. Επιβλητικός Δίας με σκήπτρο και κεραυνό. Από αμφορέα του 480-470 π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

18 (στ.105) **αμβροσία και νέκταρ** (αμβροσία < *ἄμβροτος* **= αθάνατος ≠** *βροτὸς* **= θνητός**): Η τροφή και το ποτό των θεών που, όπως πίστευαν οι άνθρωποι, συντηρούσαν την αθανασία τους και τους εξασφάλιζαν ικανότητες που έφταναν ως το υπερφυσικό, π.χ. ο τρόπος που ταξίδευαν. (Πρβλ. τον μύθο για το αθάνατο νερό.)

19 (στ. 116) **που έχει σκουτάρι τη βροντή του:** που έχει για ασπίδα του τον κεραυνό.

20 (στ. 119) **γύρω απ' το κάστρο του Πριάμου:** γύρω από την ακρόπολη της Τροίας, όπου βασίλευε ο Πρίαμος.

21 (στ. 120) **τον δέκατο το κούρσεψαν:** το κυρίευσαν και το λεηλάτησαν έπειτα από δέκα χρόνια πολιορκίας.

22 (στ. 121) **αμάρτησαν στην Αθηνά:** βλ. το σχόλιο 1 της 5ης Ενότητας (σελ. 39).

23 (στ. 123) **οι άλλοι όλοι, ένδοξοι σύντροφοι, σβήσαν και χάθηκαν:** Εδώ νοούνται μόνο οι σύντροφοι του Οδυσσέα· ο ποιητής τούς ξεχωρίζει από εκείνους με τους οποίους οργίστηκε η θεά Αθηνά.

24 (στ. 125) **ο Δίας εντέλλεται:** δίνει εντολή, διατάσσει.

[Η Καλυψώ αναφέρεται σε θεές που αγάπησαν θνητούς, οι θεοί όμως ζήλεψαν
και σκότωσαν τους αγαπημένους τους – και συνεχίζει:]
Έτσι και τώρα πέφτει ο φθόνος σας σ' εμένα που έχω κοντά μου ένα θνητό.
Κι όμως εγώ τον έσωσα, την ώρα που πιασμένος σε καρίνα[25]
πάλευε μόνος με τα κύματα,
αφού το γρήγορο καράβι του ο Δίας το τσάκισε με τον πυρφόρο κεραυνό του[26]
καταμεσής στο μαύρο πέλαγο. Οι άλλοι, ξακουστοί συντρόφοι του,
όλοι τους έσβησαν και πάνε, κι αυτόν μονάχα
κύμα κι άνεμος τον έφεραν εδώ.
Κι εγώ τον υποδέχτηκα μ' αγάπη και τον έθρεψα, λογάριαζα
να γίνει αθάνατος για πάντα και να μείνει αγέραστος.
Όμως, όπως το λες, την εντολή του Δία, που έχει σκουτάρι τη βροντή του,
άλλος θεός δεν τόλμησε να παραβεί ποτέ και να χαλάσει. Ας πάει λοιπόν
να δέρνεται, όπως εντέλλεται εκείνος και προστάζει,
στο άκαρπο πέλαγος. [...] Είμαι ωστόσο πρόθυμη
στο να τον συμβουλεύσω, δεν θα του κρύψω τίποτε,
πώς να γυρίσει στην πατρίδα του χωρίς μεγάλη βλάβη.»
Της αποκρίνεται ο Ερμής, ψυχοπομπός κι αργοφονιάς:
«Άσ' τον να φύγει, όπως το λες. Φυλάξου από την οργή του Δία,
μήπως μια μέρα πέσει πάνω σου το βάρος του θυμού του.»
Μίλησε κι αναχώρησε ο κρατερός Αργοφονιάς. [...]

6. Χρυσό κύπελλο από τις Μυκήνες. (Αθήνα, Εθν. Αρχαιολ. Μουσείο)

ôòí ìÝí ἐãὼ ößëåóí ôå êáὶ
ἔôñåöïí ἠäὲ ἔöáóêïí /
èÞóåéí ἀèÜíáôïí êáὶ
ἀãÞñùí ἤìáôá ðÜíôá
<135-6>/151-2

Ο Ερμής είπε τον τελευταίο λόγο και αναχώρησε

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. [Από τον μύθο της Αυγής και του Τιθωνού]

Έτσι πάλι άρπαξε τον Τιθωνό η χρυσόθρονη Ηώς
το δικό σας συγγενή, τον όμοιο με τους αθανάτους.
Πήγε λοιπόν να ζητήσει από τον μαυρονέφελο Κρονίωνα
αθάνατος να είναι, ζωή παντοτινή να έχει.
Ο Δίας έδωσε τη συγκατάθεσή του και την επιθυμία της πραγματοποίησε.
Τι ανόητη! Ούτε που σκέφτηκε η σεβαστή Ηώς
να ζητήσει τη νιότη και να μη γνωρίσει τη συμφορά των γηρατειών.

(Από τον ομηρικό ύμνο *Åἰò Ἀöñïäßôçí*, στ. 218-38 – *Ομηρικοί Ύμνοι*,
μτφρ. Φιλολογικής Ομάδας Κάκτου, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 2002)

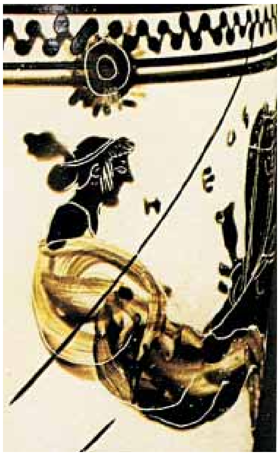
7. Η Ηώς/Αυγή στο άρμα της ταξιδεύει στο στερέωμα. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 5ου αι. π.Χ. (Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο)

▶▶ Προσέξετε στο παραπάνω απόσπασμα το λάθος της Αυγής (δείτε και το σχόλιο 2).

25 (στ. 145) **καρίνα:** το μακρύ δοκάρι στο κάτω μέρος του πλοίου, στο οποίο σφηνώνονται οι κοίλες πλευρικές σανίδες.
26 (στ. 147) **το [...] καράβι του ο Δίας το τσάκισε με τον [...] κεραυνό του:** Πρόκειται για το τελευταίο καράβι του Οδυσσέα, που κεραυνοβολήθηκε για να τιμωρηθούν οι σύντροφοι που είχαν φάει τα βόδια του Ήλιου.

2. [Ο ξενιτεμένος παραγγέλλει στη γυναίκα του με τα χελιδόνια]

Θες, κόρη μου, παντρέψου, θες καλόγραιψε,
τι εδώ που 'μ' ο καημένος επαντρεύτηκα.
Επήρα μια γυναίκα σκύλα, μάγισσα·
μαγεύει τα καράβια, δεν κινούν γι' αυτού,
με μάγεψε κι εμένα, δεν κινώ κι εγώ.

Όντας κινώ για να 'ρθω, χιόνια και βροχές,
όντας γυρίζω πίσω, ήλιος ξαστεριά.
Ζώνομαι τ' άρματά μου, πέφτουν καταγής, πιάνω
γραφή να γράψω και ξεγράφεται.

(Από το βιβλίο του Αναστασιάδη, ό.π., σ. 102)

▸▸ Να συγκρίνετε το δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς με τους στίχους *ε* 16-18 και *α* 64-6 και να βρείτε τα κοινά τους σημεία.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Να συγκρίνετε το δεύτερο συμβούλιο των θεών (στ. 3-49) με το πρώτο (με τους στ. *α* 56-108, ειδικότερα) και να διακρίνετε: α. τα νέα στοιχεία που προέκυψαν από τις ενέργειες του Τηλέμαχου (τη συνέλευση και το ταξίδι) και β. εκείνα που προδιαγράφουν εξελίξεις.
2. Ο ποιητής επιμένει στην περιγραφή του τοπίου της Ωγυγίας, που ο Ερμής στάθηκε και θαύμαζε την ομορφιά του. Η στάση αυτή του θεού αντιπαρατίθεται προς τη στάση του ...., που .... (στ. 93).
3. Ποια στοιχεία συνθέτουν το περιβάλλον της Καλυψώς (το εσωτερικό της σπηλιάς και το εξωτερικό του νησιού, στ. 66-82) και τι είδους εικόνες προβάλλουν; (π.χ.: μοσκοβόλαγε το νησί: οσφρητική εικόνα). Ζωγραφίστε μία οπτική εικόνα που σας άρεσε.
4. Να συγκρίνετε την εντολή του Δία στον Ερμή (στ. 35-49) με την ανακοίνωσή της από τον Ερμή στην Καλυψώ (στ. 109-129), να διαπιστώσετε τις διαφορές και να τις δικαιολογήσετε.
5. Να εντοπίσετε μερικά σημεία από τις αντιδράσεις της Καλυψώς (στ. 130-161) που επιβεβαιώνουν τον ανθρωπομορφισμό των ομηρικών θεών (βλ. και το $Γ_5$ της 2ης Ενότητας, σελ. 24).

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στην Ενότητα αυτή οι θεοί κινητοποιούνται, για να βοηθήσουν έναν άνθρωπο/βασιλιά, που (άμεσα ή έμμεσα) χαρακτηρίζεται πρόθυμος, νηφάλιος, δίκαιος, σπλαχνικός/πονόψυχος, γλυκός σαν πατέρας, και αγαπά την πατρίδα του. Η θεϊκή αυτή κινητοποίηση χάριν ενός (καλού βέβαια) ανθρώπου υπογραμμίζει τον **ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα** της *Οδύσσειας*.

8. Ο Ερμής συνομιλεί (πιθανόν) με την Καλυψώ. Λεπτομέρεια από αμφορέα του 600 περίπου π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

9. Ερμής. Λεπτομέρεια από τον πίνακα *Η Άνοιξη*, έργο του Ιταλού ζωγράφου Μποτιτσέλι, 1445-1510. (Φλωρεντία, Πινακοθήκη Ουφίτσι)

8η ΕΝΟΤΗΤΑ: ε 165-310/<149-281>

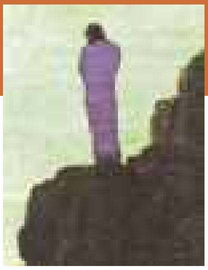

1. Ο Οδυσσέας στην ακτή της Ωγυγίας. Λεπτομέρεια από τον πίνακα Οδυσσέας και Καλυψώ του Ελβετού ζωγράφου Άρνολντ Μπέκλιν, 1867-1901. (Βασιλεία, Μουσείο Τέχνης)

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Η ζωή του Οδυσσέα στην Ωγυγία
- Διάλογος Καλυψώς-Οδυσσέα
- Κατασκευή σχεδίας και απόπλους του ήρωα

Μίλησε κι αναχώρησε ο κρατερός Αργοφονιάς. Κι εκείνη, σεβαστή νεράιδα,
πήγε να βρει τον μεγαλόψυχο Οδυσσέα, στην προσταγή του Δία υπάκουη.
Τον βρήκε εκεί να κάθεται στο περιγιάλι, ούτε στιγμή δεν στέγνωναν
τα μάτια του απ' το κλάμα, έλιωνε η γλυκιά ζωή του
απ' τον καημό του γυρισμού, κι οδύρονταν,[1]
αφού καμιά χαρά δεν του έδινε τώρα η νεράιδα.
Τις νύχτες αν κοιμότανε μαζί της στο βάθος της σπηλιάς,
το 'κανε απ' ανάγκη· το 'θελε εκείνη, εκείνος όχι.
Τις μέρες όμως τις περνούσε κρεμασμένος σε βράχια κι ακρωτήρια,
τα σωθικά του τρώγοντας με δάκρυα, στεναγμούς και λύπες,
με μάτια βουρκωμένα, στυλωμένα πάντα στο άκαρπο πέλαγος.
Κοντά του στάθηκε αρχοντική η θεά και τον προσφώνησε:
«Δύσμοιρε, δεν έχεις λόγο πια να οδύρεσαι, να χαραμίζεις
τη ζωή σου με το κλάμα. Το πήρα απόφαση, θα σε κατευοδώσω.[2]
Εμπρός λοιπόν, πελέκησε μακριά μαδέρια, συνάρμοσέ τα
με καρφιά και φτιάξε μια σχεδία[3] πλατιά· στήριξε πάνω της
ψηλά δοκάρια, να σε ταξιδέψει στο γαλάζιο πέλαγος.
Εγώ σου δίνω ψωμί, νερό και κόκκινο κρασί, να 'χεις να ζεις,
να μην πεθάνεις απ' την πείνα.
Κι ακόμη ρούχα θα σε ντύσω και πίσω σου θα στείλω ούριο άνεμο,
ώστε να φτάσεις στην πατρίδα σου χωρίς μεγάλη βλάβη,
αν βέβαια το θελήσουν και οι ουράνιοι θεοί,
όσοι με ξεπερνούν στη γνώση και στην πράξη.»
Ρίγησε που την άκουσε πολύπαθος και θείος,
ύστερα μίλησε ο Οδυσσεύς, και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:
«Το βλέπω· άλλο, θεά, έχεις στον νου σου, όχι τον γυρισμό μου·
που με παρακινείς με μια σχεδία να περάσω
το μέγα κύμα της θαλάσσης, τόσο αποτρόπαιο και φοβερό, που μήτε
ισόρροπα και γρήγορα καράβια να το περάσουν δεν μπορούν,
κι ας έχουν πίσω τους πρίμο το αγέρι του Διός.
Σ' το λέω, εγώ δεν πρόκειται ν' ανέβω σε σχεδία,
αν πράγματι εσύ δεν το 'χεις αποφασισμένο.
Εκτός κι αν δέχεσαι τον μέγα όρκο να προφέρεις,

ἤματα δ᾽ ἂμ πέτρῃσι καὶ ἠϊόνεσσι καθίζων / δάκρυσι καὶ στοναχῇσι καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἐρέχθων / πόντον ἐπ᾽ ἀτρύγετον δερκέσκετο δάκρυα λείβων <156-8>/172-5

W **Συνάντηση της Καλυψώς με τον Οδυσσέα**

. *Γυναικεία φιγούρα*. Λεπτομέρεια έργου του Γ. Γουναρόπουλου, 1952. (Συλλογή Β. Συμεωνίδη)

1 (στ. 169) **οδύρονταν:** θρηνούσε σπαραχτικά.
2 (στ. 178) **θα σε κατευοδώσω:** θα σε ξεπροβοδίσω, θα σε βοηθήσω να φύγεις.
3 (στ. 180) **σχεδία:** ελαφρό αυτοσχέδιο πλοιάριο, πρόχειρα κατασκευασμένο.

πως άλλο πια κακό δεν σκέφτεσαι για μένα.»
  Όπως τον άκουσε η Καλυψώ, αρχοντική θεά, του χαμογέλασε,
το χέρι της απλώνει και τον χάιδεψε, μετά μιλώντας είπε:
  «Ω, παραείσαι πονηρός κι όχι μονάχα ξύπνιος,
που τόλμησες να ξεστομίσεις τέτοιο λόγο. Λοιπόν, ορκίζομαι
σ' αυτή τη γη και στον απέραντο ουρανό που μας σκεπάζει,
στο κατακόρυφο νερό της Στύγας[4] [...]:
αληθινά δεν σκέφτομαι κακό για σένα· όσα στον νου μου έχω και στοχάζομαι,
θα τα σκεφτόμουν και για μένα, αν τύχαινε την ίδια να με βρει
παρόμοια ανάγκη. Σ' το βεβαιώνω:
είναι καλόγνωμος ο νους μου, δεν κρύβω μες στα στήθη
καρδιά από σίδερο, σπλαχνίζομαι κι εγώ.»
  Έτσι του μίλησε η αρχοντική θεά, και πήρε
να βαδίζει με γοργό ρυθμό. Εκείνος πήγαινε στα χνάρια της,
ωσότου σίμωσαν στο βάθος της σπηλιάς — ένας θνητός και μια θεά.
Κάθισε αυτός στο ίδιο κάθισμα από όπου λίγο πριν ανασηκώθηκε ο Ερμής,
και τότε η νεράιδα τού παρέθεσε τραπέζι·
να φάει, να πιει, καθώς που τρων και πίνουν οι βροτοί. Αντίκρυ του,
στον θείο Οδυσσέα πήρε τη θέση της κι η ίδια,
οι δούλες τής προσφέρουν νέκταρ κι αμβροσία,
κι οι δυο τους άπλωσαν τα χέρια τους στο έτοιμο δείπνο.
Κι όταν ευφράνθηκαν με το φαΐ, με το πιοτό,
τον λόγο πήρε η Καλυψώ, αρχοντική θεά, του είπε:
  «Λαερτιάδη διογέννητε, πολύτροπε Οδυσσέα,
τόσο πολύ πεθύμησες το σπίτι σου;
τώρα αμέσως θέλεις να γυρίσεις στην πατρίδα;
Πήγαινε στο καλό λοιπόν.
Κι όμως αν ήξερες ποια πάθη γράφει η μοίρα σου να κακοπάθεις,
προτού πατήσεις χώμα πατρικό,
εδώ μαζί μου θα 'μενες, φύλακας νοικοκύρης της σπηλιάς.
Θα 'σουν κι αθάνατος, μόλο που σε φλογίζει ο πόθος της γυναίκας σου,
σε τυραννά ο καημός για να την ξαναδείς, μέρα και νύχτα.
Κι όμως δεν θα 'λεγα πως είμαι κατώτερή της,
μήτε στην όψη μήτε και στο ανάστημα.
Έτσι κι αλλιώς, καθόλου δεν τους πρέπει, θνητές
να ανταγωνίζονται θεές στης ομορφιάς τη χάρη.»
  Ανταποκρίθηκε μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Ω σεβαστή θεά, παρακαλώ σε μην πικραίνεσαι μαζί μου·
το είδα και καλά το ξέρω, η Πηνελόπη
αντίκρυ σου, όσο κι αν δεν της λείπει η φρόνηση,

3. Το κατακόρυφο νερό της Στύγας στο όρος Χελμός (φωτογραφία).

Η τελευταία πρόταση της Καλυψώς και η απάντηση του Οδυσσέα

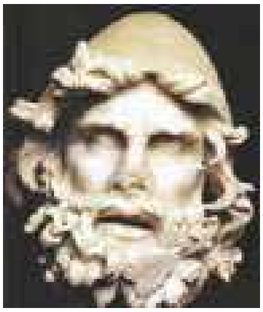

4. Μαρμάρινη κεφαλή του Οδυσσέα (του 150 π.Χ.). Αντίγραφο των αρχών του 1ου αι. μ.Χ. (Σπερλόγγα Ιταλίας, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

4 (στ. 204) **στο κατακόρυφο νερό της Στύγας:** Η Στύγα θεωρούνταν ποταμός του Άδη (σήμερα ονομάζεται Μαυρονέρι)· το νερό της πηγάζει από τον Χελμό της Αχαΐας, διασχίζει άγρια βουνά και σε κάποιο σημείο χύνεται σαν καταρράκτης («κατακόρυφα») σε χαράδρα, δίνοντας έτσι την εντύπωση ότι περνάει στον Κάτω Κόσμο (βλ. την εικ. 3). Στο νερό της Στύγας οι θεοί έδιναν τον πιο μεγάλο όρκο και όποιος τον παρέβαινε τιμωρούνταν από τον Δία με εξορία από τον Όλυμπο.

σου υπολείπεται[5] και στη μορφή και στο παράστημα.
Είναι θνητή, κι εσύ 'σαι αθάνατη, στον χρόνο αγέραστη.
Κι όμως εν γνώσει μου το θέλω και το επιθυμώ, απ' το πρωί ως το βράδυ,
σπίτι μου να γυρίσω, να δω κι εγώ τη μέρα της επιστροφής.
Κι αν, όπως λες, κάποιος θεός θελήσει
να με χτυπήσει καταμεσής στο μπλάβο πέλαγος, θα το υπομείνω·
ξέρει η καρδιά μου μες στα στήθη μου να υπομένει, γιατί
έχω πάθει πολλά πάθη και δοκιμάστηκα πολύ στο κύμα και στη μάχη.
Λοιπόν, μαζί με τ' άλλα, ας πάει κι αυτό.»
　Σώπασε να μιλά. Και τότε άρχισε να δύει ο ήλιος,
έπεσε το σκοτάδι. Προχώρησαν οι δυο στο κοίλο βάθος της σπηλιάς,
κοιμήθηκαν μαζί, και χάρηκαν μαζί φιλί κι αγκάλη.
　Μόλις επήρε να χαράζει, φάνηκε ροδοδάχτυλη[6] η Αυγή.
Εκείνος φόρεσε αμέσως χλαμύδα και χιτώνα,[7] ο Οδυσσέας·
εκείνη, η νεράιδα, ντύθηκε ρούχο κάτασπρο, μακρύ, χαριτωμένο,
αραχνοΰφαντο, και ζώστηκε στη μέση της ζώνη χρυσή
κι ωραία, ρίχνοντας στο κεφάλι της μαντίλα.[8]
Κι ευθύς πήρε να σκέφτεται τον γυρισμό του μεγαλόψυχου Οδυσσέα.
Του δίνει ένα διπλό πελέκι κοφτερό, χάλκινο και μεγάλο [...].
Του 'δωσε και σκεπάρνι ακονισμένο, και πρώτη
βγήκε στον δρόμο που τραβά στην άκρη του νησιού,
όπου και τα μεγάλα δέντρα υψώνονταν [...].
Τα δέντρα τα ψηλά τού δείχνει, και ξαναγύρισε
προς τη σπηλιά η Καλυψώ θεόμορφη.
Εκείνος άρχισε να κόβει τους κορμούς (γρήγορα πήγαινε η δουλειά),
συμπλήρωσε τους είκοσι κομμένους
και τους πελέκησε με τον χαλκό τους κλώνους,
τους έξυσε μετά και τους εστάθμισε, για να 'ναι ίσοι.
Στην ώρα της, θεόμορφη η Καλυψώ φέρνει τα τρύπανα.
Κι αυτός τα ξύλα τρύπησε και τα σοφίλιασε[9],
ταιριάζοντάς τα με ξύλινα καρφιά κι αρμούς.

ἡ μὲν γὰρ βροτός ἐστι, σὺ δ' ἀθάνατος καὶ ἀγήρως /
ἀλλὰ καὶ ὧς ἐθέλω καὶ ἐέλδομαι ἤματα πάντα /
οἴκαδέ τ' ἐλθέμεναι καὶ νόστιμον ἦμαρ ἰδέσθαι <218-20>/241-3

W Προετοιμασία και κατασκευή της σχεδίας

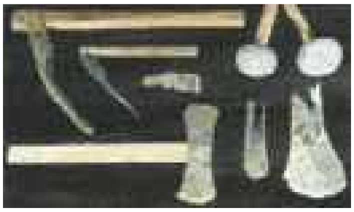

5. Εργαλεία μυκηναϊκής εποχής, με τα οποία κατασκευάζονταν τα σκαριά των πλοίων.

6. Ανδρική μορφή με κόκκινο ποδήρη χιτώνα και λευκό ιμάτιο του 6ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

5 (στ. 240) **σου υπολείπεται:** είναι κατώτερή σου.

6 (στ. 252) **η ροδοδάχτυλη Αυγή** (*ῥοδοδάκτυλος* στο αρχαίο κείμενο)**:** το ρόδινο χρώμα των δακτύλων της Αυγής παραπέμπει στο ρόδινο χρώμα που έχει ο ουρανός πριν ανατείλει ο ήλιος.

7 (στ. 253) **Εκείνος φόρεσε αμέσως χλαμύδα και χιτώνα:** Ο χιτώνας φοριόταν κατάσαρκα χωρίς ζώνη· κοντός για τους εφήβους και για όσους χρειάζονταν ελευθερία κινήσεων (όπως οι κυνηγοί, οι αγρότες, οι τεχνίτες κ.ά.), και μακρύς («ποδήρης»*) για τους ηλικιωμένους, τους ιερείς κ.ά. (Πάνω από τον χιτώνα φορούσαν **ιμάτιο,** αν χρειαζόταν – βλ. την εικ. 6). Η **χλαμύδα (*χλαῖνα*)** ήταν κοντό πανωφόρι: ένα τετράγωνο ή τριγωνικό κομμάτι ύφασμα που στερεωνόταν με πόρπη/καρφίτσα στον δεξιό συνήθως ώμο (βλ. την εικ. 3 της 7ης Ενότητας, σελ. 52: κάπως έτσι μπορούμε να φανταστούμε ντυμένον τον Οδυσσέα).

8 (στ. 254-6) **εκείνη,** [...] **ντύθηκε ρούχο** [...] **χαριτωμένο** [...] **μαντίλα:** Η εικόνα της Αθηνάς στη σελίδα 116 και η εικόνα 7 (στην επόμενη σελίδα) βοηθούν να συλλάβουμε την ενδυμασία της Καλυψώς. Ζωγραφίστε, αν θέλετε, τη θεά όπως παρουσιάζεται εδώ.

9 (στ. 273) **τα σοφίλιασε:** τα συνάρμοσε, τα συνταίριαξε.

Όσο φαρδύ τορνεύει μάστορης που κατέχει την τέχνη του άριστα
τον πάτο καραβιού για φόρτωμα,
τόσο φαρδιά κι ο Οδυσσέας την έφτιαξε την πλάβα,[10]
στεριώνοντας τα ίκρια με πολλά στραβόξυλα,[11]
ώσπου απλώνοντας μακριές σανίδες τέλειωσε την κουβέρτα.[12]
Τότε και το κατάρτι το έμπηξε στη μέση μ' αντένα[13] ταιριασμένη,
και το τιμόνι το μαστόρεψε, να 'ναι ο κυβερνήτης του.
Ύστερα τη σχεδία περίφραξε, στο κύμα για ν' αντέχει,
με κλωνάρια ιτιάς, ρίχνοντας από πάνω φύλλα.
Και ξαναφτάνει η Καλυψώ θεόμορφη με το λινό για τα πανιά·
καλά κι αυτά τα μαστορεύει.
Τα ξάρτια[14] και τα κάτω καραβόσχοινα[15] της έδεσε,
και με φαλάγγια[16] τη σχεδία τη σέρνει και τη ρίχνει
στο θείο κύμα της θαλάσσης.
Είχε πια συμπληρώσει μέρες τέσσερις, ώσπου τα τέλειωσε όλα.
Στην πέμπτη μέρα η Καλυψώ θεόμορφη τον ξεπροβόδισε
απ' το νησί της, αφού τον έλουσε η ίδια και του φόρεσε
ρούχα που μοσχομύριζαν.
Του έβαλε μέσα κι ένα ασκί, μαύρο κρασί γιομάτο·
και δεύτερο, ακόμη πιο μεγάλο, με νερό· κι ένα δισάκι
με τα τρόφιμα και τα προσφάγια, νόστιμα όλα και πολλά.
Του στέλνει και τον ούριο άνεμο, άβλαβο και γλυκό.
Όλος χαρά ο θείος Οδυσσέας κι αγαλλίαση,
με πρίμο αγέρι σήκωσε τα πανιά, κάθισε στο τιμόνι
και το κυβέρνησε με τέχνη.
Ύπνος δεν έπεσε στα βλέφαρά του, αλλά κοιτούσε συνεχώς την Πούλια,
τον Βουκόλο που δύει αργά, την Άρκτο που τη λεν κι Αμάξι·
δεν φεύγει από τη θέση της γυρίζοντας, μόνο παραμονεύει
τον Ωρίωνα,[17] και μόνη αυτή δεν λέει να πέσει στα λουτρά του Ωκεανού.[18]

7. Οδυσσέας και Καλυψώ. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Νεάπολη Ιταλίας, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

ἐν δέ οἱ ἀσκὸν ἔθηκε θεὰ μέλανος οἴνοιο / τὸν ἕτερον, ἕτερον δ' ὕδατος μέγαν <265-6>/293-4

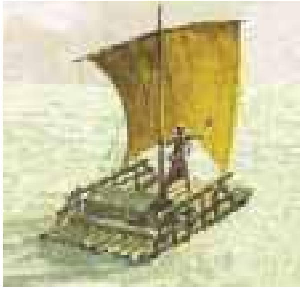

8. «Όλος χαρά ο Οδυσσέας...» (Πηγή: *Ομήρου Οδύσσεια* – διασκευή)

10 (στ. 277) **τόσο φαρδιά** [...] **την έφτιαξε την πλάβα:** τόσο φαρδιά έφτιαξε τη σχεδία (βλ. τις εικόνες 8 και 12).

11 (στ. 278) **στεριώνοντας τα ίκρια με πολλά στραβόξυλα:** Στεριώνοντας «τα ίκρια» (τα οριζόντια δοκάρια) «με πολλά στραβόξυλα» (κοίλα, κανονικά, δοκάρια, που στη σχεδία του Οδυσσέα πρέπει να τα φανταστούμε κάθετα, αφού η βάση της είναι οριζόντια (τα οριζόντια και τα κάθετα δοκάρια αποτέλεσαν τον σκελετό της σχεδίας).

12 (στ. 279) **τέλειωσε την κουβέρτα:** τέλειωσε το κατάστρωμα (απλώνοντας μακριές σανίδες πάνω από τα ίκρια).

13 (στ. 280) **αντένα:** εγκάρσιο δοκάρι στερεωμένο ψηλά στο κατάρτι· πάνω του στερεωνόταν το πανί.

14 (στ. 286) **ξάρτια:** τα σχοινιά που συγκρατούν το κατάρτι και την αντένα.

15 (στ. 286) **τα κάτω καραβόσχοινα:** τα σχοινιά που στερέωναν τις κάτω άκρες του πανιού.

16 (στ. 287-8) **με φαλάγγια τη σχεδία τη σέρνει και τη ρίχνει / στο θείο κύμα: φαλάγγια** λέγονται τα μακρόστενα στρογγυλά δοκάρια που χρησιμεύουν για τη ρυμούλκηση του σκάφους από τη στεριά στη θάλασσα και αντιθέτως.

17 (στ. 300-3) **κοιτούσε συνεχώς την Πούλια, τον Βουκόλο** [...], **την Άρκτο που τη λεν κι Αμάξι· δεν φεύγει** [...] **παραμονεύει τον Ωρίωνα:** Συνδυασμός αστερισμών που κοιτάζοντάς τους οι ναυτικοί τη νύχτα δεν έχαναν τον προσανατολισμό τους. Η **Πούλια** (*Πλειάδες* = περιστέρια) αποτελείται από εφτά αστέρια και είναι ορατή στον ουρανό από τον Μάιο μέχρι τον Νοέμβριο, τον καιρό δηλαδή που οι ναυτικοί έκαναν τότε τα ταξίδια τους. Η **Άρκτος** είναι ο γνωστός αστερισμός της Μεγάλης Άρκτου που, λόγω του σχήματός της, λεγόταν και Άμαξα. Ο **Βουκόλος** είναι ο αστερισμός του Βοώτη ή Αρκτούρου, που βρίσκεται στην προέκταση της ουράς της Άρκτου και θεωρούνταν φύλακάς της (ή οδηγός της, αν θεωρηθεί άμαξα). Η Άρκτος δεν δύει, γιατί, κατά τον μύθο, έχει συνεχώς τον νου της στον Ωρίωνα, που ήταν κυνηγός πριν γίνει αστερισμός.

Η Καλυψώ η θεόμορφη τον είχε ορμηνέψει,
305-6 αυτό το αστέρι πάντοτε να το ’χει ποντοπορώντας / στο ζερβό του χέρι.[19]
Και ποντοπόρησε μέρες δεκαεφτά· στη δέκατη όγδοη
308-9 πήραν να φαίνονται [...] / βαθύσκιωτα της Φαιακίδας τα βουνά·
310 έμοιαζαν σαν ασπίδα, στο πέλαγο το αχνό αφημένη.

9. Χάρτης του ουρανού με τους αστερισμούς που αναφέρονται στην *Οδύσσεια* – και τον Πολικό. (Πηγή: *Ομήρου Οδύσσεια* 1 – διασκευή)

10. Πήλινη γεωμετρική πυξίδα του 8ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς). Η πυξίδα (<πύξος> πυξάρι: θάμνος) ήταν μικρό κουτί (ξύλινο, αρχικά, αλλά και πήλινο ή μεταλλικό) για τη φύλαξη κυρίως κοσμημάτων (κοσμηματοθήκη). Στα νεότερα χρόνια, στο κέντρο ενός ξύλινου (μη μαγνητικού δηλαδή) κουτιού τοποθετήθηκε μια σταθερή μαγνητική βελόνα που δείχνει πάντα τον Βορρά· έτσι η πυξίδα έγινε όργανο προσανατολισμού· π.χ., η ναυτική πυξίδα.

▸▸ Αναγνωρίστε στον χάρτη του ουρανού (και στον ουρανό το βράδυ) τους αστερισμούς που αναφέρονται στους στίχους 300-303 (και τον Πολικό) δείτε και το σχόλιο 17.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Λ. Αλεξίου (1890-1964), **Ο Οδυσσέας στην Καλυψώ** (απόσπασμα)

Το σώμα σου ως ναός φεγγοβολάει [...].
Μα εντός μου εμένα αίμα θνητό κυλάει [...].

Θέλω να φύγω. Του θανάτου η μοίρα
είναι στα κόκαλά μου ριζωμένη.
Από του Ολύμπου με τραβάει τη θύρα
η ζωή μου η χιλιοπικραμένη.
Λύσε με πια απ’ το δίχτυ σου το πλάνο,
να ζήσω, να παλέψω, να πεθάνω.

[Σπ. Κοκκίνης, *Ανθολογία Νεοελληνικής ποίησης (1708-1984)*, σ. 29, εκδ. Εστία, Αθήνα 1984]

▸▸ Αναζητήστε κοινά σημεία στην απάντηση που έδωσε ο Οδυσσέας στην Καλυψώ (στ. 237-248) και στο απόσπασμα από το ποίημα του Λ. Αλεξίου.

18 (στ. 303) **μόνη αυτή δεν λέει να πέσει στα λουτρά του Ωκεανού:** Ωκεανό θεωρούσαν τον πιο μεγάλο ποταμό που περιέβαλλε τη γη, την οποία φαντάζονταν σαν δίσκο επίπεδο (βλ. στη σελ. 101 τον χάρτη της γης, όπως τον αντιλαμβάνονταν οι ομηρικοί άνθρωποι)· από τον Ωκεανό λοιπόν πίστευαν ότι ανέτελλαν τα ουράνια σώματα και ότι σ’ αυτόν πάλι έδυαν· και επειδή η Άρκτος βρίσκεται πολύ κοντά στον Βόρειο Πόλο του ουρανού και την έβλεπαν να στρέφεται γύρω του, αλλά ποτέ να μη χάνεται, έπλασαν δύο μύθους: ότι παραμονεύει συνεχώς τον Ωρίωνα και ότι στερείται τα λουτρά του Ωκεανού.

19 (στ. 305-6) **αυτό το αστέρι πάντοτε να το ’χει** [...] **στο ζερβό του χέρι:** Αφού λοιπόν η Άρκτος δεν εξαφανιζόταν ποτέ, αποτελούσε για τους ναυτικούς ένα σταθερό σημείο προσανατολισμού τη νύχτα· και αφού ο Οδυσσέας έπρεπε να έχει στα αριστερά του πάντοτε την Άρκτο (τον Βορρά δηλαδή), σημαίνει ότι ταξίδευε από τα δυτικά προς τα ανατολικά.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Η Καλυψώ ανακοίνωσε ως δική της απόφαση τον νόστο του Οδυσσέα, χωρίς καμιά αναφορά στον Ερμή, στον Δία ή στη μοίρα. Τι εξυπηρετεί ο χειρισμός αυτός τόσο για την Καλυψώ όσο και για τον Οδυσσέα;
2. Ο Οδυσσέας χαρακτηρίζεται πονηρός από την Καλυψώ (στ. 201) και πολύγνωμος από τον ποιητή (στ. 236). Πώς μπορούν να αιτιολογηθούν οι χαρακτηρισμοί αυτοί του ήρωα;
3. Ο Οδυσσέας κατασκεύασε μόνος του σε τέσσερις μέρες τη σχεδία του νόστου. Τι υποδηλώνει η ταχύτητα της κατασκευής; Και γιατί ενδιέφερε η λεπτομερειακή περιγραφή της;
4. Κατασκευάστε μικρογραφία της σχεδίας του Οδυσσέα ή σχεδιάστε μια τέτοια με βάση την περιγραφή των στίχων 268-286 και την πιο κάτω αναπαράστασή της (εικ. 12· δείτε και την εικ. 8).
5. Σκιαγραφήστε* την Καλυψώ από την όλη συμπεριφορά της στην Ενότητα αυτή.
6. Ο χρόνος μιας διαλογικής σκηνής ισούται σχεδόν με τον πραγματικό. Η περιγραφική αφήγηση όμως μπορεί να καλύπτει γεγονότα πολλών ημερών (ή ετών) σε ελάχιστο χρόνο. Με ποιον τρόπο καλύπτονται γεγονότα είκοσι δύο ημερών στους στίχους 289-307;

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η Καλυψώ προσπάθησε να κρατήσει κοντά της τον Οδυσσέα ορθώνοντας μπροστά του το δίλημμα*:

• ζωή σε ένα όμορφο νησί • με μια πανέμορφη θεά • και αθανασία	} ή	• επιστροφή στον «γιδότοπο» της Ιθάκης; • με τη θνητή Πηνελόπη; • και βάσανα πολλά;

▶▶ Αναπτύξτε προφορικά: α. τα επιχειρήματα με τα οποία η Καλυψώ στηρίζει την πρότασή της στον Οδυσσέα (στ. 223-235) και β. τα επιχειρήματα με τα οποία ο Οδυσσέας αρνείται την πρότασή της (στ. 237-248).

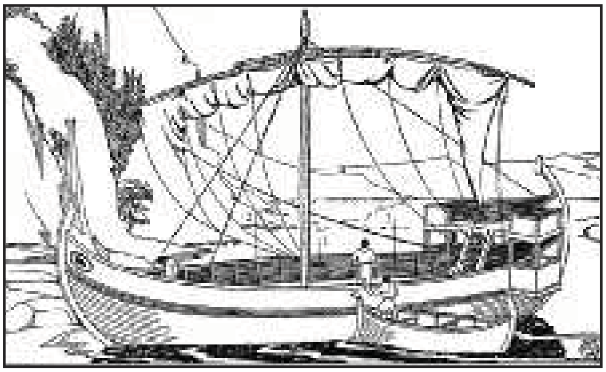

11. Εμπορικό πλοίο της ομηρικής εποχής. Αναπαράσταση από μελανόμορφο αγγείο των M. και C.H.B. Quenell. (Πηγή: *Τα ομηρικά ποιήματα και η εποχή τους*, σ. 55)

1. ίκρια, 2. στραβόξυλα

Σημείωση: Τα ίκρια (οι οριζόντιες σανίδες) και τα στραβόξυλα (τα κάθετα δοκάρια) φαίνονται καλύτερα στην πιο πάνω αναπαράσταση του εμπορικού πλοίου.

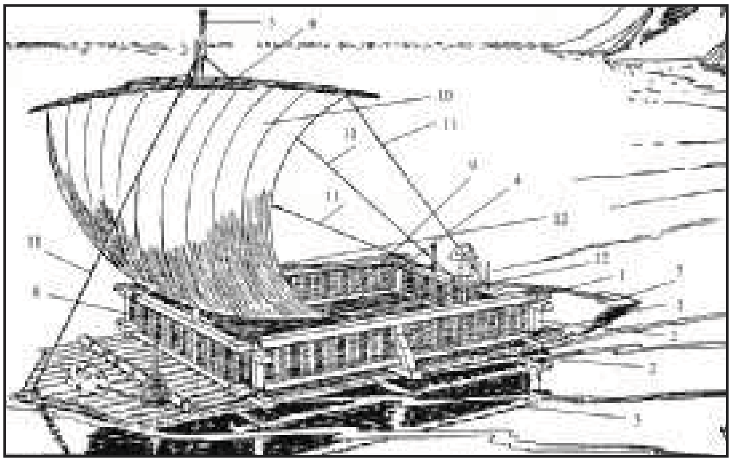

12. Αναπαράσταση της σχεδίας του Οδυσσέα των M. και C.H.B Quenell. (Πηγή: *Τα ομηρικά ποιήματα και η εποχή τους*, σ. 83)

1. ίκρια, 2. στραβόξυλα, 3. μακριές σανίδες, 4. κουβέρτα, 5. κατάρτι, 6. αντένα, 7. τιμόνι, 8. κλωνάρια ιτιάς, 9. φύλλα (ύλη/σαβούρα), 10. πανί, 11. ξάρτια, 12. κάτω καραβόσχοινα.

9η ΕΝΟΤΗΤΑ: ε 311-420/ <282-381>

1. Προσωποποίηση ανέμου. (Πηγή: *Με τους ήρωες του Ομήρου*)

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Επιστροφή του Ποσειδώνα ⟶ τρικυμία
- Σύγκρουση Ποσειδώνα-Οδυσσέα – Παρέμβαση της Ινώς

311 Όμως τον είδε ανεβαίνοντας απ' τους Αιθίοπες
312-13 ο μέγας Ποσειδών που σείει τη γη [...] / ν' αρμενίζει στο ανοιχτό το πέλαγος·
χολώθηκε βαριά, και το κεφάλι του κουνώντας είπε μόνος του:
315 «Αλίμονο. Έτσι λοιπόν και τόσο οι θεοί άλλαξαν γνώμη,
όσο εγώ βρισκόμουν στους Αιθίοπες;
Και να τος τώρα ο Οδυσσέας, τόσο κοντά
στη χώρα των Φαιάκων, όπου του μέλλεται πως θα ξεφύγει
από το δίχτυ της μεγάλης που τον βρήκε συμφοράς.
320 Όμως κι εγώ το λέω, θα χορτάσει για καλά τη μαύρη μοίρα του.»
Μιλώντας, σύναξε τα νέφη και, πιάνοντας την τρίαινα στα χέρια του,
συντάραξε τον πόντο, συννέφιασε θάλασσα και στεριά,
ξεσήκωσε όλες μαζί τις θύελλες και τους ανέμους όλους,
έγινε η μέρα νύχτα, πέφτοντας ψηλά απ' τον ουρανό.
325 Λεβάντες και νοτιάς, άγριος πουνέντες και βοριάς[1] αιθερογέννητος
συγχρόνως φύσηξαν και σήκωσαν τεράστιο κύμα.
Λυθήκανε τότε του Οδυσσέα τα γόνατα, λύγισε η ψυχή του,
βάρυνε η γενναία καρδιά του, και μόνος του μιλούσε:
«Άμοιρος και τρισάμοιρος εγώ. Τι άλλο, πιο μεγάλο, κακό με περιμένει;
330 Τρέμω μήπως όλα τα είπε αλάθευτα η θεά,
που μου προφήτεψε πως θα χορτάσω πάθη του πελάγου,
προτού πατήσω χώμα της πατρίδας.
Και να που τώρα όλα επαληθεύονται, αφού ο Ζευς
με τέτοια νέφη απ' άκρη σ' άκρη σκέπασε τον μέγα ουρανό,
335 τον πόντο τάραξε, η θύελλα λυσσομανά, σφυρίζουνε από παντού ανέμοι.
Καμιά πια σωτηρία, σκέτος όλεθρος. Ευτυχισμένοι
τρεις και τέσσερις φορές οι Δαναοί που είχαν την τύχη
στην ευρύχωρη Τροία να χαθούν για τους Ατρείδες.[2]
Κι εγώ μακάρι εκεί να 'χα τελειώσει [...].
343 Τότε θα με τιμούσαν και με του τάφου τα κτερίσματα,
το όνομά μου οι Αχαιοί θα το είχαν δοξασμένο. Μα τώρα το γραφτό μου
345 ήταν να γίνω λεία ανήκουστου θανάτου.»
Δεν είχε καν τον λόγο του τελειώσει, κι έπεσε μέγα κύμα πάνω του
σαρωτικό που ταρακούνησε και τη σχεδία.

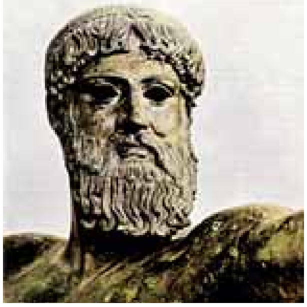

2. Ο *Ποσειδώνας του Αρτεμισίου* – 460 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

α΄ φάση της σύγκρουσης

ὣò åἰðὼí óύíáãåí íåöἐëáò, ἐôάñáîå äὲ ðóíôïí / ÷åñóὶ ôñíáἰíáí ἑëὼí <291-2>/321-2

3. Ποσειδώνας. (Πηγή: *Με τους ήρωες του Ομήρου*)

1 (στ. 325) **λεβάντες και νοτιάς, άγριος πουνέντες και βοριάς:** Ο λεβάντες είναι ανατολικός άνεμος, ενώ ο πουνέντες δυτικός· φυσούσαν λοιπόν άνεμοι και από τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα.

2 (στ. 338) **να χαθούν για τους Ατρείδες:** Ατρείδες είναι οι γιοι του Ατρέα, ο Αγαμέμνονας και ο Μενέλαος· για χάρη τους –ιδιαίτερα για χάρη του Μενέλαου– έγινε ο Τρωικός πόλεμος, σύμφωνα με τον μύθο.

Βρέθηκε ξαφνικά μακριά της, *του ξέφυγε απ’ το χέρι το τιμόνι.*
Η θυμωμένη θύελλα με τους μεικτούς ανέμους σύντριψε το κατάρτι,
πανί κι αντένα σφενδονίστηκαν πέρα στο πέλαγο.
Κι έμεινε αυτός ώρα πολλή μέσα στη δίνη,
κεφάλι δεν μπορούσε να σηκώσει
μπρος στην ορμή των φοβερών κυμάτων. Τον βάρυναν ακόμη
και τα ρούχα, αυτά που η θεία Καλυψώ τού είχε φορέσει.
Κάποια στιγμή ωστόσο ανάβλεψε, *φτύνει από το στόμα του πικρή την άρμη* [...],
όμως και τη σχεδία του θυμάται, κι ας είχε πια αποκάμει.
Βρήκε ξανά τη δύναμη κι αρπάζεται
μέσα απ’ τα κύματα επάνω της και, καθισμένος τώρα
εκεί στη μέση, δοκίμαζε πώς να ξεφύγει το τέλος του θανάτου.
Όμως το μέγα κύμα την πήγαινε όπου ήθελε· τη μιαν εδώ,
την άλλη εκεί. Πώς ο χειμερινός βοριάς σαρώνει στον κάμπο αγκάθια,
κι αυτά σφιχταγκαλιάζονται και γίνονται ένα πράμα,
έτσι και τη σχεδία οι άνεμοι εδώ και εκεί τη φέρναν και την πήγαιναν·
τη μια ο νότος στον βοριά την άφηνε κουμάντο,
την άλλη ο λεβάντες την παράδινε για να τη σέρνει ο πουνέντες.
Όσπου τον πήρε είδηση η καλλίσφυρη Ινώ, του Κάδμου η θυγατέρα,
η Λευκοθέη,[3] που πρώτα είχε ανθρώπινη φωνή και φύση, μα τώρα
οι θεοί τής έδωσαν θεϊκή τιμή μες στα πελάγη.
Αυτή τον Οδυσσέα ελέησε όπως τον είδε θλιβερά παραδαρμένο·
σκούρο πουλί με την ουρά σχιστή, παρόμοια πέταξε και βγήκε
από το κύμα, κάθισε πάνω στη σχεδία του, και του είπε τον δικό της λόγο:
«Δύσμοιρε, γιατί ο κοσμοσείστης Ποσειδών τόσο πολύ μαζί σου τα ’βαλε;
γιατί σου σπέρνει τόσα πάθη;
Κι όμως, παρ’ όλο τον θυμό του, δεν θα μπορέσει να σε θανατώσει.
Να κάνεις μόνο ό,τι σου πω, και δεν μου φαίνεσαι ασύνετος:
βγάλε από πάνω σου αυτά τα ρούχα, ξέχασε τη σχεδία σου
και χάρισέ τη στους ανέμους· βάλε
τα δυνατά σου να κολυμπήσεις μ’ απλωτές, νόστο να βρεις
στη χώρα των Φαιάκων, όπου η μοίρα σου σου γράφει να γλιτώσεις.
Πάρε και τούτο το άφθαρτο μαγνάδι,[4] ζώσε μ’ αυτό το στέρνο σου,
και φόβος πια θανάτου δεν θα σ’ απειλήσει,
μήτε και τ’ άλλα πάθη.
Κι όταν με το καλό πιάσουν τα χέρια σου στεριά,
λύσε το πάλι το μαγνάδι, στο μπλάβο πέλαγο να το πετάξεις,
όσο μπορείς μακρύτερα, κοιτάζοντας εσύ στην άλλη άκρη.»

β΄ φάση της σύγκρουσης

πηδάλιον δὲ / ἐκ χειρῶν προέηκε <315-6>/348

στόματος δ’ ἐξέπτυσεν ἅλμην / πικρὴν <322-3>/355

4. «... το μέγα κύμα πήγαινε τη σχεδία όπου ήθελε...» (Πηγή: *Ομήρου Οδύσσεια*

Παρέμβαση της Ινώς/ Λευκοθέης

. *Η Ινώ*. Έργο του Ιταλού ζωγράφου, γλύπτη και αρχιτέκτονα P. Tibaldi (1527-96).

3 (στ. 367-8) **η καλλίσφυρη Ινώ, [...] η Λευκοθέη:** Η Ινώ με τους ωραίους αστραγάλους (τα όμορφα πόδια) ήταν κόρη του μυθικού ιδρυτή της Θήβας Κάδμου και αδελφή της Σεμέλης· την τρέλανε η Ήρα, επειδή είχε αναθρέψει τον Διόνυσο, γιο του Δία από τη Σεμέλη, και έπεσε στη θάλασσα· εκεί, ο Ποσειδώνας και οι Νηρηίδες τη δέχτηκαν με καλοσύνη και την έκαναν αθάνατη· με τη θεϊκή της πλέον ιδιότητα η Ινώ ονομάστηκε Λευκοθέη και έγινε προστάτισσα των ναυτικών. Την Ινώ τη γνωρίζετε ίσως από έναν άλλο μύθο ως κακή μητριά του Φρίξου και της Έλλης, που ήταν παιδιά της Νεφέλης και του Αθάμαντα, βασιλιά του Ορχομενού.

4 (στ. 381) **το άφθαρτο μαγνάδι:** το αθάνατο κεφαλομάντιλο.

Τελειώνοντας του παραδίνει το μαγνάδι. [...]
[Και βούλιαξε ξανά στον πόντο.]
Μόνος του τώρα, *ο Οδυσσέας πολύπαθος και θείος*,
σε σκέψη δίβουλη[5] μπλεγμένος,
αναστενάζοντας βαριά, γύρισε κι είπε στη γενναία ψυχή του:
«Αλίμονο, και ποιος αθάνατος πάλι μου πλέκει δόλο,
που με παρακινεί να παρατήσω τη σχεδία.
Κι όμως δεν θα τον υπακούσω, όσο ακόμη βλέπουνε τα μάτια μου
μακριά εκείνη τη στεριά, που λέει πως θα ’ναι η σωτηρία μου.
Μάλλον αυτό θα κάνω, μου φαίνεται και το καλύτερο:
όσο βαστάξουν τα μαδέρια στους αρμούς τους,
θα κρατηθώ σ’ αυτά, θα υπομείνω κι εγώ το βάσανό μου·
και μόνο όταν το κύμα καταλύσει τη σχεδία, θα πέσω στο νερό.
Δεν βλέπω άλλο συμφερότερο που θα μπορούσα να σκεφτώ.»
Κι ενώ μ’ αυτή τη σκέψη πάλευαν νους και ψυχή του,
ο κοσμοσείστης Ποσειδών σηκώνοντας κύμα μεγάλο, άγριο, φοβερό
και κατακόρυφο, το ’ριξε καταπάνω του.
Πώς άνεμος σφοδρός σκορπίζει αλλού κι αλλού
ξερά τα άχυρα της θημωνιάς,[6] έτσι σκορπίστηκαν και τα μακριά μαδέρια.
Κι όμως ο Οδυσσέας κρατήθηκε σ’ έναν κορμό,
τον καβαλίκεψε, λες κι ήταν άλογο της κούρσας,
πέταξε από πάνω του τα ρούχα, εκείνα που του φόρεσε
η θεία Καλυψώ, αμέσως το μαγνάδι
ζώστηκε στο στέρνο, με το κεφάλι βούτηξε στη θάλασσα,
τα χέρια του άπλωσε, κι έβαλε δύναμη να κολυμπήσει.
Τον είδε όμως ο παντοδύναμος θεός που σείει τη γη,
την κεφαλή του κούνησε και μόνος του μιλούσε:
«*Τώρα λοιπόν, με μύρια πάθη περιπλανήσου στα πελάγη*,
μήπως και σμίξεις κάποτε μ’ ανθρώπους διογέννητους.
Όμως και τούτο αν γίνει, δεν θα μπορείς να πεις
πως ήταν λίγη η συμφορά σου.»
Τελειώνοντας μαστίγωσε τ’ άλογα με την πλούσια χαίτη
και σίμωσε προς τις Αιγές,[7] όπου βρισκόταν και το ξακουστό παλάτι του.

πολύτλας δῖος Ὀδυσσεὺς
<354>/390

6. Ο Οδυσσέας μετά τη διάλυση της σχεδίας. (Πηγή: *Με τους ήρωες του Ομήρου*

γ΄ φάση της σύγκρουσης

7. Ο Ποσειδώνας με άρμα και τρίαινα. (*Μυθολογία Larousse*

οὕτω νῦν κακὰ πολλὰ παθὼν
ἀλόω κατὰ πόντον <377>/415

Ο Ποσειδώνας αποχωρεί ικανοποιημένος

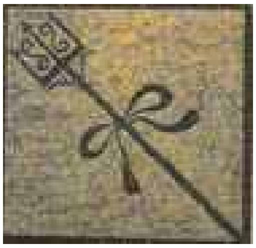

5 (στ. 391) **σε σκέψη δίβουλη μπλεγμένος:** αμφιταλαντευόμενος ανάμεσα σε δύο γνώμες (να δεχτεί ή να μη δεχτεί τις συμβουλές της Λευκοθέης;).
6 (στ. 406) **τα άχυρα της θημωνιάς:** Θημωνιά είναι ένας μεγάλος σωρός από θερισμένα στάχυα.
7 (στ. 420) **σίμωσε προς τις Αιγές:** Στις Αιγές (κωμόπολη της Αχαΐας αλλά και πόλη της Εύβοιας) υπήρχε ναός του Ποσειδώνα.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ι. [Ο Αινείας σε τρικυμία]

Έτσι ως είπε ο Αίολος, χτύπησε με το δόρυ του το κοίλο βουνό
στο πλάι· όρμησαν τότε οι άνεμοι απ' την οπή που άνοιξε,
όπως στρατός, και φύσηξαν στροβιλίζοντας σ' όλη τη γη.
Όρμησαν και στη θάλασσα και τάραξαν τα βάθη της
ο Νότος κι ο Βοριάς μαζί κι ο Λίβας ο ακράτητος
και κύματα τεράστια κύλησαν στις ακτές.
Έτριξαν οι αντένες και κραύγασαν οι ναύτες.
Τη μέρα αίφνης και τον ουρανό ανάρπαξαν τα σύννεφα
απ' τα μάτια τους· έπεσε νύχτα ζοφερή στο πέλαγος.
Βροντούσαν τα ουράνια και αστραπές συχνές τα έσχιζαν.
Τα πάντα προμηνούσαν στους άντρες τον χαμό.
Λύθηκαν απ' τον φόβο τα μέλη τότε του Αινεία·
στέναξε, κι υψώνοντας τα χέρια του προς τ' άστρα
αναφώνησε: «Ω, τρεις και τέσσερις φορές καλότυχοι
όσοι έπεσαν μπροστά στα μάτια των γονιών τους κάτω
απ' τα ψηλά τείχη της Τροίας! Ω γενναιότατε των Δαναών
Διομήδη! Γιατί δεν μπόρεσα νεκρός να πέσω απ' το δεξί σου
στης Τροίας τις πεδιάδες; Όπου
ο τρομερός έπεσε Έκτορας απ' το κοντάρι του Αχιλλέα [...] !»
Και τη στιγμή που εύχονταν αυτά, σφυρίζοντας η θύελλα
απ' τον Βοριά, έσκισε τα πανιά υψώνοντας το κύμα ως τ' αστέρια.
Έσπασαν τα κουπιά, μπάταρε η πλώρη, τα πλευρά του καραβιού
πλάγιασαν στα νερά κι άγριο νερόβουνο χύθηκε πάνω τους.
Στην κορυφή του μεγακύματος κρεμάστηκαν οι ναύτες· χάσκοντας
η θάλασσα έδειξε τους βυθούς και μάνιασε η παλίρροια στην άμμο.
Τρία πλοία ο Νότος τ' άρπαξε και τα 'ριξε στους ύφαλους επάνω
[...]· και άλλα τρία ο Βοριάς απ' τ' ανοιχτά
τα 'σπρωξε στα ρηχά — να βλέπεις και να κλαις· στις ξέρες
τα προσάραξε και τα περίζωσε με αμμοσωρούς.
Και το καράβι των Λυκίων με τον πιστό Ορόντη
μπροστά στα μάτια του κύμα τρανό από ψηλά
το χτύπησε στην πρύμνη· τινάχτηκε ο κυβερνήτης
κι έπεσε κατακέφαλα· και τρεις φορές το κύμα το
στριφογύρισε και δίνη ορμητική το αναρούφηξε.
Σκόρπια τότε φάνηκαν στους στρόβιλους να γυροφέρνουν
της Τροίας θησαυροί και άρματα ανδρών και άρμενα σπασμένα.

(Βιργιλίου *Αινειάδα* Ι, στ. 81-119, μτφρ. της συγγραφικής ομάδας)

Ο Βιργίλιος (70-19 π.Χ.) είναι ο μεγαλύτερος επικός ποιητής των Ρωμαίων και η *Αινειάδα* του το εθνικό έπος τους, όπου αναγνωρίζονται στοιχεία τόσο της *Οδύσσειας* όσο και της *Ιλιάδας*.

Κεντρικός ήρωας της *Αινειάδας* είναι ο Αινείας, γιος της Αφροδίτης και γενναίος υπερασπιστής της Τροίας.

Μετά την άλωση της πόλης, ο Αινείας έφυγε αναζητώντας νέα πατρίδα και έπειτα από περιπέτειες πολλές έφτασε στην Ιταλία. Διεξήγαγε πολέμους εκεί και κατόρθωσε τελικά να επιβληθεί και να ιδρύσει τη Ρώμη.

Στο διπλανό απόσπασμα, την τρικυμία εναντίον του Αινεία την προκαλεί ο θεός των ανέμων, ο Αίολος, εκπληρώνοντας επιθυμία της Ήρας, που εχθρευόταν πάντα τους Τρώες και ιδιαίτερα τον γιο της Αφροδίτης, η οποία ήταν αντίζηλός της κατά τη γνωστή κρίση του Πάρη για την ωραιότερη θεά (μεταξύ Αθηνάς, Αφροδίτης, Ήρας).

. *Η Τρικυμία*. Έργο του ζωγράφου Κ. Πανιάρα (1933 –).

▸▸ Να συγκρίνετε την τρικυμία της Ενότητας αυτής (321-366) με την τρικυμία από την *Αινειάδα* του Βιργιλίου και να εντοπίσετε ομοιότητες.

2. Ο άντρας της Ανεράιδας

Ένας νέος, Μποφίλιο τον έλεγαν, εκεί που έβοσκε τα πρόβατά του, έπαιζε και σουραύλι. Το έπαιζε τόσο γλυκά και όμορφα που ήρχονταν οι Ανεράιδες, εστέκονταν μπροστά του καμιά δεκαριά βήματα μακριά, και χορεύανε. Ο νέος που έβλεπε τόσο ωραίες νέες και λαμπροφορεμένες, έβανε όλη του την τέχνη. Και αυτό εξακολούθησε να γίνεται πολλές ημέρες. Οι Ανεράιδες ήρχονταν πάντα, άφηναν τις μπόλιες των γύρω και χόρευαν.

Ένα βράδυ, όταν γύρισε στο σπίτι του, ομολόγησε στη μάνα του τι του συνέβαινε, και της είπε πως μια από αυτές του άρεσε πάρα πολύ και θέλει να την πάρει γυναίκα. Του λέει, λοιπόν, η μάνα του να κοιτάξει πού θα βάλει εκείνη την μπόλια της και να την αρπάξει, και έτσι θα κάνει την Ανεράιδα δική του. Την άλλη μέρα, καθώς πήγε στο ίδιο μέρος και άρχισε να παίζει το σουραύλι, μαζεύτηκαν πάλι οι Ανεράιδες και χόρευαν. Αυτός είδε πού έβαλε την μπόλια της εκείνη που αγαπούσε, εχύθηκε και την άρπαξε. Οι άλλες Ανεράιδες εχάθηκαν· εκείνη που 'χε την μπόλια τον παρακαλούσε να της τη δώσει, αυτός τίποτε, ώσπου αναγκάστηκε να τον ακολουθήσει στο χωριό και να τον πάρει άντρα.

Την μπόλια εκείνος την κρατούσε πάντα κρυμμένη και δεν της την έδινε, όσο και αν τον παρακαλούσε από καιρό εις καιρό. Έζησαν πολλά χρόνια μαζί και έκαμαν και παιδιά πολύ όμορφα. Όταν μια φορά, που ήθελαν να παν στο χορό, τόσο πολύ παρακάλεσε τον άντρα της να της δώσει την μπόλια, που αυτός επείσθη και την έδωκε. Πήγαν στο χορό, η Ανεράιδα μπήκε στο χορό, και άρχισε να χορεύει, και άξαφνα αφανίστηκε. Από τότε δεν εγύρισε στο σπίτι να μείνει με τον άντρα της. Αλλ' όταν αυτός έλειπε από το σπίτι, πήγαινε η Ανεράιδα, το εσυγύριζε, έντυνε τα παιδιά, εμαγείρευε και έφευγε.

(Ν. Πολίτης, *Παραδόσεις*, τ. Α΄, σσ. 465-6. Φωτοτυπημένη ανατύπωση, εκδ. Εργάνη, Αθήναι 1965)

▸▸ Να διακρίνετε στην πιο πάνω λαϊκή παράδοση (από την Κύθνο) τη σχέση της νεράιδας με το μαγικό μαντίλι της και να επισημάνετε τη διαφορά του δικού της μαντιλιού από το μαντίλι της Ινώς.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. α. Ποια ανθρώπινα πάθη εκδηλώνει ο Ποσειδώνας στους δύο μονολόγους του; (314-320 και 413-418)
   β. Ποια προβλήματα απασχολούν τον Οδυσσέα στους δικούς του μονολόγους και πώς τα αντιμετωπίζει; (327-345 και 390-401)

   Ο μονόλογος είναι ουσιαστικά διάλογος του ήρωα με τον εαυτό του σε κρίσιμες στιγμές της αφήγησης, όταν αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα και αναζητεί μόνος τη λύση τους. Αποκαλύπτει έτσι τις σκέψεις και τα συναισθήματά του, και ο ακροατής κατανοεί καλύτερα τις ενέργειές του.

2. Στην Ενότητα αυτή παρατηρούμε **κλιμάκωση*** της επιθετικότητας του Ποσειδώνα κατά του Οδυσσέα.
   ▸▸ Να διακρίνετε τις φάσεις στις οποίες κλιμακώνεται η επιθετικότητα του θεού, καθώς και τις αντίστοιχες αντιδράσεις του ήρωα.
3. Αναλύστε την παρομοίωση των στίχων 405-406 και προσδιορίστε τη λειτουργία της. Λάβετε όμως πρώτα υπόψη σας τα εξής:

   Σε μια **απλή παρομοίωση** παρομοιάζονται δύο έννοιες, για παράδειγμα, η Ινώ με πουλί (371), ο κορμός του δέντρου με άλογο (407-408), ο Οδυσσέας με καλό πατέρα (ε 15). Στην επική ποίηση όμως (και όχι μόνο) συναντούμε και παρομοιώσεις **σύνθετες,** που είναι **εκτεταμένες/διεξοδικές**· σ' αυτές, η εικόνα που θέλει να μας δείξει ο ποιητής παρομοιάζεται με μια άλλη εικόνα, παρμένη συνήθως από τη φύση ή από την αγροτική ζωή και γνωστή, άρα, στον ομηρικό, τουλάχιστον, ακροατή· λόγου χάρη, το στροβίλισμα της σχεδίας στη θάλασσα από τους ανέμους παρομοιάζεται με το στροβίλισμα των αγκαθιών στον κάμπο από τον βοριά (362-364).
   Κατά την ανάλυση μιας διεξοδικής παρομοίωσης διακρίνουμε:
   α. τι παρομοιάζεται (εδώ, π.χ., η σχεδία του Οδυσσέα στη θάλασσα)
   β. με τι παρομοιάζεται (με τα αγκάθια στον κάμπο)
   γ. ποιο είναι το κοινό τους σημείο (το στροβίλισμα από τον άνεμο)
   δ. ποιος ο ρόλος/η λειτουργία της παρομοίωσης (φωτίζει τη ζητούμενη εικόνα, συμπληρώνει και πλουτίζει την περιγραφή κ.ά.).

4. Ζωγραφίστε τον Οδυσσέα, όπως παρουσιάζεται στους στίχους 407-408.
5. Με αφορμή τη σχεδία, τον προσανατολισμό και το ναυάγιο του Οδυσσέα, συζητήστε στην τάξη τις δυνατότητες που δίνει στον άνθρωπο η θάλασσα αλλά και τους κινδύνους που κρύβει.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στη σύγκρουσή του με τον μεγάλο διώκτη του, τον Ποσειδώνα, ο Οδυσσέας βασανίστηκε πολύ, αλλά δεν παραιτήθηκε· επιστράτευσε τις σωματικές και νοητικές δυνάμεις του και αντιστάθηκε· αναδείχτηκε έτσι πολύτροπος και καρτερικός. Ο νικηφόρος αυτός αγώνας του στην πάλη του με έναν θεό ή, έστω, με τη θάλασσα, τονίζει τη δύναμη του ανθρώπου, που έχει κεντρική θέση στην *Οδύσσεια.*

10η ΕΝΟΤΗΤΑ: *ε* 421-552/<382-493>

1. Η Αυγή/Ηώς και ο Ήλιος φέρουν το φως σε θνητούς και αθανάτους – από κρατήρα του 4ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων)

«...την τρίτη μέρα, σαν την ξημέρωσε η Αυγή...»

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Ο αγώνας του Οδυσσέα για έξοδο στη στεριά και διανυκτέρευση
- Οι θεϊκές επεμβάσεις

Μα να που η Αθηνά, του Δία η κόρη, έρχεται τώρα μ’ άλλες σκέψεις:
δένει τον δρόμο στους ενάντιους ανέμους, τους προστάζει ανάπαυλα [...].
Σήκωσε μόνο τον γοργό βοριά, σπάζει τα κύματα μπροστά του,
για να μπορεί, ξεφεύγοντας τον χάρο και τη μαύρη μοίρα,
να σμίξει ο θείος Οδυσσεύς μ’ εκείνους που έχουν
χαρά τους το κουπί, τους Φαίακες.
Κι ωστόσο δυο μερόνυχτα, δοσμένος στο μεγάλο κύμα,
είδε πολλές φορές τον χάρο με τα μάτια του.
Μόνο την τρίτη μέρα,[1] σαν την ξημέρωσε η Αυγή
με τους ωραίους πλοκάμους, *έπεσε ο άνεμος,*
γαλήνεψε, κι έγινε νηνεμία.
Και ξαφνικά βλέπει στο πλάι του στεριά· όπως τον σήκωσε
ψηλά ένα μεγάλο κύμα, την είδε μπρος του με το κοφτερό του μάτι.
Πόση αγαλλίαση νιώθουν παιδιά που αναστήθηκε ο πατέρας τους —
τον είχε βρει και τον κρατούσε στο κρεβάτι
βαριά αρρώστια που τον παίδεψε πολύ· μέρα τη μέρα έλιωνε,
καθώς ο δαίμονας τον χτύπησε ο φριχτός· και τώρα
που οι θεοί τού λύνουν τα δεσμά της συμφοράς του,
αγάλλεται· τόση αγαλλίαση δίνει στον Οδυσσέα η θέα
της στεριάς της δασωμένης. Όλος σπουδή κολύμπησε
να φτάσει, για να πατήσει χώμα το ποδάρι του.
Αλλά όταν πια τον χώριζε τόση μονάχα απόσταση, όσο
που ν’ ακουστεί φωνάζοντας, τον πήρε ο γδούπος
που τα ύφαλα της θάλασσας χτυπούσε.[2]
Το μέγα κύμα, σπάζοντας φοβερό πάνω στις ξέρες,
βόγκαε και ξερνούσε, σκεπάζοντας τα πάντα μ’ αλισάχνη.[3]
Λιμάνια ανύπαρκτα, των καραβιών οι κόλποι ανύπαρκτοι·
υπήρχαν μόνο κάβοι απόκρημνοι, γκρεμοί και βράχοι.
Τότε του λύθηκαν τα γόνατα, λύγισε κι η καρδιά του,
βαρυγκομώντας ο Οδυσσέας μόνος του μιλούσε

Επεμβαίνει η Αθηνά

2. Χάλκινο αγαλμάτιο Αθηνάς Προμάχου του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

ἄνεμος μὲν ἐπαύσατο ἠδὲ γαλήνη/ ἔπλετο νηνεμίη <391-2>/431-2

Η θαλασσοταραχή όμως επιμένει και ο Οδυσσέας προβληματίζεται

1 (στ. 430) **την τρίτη μέρα:** Οι τρεις μέρες με τρικυμία και οι προηγούμενες δεκαεφτά με καλό καιρό συμπληρώνουν τις είκοσι μέρες που προέβλεψε ο Δίας στο *ε* 38 (σελ. 52) για το ταξίδι του Οδυσσέα. Αν προσθέσουμε σ’ αυτές και τις πέντε μέρες για την κατασκευή της σχεδίας κτλ., βρίσκουμε είκοσι πέντε τις μέρες της ραψωδίας *ε* (βλ. και το περιεχόμενο της *ε* στο Ημερολόγιο της *Οδύσσειας*, σελ. 14).

2 (στ. 444-5) **τον πήρε ο γδούπος / που τα ύφαλα της θάλασσας χτυπούσε:** άκουσε το βαρύ χτύπημα των κυμάτων στους υποθαλάσσιους βράχους (στα ύφαλα· πρβλ.: τα ίσαλα και τα έξαλα της θάλασσας).

3 (στ. 447) **σκεπάζοντας τα πάντα με αλισάχνη:** σκεπάζοντας τα πάντα με ένα λεπτό στρώμα αλατιού.

λέγοντας στην περήφανη ψυχή του:
«Τώρα τι γίνεται. Αφού ο Δίας ανέλπιστα μου δίνει
να δω στεριά, και μπόρεσα να φτάσω εδώ, μέσα από τόσα κύματα,
455 δεν βλέπω μέρος πουθενά να καταφύγω, που να με βγάλει
από την αφρισμένη θάλασσα.
Έξω μονάχα βράχοι μυτεροί και γύρω τους
βρυχάται το κύμα πολυτάραχο· [...]
460 κι είναι από κάτω το νερό βαθύ, δεν γίνεται να στηριχτείς
στα πόδια και να σταθείς για να ξεφύγεις το κακό.
Αν πάω να βγω, φοβάμαι μήπως και μ' αναρπάξει το μεγάλο κύμα
και με συντρίψει πάνω σε γρανιτένιο βράχο —
τότε κι η ορμή μου πάει χαμένη.
465 Αν πάλι πω πως κολυμπώ ένα γύρο, μήπως και βρω κάπως
απάνεμο ακρογιάλι ή και λιμάνι αυτής της θάλασσας, τρέμω
μην και με παρασύρει η αντάρα* πάλι στο ψαροτρόφο πέλαγο [...].
469 Ή κι ένας δαίμονας από τα βάθη της θαλάσσης στείλει
470 να με σπαράξει κάποιο κήτος [...].
472 Καλά τον ξέρω τον θυμό του Κοσμοσείστη, το μένος του εναντίον μου [...].»
474 Κι όπως ακόμη μες στα φρένα και τον νου του ανακινούσε τέτοιες σκέψεις,
475 μεγάλο κύμα τον παρέσυρε, τον έριξε στα βράχια της ακτής.
Τότε τις σάρκες του θα ξέσχιζε, τα κόκαλά του θα συντρίβονταν,
αν η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, δεν έδινε τη φώτισή της·
μαζεύοντας τη δύναμή του, και με τα δυο του χέρια
πιάστηκε απ' τον βράχο, κι εκεί κρατήθηκε στενάζοντας
480 ώσπου το κύμα πέρασε.
Κι αν γλίτωσε έτσι, όμως το κύμα, πίσω γυρίζοντας ορμητικό,
τον έπληξε και τον επέταξε μακριά, ξανά τον πήγε στα βαθιά. [...]
487 Θα 'ταν κι αυτό απρόβλεπτος χαμός του δύστυχου Οδυσσέα,
αν πάλι η Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, δεν έδινε τη φώτισή της·
κατόρθωσε ν' αναδυθεί απ' το κύμα που έσπαζε στη στεριά,
490 έστριψε προς τα έξω και λοξά κολύμπησε, κοιτάζοντας
μη χάσει τη στεριά απ' τα μάτια του, μήπως και βρει
κάπως απάνεμο ακρογιάλι ή και λιμάνι αυτής της θάλασσας.
Και τότε κολυμπώντας φτάνει στο στόμα ποταμού καλλίρροου —
αυτός ο χώρος έκρινε πως ήταν ο καλύτερος,
495 αφού του έλειπαν οι βράχοι, κι ο άνεμος δεν τον χτυπούσε. Βλέποντας
μπρος του τα νερά του ποταμού να ρέουν, έκανε ολόψυχην ευχή:
«Επάκουσε, όποιος κι αν είσαι, ποταμέ βασιλικέ μου.[4]
Προσπέφτω, χίλιες φορές παρακαλώ σε, γλίτωσέ με
από την απειλή του ποσειδώνιου πελάγου.
500 Πρέπει, πιστεύω, κι οι αθάνατοι θεοί να τον σπλαχνίζονται
όποιον παραδαρμένος τούς ζητά το έλεός τους.

ἔκτοσθεν μὲν γὰρ πάγοι ὀξέες,
ἀμφὶ δὲ κῦμα / βέβρυχεν ῥόθιον
<411-12>/457-8

3. Απόκρημνη ακτή.

4. Η Αθηνά σε αργυρό νόμισμα της Αθήνας (520-510 π.Χ.).

Ο Οδυσσέας φτάνει στις εκβολές ενός ποταμοθεού και ζητεί τη βοήθειά του

4 (στ. 497) **επάκουσε, [...] ποταμέ βασιλικέ μου:** Οι ποταμοί θεωρούνταν θεότητες (βλ. την εικόνα 8)· έτσι ο Οδυσσέας, μόλις αντίκρισε τις εκβολές ενός ποταμοθεού, ζήτησε τη βοήθειά του.

Ένας που έπαθε πολλά κι εγώ, τώρα στα γόνατά σου πέφτω,[5]
ποταμέ μου, ζητώ να μ' ελεήσεις, βασιλιά μου.
Ικέτης σου είμαι, και το ομολογώ.»
Ευχήθηκε κι ευθύς ο ποταμός ανέκοψε το ρέμα,
σταμάτησε το κύμα, μπροστά του τα νερά γαλήνεψε,
τον πήρε και τον έσωσε στις εκβολές του.
Μα είχαν πια λυγίσει και τα δυο του γόνατα, τα στιβαρά του χέρια
λύθηκαν, ένιωθε τσακισμένος απ' το κύμα·
σώμα πρησμένο, στόμα, ρουθούνια να ξερνούν τη θάλασσα,
κι αυτός πεσμένος κάτω, δίχως πνοή, δίχως φωνή,
σαν λιγοθυμισμένος, τυραννισμένος από κούραση φριχτή.
Κι ωστόσο μόλις πήρε ανάσα κι ήλθε η ψυχή ξανά στον τόπο της,
το μαγικό μαγνάδι λύνοντας το παραδίνει
στου ποταμού το ρέμα που έσμιγε με τη θάλασσα·
γοργά το πήρε μες στη δίνη* του ένα μεγάλο κύμα,
κι αμέσως το υποδέχτηκαν τα χέρια της Ινώς.
Τότε απ' το ποτάμι βγαίνει, έγειρε σ' ένα σχοίνο πλάι,
σκύβοντας φίλησε το χώμα της ζωοδόχου γης.
Βαρύθυμος ακόμη, μιλώντας είπε στη γενναία ψυχή του:
«Τώρα στο τέλος τι μου μέλλεται να πάθω, αλίμονο.
Αν μείνω στο ποτάμι και περάσω εδώ τη μαύρη νύχτα,
πώς να μη συμμαχήσουν άσχημα πάχνη* και παγωνιά,
εξαντλημένον να μου πάρουν την ψυχή,
έτσι που την αυγή τόσο ψυχρό το αγιάζι* κατεβαίνει απ' το ποτάμι.
Αν πάλι ανέβω την πλαγιά στο δάσος το βαθύσκιωτο,
αν σε φυλλωσιές πυκνές πέσω να κοιμηθώ, πες πως το κρύο
κι ο κάματος μ' αφήνουν, κι επέρχεται ύπνος γλυκός·
τα άγρια θηρία τρέμω μήπως με βρουν και με σπαράξουν.»
Κι όπως το συλλογίστηκε, αυτό του φάνηκε πως είναι το καλύτερο:
ξεκίνησε να βρει το δάσος, το βρήκε πλάι στον ποταμό,
ψηλά σε ξάγναντο.
Τρύπωσε εκεί, κάτω από θάμνα δίδυμα, ελιά κι αγρίλι που ξεφύτρωναν μαζί.
Δεν έφτανε ως εδώ το μένος των υγρών ανέμων,
δεν τα χτυπούσε αυτά τα θάμνα ήλιος με τις αχτίνες του,
όταν σηκώνεται λαμπρός, μήτε η βροχή τα διαπερνούσε·
τόσο πυκνά συμπλέκονταν το 'να μαζί με τ' άλλο.
Γλίστρησε ο Οδυσσέας στον κόρφο τους, και με τα χέρια του
φτιάχνει το στρώμα του παχύ κι ευρύχωρο,
από τα φύλλα τα πολλά που ήταν χυμένα γύρω, τόσο και τέτοιο,
που θα μπορούσε δυο και τρεις ανθρώπους να τους προφυλάξει,
ακόμη και σε χειμωνιάτικη ώρα, όταν βαραίνει ο καιρός πολύ.

ἔσχε δὲ κῦμα, / πρόσθε δέ οἱ ποίησε γαλήνην, τὸν δ' ἐσάωσεν / ἐς ποταμοῦ προχοὰς
<451-3>/506-7

5. Παραλία με ποταμάκι στην Κέρκυρα. (Πηγή: *Στα χνάρια του Ομήρου*)

κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν
<463>/519

W Δεύτερος προβληματισμός του Οδυσσέα

6. Ο Οδυσσέας «σκύβοντας φίλησε το χώμα της ζωοδόχου γης». Λεπτομέρεια Χαρακτικού του Φλαμανδού Th. van Thulden.

5 (στ. 502-4) **στα γόνατά σου πέφτω [...]. Ικέτης σου:** Ικέτης λεγόταν εκείνος που ζητούσε βοήθεια/που ικέτευε κάποιον, ανήκε δε στην εθιμοτυπία της ικεσίας να γονατίζει ο ικέτης μπροστά στον ικετευόμενο (ο ποταμός εδώ προσωποποιείται).

ðïëýôëáò äïò ´Ïäõóóåùò
<486->/543

Το έργο του κοιτώντας, *βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,*
ένιωσε μέσα του χαρά· στη μέση ξάπλωσε ρίχνοντας
από πάνω του σωρό τα φύλλα.
Πώς κάποιος έκρυψε δαυλό[6] μέσα στη μαύρη στάχτη,
σε χτήμα απόμερο, που γείτονες στο πλάι του δεν έχει, σώζοντας έτσι
το σπέρμα της φωτιάς, που να μην είναι ανάγκη απ' αλλού ν' ανάβει·
με ένα δαυλό παρόμοιος ο Οδυσσέας σκεπάστηκε με φύλλα.
Τότε κι η Αθηνά χύνει στα μάτια του τον ύπνο,
γρήγορη ανάπαυση από τον μόχθο και τον κάματό του.
Κι ο ύπνος σφράγισε τα βλέφαρά του.

7. Αρχαίος σφραγιδόλιθος με τη μορφή του Οδυσσέα.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

[Η συμπεριφορά του Αποστόλου Παύλου σε τρικυμία]

Όταν άρχισε να πνέει ελαφρά νότιος άνεμος, [...] σήκωσαν τις άγκυρες και έπλεαν κοντά στις ακτές της Κρήτης. Ύστερα από λίγο ξέσπασε στο νησί ένας θυελλώδης άνεμος [...]. Άρπαξε το πλοίο, κι όπως αυτό δεν μπορούσε να πάει αντίθετα, τ' αφήσαμε και το πήγαιναν ο άνεμος και τα κύματα. [...] Επειδή πολύ μας ταλαιπωρούσε η τρικυμία, την άλλη μέρα ρίξαμε το φορτίο στη θάλασσα, και τη μεθεπομένη ρίξαμε στη θάλασσα με τα χέρια μας όλον τον εξοπλισμό του πλοίου. Για πολλές μέρες δεν φαίνονταν ούτε ο ήλιος ούτε τα άστρα, η κακοκαιρία συνεχιζόταν, κι έτσι χανόταν κάθε ελπίδα να σωθούμε.

Κανείς δεν ήθελε πια να φάει τίποτα. Τότε ο Παύλος στάθηκε ανάμεσά τους και είπε: «Έπρεπε, άντρες, να με είχατε ακούσει και να μην ξεκινούσαμε από την Κρήτη. Έτσι, θα είχαμε γλιτώσει από την ταλαιπωρία αυτή κι απ' τη ζημιά. Τώρα όμως σας συνιστώ να μη χάσετε το θάρρος σας. Κανείς από σας δε θα χαθεί, μόνο το πλοίο. Την περασμένη νύχτα μού φανερώθηκε άγγελος του Θεού, στον οποίον ανήκω και τον οποίον υπηρετώ, και μου είπε: "μη φοβάσαι, Παύλε! Πρέπει να εμφανιστείς στον αυτοκράτορα, κι έτσι ο Θεός για χάρη σου θα σώσει όλους όσοι είναι μαζί σου στο πλοίο". Γι' αυτό έχετε θάρρος, άντρες! Γιατί έχω εμπιστοσύνη στον Θεό ότι θα γίνει έτσι όπως μου είπε ο άγγελος. Πρέπει να προσαράξουμε σε κάποιο νησί». [14 μέρες έπλεαν ακυβέρνητοι στη θάλασσα.]

Τη δέκατη τέταρτη νύχτα [...], καθώς περίμεναν να ξημερώσει, ο Παύλος τούς παρακινούσε όλους να φάνε κάτι [τους ενθάρρυνε και τους βεβαίωσε πάλι ότι όλοι τους θα σωθούν]. Στο πλοίο ήμασταν συνολικά διακόσιες εβδομήντα έξι ψυχές. Αφού χόρτασαν όλοι, πέταξαν το σιτάρι στη θάλασσα, για να ελαφρώσει το πλοίο.

Όταν ξημέρωσε, είδαν μια στεριά που τους ήταν άγνωστη. Ανακάλυψαν όμως έναν κόλπο που είχε γιαλό, στον οποίο αποφάσισαν να ρίξουν το πλοίο, αν μπορούσαν. Έλυσαν, λοιπόν, τα σκοινιά που κρατούσαν τις άγκυρες, και τις άφησαν να πέσουν στη θάλασσα. [...] Έπειτα, σήκωσαν το μπροστινό πανί και με τον άνεμο προσπαθούσαν να προσορμιστούν στο γιαλό. Έπεσαν όμως σ' έναν ύφαλο από άμμο κι έριξαν εκεί το πλοίο. Η πλώρη μπήχτηκε στην άμμο κι έμεινε ακίνητη, η πρύμνη όμως διαλυόταν από τη μανία των κυμάτων. [... Τότε,] ο αξιωματικός [...] διέταξε, όσοι μπορούν να κολυμπήσουν, να πηδήξουν πρώτοι στη θάλασσα και να βγουν στη στεριά, κι οι άλλοι να βγουν πάνω σε σανίδια ή σε άλλα μέρη του πλοίου. Έτσι, βγήκαν όλοι στη στεριά και σώθηκαν.

(Καινή Διαθήκη, *Πράξεις των Αποστόλων*, 27, 13-44, μτφρ. Σ. Αγουρίδη κ.ά., εκδ. Βιβλικής Εταιρείας, Αθήνα, 1985)

▸▸ Προσέξτε τη συμπεριφορά του Οδυσσέα στην τρικυμία και στο ναυάγιο (στ. 321-552), καθώς και την ανάλογη συμπεριφορά του Αποστόλου Παύλου στο απόσπασμα από τις *Πράξεις των Αποστόλων*, και συζητήστε πώς αντιδρούν οι άνθρωποι όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με τα στοιχεία της φύσης (τις τρικυμίες, τους σεισμούς κτλ.).

6 (στ. 546-8) **κάποιος έκρυψε δαυλό μέσα στη μαύρη στάχτη,** [...] **σώζοντας έτσι το σπέρμα της φωτιάς** [...]**:** Ο δαυλός είναι ένα μισοκαμένο ξύλο, που η άκρη του είναι κάρβουνο αναμμένο, κι αν σκεπαστεί με στάχτη το βράδυ, μπορεί το επόμενο πρωί να χρησιμοποιηθεί για την ανανέωση της φωτιάς.

▸▸ **Συζητήστε την αλληγορική σημασία της παρομοίωσης.**

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια προβλήματα απασχολούν τον Οδυσσέα στους δύο μονολόγους του (453-472 και 521-529) και τι λύσεις βρίσκει; Είναι ουσιαστική η βοήθεια που του δίνει η Αθηνά;
2. Ποιες συναισθηματικές καταστάσεις ζει ο Οδυσσέας και πώς μπορεί να δικαιολογηθούν;
3. Αναλύστε την παρομοίωση των στίχων 546-549.
4. Ζωγραφίστε τον Οδυσσέα, όπως παρουσιάζεται στους στίχους 518-519 ή 544-545.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η ραψωδία *ε* έχει ιδιότυπη θέση στην *Οδύσσεια*, διότι στο πλαίσιό της:

- Αποφασίζεται οριστικά, αλλά και υλοποιείται ουσιαστικά ο νόστος του Οδυσσέα με την άφιξη στη Σχερία.
- Συνοψίζονται τα εφτά και πλέον από τα δέκα χρόνια των περιπετειών του Οδυσσέα, με ελάχιστες μόνο αναφορές στο πώς ζούσε στην Ωγυγία, και καλύπτονται οι είκοσι πέντε από τις σαράντα μία μέρες της *Οδύσσειας*.
- Αναδεικνύεται, προπαντός εδώ, ο ανθρωποκεντρισμός της *Οδύσσειας*, διότι: κινητοποιούνται οι αθάνατοι χάριν ενός (δίκαιου κτλ.) θνητού, στον οποίο χαρίζεται η αθανασία, αλλά εκείνος τη θυσιάζει για τη ζωή του ανθρώπου· και κερδίζει τη μοίρα του με τον αγώνα του, μολονότι τον εχθρεύεται ένας μεγάλος θεός.
- Το ναυάγιο στις ακτές της Σχερίας είναι η τελευταία θαλασσινή περιπέτεια του Οδυσσέα, ακούγεται όμως πρώτη, ανήκει στο παρόν της *Οδύσσειας* και τη διηγείται (μόνο αυτή) ο ίδιος ο ποιητής, σε αντίθεση με τις άλλες περιπέτειες που ανήκουν στο παρελθόν του έπους και τις διηγείται ο Οδυσσέας στους Φαίακες. Έτσι, η περιπέτεια αυτή μοιάζει σαν μια μικρή Οδύσσεια σφηνωμένη μέσα στη μεγάλη.
- Ξεχωρίζει, ακόμη, η ραψωδία *ε* και με την ποιότητα των αφηγηματικών τεχνικών και των εκφραστικών της τρόπων.

8. Ποταμοθεός. Μικρογραφία από τον Αμβροσιανό κώδικα (5ος/6ος αι. μ.Χ.).

11η ΕΝΟΤΗΤΑ: ζ (περίληψη) – ζ 139-259/<110-210> (ανάλυση)

Α΄.1. Στην πορεία προς τον νόστο ο Οδυσσέας βγαίνει ναυαγός στη Σχερία, όπου δέχεται πολύπλευρη φιλοξενία, εξιστορεί τις περιπέτειές του και με τη βοήθεια των Φαιάκων φτάνει στην Ιθάκη. Το επεισόδιο αυτό είναι εκτεταμένο (ζ-ν 209/<187>) και ονομάζεται «**Φαιακίδα**».

Α΄.2. Περιληπτική αναδιήγηση της ζ ραψωδίας: *Ὀδυσσέως ἄφιξις εἰς Φαίακας*

(Άφιξη του Οδυσσέα στη χώρα των Φαιάκων – τη Σχερία)

Ενώ ο Οδυσσέας κοιμόταν στα ξερά φύλλα των θάμνων κοντά στο ποτάμι, η Αθηνά παρότρυνε στο όνειρο την έφηβη βασιλοπούλα των Φαιάκων να πάει να πλύνει τα ρούχα, γιατί πλησίαζε η ώρα του γάμου της. Πρωί πρωί λοιπόν η Ναυσικά (32η μέρα της *Οδύσσειας*) ζήτησε από τον πατέρα της να ετοιμαστεί ένα αμάξι, και φορτωμένο με ρούχα το οδήγησε η ίδια στο ποτάμι συνοδευόμενη από υπηρέτριες. Έπλυναν και άπλωσαν τα ρούχα και, περιμένοντας να στεγνώσουν, λούστηκαν, κολάτσισαν και άρχισαν να παίζουν με το τόπι.

Η Αθηνά όμως φρόντισε να πέσει το τόπι στο ποτάμι, ώστε από τις φωνές των κοριτσιών να ξυπνήσει ο ταλαιπωρημένος ναυαγός και να δεχτεί την πρώτη φιλόξενη περιποίηση από τη Ναυσικά.

Λουσμένος και ντυμένος, έπειτα, ο Οδυσσέας έλαμψε από ομορφιά και χάρη. Προκάλεσε έτσι τον θαυμασμό της βασιλοπούλας, που μιλώντας στις ακόλουθές της ευχήθηκε ένας τέτοιος άντρας να την παντρευτεί.

Την ώρα που ο Οδυσσέας έτρωγε, τα κορίτσια μάζεψαν τα ρούχα και ετοιμάστηκαν για την επιστροφή. Η Ναυσικά, πριν ξεκινήσει, συμβούλεψε τον ξένο να ακολουθήσει το αμάξι τους προς την πόλη με τα πυργωμένα τείχη, το διπλό λιμάνι και την πετροστρωμένη αγορά με τον βωμό του Ποσειδώνα και τα εργαστήρια των ναυτικών, όπου κατασκευάζονταν τα ευέλικτα καράβια τους – για όπλα δεν ενδιαφέρονταν οι Φαίακες. Επειδή όμως φοβάται το κουτσομπολιό τους, αν δουν να τη συνοδεύει ένας ξένος άντρας, του ζήτησε να σταματήσει στο άλσος της Αθηνάς, έξω από την πόλη, ώσπου να φτάσουν στο παλάτι. Τον συμβούλεψε, τέλος, να απευθυνθεί στη μητέρα της, την Αρήτη, γιατί, αν κερδίσει τη συμπάθειά της, θα πετύχει γρήγορα τον νόστο του. Ακολούθησε λοιπόν ο Οδυσσέας το αμάξι, σταμάτησε στο άλσος της Αθηνάς και προσευχήθηκε στη θεά να προδιαθέσει τους Φαίακες ευνοϊκά απέναντί του.

1. Άρμα οδηγούμενο από κορίτσια. Λεπτομέρεια αποκατεστημένης τοιχογραφίας της Τίρυνθας (1500 π.Χ.).

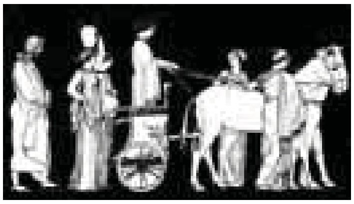

2. Ο Οδυσσέας ακολουθεί... (κάρτα).

Α΄.3. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ: Συνάντηση του Οδυσσέα με τη Ναυσικά

Πέρασε ωστόσο η ώρα κι έπρεπε [η Ναυσικά]
τον δρόμο πάλι να πάρει της επιστροφής προς το παλάτι,
να ξαναζέψει τα μουλάρια και να διπλώσει τα ωραία της ρούχα.
Τότε ακριβώς άλλα στοχάστηκε, τα μάτια λάμποντας, η θεά Αθηνά·
πώς θα ξυπνήσει ο Οδυσσέας, να δει την κόρη την πεντάμορφη,
που θα τον οδηγούσε προς την πόλη όπου και κατοικούν οι Φαίακες.
Καθώς λοιπόν τη σφαίρα ρίχνει η Ναυσικά σε μια από τις κοπέλες,
η κοπελιά ξαστόχησε,
κι έπεσε η μπάλα στα βαθιά νερά του ποταμού. Ύψωσαν τότε μια φωνή
μεγάλη, κι ο θείος Οδυσσέας ξυπνά. Ανασηκώθηκε και ταραγμένος
συλλογίστηκε στα φρένα και στον νου του:

. *Ναυσικά*. Χάλκινο γλυπτό του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα (1906-1994).

«Αλίμονό μου! Σε ποιων ανθρώπων έφτασα πάλι τη χώρα;
είναι αλαζόνες, άγριοι κι άδικοι; ή μήπως τη φιλοξενία γνωρίζουν
κι ο νους τους σέβεται τα θεία;[1]
Στ' αυτιά μου ωστόσο χτύπησε μια κοριτσίστικη φωνή,
λες κι ήταν από κόρες Νύμφες[2]
που, μένοντας ψηλά στα όρη, κατεβαίνουν
στις πηγές των ποταμών ή σε λιβάδια χλοερά.
Εκτός κι αν βρίσκομαι σε κάποιον τόπο
όπου μιλούν και μένουν άνθρωποι θνητοί.
Άλλο δεν έχω, μόνος μου πρέπει να δοκιμάσω, να δω τι τρέχει.»
Είπε κι από τα θάμνα του αναδύθηκε θείος ο Οδυσσέας, χώνει
το στιβαρό του χέρι σε σύδεντρο πυκνό και σπάζει
ένα κλαδί με φύλλα, τη γύμνια του να προστατέψει στ' αντρικά του μέλη.[3]
Και κίνησε σαν το περήφανο λιοντάρι που περιφέρεται στα όρη,
το δέρνει ο άνεμος και το μουσκεύει η μπόρα,
εκείνο όμως με τα μάτια φλογισμένα προχωρεί
ψάχνοντας για γελάδια, αρνιά κι ελάφια ανήμερα,
το σπρώχνει η πείνα στα κοπάδια, ακόμη και σε μάντρα φυλαγμένη·
παρόμοιος έμελλε κι ο Οδυσσέας να σμίξει με κόρες καλλιπλόκαμες,
έτσι όπως ήτανε γυμνός, γιατί τον πίεζε η ανάγκη.
Όμως τους φάνηκε φριχτός, απ' την αλμύρα φαγωμένος·
σκόρπισαν τότε πανικόβλητες, εδώ η μια
η άλλη αλλού, γυρεύοντας πού να κρυφτούν στα υψώματα της όχθης.
Μόνο του Αλκινόου η θυγατέρα παραμένει ακίνητη·
η Αθηνά τής έδωσε το θάρρος της καρδιάς,
αυτή της πήρε την τρομάρα από τα μέλη.
Κι όπως απέναντί του στάθηκε αποφασισμένη,
ο Οδυσσέας διχογνώμησε· την κόρη την πεντάμορφη
να την παρακαλέσει στα γόνατά της πέφτοντας,[4]

Ο Οδυσσέας ξυπνά και αναρωτιέται

ὤ ìïé ἐãώ, ôέùí áὖôå âñïôῶí ἐò ãáῖáí ἱêάíù; / ἤ ῥ' ïἵ ã' ὑâñéóôáí ôå êáὶ ἄãñéïé ïὐäὲ äéêáéïé, / ἦå öéëόîåéíïé, êáί óöéí íόïò ἐóôὶ èåïõäήò; <119-21>/150-2

4. *Οδυσσέας και Ναυσικά.*
Έργο του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα (1906-1994).

Προσέξτε πώς ο καλλιτέχνης αποτύπωσε την εικόνα των στίχων 163-169.

Οι κόρες τρόμαξαν, εκτός από τη Ναυσικά...

5. *Οδυσσεύς.* Χάλκινο γλυπτό του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα.

1 (στ. 150-2) **Οι στίχοι 150-152** είναι παραδοσιακοί/τυπικοί· επαναλαμβάνονται σε ανάλογες περιπτώσεις και υπογραμμίζουν την ανασφάλεια που κυρίευε τους ανθρώπους την εποχή της αποικιακής εξάπλωσης, τόσο αυτούς που έφταναν σε μια άγνωστη χώρα, όσο και εκείνους που τους αντίκριζαν, όπως δείχνει ο πανικός των κοριτσιών στο 171-172 και η παρατήρηση της Ναυσικάς στο 243-245. Η διαφορετική στάση της βασιλοπούλας (173-175) δείχνει την αριστοκρατική αγωγή της, που απαιτούσε γενναιότητα, παρουσιάζεται όμως σαν αποτέλεσμα θεϊκής επέμβασης.

2 (στ. 154) **κόρες Νύμφες:** Οι Νύμφες θεωρούνταν κόρες του Δία, γεννημένες από τη βροχή και συνδεδεμένες, γι' αυτό, με το νερό και τη βλάστηση. Ήταν κατώτερες θεότητες, όπως και οι Νηρηίδες (> νεράιδες), που ζούσαν στη θάλασσα. Οι Νύμφες και οι Νηρηίδες επιβιώνουν στις νεότερες λαϊκές παραδόσεις μας ως νεράιδες ή ξωτικά και αγερικά.

3 (στ. 162) **τη γύμνια του να προστατέψει στ' αντρικά του μέλη:** Με την υποτυπώδη κάλυψη της γύμνιας του, ο Οδυσσέας έδειξε ντροπαλοσύνη/συστολή, που πρέπει να προδιέθεσε θετικά τη Ναυσικά απέναντί του.

4 (στ. 178) **να την παρακαλέσει στα γόνατά της πέφτοντας:** να πάρει δηλαδή στάση ικέτη (βλ. το σχόλιο 5 της 10ης Ενότητας, σελ. 70). Η **ικεσία** ήταν θεσμός της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας προστατευόμενος από τον Ικέσιο Δία, όπως η ξενία από τον Ξένιο Δία, και είχε καθιερωθεί γι' αυτήν, όπως και για τη φιλοξενία, μια ορισμένη εθιμοτυπία: ο ικέτης γονάτιζε μπροστά στον ικετευόμενο, με το ένα χέρι αγκάλιαζε τα γόνατά του, ενώ με το άλλο άγγιζε το πιγούνι ή το γένι του. Αν υπήρχε δυνατότητα, κατέφευγε στον βωμό, που υπήρχε στις αυλές των σπιτιών, ή στην εστία, που υπήρχε στο εσωτερικό του σπιτιού. Εξασφάλιζε έτσι άσυλο ο ικέτης, ως πρόσωπο ιερό, και γινόταν συνήθως δεκτός ως «ξένος»/φιλοξενούμενος.

ή σε απόσταση και με μειλίχια[5] λόγια να της ζητήσει, αν ήθελε,
την πόλη να του δείξει και να του δώσει ρούχα.
Κι όπως το συλλογίστηκε του φάνηκε καλύτερο
κρατώντας την απόσταση και με μειλίχια λόγια να την παρακαλέσει,
μήπως κι αν άγγιζε το γόνα της, η κόρη χολωθεί.[6]
Έτσι μειλίχιος κίνησε τον λόγο του, με σύνεση και πονηριά:[7]
«Γονατιστός προσπέφτω, δέσποινά μου. Είσαι θνητή; θεά; Δεν ξέρω.
Αν στους θεούς ανήκεις, που κατέχουν τον πλατύ ουρανό,
τότε πως μοιάζεις λέω τόσο με την Άρτεμη, την κόρη του μεγάλου Δία,
στην ομορφιά, στο ανάστημα, στο ανάριμμα[8].
Αν πάλι ανήκεις στους θνητούς που κατοικούν τη γη μας,
τρισμάκαρες ο κύρης σου κι η σεβαστή σου μάνα,
οι αδελφοί σου τρισμακάριστοι· πόσο καμάρι
θα θερμαίνει πάντα την καρδιά τους να σ' έχουν πλάι τους,
κι όταν σε βλέπουν στον χορό να μπαίνεις, τέτοιο βλαστάρι.
Και πάνω απ' όλους εκείνος πιο μακαρισμένος[9]
που με τα δώρα του θα σε κερδίσει και θα σε πάρει νύφη σπίτι του.[10]
Τόση ομορφιά ποτέ δεν είδα ως τώρα, γυναίκα ή άντρα,
θάμπωσα και δεν χορταίνω να κοιτώ.
Ω ναι, κάποτε και στη Δήλο,[11] πλάι στον βωμό του Απόλλωνα,
μπροστά στα μάτια μου, ένα βλαστάρι φοινικιάς το είδα να ψηλώνει —
πήγα κι εκεί, πολύς στρατός μ' ακολουθούσε στον δρόμο
που έμελλε να γίνει οδός της μαύρης συμφοράς μου.
Τότε, όπως τώρα, κοιτούσα το βλαστάρι εκείνο,
κι έμεινε ο νους μου θαμπωμένος ώρα πολλή.
Γιατί ποτέ δεν αναβλάστησε στη γη τέτοιος ωραίος βλαστός.
Έτσι κι εσένα τώρα σε θαυμάζω, δέσποινά μου.
Έκθαμβος μένω, μέγα δέος με κατέχει τα γόνατά σου ν' ακουμπήσω.
Είμαι που είμαι σε βαρύ πένθος χαντακωμένος.
Μόλις εχθές, είκοσι μέρες πάνε τώρα, γλίτωσα απ' το μπλάβο πέλαγος.

w Ο Οδυσσέας ικετεύει τη Ναυσικά

οὐ γάρ πω τοιοῦτον ἐγὼ ἴδον ὀφθαλμοῖσιν, / οὔτ' ἄνδρ' οὔτε γυναῖκα <160-1>/196

6. Οδυσσέας και Ναυσικά. Αγγείο του 5ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων)

Είναι σύμφωνη η παραπάνω εικόνα με τους στίχους 171-4;

5 (στ. 179) **με μειλίχια λόγια:** με λόγια γλυκά, ήπια.

6 (στ. 183) **μήπως [...] η κόρη χολωθεί:** μήπως οργιστεί, μήπως θυμώσει.

7 (στ. 184) **κίνησε τον λόγο του, με σύνεση και πονηριά:** για να κερδίσει την εμπιστοσύνη της κόρης.

8 (στ. 188) **στο ανάριμμα:** στο παράστημα, στο παρουσιαστικό (στην εξωτερική εμφάνιση δηλαδή).

9 (στ. 190-5) **τρισμάκαρες ο κύρης σου κι η [...] μάνα, οι αδελφοί σου τρισμακάριστοι· [...] πιο μακαρισμένος [ο σύζυγος]:** Στην κορυφή της κλίμακας των αγαπημένων προσώπων τοποθετείται ο σύζυγος· η γνώμη αυτή υποστηρίζεται και στους στίχους 223-224, όπου συμπεριλαμβάνεται και η σύζυγος.

10 (στ. 195) **που με τα δώρα του θα σε κερδίσει [...]:** Ο γαμπρός προσφέρει στη νύφη δώρα/προίκα· πρβλ. *α* 304-308 (σελ. 35), όπου την προίκα δίνει ο πατέρας της νύφης. Υπάρχουν δηλαδή διαστρωματώσεις στην *Οδύσσεια* σχετικά με τον θεσμό της προίκας.

11 (στ. 198-204) **κάποτε και στη Δήλο [...] πήγα κι εκεί [...]:** Η Δήλος, το γνωστό νησί των Κυκλάδων, θεωρούνταν τόπος ιερός, γιατί εκεί πίστευαν ότι η Λητώ γέννησε τον Απόλλωνα και την Άρτεμη, παιδιά του Δία. Φαίνεται πιθανό να πέρασε ο Οδυσσέας από τη Δήλο με τον στρατό του πηγαίνοντας για την Τροία, είναι όμως πιθανότερο να επισκέφτηκε ο Όμηρος τη Δήλο ως ραψωδός κατά τις γιορτές που οργανώνονταν εκεί προς τιμήν του Απόλλωνα. Αν είναι έτσι, τότε ο θαυμασμός για το βλαστάρι της φοινικιάς πλάι στον βωμό του Απόλλωνα πρέπει να υποδηλώνει προσωπικό βίωμα του ποιητή.

7. Ο Οδυσσέας ικετεύει τη Ναυσικά. (Πηγή: *Με τους ήρωες του Ομήρου*)

▸▸ **Περιγράψτε την παραπάνω εικόνα.**

Ως τότε το κύμα αέναο,[12] θύελλες πυκνές μακριά
απ' το νησί της Ωγυγίας μ' έσερναν.
Και τώρα εδώ με ξέβρασε ενός θεού η εκδίκηση, όπου
κάποιο κακό καινούριο, σκέφτομαι, με περιμένει.
Γιατί δεν έκλεισεν ακόμη ο κύκλος των παθών μου·
κι άλλα πολλά στοχάζομαι όρισαν οι θεοί πιο πριν να πάθω.
Έλεος όμως σου ζητώ. Εσύ είσαι η πρώτη που απαντώ,
έτσι φριχτά βασανισμένος· άλλον δεν ξέρω στους ανθρώπους
που κατοικούν αυτή τη γη κι αυτή την πόλη.
Και σου ζητώ την πόλη να μου δείξεις,
κι ένα κουρέλι να σκεπαστώ, αν έχεις φέρει εδώ μαζί σου
κάποιο πανί, να με τυλίξει.
Εύχομαι οι θεοί να σου χαρίσουν ό,τι βαθιά η ψυχή σου λαχταρά·
σύζυγο, σπιτικό κι ομόνοια να σου δώσουν εύφημη.[13]
Γιατί δεν είναι άλλο στήριγμα καλύτερο και πιο ισχυρό,
όταν ομοφρονούν κι ομονοούν στο σπίτι ο άντρας κι η γυναίκα· [...].»

Η Ναυσικά ανταποκρίνεται στα αιτήματα του Οδυσσέα

Τότε κι η Ναυσικά, τα χέρια της λευκά, του ανταποκρίθηκε:
«Ξένε, ασήμαντος δεν φαίνεσαι μήτε κι η φρόνηση σου λείπει.
Κι όπως το ξέρεις, ο ολύμπιος Δίας,
μόνος αυτός την ευτυχία μοιράζει στους ανθρώπους,
καταπώς θέλει στον καθένα, άσημους ή και επιφανείς.
Πες πως δικά του είναι τα πάθη που σε βρήκαν και πρέπει εσύ
καρτερικά να τα υπομείνεις.
Ωστόσο τώρα, που σ' αυτή την πόλη και τη χώρα καλωσόρισες,
ρούχο δεν θα σου λείψει να ντυθείς μήτε και τίποτε άλλο,
όλα όσα πρέπουν σε πολύπαθον ικέτη που προσπέφτει.
Κι όπως ζητάς, την πόλη θα σου δείξω
και θα σου πω πώς ονομάζεται ο λαός μας: *αυτή τη χώρα και την πόλη*
την κατοικούν οι Φαίακες· εγώ η θυγατέρα είμαι του γενναίου Αλκίνοου·
αυτός στους Φαίακες κρατεί δύναμη κι εξουσία.»
Είπε και δίνει προσταγή στις καλλιπλόκαμες κοπέλες:
«Κοπέλες μου, σταθείτε. Για πού το βάλατε στα πόδια,
που αντικρίσατε έναν τέτοιον άντρα;
Μήπως σας πέρασε απ' τον νου πως είναι εχθρός μας;
Δεν έγινε, το λέω, ως τώρα, μήτε θα γίνει, στων Φαιάκων τη χώρα
να φτάσει κάποιος άνθρωπος φοβερός φέρνοντας αναστάτωση.
Το ξέρετε, μας αγαπούν οι αθάνατοι όσο λίγους,
μένουμε και παράμερα,
στα έσχατα όρια του πολυκύμαντου πελάγου,
που δύσκολα, ή και ποτέ, άλλος θνητός δεν θα μπορούσε να 'σμιγε μαζί μας.

Φαίηκες μὲν τήνδε πόλιν καὶ γαῖαν ἔχουσιν <195>/239-40

8. Φοίνικας σε αργυρό νόμισμα – 410-392 π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

12 (στ. 209) **το κύμα αέναο:** το κύμα ασταμάτητο. [*ἀέναος* και *ἀείναος* < *ἀεὶ*+*νάω* (= ρέω)> νάματα, Ναϊάδες]
13 (στ. 222) **ομόνοια** [...] **εύφημη:** ομόνοια που εξασφαλίζει καλή φήμη, επαίνους.

Όμως αυτός, περιπλανώμενος και δύστυχος,
βρέθηκε κατά τύχη εδώ, και περιποίηση του πρέπει.
Όλοι οι φτωχοί κι οι ξένοι είναι του Δία αποσταλμένοι·
ακόμη κι αν τους δώσεις κάτι λίγο,
νομίζεται καλόδεχτο.
Γι' αυτό, κοπέλες μου, κι εσείς προστάζω να του δώσετε
κάτι να φάει, να πιει,
και στο ποτάμι να τον λούσετε, διαλέγοντας μέρος απάνεμο.»

[Οι υπηρέτριες εκτέλεσαν τις εντολές τής Ναυσικάς – βλ. τη συνέχεια στην περίληψη.]

πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες / ξεῖνοί τε πτωχοί τε, δόσις δ' ὀλίγη τε φίλη τε
<207-8>/254-6

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

[Από τη συνάντηση του Μενέλαου με την Ειδοθέα, *δ* 364-394/<360-390>]

«[...] Είκοσι μέρες οι θεοί μ' είχανε εκεί κλεισμένον,
μήτε έπαιρνε απ' τη θάλασσα αγέρας να φυσήξει,
που τα καράβια στου γιαλού ξεπροβοδάει τα πλάτια.
Θα μας σωνόντανε οι θροφές και των αντρών το θάρρος,
αν μια θεά δε μ' έσωνε, πονώντας, η Ειδοθέα,
του γέρου του θαλασσινού η κόρη του Πρωτέα,
που την καρδιά της τάραξα στα τρυφερά της στήθια.
Με βρήκε που παράδερνα αλάργα απ' τους συντρόφους [...].
Σιμά μου στάθηκε η θεά και μου 'πε δυο της λόγια·
"Τόσο πολύ είσαι αστόχαστος κι άμυαλος, ξένε, τόσο,
ή θέλοντας αναμελάς και χαίρεσαι στα πάθια,
έτσι όπως χάνεσαι καιρό μες στο νησί κλεισμένος
κι ούτε άκρη δεν μπορείς να βρεις κι οι ναύτες σου δειλιάζουν;"
Είπε και της απάντησα κι εγώ με δυο μου λόγια·
"Θα σου τα πω μετά χαράς, όποια θεά κι αν είσαι,
πως δεν το θέλει η γνώμη μου να χάνω τον καιρό μου,
μα στους θεούς αμάρτησα που κατοικούν στα ουράνια.
Μόν' έλα τώρα να μου πεις –όλα οι θεοί τα ξέρουν–
ποιος έτσι μ' έδεσε θεός και μου 'κλεισε το δρόμο,
και πώς θα φύγω στο γιαλό τον ψαροθρόφο απάνω;"
Είπα, κι η λατρευτή θεά μ' απάντησε έτσι πάλε·
"Μετά χαράς σου, ξένε, αυτά θα σου τα πω όπως είναι.
Εδώ συχνάζει ένας θεός και του πελάγου γέρος,
άψευτος απ' την Αίγυπτο προφήτης, ο Πρωτέας,
που ξέρει όλης της θάλασσας τα βάθη κι είναι δούλος
του Ποσειδώνα. Λένε αυτός πατέρας μου πως είναι.
Αν συ, καρτέρι σταίνοντας, μπορέσεις να τον πιάσεις,
αυτός το δρόμο θα σου πει, του ταξιδιού το μάκρος
και στην πατρίδα πώς θα πας μες στ' αφρισμένο κύμα. [...]" »

(Μετάφραση Ζήσιμου Σίδερη)

Στο διπλανό απόσπασμα, μιλάει ο Μενέλαος. Ήταν αποκλεισμένος στο νησάκι Φάρος, «αντικριστά στην Αίγυπτο», και η Ειδοθέα, η κόρη του Πρωτέα, του συνέστησε να πάρει πληροφορίες από τον πατέρα της σχετικά με την επιστροφή του στην πατρίδα. (Βλ. και το σχόλιο 6 της 6ης Ενότητας, σελ. 48.)

Η Ειδοθέα θυμίζει την κόρη των παραμυθιών που βοηθάει τον ξένο, συνήθως κρυφά ή εις βάρος του πατέρα της.

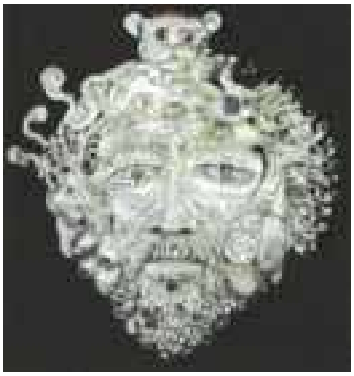

. *Μάσκα Πρωτέας*. Ανάγλυφο –ασήμι και πολύτιμοι λίθοι– του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα.

▸▸ Να συσχετίσετε τον ρόλο της Ειδοθέας με τον ρόλο της Ναυσικάς στον νόστο του Οδυσσέα και να διακρίνετε ομοιότητες και διαφορές.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Οι θεϊκές επεμβάσεις στα ομηρικά έπη συντελούν συχνά στην εξέλιξη του μύθου, ιδιαίτερα όταν ολοκληρώνεται ένα επεισόδιο και χρειάζεται να αρχίσει κάποιο άλλο.

   ▸▸ Σε ποιες περιπτώσεις η Αθηνά συντελεί στην εξέλιξη του μύθου σ' αυτή την Ενότητα;

2. Να δείξετε αν ο λόγος του Οδυσσέα είναι οργανωμένος με τρόπο που εξυπηρετεί τον σκοπό του.
3. Ο ικετευτικός λόγος του Οδυσσέα επιμένει στην εξωτερική ομορφιά της Ναυσικάς, ενώ οι δικοί της λόγοι αποκαλύπτουν την ψυχική ομορφιά της. Να το αποδείξετε με στοιχεία του κειμένου.
4. Ποιες αντιλήψεις των ομηρικών ανθρώπων: α. για την ιδανική οικογένεια, β. για τη διανομή των αγαθών και γ. για τους ξένους, τους ικέτες, τους φτωχούς διαφαίνονται, αντίστοιχα, στους στίχους α. 221-224, β. 230-234 και γ. 235-237 και 252-256;
5. Ζωγραφίστε μια εικόνα της σημερινής Ενότητας που σας εντυπωσίασε περισσότερο.
6. Με βάση την παρουσία, τον χώρο διαμονής και τις ασχολίες της Πηνελόπης, της Ναυσικάς, της Αρήτης και των υπηρετριών τους, να συζητήσετε στην τάξη **τη θέση της γυναίκας** στην ομηρική εποχή και να τη συγκρίνετε με τη θέση της σε άλλες εποχές και, κυρίως, στη σύγχρονη.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η λειτουργία της ραψωδίας *ζ* και ο ρόλος της Ναυσικάς

Η ραψωδία *ζ* έχει ρόλο μεταβατικό: βοηθάει τον Οδυσσέα να βγει από τον βαθύ ύπνο και να συνεχίσει την πορεία του προς τον νόστο. Ο ρόλος αυτός ανατίθεται στη Ναυσικά, που δεν χρησιμοποιείται όμως μόνο για να βοηθήσει τον Οδυσσέα, αλλά ζωντανεύει και η ίδια ως η πιο θελκτική μορφή της *Οδύσσειας* και αποτελεί έναν νέο πειρασμό για τον Οδυσσέα, που θα μπορούσε να αναστείλει ή να ματαιώσει τον νόστο. Γιατί η πανέμορφη και ευγενική κόρη συγκίνησε τον Οδυσσέα και συγκινήθηκε και η ίδια από εκείνον, την πορεία του νόστου όμως δεν μπορεί πια να την ανακόψει ούτε η Ναυσικά· αντίθετα, και λόγω ακριβώς της συγκίνησής της, η έφηβη βασιλοπούλα βοήθησε αποτελεσματικά τον Οδυσσέα. Αλλά και η ίδια με τη στάση που διάλεξε να κρατήσει απέναντι στον εξαθλιωμένο ναυαγό, με τους λόγους της προς αυτόν και προς τις ακόλουθές της και με τις πρωτοβουλίες που πήρε, κέρδισε την ενηλικίωσή της.

Ο ποιητής, λοιπόν, αφιέρωσε τη ραψωδία *ζ* στην ευγενική και όμορφη βασιλοπούλα, τη Ναυσικά.

10. Ο Όμηρος σε τετράδραχμο νόμισμα
της Χίου – 4ος αι. π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

12η ΕΝΟΤΗΤΑ: *η, θ, ι* 1-41 (περίληψη) – *θ* 102-302 , 434-461 (ανάλυση)

Α΄.1. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *η* : *Ὀäõóóÿùò åἰóïäïò ðñòò Ἀëêßíïõí*
(Είσοδος του Οδυσσέα στα ανάκτορα του Αλκίνοου)

Η Ναυσικά βρισκόταν ήδη στο παλάτι όταν ο Οδυσσέας ξεκίνησε για την πόλη. Για να μην τον ενοχλήσει κανείς στον δρόμο, η Αθηνά τον κάλυψε με ομίχλη και —με τη μορφή μιας κόρης— του έδωσε πληροφορίες για τη βασιλική οικογένεια και τον οδήγησε στο παλάτι.

Ο Οδυσσέας έμεινε έκθαμβος από την παραμυθένια λάμψη και τον πλούτο του παλατιού, καθώς και από την ευφορία του κήπου του. Προχώρησε τέλος μέσα, αθέατος ακόμη, και πρόσπεσε ικέτης στη βασίλισσα παρακαλώντας για τον νόστο του. Η θεά στο μεταξύ διέλυσε την ομίχλη και οι άρχοντες των Φαιάκων που βρίσκονταν εκεί αιφνιδιάστηκαν. Ο Αλκίνοος ανασήκωσε αμέσως τον ικέτη και του πρόσφερε τη γνωστή τυπική φιλοξενία, πρότεινε δε στους άλλους να επανέλθουν την επομένη, για να του προσφέρουν επίσημες τιμές και να σκεφτούν τη γρήγορη επιστροφή του στην πατρίδα. Όταν έφυγαν οι άλλοι, η Αρήτη ζήτησε από τον ξένο να μάθει ποιος είναι, από πού έρχεται και ποιος του έδωσε τα ρούχα που φορά.

1. Κεφαλή Αθηνάς. Αργυρό νόμισμα Αθηνών του 2ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

Ο Οδυσσέας δεν αποκάλυψε την ταυτότητά του· διηγήθηκε μόνο πώς έφτασε ναυαγός χωρίς τους συντρόφους του στο νησί της Καλυψώς, όπου άθελά του έμεινε εφτά χρόνια, και πώς από εκεί έφτασε πάλι ναυαγός στη χώρα τους, όπου συνάντησε τη Ναυσικά, που τον φρόντισε.[1] Ο Αλκίνοος θεώρησε λάθος της κόρης του που δεν τον πήρε μαζί της, ο Οδυσσέας όμως υπερασπίστηκε τη Ναυσικά λέγοντας ότι εκείνος δεν δέχτηκε, από φόβο μήπως θυμώσει ο πατέρας της. Ο βασιλιάς διαπίστωσε μια συγγένεια στη φρόνηση με τον ξένο και θα τον ήθελε γαμπρό του, αν δεχόταν να μείνει εκεί, διαφορετικά αύριο κιόλας οι ναύτες των Φαιάκων θα τον πάνε στην πατρίδα του. Χαρούμενος ο Οδυσσέας κοιμήθηκε το βράδυ στο φιλόξενο παλάτι.

2. Αοιδός με λύρα – από τις τοιχογραφίες του ανακτόρου της Πύλου. (Αναπαράσταση από τον P. de Jong)

Α΄.2. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *θ* : *Ὀäõóóÿùò óýóôáóéò ðñòò Öáßáêáò* (Παρουσίαση του Οδυσσέα στους Φαίακες)

Πρωί πρωί την άλλη μέρα (33η ημέρα της *Οδύσσειας*) ο Αλκίνοος πήγε με τον Οδυσσέα στην αγορά, όπου με φροντίδα της Αθηνάς κατέφθασαν και οι άρχοντες των Φαιάκων. Ο Αλκίνοος τους παρουσίασε τον ξένο, ζήτησε να ετοιμαστεί καράβι για τον νόστο του και τους κάλεσε για επίσημο γεύμα στα ανάκτορα προς τιμήν του.

Μετά το γεύμα, ο αοιδός Δημόδοκος τραγουδούσε πώς φιλονίκησαν ο Οδυσσέας και ο Αχιλλέας στην Τροία κι ο Οδυσσέας κρυφόκλαιγε. Τον αντιλήφθηκε ο Αλκίνοος και —για να αλλάξει τη διάθεση του Οδυσσέα— πρότεινε αθλητικούς αγώνες στην αγορά. Στους αγώνες πήρε μέρος κι ο Οδυσσέας και διακρίθηκε στη δισκοβολία. Ακολούθησε χορός κι ο Δημόδοκος τραγούδησε για τους χορευτές πώς ο Ήφαιστος, ο άντρας της Αφροδίτης, παγίδεψε με δίχτυ άλυτο τη γυναίκα του με τον εραστή της, τον Άρη, που τελικά ελευθερώθηκαν — και όλοι διασκέδασαν. Ένα εντυπωσιακό χορευτικό ντουέτο, έπειτα, προκάλεσε τον θαυμασμό του Οδυσσέα. Ικανοποιημένος γι' αυτό ο Αλκίνοος, πρότεινε να του προσφέρουν όλοι οι άρχοντες δώρα φιλοξενίας.

Με το ηλιοβασίλεμα επέστρεψαν στο παλάτι, η Αρήτη τοποθέτησε τα δώρα (ενδύματα και χρυσό) σε όμορφη κασέλα —που ο Οδυσσέας την έδεσε με κόμπο άλυτο— και έδωσε εντολή στις υπηρέτριες να ετοιμάσουν λουτρό για τον ξένο, που το καταχάρηκε. Στη διαδρομή προς το «μέγαρο» ο Οδυσσέας

1 **Ο λόγος αυτός** του Οδυσσέα προς την Αρήτη ονομάζεται «Ἀñÿôçò Ἀðüëïãïò», διήγηση απευθυνόμενη στην Αρήτη.

συνάντησε πανέμορφη τη Ναυσικά και αντάλλαξαν συγκινητικό αποχαιρετισμό. Ακολούθησε δείπνο και τραγούδι. Ο Οδυσσέας επαίνεσε τον αοιδό και του ζήτησε να τραγουδήσει τον Δούρειο Ίππο, ακούγοντας όμως το τραγούδι αναλύθηκε σε θρήνο κρυφό· τον αντιλήφθηκε πάλι ο Αλκίνοος, ζήτησε από τον Δημόδοκο να σταματήσει το τραγούδι και από τον Οδυσσέα να αποκαλύψει ποιος είναι, πού ταξίδεψε, γιατί κλαίει.

Α΄.3. Περίληψη του αποσπάσματος *ι* 1-41/<1-38>

Ο Οδυσσέας, αφού χαρακτήρισε ένα γιορταστικό τραπέζι ως ό,τι πιο ωραίο υπάρχει, αυτοπαρουσιάστηκε και άρχισε να διηγείται τις περιπέτειές του.

Α΄.4. ΚΕΙΜΕΝΟ:

3. Κούπα δίδυμη (;).

Ο Οδυσσέας στα ανάκτορα και στην αγορά των Φαιάκων
θ 102-302/<83-255>, 434-461/<367-385> (με ενδιάμεσες παραλείψεις)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Ο Οδυσσέας θρηνεί ακούγοντας τον αοιδό Δημόδοκο
- Αθλητικοί αγώνες και χοροί στην αγορά των Φαιάκων

Καθώς τραγούδαγε ο φημισμένος αοιδός, ο Οδυσσέας με τα δυο του χέρια
πιάνει το πορφυρό του πανωφόρι, το 'φερε πάνω απ' το κεφάλι του
καλύπτοντας το ωραίο του πρόσωπο·
από ντροπή μπροστά στους Φαίακες, που βούρκωσαν τα μάτια του
κι έτρεχε ασταμάτητο το δάκρυ.
Μόλις ο θείος αοιδός τέλειωνε το τραγούδι του, εκείνος
σφούγγιζε το κλάμα του, κατέβαζε το ρούχο απ' το κεφάλι του
και με μια κούπα δίδυμη[2] στάλαζε στους θεούς σπονδή*.
Όταν ωστόσο ο αοιδός ξανάπιανε να τραγουδήσει,
γιατί του το ζητούσαν οι καλύτεροι των καλεσμένων
που απολάμβαναν τα έπη του, ο Οδυσσέας σκέπαζε πάλι
το κεφάλι του θρηνώντας.[3]
Οι άλλοι καν δεν πρόσεξαν που πνίγονταν στο δάκρυ ο ξένος,
μόνο ο Αλκίνοος το αισθάνθηκε· όπως καθόταν πλάι του,
άκουσε και κατάλαβε βαρύ τον στεναγμό του. [...]

Ο θρήνος του Οδυσσέα

4. Δρομείς. Από αμφορέα του 6ου αι. π.Χ. (Ν. Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο)

[Και για να αλλάξει την ατμόσφαιρα, πρότεινε αθλητικούς αγώνες στην αγορά:]
«[...] Τώρα καιρός να βγούμε, να δοκιμαστούμε στα πολλά αγωνίσματα·
να 'χει κι ο ξένος, στην πατρίδα του όταν φτάσει, να διηγάται
στους δικούς του πόσο υπερβάλλουμε τους άλλους
στην πυγμαχία, την πάλη, στο άλμα και τον δρόμο.» [...]

Ο Αλκίνοος προτείνει αγώνες

2 (στ. 109) **κούπα δίδυμη/δέπας** *ἀμφικύπελλον***:** ίσως δυο κούπες με κοινή βάση (βλ. την εικ. 3).

3 (στ. 102-113) **Καθώς τραγούδαγε** [...] **θρηνώντας:** Ο Δημόδοκος τραγουδούσε με ενδιάμεσες ανάπαυλες μια φιλονικία μεταξύ του Οδυσσέα και του Αχιλλέα στην Τροία (πιθανόν για το αν η Τροία θα κυριευόταν με δόλο ή με επίθεση). Το τραγούδι αυτό είχε χαροποιήσει τότε τον Αγαμέμνονα, γιατί του θύμισε έναν χρησμό τού Απόλλωνα που συνέδεε αυτή τη φιλονικία με την επιτυχή έκβαση του Τρωικού πολέμου· τώρα όμως συγκλόνιζε τον Οδυσσέα, γιατί του θύμισε πτυχές από το ηρωικό παρελθόν του στην Τροία.

132 Και φτάνοντας στην αγορά, κόσμος πολύς μαζεύτηκε,
μυριάδες. Εκεί σηκώθηκαν να πιάσουν τα αγωνίσματα
άξιοι νέοι και πολλοί. [...].
145-6 Τότε ξεκίνησαν να παραβγούν στο τρέξιμο· / [...] κι όρμησαν όλοι τους,
πετώντας και σηκώνοντας σύννεφα σκόνης.
Στο τρέξιμο ξεχώρισε κατά πολύ ο Κλυτόνηος· [...].
153 Μετά δοκίμασαν την ανελέητη πάλη· σ' αυτήν ο Ευρύαλος
νίκησε τους καλύτερους.
155 Ανώτερος στο άλμα από τους άλλους ο Αμφίαλος φάνηκε,
στον δίσκο τούς ξεπέρασε όλους βγαίνοντας πρώτος ο Ελατρεύς,
στην πυγμαχία ο Λαοδάμας, του Αλκινόου ο γενναίος γιος.
158-9 Κι όταν οι πάντες ένιωσαν βαθιά την τέρψη / των αγώνων, [...]
[ο Λαοδάμας απευθύνθηκε στον Οδυσσέα:]
176 «Έλα κι εσύ, πατέρα ξένε, να παραβγείς σε κάποιο αγώνισμα,
όποιο νομίζεις πως κατέχεις, γιατί δεν φαίνεσαι άπειρος
στα αθλήματα. Λέω, στον κόσμο δεν υπάρχει δόξα μεγαλύτερη,
αν κάποιος κάτι κατορθώσει είτε στα πόδια είτε με τα χέρια του.
180 Έλα λοιπόν κι εσύ, δοκίμασε, διώξε τη θλίψη απ' την ψυχή σου·
πολύ πια δεν απέχει η ώρα της επιστροφής σου· έτοιμο
το καράβι στα βαθιά νερά, έτοιμοι κι όσοι θα σε συντροφέψουν.»
Ευθύς του αντιμίλησε με την πολλή του γνώση ο Οδυσσεύς:
«Ω Λαοδάμα, μη με σπρώχνετε σε πράγματα που με πληγώνουν,
185 γιατί σ' εμένα πιο πολύ βαραίνουν πάθη απ' ό,τι οι άθλοι,
τόσα που τράβηξα στο παρελθόν, τόσα που υπέφερα·
187-8 και τώρα κάθομαι στην αγορά μπροστά σας, / με τον καημό του νόστου μου,
τον βασιλιά ικετεύοντας και τον λαό σας.»
190 Τότε πετάχτηκε ο Ευρύαλος, προκλητικός κι εριστικός:
«Όχι, δεν είσαι, ξένε, ένας που ξέρει από αγώνες,
όποιους και όσους συνηθίζει ο άλλος κόσμος.
Μάλλον μου φαίνεσαι κάποιος που τριγυρίζει
με το πολύκωπο καράβι του, σε ναυτεμπόρους αρχηγός,
195 κι άλλο δεν σκέφτεται απ' το φορτιό και την πραμάτεια,
ό,τι κερδίσει αρπάζοντας – πάντως αθλητικός δεν μοιάζεις.»
Λοξά τον κάρφωσε και μίλησε με τη δική του γνώση ο Οδυσσεύς:
«Ξένε, δεν μας τα λες καλά· φαίνεσαι με το παραπάνω ξιπασμένος. [...]
209 [...] την ομορφιά σου ούτε θεός δεν θα μπορούσε
210 να την κάνει ανώτερη, ο νους σου ωστόσο είναι λίγος και λειψός.
Κι αν έτσι σου μιλώ, εσύ με ερέθισες με τ' άκοσμά σου λόγια,
βαθιά κεντώντας την ψυχή μου. Σε βεβαιώνω πως εγώ
213-4 δεν είμαι άμοιρος, [...] / σ' αγώνες και αγωνίσματα·
215 άλλοτε ήμουνα, νομίζω, από τους πρώτους, όσο με στήριζαν
νιάτα κι αυτά τα χέρια. Τώρα βαρύνομαι με συμφορές και πάθη [...].

5. Άλτης. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Ν. Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο)

Μεθοδεύεται η συμμετοχή του Οδυσσέα στους αγώνες

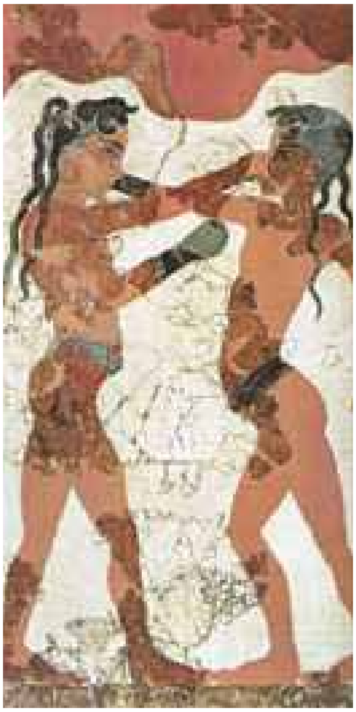

6. Μικροί πυγμάχοι. Τοιχογραφία από το Ακρωτήρι της Θήρας – 16ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Και μολοντούτο, με τα τόσα πάθη, θα δοκιμάσω τα αγωνίσματά σας,
γιατί ο λόγος σου δάγκωσε την ψυχή μου, ξάναψες το φιλότιμό μου.»
Είπε κι ευθύς, έτσι ντυμένος με τη χλαίνη του, πήδηξε πάνω
κι έπιασε πέτρινο δίσκο — τον πιο μεγάλο και παχύ,
κατά πολύ βαρύτερο από κείνον που οι Φαίακες συνήθιζαν
να ρίχνουν μεταξύ τους.
Πρώτα τον στριφογύρισε, κι όταν τον εξαπέλυσε το στιβαρό του χέρι,
βούιξε η πέτρα· σκύβουν στο χώμα οι Φαίακες,
αυτοί που το μακρύ κουπί αγαπούν και καμαρώνουν για τα πλοία τους,
μήπως τους πάρει η ριπή του δίσκου, που φεύγοντας
από το χέρι του, πετούσε τώρα μ' απίστευτη ταχύτητα,
πέρα απ' τα σήματα των άλλων.
Τότε κι η Αθηνά, μ' όψη θνητού, το τέρμα σημαδεύοντας,
από μακριά τού φώναξε, να την ακούσουν:
«Κι ένας τυφλός ακόμη, ξένε, θα ξεχώριζε το σήμα σου
ψάχνοντας με τα χέρια του· γιατί δεν είναι το δικό σου τέρμα
μες στα πολλά των άλλων, εβγήκε πρώτο με μεγάλη διαφορά.
Θάρρος λοιπόν, που πέτυχες καλά σ' αυτό το αγώνισμα·
άλλος από τους Φαίακες δεν θα σε φτάσει [...].»
Έτσι του μίλησε, κι ευφράνθηκε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
όλος χαρά που βρήκε σύντροφο στον αγώνα του καλό.
Τότε με θάρρος κι ανακούφιση στράφηκε προς τους Φαίακες:
«Κοπιάστε, παλικάρια μου, να φτάσετε τον δίσκο μου·
σε λίγο ρίχνω κι άλλον, τόσο μακριά ή και μακρύτερα.
Αν κάποιος θαρραλέος θέλει, που να το λέει κι η καρδιά του,
ας παραβγεί μαζί μου σε οτιδήποτε [...].
Δεν θ' αρνηθώ, και προκαλώ τους Φαίακες όλους, μόνο
τον Λαοδάμαντα εξαιρώ, τον ξένο που με φιλοξένησε· [...].
Ξέρω καλά πώς το καλοξυσμένο τόξο να χειρίζομαι,
και πρώτος θα μπορούσα να πετύχω με το βέλος τον αντίπαλό μου [...].
Ρίχνω και δόρυ, πιο μακριά από όσο οι άλλοι τη σαΐτα τους·
φοβάμαι μόνο για τα πόδια μου, και κάποιος από σας τους Φαίακες
ίσως μπορούσε να μ' αφήσει πίσω. Γιατί με τσάκισε, με δάμασε
άσχημα το κύμα, μέρες δεν είχα να πιαστώ καν σ' ένα ξύλο
καραβιού· έτσι μου λύθηκαν τα γόνατα.»
Τελειώνοντας, έμειναν όλοι τους αμίλητοι και βυθισμένοι στη σιωπή,
ώσπου ο Αλκίνοος πήρε τον λόγο να μιλήσει:
«Ξένε, όσα αγορεύεις και μας είπες δεν είναι αχάριστα ασφαλώς.
Θέλησες ν' αποδείξεις και τη δική ζσου αρετή που συντροφεύει
τη ζωή σου· από θυμό, που αυτός ο νιος
μπροστά στους άλλους βγήκε να σε προσβάλει αστόχαστα,

ἀλλὰ καὶ ὧς κακὰ πολλὰ παθών,
πειρήσομ᾽ ἀέθλων <184>/219

wO Οδυσσέας διακρίνεται στη δισκοβολία και προκαλεί τους Φαίακες

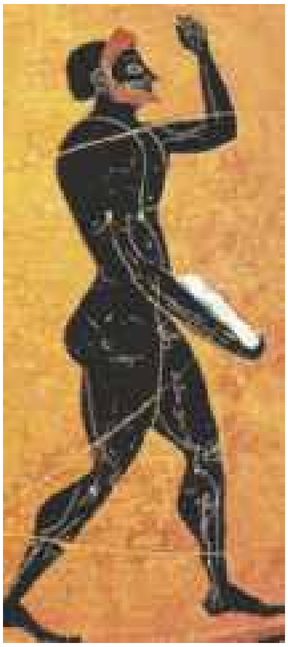

7. Δισκοβόλος με λίθινο δίσκο. Αγγειογραφία του 6ου αι. π.Χ. – διασκευή. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

8. Χορός ανδρών με τον κιθαρωδό στο κέντρο. Αγγειογραφία του 8ου αι. π.Χ. (Τυβίγγη, Πανεπιστημιακή Συλλογή)

wO Αλκίνοος δικαιολογεί τον Οδυσσέα και προτείνει χορό

δείχνοντας περιφρόνηση στην αρετή σου [...].
285 Πρόσεξε όμως τώρα και τον δικό μου λόγο [...].
291 Δεν είμαστε λοιπόν ακατανίκητοι πυγμάχοι μήτε και παλαιστές,
αλλά στο τρέξιμο πετούν τα πόδια μας, και δεν θα βρεις
καλύτερόν μας στα καράβια.
Απόλαυση δική μας και παντοτινή· το πλούσιο γεύμα,
295 η κιθάρα κι οι χοροί, ρούχα πολύτιμα, που να τ' αλλάζουμε
όταν πρέπει, λουτρά θερμά, και το κρεβάτι.
Τώρα λοιπόν εμπρός, οι άριστοί μας χορευτές στήσετε, Φαίακες,
χορό, για να μπορεί κι ο ξένος να διηγάται,
όταν γυρίσει πίσω στην πατρίδα του, πόσο τους άλλους υπερβάλλουμε
300 στο αρμένισμα, τον δρόμο, στον χορό και το τραγούδι.
Κάποιος ας πάει να φέρει και τη γλυκόφωνη κιθάρα
στον Δημόδοκο· κάπου θα βρίσκεται μες στο παλάτι.» [...]

[Ετοιμάζεται ο χώρος και «ωραία αγόρια [...] αμέσως άρχισαν [...] τον θείο χορό», ενώ ο Δημόδοκος με την κιθάρα του τραγουδούσε γι' αυτούς «ένα ωραίο τραγούδι [...] για την αγάπη του Άρη με την καλλιστέφανη Αφροδίτη».]

Κι όπως τραγούδαγε ο φημισμένος αοιδός τούτο το ποίημα,
435 ο Οδυσσέας ακούγοντας γέμιζε αγαλλίαση· όπως
436-37 κι οι άλλοι Φαίακες, θαλασσινοί περίφημοι / με τα μακριά κουπιά τους.
Τότε ο Αλκίνοος παράγγειλε, ο Άλιος κι ο Λαοδάμας
439-40 μόνοι τους να χορέψουν, / αφού οι δυο τους στον χορό ήσαν ασυναγώνιστοι.
Πήραν λοιπόν στα χέρια τους μια σφαίρα ωραία, πορφυρή [...]·
443 όσο την έριχνε ψηλά στα σκούρα νέφη ο ένας,
λυγίζοντας συγχρόνως το κορμί του προς τα πίσω, ο άλλος,
445 υψωμένος στον αέρα, την έπιανε με μαεστρία και χάρη,
προτού τα πόδια του πατήσουνε το χώμα.
Κι όταν δοκίμασαν την τέχνη τους στη σφαίρα,
448-49 πετώντας την ψηλά και κατακόρυφα, άρχισαν τότε / οι δυο τους τον χορό,
450 τη γη πατώντας που μας τρέφει τους ανθρώπους,
αντικριστά και συναλλάσσοντας απανωτά λυγίσματα·
ενώ στο πλάι οι άλλοι, παλικαράκια ακόμη,
μέσα στον ίδιο κυκλικό χορό στημένα, φώναζαν
454-55 και χτυπούσαν παλαμάκια. Κι αντιλαλούσε ο τόπος / απ' το μεγάλο βουνό.
Γύρισε τότε στον Αλκίνοο ο θείος Οδυσσέας μιλώντας:
«Αλκίνοε κραταιέ, περίβλεπτε σ' όλη τη χώρα,
καυχήθηκες πως είναι οι χορευτές σας άριστοι,
459-60 κι έχουμε τώρα την απόδειξη· τους βλέπω μπρός μου / και με πιάνει θάμβος.»
Τον άκουσε κι ευφράνθηκε του Αλκινόου η γενναία ψυχή [...].

[Και πρότεινε να του προσφέρουν όλοι οι άρχοντες δώρα, να συμφιλιωθεί δε μαζί του ο Ευρύαλος· – για τη συνέχεια βλ. την τελευταία παράγραφο στην περίληψη της ραψ. *θ*, σελ. 79.]

9. *Ο δισκοβόλος*. Έργο του Κ. Δημητριάδη, 1881-1943. (Αθήνα, κήπος Ζαππείου)

10. Χορευτές με μπάλα. Αγγειογραφία του 6ου αι. π.Χ. – αντίγραφο. (Μόσχα, Μουσείο Καλών Τεχνών-Πούσκιν)

Ο Οδυσσέας εκφράζει θαυμασμό για τους χορευτές

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Στο διπλανό ποίημα ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος (1909-1990) σχολιάζει την προσβολή του Ευρύαλου σε σχέση με την επιτυχία του Οδυσσέα στον δίσκο (στ. 190-235).

▸▸ Να συζητήσετε στην τάξη την οπτική γωνία* του ποιητή.

«Κλιμάκωση»

Τ' άπρεπα λόγια του Ευρυάλου, αδίκως εξοργίσανε τον Οδυσσέα·
άπρεπα τα 'θελε και τα 'πε. Έμπορας, λέει,
που νοιάζεται για τις πραμάτειες μόνο και για τ' άνομα κέρδη,
κι όχι για ευγενικά αγωνίσματα. Έτσι τα 'πε, και πέτυχε
κι αυτός και ο άλλος, όταν σήκωσε τον μέγα δίσκο
και τον σφενδόνισε πιο πάνω απ' όλα τα σημάδια, μ' ένα βούισμα τέτοιο
που σκύψαν οι μακρύκουποι Φαίακες (χωρίς να υπολογίσουμε
που, αόρατη, η Θεά χάραξε το σημάδι κάμποσο πιο πέρα). Ωστόσο πόσες άλλες
απρέπειες, δίχως τις ευγενικές προθέσεις του Ευρυάλου,
σκέτες απρέπειες, δίχως να ξυπνήσουνε τη δύναμή μας. Κι είναι να λυπάσαι
γι' αυτή την κοιμισμένη ορμή κι όχι για τις απρέπειες διόλου.
Και το χειρότερο, που μόνο για αυτές λυπάσαι.

(Γιάννης Ρίτσος, *Μαρτυρίες* Β΄, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1966)

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Για ποιο λόγο διοργανώθηκαν οι αγώνες των Φαιάκων, σε ποια αθλήματα αγωνίστηκαν και ποια χαρακτηριστικά παρουσιάζουν οι αγώνες τους; (Απαντήστε με βάση τους στ. 124-159.)
2. Πώς επέδρασε στον Οδυσσέα το πρώτο τραγούδι του Δημόδοκου (102-113, βλ. και το σχόλιο 3) και η επιτυχία του στη δισκοβολία (221-275);
3. Προσέξτε όσα λέει ο Αλκίνοος στους στίχους 125-126 και 291-293: Ποια διαφορά διαφαίνεται ανάμεσά τους και πώς εξηγείται;
4. Πώς εκτονώθηκε η ένταση που είχε δημιουργηθεί στους αγώνες από την πρόκληση του Ευρύαλου;
5. Ζωγραφίστε μια εικόνα του Οδυσσέα από αυτή την ενότητα.
6. **Διαθεματική δραστηριότητα:** Παίρνοντας αφορμή από τη δήλωση του Λαοδάμαντα ότι «στον κόσμο δεν υπάρχει δόξα μεγαλύτερη» από τη διάκριση σε αγώνες (*θ* 178-179), μπορείτε, χωρισμένοι σε ομάδες, να μελετήσετε διαχρονικά τη διοργάνωση αθλητικών αγώνων, με υποθέματα: α. πανελλήνιοι αγώνες και νεότερες ολυμπιάδες· β. ο λόγος, ο χώρος και ο χρόνος της διοργάνωσης· γ. τα κίνητρα των αθλητών και τα προβλήματα του πρωταθλητισμού· δ. τα αγωνίσματα και τα έπαθλα, η θέση των νικητών στην κοινωνία· ε. εικαστικές αποτυπώσεις κτλ.
   [Χρήσιμα στοιχεία σχετικά τόσο με τους πανελλήνιους αγώνες στην αρχαία Ελλάδα όσο και με τις σύγχρονες ολυμπιάδες μπορείτε να αντλήσετε και από άλλα βιβλία της Α΄ Γυμνασίου, όπως από τα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* (σσ. 148 κ.ε.), τη *Νεοελληνική Γλώσσα* (σσ. 123-136), την *Αρχαία Ιστορία* (σσ. 54-56), τη Φυσική Αγωγή (σσ. 8-20), αλλά και από εξωσχολικά βιβλία και το διαδίκτυο.]

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Αναδιηγηθείτε με λίγα λόγια πώς «μεθοδεύτηκε» η συμμετοχή του Οδυσσέα στους αγώνες, τι πέτυχε ο ήρωας και για ποιες επιδόσεις του καυχήθηκε (με βάση τους στίχους 176-276).

11. Άλτρια (από σύγχρονους Ολυμπιακούς αγώνες).

12. Δρομείς (από τους Ολυμπιακούς αγώνες του 1980).

13. Ελληνορωμαϊκή πάλη (από το παγκόσμιο πρωτάθλημα του 1998).

13η ΕΝΟΤΗΤΑ: *ϑ* 550-688/<454-571>, *ι* 1-41/<1-38>

1. Γυάλινο αρωματοδοχείο του 5ου/4ου αι. π.Χ. (Άβδηρα, Αρχαιολογικό Μουσείο)

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Αποχαιρετιστήρια συνάντηση Οδυσσέα-Ναυσικάς
- Το τραγούδι για τον Δούρειο Ίππο
- Θρήνος του Οδυσσέα και αυτοπαρουσίαση

Αποχαιρετισμός Ναυσικάς-Οδυσσέα

θαύμαζεν δ' Ὀδυσῆα ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶσα <459>/555-6

θ 550 Κι αφού τον έλουσαν οι δούλες και τον άλειψαν με λάδι,[1]
του φόρεσαν ωραία χλαμύδα και χιτώνα. Κι έτσι λαμπρός
βγήκε από το λουτρό και προχωρούσε προς τους άλλους
που έπιναν κρασί. Τότε κι η Ναυσικά, με τα θεόσταλτά της κάλλη,
στάθηκε πλάι στον παραστάτη[2] της καλοδεμένης στέγης
555 *κι έμεινε εκεί να τον θαυμάζει, το βλέμμα προσηλώνοντας*
στον Οδυσσέα. Ύστερα μίλησε, κι όπως τον προσφωνούσε,
τα λόγια της πετούσαν σαν πουλιά:
«Χαίρε, ω ξένε. Όταν μια μέρα φτάσεις στην πατρίδα σου,
να με θυμάσαι· γιατί σ' εμένα πρώτη οφείλεις τη ζωή σου.»[3]
560 Ευθύς της αποκρίθηκε με την πολύτροπή του γνώση ο Οδυσσεύς:
«Ω Ναυσικά, κόρη του μεγαλόκαρδου Αλκινόου!
Άμποτε ο Δίας να ενδώσει,[4] κεραυνοβόλος σύζυγος της Ήρας,
κι εγώ να φτάσω στην πατρίδα, να δω του νόστου μου τη μέρα·
τότε, το υπόσχομαι, σ' εσένα, σαν θεά, εκεί τις προσευχές μου
565 θα αναπέμπω, μέχρι το τέλος της ζωής μου,
γιατί σ' εσένα, κόρη μου, χρωστώ που ακόμη ζω.»
Μιλώντας, κάθισε σε θρόνο, στο πλάι του βασιλιά Αλκινόου,
κι ήταν η ώρα που το κρέας μοίραζαν και συγκερνούσαν το κρασί.
Τότε φτάνει κι ο κήρυκας φέρνοντας μέσα τον Δημόδοκο,[5]
570 τον αοιδό που ο κόσμος αγαπούσε και τιμούσε· [...]
573 Κι αμέσως τον κήρυκα προσφώνησε πολύγνωμος ο Οδυσσεύς,
574-75 κόβοντας απ' την πλάτη ένα κομμάτι [...] / από ένα χοίρο μ' άσπρα δόντια [...]:
576 «Ορίστε, κήρυκα, πρόσφερε τούτο το κρέας στον Δημόδοκο,
να το γευτεί· θέλω να δείξω την εκτίμησή μου,
κι ας με βαραίνει η τόση θλίψη.
579-80 Γιατί πάνω στη γη όλοι οι θνητοί οφείλουν σέβας και τιμή / στους αοιδούς [...].»
584 Τότε κι οι άλλοι απλώνουν στο έτοιμο φαγητό τα χέρια τους,
585 κι όταν ο πόθος τους κορέστηκε με το φαΐ, με το πιοτό,
γύρισε στον Δημόδοκο με την πολύτροπή του γνώση
ο Οδυσσεύς και τον προσφώνησε:

. Ναυσικά. Έργο του Βρετανού ζωγράφου Fr. Lord Leighton (1830-1896).

Ο Οδυσσέας τιμά τον Δημόδοκο και «παραγγέλλει» τον Δούρειο Ίππο

1 (στ. 550) **τον άλειψαν με λάδι:** ήταν συνήθειά τους η επάλειψη με (αρωματικό) λάδι μετά το λουτρό.

2 (στ. 554) **στάθηκε πλάι στον παραστάτη:** Παραστάτες λέγονται τα πλαϊνά ξύλα της θύρας (τα κουφώματα)· εδώ όμως παραστάτης φαίνεται πως είναι ένας από τους στύλους που στήριζαν τη στέγη.

3 (στ. 553-9) **Τότε** [...] **ζωή σου:** Ο ρόλος της Ναυσικάς τελειώνει εδώ: θαυμάζει μόνο τον φρεσκολουσμένο ήρωα (όπως και στη ραψωδία ζ) και του απευθύνει έναν απλό —αλλά αποκαλυπτικό των αισθημάτων της— χαιρετισμό, που βρήκε ανταπόκριση (561-566).

4 (στ. 562) **Άμποτε ο Δίας να ενδώσει:** μακάρι να επιτρέψει ο Δίας.

5 (στ. 569) **φέρνοντας μέσα τον Δημόδοκο:** τον Δημόδοκο συνόδευε ο κήρυκας, γιατί ήταν τυφλός (όπως δείχνει ο στ. *θ* <64>).

«Δημόδοκε, εσένα ξεχωρίζω από όλους τους θνητούς στον έπαινό μου·
σε δίδαξε ασφαλώς η Μούσα, η κόρη του Διός, ή κι ο Απόλλων,
έτσι που τραγουδάς με τάξη εξαίρετη των Αχαιών τη μοίρα,
τι έπραξαν οι Αχαιοί, τι έπαθαν, τι έχουν υποφέρει·
σάμπως να βρέθηκες παρών ο ίδιος ή σου τα είπε κάποιος που τα είδε.
Μα τώρα λέω άλλαξε σκοπό, ιστόρησέ μας για τον δούρειο ίππο,
το πώς τον έφτιαξε με τέχνη ο Επειός,[6] και η Αθηνά μαζί του·
το πώς τον δόλο αυτόν τον έφερε επάνω στην ακρόπολη
ο θείος Οδυσσεύς, κλείνοντας μέσα του πλήθος ανδρών —
αυτούς που ερήμωσαν το Ίλιο.
Ανίσως κατορθώσεις με τη σωστή σειρά κι αυτά ν' ανιστορήσεις,
τότε κι εγώ θα ομολογήσω σ' όλους τους ανθρώπους ότι
ένας θεός καλόγνωμος σου χάρισε το θείο τραγούδι.»
Έτσι του μίλησε, κι αυτός θεόπνευστος φανέρωσε
του τραγουδιού του την αρχή. Απ' το σημείο κινώντας, όταν
οι άλλοι, ανεβαίνοντας στα πλοία με τη γερή κουβέρτα,
πήραν να φεύγουν, βάζοντας στις σκηνές φωτιά.
Ενώ οι υπόλοιποι, γύρω στον περιβόητο Οδυσσέα,
στην αγορά των Τρώων βρέθηκαν, κρυμμένοι στην κοιλιά του αλόγου,
που μόνοι τους οι Τρώες το 'φεραν στην ακρόπολή τους.
Ο δούρειος ίππος ήταν εκεί στημένος, κι εκείνοι, τριγύρω
καθισμένοι, αγόρευαν πολλά κι ανόητα. Τότε μοιράστηκε
στα τρία η γνώμη τους:
ή να κεντήσουν το κούφιο ξύλο με τον άσπλαχνο χαλκό τους·[7]
ή να τον σύρουν στην κορφή, να γκρεμιστεί πάνω στους βράχους·
ή άθικτο να τον αφήσουν, για τους θεούς εξιλαστήριο[8]
αφιέρωμα. Κι έμελλε να συντελεστεί η τρίτη γνώμη·
γιατί ήταν το γραφτό της μοίρας τους να αφανιστούν, αν τον προστάτευε
η πόλη αυτόν τον μέγα δούρειο ίππο, όπου
ήσαν κρυμμένοι οι άριστοι των Αχαιών, στους Τρώες απειλώντας
θάνατο και φόνο.
Και τραγουδούσε πώς των Αχαιών τα παλικάρια πάτησαν
το κάστρο, όταν ξεχύθηκαν από τον δούρειο ίππο [...].
Και τραγουδούσε πώς σκορπίστηκαν, ένας εδώ άλλος αλλού,
ρημάζοντας την πάνω πόλη· ο Οδυσσέας όμως, σαν τον Άρη,
με τον ισόθεο μαζί Μενέλαο, πώς τράβηξαν ορμώντας
στο παλάτι του Δηιφόβου·[9] κι εκεί, διηγήθηκε, το πώς εκείνος

3. Στον αοιδό προσφέρονται δώρα. Αγγειογραφία του 8ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

ὅν ποτ᾽ ἐς ἀκρόπολιν δόλον ἤγαγε
δῖος Ὀδυσσεὺς <494>/595-6

4. Ο Δούρειος Ίππος. Στόμιο πήλινου αμφορέα του 650 π.Χ. (Μύκονος, Αρχαιολογικό Μουσείο)

5. Επειός και Αθηνά. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. – διασκευή. (Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων)

6 (στ. 594) **το πώς τον έφτιαξε με τέχνη ο Επειός:** Ο Επειός είναι ο μυθικός κατασκευαστής του δούρειου/ξύλινου ίππου (*δούρειος* < *δόρυ:* κορμός δέντρου, ξύλο)· η επιτυχία όμως του εγχειρήματος αυτού αποδίδεται στον Οδυσσέα (βλ. τους στ. 595-6, εδώ, και *δ* 296-315, στη σελ. 48). Ο Οδυσσέας, λοιπόν, επιθυμεί να ακούσει τραγουδημένο το σπουδαιότερο κατόρθωμά του.

7 (στ. 611) **να κεντήσουν το κούφιο ξύλο με τον άσπλαχνο χαλκό τους:** να τρυπήσουν το κούφιο ξύλινο άλογο με τα (άσπλαχνα) χάλκινα όπλα τους.

8 (στ. 613-4) **για τους θεούς εξιλαστήριο αφιέρωμα:** αφιέρωμα για εξιλέωση/εξευμενισμό των θεών.

9 (στ. 625) **στο παλάτι του Δηιφόβου:** Πήγαν εκεί, προφανώς για να πάρουν την Ελένη αφού, σύμφωνα με τον μύθο, ο Δηίφοβος, γιος του Πριάμου και αυτός, πήρε γυναίκα του την ωραία Ελένη μετά τον θάνατο του Πάρη.

τόλμησε πόλεμο ανελέητο, και τέλος νίκησε
με τη βοήθεια της αντρειωμένης Αθηνάς.
 Αυτά τραγούδαγε ο φημισμένος αοιδός· ωστόσο ο Οδυσσέας
έλιωνε, το δάκρυ του έτρεχε ασταμάτητο μουσκεύοντας τα μάγουλά του.
Πώς μια γυναίκα μοιρολογεί τον άντρα της πεσμένη πάνω του,
που εκεί, μπροστά στην πόλη του και στον λαό του, πέφτει
για την πατρίδα πολεμώντας και τα τέκνα του, να τα γλιτώσει
από τη μαύρη μέρα·
κι εκείνη, όπως τον βλέπει τώρα να σπαρταρά και να τελειώνει,
γύρω του σωριασμένη, σπαράζει από το κλάμα· ενώ οι εχθροί
με τα κοντάρια τους πισωχτυπούν αλύπητα στην πλάτη και στους ώμους,
τη σέρνουν να την πάρουν σκλάβα τους, για να βουλιάξει
στης δυστυχίας τον πόνο.
Πώς το πικρότατό της πάθος μαραίνει πρόσωπο και παρειές,
έτσι κι ο Οδυσσέας θρηνώντας έχυνε τότε το πικρό του δάκρυ.
Οι άλλοι καν δεν πρόσεξαν που πνίγονταν στο δάκρυ ο ξένος,
 μόνο ο Αλκίνοος το αισθάνθηκε [...].
 [Και ζήτησε από τον αοιδό να σταματήσει το τραγούδι και από τον Οδυσσέα να αποκαλυφθεί:]
662 «[...] / Πες πρώτα το όνομά σου [...].
669 Κι ακόμη, φανέρωσε τη χώρα σου, λαό και πόλη,
για να σε ταξιδέψουν προς τα εκεί τα πλοία, με τους δικούς τους
λογισμούς.[10] Γιατί σ' εμάς τους Φαίακες οι καπετάνιοι περισσεύουν,
δεν μας χρειάζονται καν τα πηδάλια, όπως συμβαίνει με των άλλων
τα καράβια. Μόνα τους τα πλεούμενά μας ξέρουν τι λογαριάζουν
και τι σκέφτονται οι άνθρωποι που ταξιδεύουν· γνωρίζουν
πόλεις και χωράφια καρπερά· κι έτσι, ταχύτατα περνούν
το άγριο κύμα της θαλάσσης μες στην ομίχλη,
σκεπασμένα με νεφέλη.
Κι ούτε ποτέ κινδύνεψαν να πάθουν κάποια βλάβη ή να βουλιάξουν.
Μόνο που μια φορά άκουσα τον πατέρα μου Ναυσίθοο να λέει —
αυτός μας είπε πως ο Ποσειδών μπορεί και να εξοργιστεί,
που εμείς όλους τούς ταξιδεύουμε με δίχως βλάβη·
πρόσθεσε μάλιστα πως κάποια μέρα το καλοτάξιδο καράβι, καθώς
εκείνο θα γυρνά από ταξίδι γυρισμού, θα το συντρίψει ο θεός
καταμεσής στο μαύρο πέλαγο, και πως την πόλη
θα σκεπάσει μέγα βουνό.
Τέτοια μιλούσε ο γέροντας· όμως αυτά είναι στο χέρι του θεού
 να τα εκτελέσει ή να τ' αφήσει ατέλεστα, όπως
 το κρίνει εκείνος και το προτιμήσει. [...]»
 [Ζήτησε ακόμη από τον Οδυσσέα να μιλήσει για τις χώρες
 και τους ανθρώπους που γνώρισε και γιατί κλαίει.]

6. Ο Δούρειος Ίππος με τους Τρώες να πανηγυρίζουν «τη λήξη του πολέμου». (Από την ταινία *Τροία* του Βόλφγκανγκ Πίτερσεν, 2004)

7. Ο Οδυσσέας θρηνεί ακούγοντας το τραγούδι (κάρτα).

8. Σκηνή συμποσίου. Θραύσμα αγγείου από το Καβείριο της Θήβας – 4ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

10 (στ. 670-1) **να σε ταξιδέψουν [...] τα πλοία, με τους δικούς τους λογισμούς:** Τα πλοία των Φαιάκων παρουσιάζονται αυτοματοποιημένα, όπως αυτόματα κινούνται και άλλα αντικείμενα σε παραμύθια όλων των λαών.

Η απάντηση του Οδυσσέα

Γυρνώντας τότε του αποκρίθηκε ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Ευγενικέ μου Αλκίνοε, που ξεχωρίζεις πρώτος στον λαό σου,
ωραίο πράγματι ν' ακούς έναν καλό αοιδό,
όπως αυτός εδώ, με θεία θα 'λεγες φωνή.
Κι ομολογώ, απόλαυση άλλη δεν υπάρχει πιο χαριτωμένη,
απ' όταν σμίγει ο κόσμος όλος σ' ευφροσύνη: στην αίθουσα
οι καλεσμένοι, καθισμένοι στη σειρά, ακούν τον αοιδό
προσηλωμένοι, και τα τραπέζια εκεί μπροστά γεμάτα
ψωμί και κρέας· ο οινοχόος να τραβά απ' τον κρατήρα
το κρασί και να περνά, να το κερνά στις κούπες.
Βαθιά το αισθάνομαι πως είναι αυτό ό,τι πιο ωραίο υπάρχει.[11]
Εσένα όμως η ψυχή σου ορμήθηκε να μάθεις τις βαριές μου
συμφορές, για να με κάνεις πιο πολύ να οδύρομαι και να στενάζω. [...]
Είμαι λοιπόν ο Οδυσσεύς, γιος του Λαέρτη, όλοι καλά με ξέρουν
για τους δόλους μου, η φήμη μου έχει φτάσει ψηλά στον ουρανό.
Πατρίδα μου η Ιθάκη, που τη γνωρίζεις εύκολα· στη μέση της
υψώνεται βουνό, το Νήριτο περήφανο, ο άνεμος κλονίζει
τα φυλλώματά του. Τριγύρω κατοικούνται κι άλλα
πολλά νησιά, πολύ κοντά το ένα στο άλλο [...].
Τραχιά, κι όμως καλή [η Ιθάκη], τρέφει τα παλικάρια της λαμπρά —
εγώ δεν ξέρω να 'χω δει κάτι γλυκύτερο απ' τη γη της.
Αλλά με κράτησε μακριά η Καλυψώ στις θολωτές σπηλιές της,
θεά δαιμονική, από τον πόθο ταίρι της να με κάνει· [...].
Κι όμως δεν μπόρεσε το φρόνημά μου να λυγίσει μες στα στήθη·
τίποτε άλλο πιο γλυκό από πατρίδα και γονιούς,
έστω κι αν κάποιος κατοικεί σε τόσο πλούσιο σπίτι
αλλά σε τόπο ξένο, απόμακρο, απ' τους δικούς του χωρισμένος.
Ήλθε ο καιρός ωστόσο τον πολυδάκρυτο μου νόστο να ιστορήσω,
όπως ο Ζεύς τον όρισε, όταν ξεκίνησα να φύγω από την Τροία.

9. Οινοχόη με δίχρωμη διακόσμηση του 7ου αι. π.Χ. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

εἴμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν /
ἀνθρώποισι μέλω, καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει. /
ναιετάω δ' Ἰθάκην εὐδείελον·
<19-21>/20-22

οὐδὲν γλύκιον ἧς πατρίδος οὐδὲ τοκήων <34>/37

10. Πλοίο. Τοιχογραφία από το Ακρωτήρι της Θήρας – 1550-1500 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

11 (στ. 3-11) **ωραίο [...] υπάρχει:** Υπογραμμίζεται εδώ ο αντιπολεμικός χαρακτήρας της *Οδύσσειας:* επιδοκιμάζεται η απολαυστική ειρηνική ζωή των Φαιάκων, που ο πολύπαθος Οδυσσέας θεωρεί «ό,τι πιο ωραίο υπάρχει».

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

«Ο φιλόπατρις» του Ανδρ. Κάλβου (1792-1869)

Ω φιλτάτη πατρίς,
ω θαυμασία νήσος,
Ζάκυνθε· συ μου έδωκας
την πνοήν, και του Απόλλωνος
τα χρυσά δώρα! [...]

Ποτέ δεν σε ελησμόνησα,
ποτέ· — Και η τύχη μ' έρριψε
μακρά από σε· με είδε
το πέμπτον του αιώνος
εις ξένα έθνη. [...]

Χαίρε Αυσονία[12], χαίρε
και συ Αλβιών[13], χαιρέτωσαν
τα ένδοξα Παρίσια·
ωραία και μόνη η Ζάκυνθος
με κυριεύει. [...]

Μοσχοβολάει το κλίμα σου,
ω φιλτάτη πατρίς μου,
και πλουτίζει το πέλαγος
από την μυρωδίαν
των χρυσών κίτρων. [...]

Ας μη μου δώση η μοίρα μου
εις ξένην γην τον τάφον·
είναι γλυκύς ο θάνατος
μόνον όταν κοιμώμεθα
εις την πατρίδα.

(Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
Β΄ Λυκείου, ΟΕΔΒ, 1989)

▶▶ Παραλληλίστε την αγάπη του Οδυσσέα για την Ιθάκη (ι 22-39) με την αγάπη του Κάλβου για τη Ζάκυνθο, όπως φαίνεται στα παραπάνω αποσπάσματα. (Λάβετε υπόψη σας ότι ο Κάλβος έζησε πολλά χρόνια ξενιτεμένος σε χώρες ευρωπαϊκές.)

11. Ιθάκη (αεροφωτογραφία).

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Σχολιάστε την αποχαιρετιστήρια συνάντηση Ναυσικάς-Οδυσσέα (θ 553-566) με όποιον τρόπο επιθυμείτε (δηλαδή με λόγο ποιητικό, με δραματοποίηση, με ζωγραφική κτλ. – δείτε και το σχόλιο 3).
2. Μπροστά στον Δούρειο Ίππο η γνώμη των Τρώων μοιράστηκε στα τρία (βλ. τους στ. θ 611-614). Με ποια επιχειρήματα θα μπορούσε η κάθε πλευρά να υποστηρίξει την άποψή της;
3. Αναλύστε την παρομοίωση των στίχων θ 630-640.
4. Στους στίχους ι 5-11 ο Οδυσσέας παραδέχεται πως ένα καλό συμπόσιο, πλαισιωμένο με τραγούδι, είναι ό,τι πιο ωραίο υπάρχει. Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί αυτή η προτίμησή του; (βλ. και το σχόλιο 11).
5. Επαληθεύει ο Δημόδοκος όσα λέγονται στο 4ο θέμα της Εισαγωγής του βιβλίου σας, σελ. 10, για τους αοιδούς;
6. Συζητήστε στην τάξη τις αναλογίες που διαφαίνονται ανάμεσα στον αοιδό Δημόδοκο και σε φημισμένους σύγχρονους τραγουδιστές: η θέση και ο ρόλος τους στην κοινωνία όπου ζουν, η απήχηση των τραγουδιών τους στον κόσμο, η σχέση τους με τους ακροατές κτλ.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στη ραψωδία θ προετοιμάζεται μεθοδικά η αποκάλυψη της ταυτότητας του Οδυσσέα: Συγκινείται από τα τραγούδια του Δημόδοκου, που του θύμισαν το ηρωικό παρελθόν του· διακρίνεται στη δισκοβολία και καυχιέται για τις επιδόσεις του στο τόξο και στο δόρυ· αρχίζει έτσι να ξαναβρίσκει τον εαυτό του, αλλά και να προκαλεί το ενδιαφέρον των Φαιάκων για το πρόσωπό του. Όταν λοιπόν ο Αλκίνοος του ζήτησε να πει το όνομά του, να φανερώσει την πατρίδα του και να διηγηθεί σε ποιες χώρες ταξίδεψε, ήταν έτοιμος να αποκαλύψει την ταυτότητά του και να εξιστορήσει τις περιπέτειές του.

12 Αυσονία = Ιταλία
13 Αλβιών = Αγγλία

14η ΕΝΟΤΗΤΑ: ι 42/<39> κ.ε. (περίληψη) – ι 240-512/<216-461> (ανάλυση)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Οι τρεις πρώτες περιπέτειες του Οδυσσέα
- Αναμέτρηση του πολυμήχανου με τον Κύκλωπα
- Οι σχέσεις του Οδυσσέα με τους συντρόφους του

Α΄.1. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας ι[1] 42/<39> κ.ε.

Ἀλκίνου Ἀπόλογοι[2]*: Τὰ περὶ Κίκονας, Λωτοφάγους καὶ Κύκλωπας* (Ο Οδυσσέας διηγείται τις περιπέτειές του στους Κίκονες, στους Λωτοφάγους και στους Κύκλωπες)

Από την Τροία ο άνεμος έφερε τα δώδεκα καράβια μου στη Θράκη. Λεηλατήσαμε[3] εκεί την πόλη Ίσμαρο των Κικόνων και διέταξα να φύγουμε αμέσως, οι *νήπιοι* όμως σύντροφοι το ᾽ριξαν στο φαγοπότι. Δεχτήκαμε τότε αντεπίθεση και υποχωρώντας χάσαμε έξι συντρόφους από κάθε καράβι. Συνεχίσαμε έτσι θλιμμένοι το ταξίδι.

Στον Μαλέα τα κύματα μας παρέσυραν μακριά, κι έπειτα από εννέα μέρες βρεθήκαμε στη χώρα των Λωτοφάγων. Έστειλα εκεί τρεις συντρόφους να εξερευνήσουν την περιοχή, αλλά εκείνοι έφαγαν «τον μελιστάλαχτο» λωτό και λησμόνησαν την πατρίδα, τους πήρα όμως μαζί μου με τη βία.

Από εκεί τα πλοία μάς έφεραν στη χώρα των πελώριων Κυκλώπων, που ζουν απομονωμένοι και ανοργάνωτοι, χωρίς νόμους· δεν καλλιεργούν τη γη, δεν έχουν καράβια· είναι βοσκοί και συλλέκτες αυτοφυών καρπών. Διάλεξα δώδεκα συντρόφους, πήρα και το ασκί με το δυνατό γλυκό κρασί του Μάρωνα και πήγα στη σπηλιά του θεόρατου Κύκλωπα Πολύφημου. Ο ίδιος απουσίαζε, και οι σύντροφοι με παρακαλούσαν να πάρουμε από κει προμήθειες και να φύγουμε, εγώ όμως, δυστυχώς, δεν τους άκουσα, γιατί ήθελα να τον γνωρίσω.

1. Ο ιερέας των Κικόνων, ο Μάρωνας, προσφέρει στον Οδυσσέα ένα ασκί με εξαιρετικό κρασί, επειδή τον σεβάστηκε και του χάρισε τη ζωή. Αγγειογραφία του 4ου αι. π.Χ. (Λίπαρι Ιταλίας, Αρχαιολογικό Μουσείο Eoliano)

Όταν μπήκε με το κοπάδι του στη σπηλιά, έκλεισε την είσοδο με πέτρα τεράστια, έκανε τις ποιμενικές δουλειές του και ρώτησε ποιοι είμαστε. Του είπα την αλήθεια και ζήτησα φιλοξενία στο όνομα του Ξένιου Δία. Εκείνος όμως μίλησε περιφρονητικά για τους θεούς, άρπαξε δύο συντρόφους και τους έφαγε. Το πρωί έφαγε άλλους δύο, και βγάζοντας το κοπάδι για βοσκή έκλεισε την έξοδο.

Ετοιμάσαμε τότε έναν πάσσαλο και το βράδυ, αφού έφαγε πάλι δύο συντρόφους, τον μέθυσα με το κρασί που είχα μαζί μου, του δήλωσα ότι ονομάζομαι *Οὖτις* / Κανένας και, όταν κοιμήθηκε, τον τυφλώσαμε. Ο Πολύφημος ζητούσε βοήθεια ουρλιάζοντας και δηλώνοντας ότι τον σκοτώνει ο Ούτις· έτσι, οι γειτονικοί του Κύκλωπες νόμισαν ότι τρελάθηκε, ενώ εγώ γελούσα ικανοποιημένος από το αποτέλεσμα της απάτης μου.

Από τη σπηλιά βγήκαμε χωρίς να μας αντιληφθεί ο τυφλωμένος γίγαντας, γιατί ψηλαφώντας τα κριάρια έψαχνε να μας βρει στις ράχες τους, εμείς όμως ήμασταν δεμένοι κάτω από τις κοιλιές τους.

Απομακρυνθήκαμε παίρνοντας μαζί μας πολλά γιδοπρόβατα και ανοιχτήκαμε στη θάλασσα. Φώναξα τότε λόγια εκδικητικά προς τον Κύκλωπα, αποκάλυψα και την ταυτότητά μου και μίλησα προσβλητικά για τον πατέρα του, τον Ποσειδώνα. Με τα στοιχεία που του έδωσα, απηύθυνε κατάρα για μένα στον πατέρα του. Έτσι, όταν πατήσαμε στεριά και πρόσφερα ευχαριστήρια θυσία στον Δία, εκείνος δεν τη δέχτηκε· σκεφτόταν μόνο πώς να εκπληρώσει την κατάρα του Πολύφημου.

2. Τύφλωση του Πολύφημου. Αγγειογραφία του 500 π.Χ. (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

1 **Η ραψωδία ι** επονομάζεται «Κυκλώπεια», επειδή το μεγαλύτερο μέρος της αναφέρεται στους **Κύκλωπες.**

2 «Ἀπόλογοι»: Οι διηγήσεις του Οδυσσέα στις ραψωδίες ι 41 - μ ονομάζονται «Ἀπόλογοι», και ειδικότερα «Ἀλκίνου» ή «Μεγάλοι Ἀπόλογοι», για να διακρίνονται τόσο από τον «Ἀρήτης Ἀπόλογον» όσο και από τον «Μικρὸν Ἀπόλογον» προς την Πηνελόπη στη ραψωδία ψ.

3 **Η λαφυραγωγία** δεν συνδυαζόταν με την τιμιότητα ή τη δικαιοσύνη· ήταν ένας τρόπος ανεφοδιασμού του στρατού και υπογράμμιζε την παλικαριά (πρβλ. την τακτική των «κλεφτών» επί Τουρκοκρατίας).

Α΄.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Οδυσσέας στη σπηλιά του Πολύφημου: *ι* 240-512/<216-461> (με ενδιάμεσες παραλείψεις)

240 «[...] / Φτάσαμε τότε με σπουδή ως τη σπηλιά, εκείνον όμως μέσα
δεν τον βρήκαμε· έβοσκε στο λιβάδι τα παχιά του πρόβατα.
Μπαίνοντας στη σπηλιά κοιτούσαμε έκθαμβοι το καθετί:
γεμάτα από τυριά πανέρια καλαμένια· στις μάντρες να στενάζουν
ερίφια κι αρνιά, με τάξη όμως μεταξύ τους χωρισμένα· [...].
248 Τότε λοιπόν οι σύντροφοι με προλαβαίνουν, παρακαλιούνται
με τα λόγια τους να πάρουμε όσα τυριά, και πίσω να γυρίσουμε· [...].
253 *Όμως εγώ δεν άκουσα, πράγμα που θα 'ταν συμφερότερο·*
ήθελα να τον δω, μήπως και μου φανεί φιλόξενος.
Αλλά δεν έμελλε, μόλις τον είδαμε, να δείξει καλοσύνη στους συντρόφους. [...]
259 Στη ράχη κουβαλούσε ασήκωτο φορτιό με ξεραμένα ξύλα,
260 χρήσιμο για το δείπνο του· κι όπως το ξεφορτώθηκε
στη μέση της σπηλιάς, ξεσήκωσε ορυμαγδό.[4]
Τρομάζοντας τότε κι εμείς, βρεθήκαμε στο βάθος της σπηλιάς·
263-4 εκείνος μπάζει τα παχιά του ζώα στο μεγάλο σπήλαιο, / όλα που θ' άρμεγε [...].
266-7 Έπειτα φράζει το άνοιγμα, ψηλά σηκώνοντας τεράστιο λίθο / και βαρύ [...].
270 Ύστερα γονατίζοντας πήρε να αρμέγει πρόβατα και γίδια που βελάζουν [...].
[Έπηξε το μισό γάλα για να γίνει τυρί και κράτησε το άλλο μισό για να πίνει.]
276 Κι όταν με τάξη και σπουδή αυτά τα έργα του αποτέλειωσε,
άναψε την πυρά, ρίχνει το μάτι του σ' εμάς, και μας ρωτά:
"Ξένοι, ποιοι να 'στε; κι από πού σας φέρνουν καταδώ οι πλωτοί σας δρόμοι;
μήπως για εμπόριο; ή όπου λάχει τριγυρνάτε,
280 καθώς το κάνουν οι ληστές στα πέλαγα, παίζοντας τη ζωή τους,
στους άλλους όμως προξενούν κακό;"[5]
Έτσι μιλώντας, η δική μας η καρδιά πήγε να σπάσει
από τον φόβο της βαριάς φωνής και της πελώριας θωριάς του.
Και μολοντούτο εγώ αποκρίθηκα, μιλώντας του μ' αυτά τα λόγια:
285 "Εμείς, από την Τροία μισεύοντας, είμαστε Αχαιοί περιπλανώμενοι,
που μας εχτύπησαν κάθε λογής ανέμοι [...].
293 Και να, η τύχη εδώ μας φέρνει, οπού ικετεύοντας προσπέφτουμε
στα γόνατά σου· ανίσως ήθελες να μας φιλοξενήσεις, κι ακόμη
295 να μας δώσεις κάποιο δώρο, όπως το ορίζει κι η τιμή στους ξένους.
Αλλά σεβάσου, όσο μεγάλη αν είναι η δύναμή σου, τους θεούς· είμαστε
ικέτες σου, κι ο Δίας εκδικείται και τους ικέτες και τους ξένους[6] [...]."
299 Έτσι του μίλησα, εκείνος όμως απαντούσε μ' άσπλαχνο φυσικό[7]:

Ο Οδυσσέας με δώδεκα συντρόφους μπαίνει στη σπηλιά και αντιμετωπίζει τον Κύκλωπα

ἀλλ' ἐγὼ οὐ πιθόμην, ἦ τ' ἂν πολὺ κέρδιον ἦεν, /
ὄφρ' αὐτόν τε ἴδοιμι, καὶ εἴ μοι ξείνια δοίη <228-9>/253-4

3. Ο Κύκλωπας μπαίνει στη σπηλιά με το κοπάδι του. (Πηγή: *Με τους ήρωες του Ομήρου*

Προσέξτε το μέγεθος του Κύκλωπα σε σχέση με τους ανθρώπους.

4 (στ. 261) **ξεσήκωσε ορυμαγδό:** έκανε δυνατό κρότο.

5 (στ. 278-81) Οι στίχοι αυτοί είναι τυπικοί· λέγονταν σε περιπτώσεις που κάποιος έφτανε σε ξένο τόπο και οι ντόπιοι τον αντιμετώπιζαν με καχυποψία, γιατί κυκλοφορούσαν πειρατές (βλ. και το σχόλιο 1 της 11ης Ενότητας, σελ. 74).

6 (στ. 297) **ο Δίας εκδικείται και τους ικέτες και τους ξένους:** Ο (Ξένιος και Ικέσιος) Δίας παίρνει εκδίκηση για λογαριασμό των ξένων και των ικετών (βλ. και το σχόλιο 4 της 11ης Ενότητας, σελ. 74).

7 (στ. 299) **μ' άσπλαχνο φυσικό:** με την έμφυτη (την εκ γενετής) ασπλαχνία του.

300 "Είσαι μωρός, άνθρωπε ξένε· φτασμένος από μέρη μακρινά, εσύ
μου παραγγέλλεις ή να φοβάμαι τους θεούς ή να αποφεύγω
την οργή τους; Μάθε λοιπόν, οι Κύκλωπες δεν νοιάζονται
τι λέει ο Δίας με την αιγίδα[8] του μήτε οι μακάριοι θεοί·
είμαστε εμείς κατά πολύ πιο δυνατοί. [...]
308 Μα τώρα πες μου· καλοχτισμένο το καράβι σου πού το κρατάς; [...]"
310 Μιλώντας έτσι γύρευε να με ψαρέψει·
εμένα όμως, που πολλά ο νους μου κόβει,
ο δόλος δεν μου ξέφυγε, γι' αυτό κι αμέσως αποκρίθηκα με δόλια λόγια:
"Α, το καράβι μου το σύντριψε ο κοσμοσείστης Ποσειδών [...]·
315 το τσάκισε πάνω σε κάβο, όπου και το παρέσυρε ο πελαγίσιος άνεμος,
μόνος εγώ, μ' αυτούς εδώ, γλίτωσα τον φριχτό χαμό."
Έτσι του μίλησα, όμως αυτός καμιάν απόκριση δεν δίνει, άσπλαχνη καρδιά·
μόνο πετάχτηκε κι απλώνει τα δυο του χέρια στους συντρόφους,
αρπάζει δυο μαζί, και καταγής, σάμπως κουτάβια, τους χτυπά. [...]
321 μετά τους διαμελίζει και με τα μέλη τους στρώνει το δείπνο του· [...].
324 Εμείς, θρηνώντας, τα χέρια μας υψώναμε στον Δία,
325 βλέποντας μπρος στα μάτια μας έργα φριχτά, ανήμποροι
και σαν παραλυμένοι.
Ώσπου ξεχείλισε ο Κύκλωπας τη φουσκωμένη του κοιλιά,
μασώντας κρέας ανθρώπινο και καταπίνοντας άμεικτο γάλα.
Τέλος, ξαπλώθηκε φαρδύς πλατύς στη μέση της σπηλιάς,
330 ανάμεσα στα πρόβατά του.
Τότε κι εγώ μελέτησα μες στη γενναία ψυχή μου
να τον σιμώσω και, τραβώντας κοφτερό σπαθί απ' τον μηρό,
333-4 να του το μπήξω εκεί στο στήθος, [...]· δεύτερη όμως σκέψη με συγκράτησε.
335 Γιατί κι εμάς φριχτός χαμός θα μας περίμενε επιτόπου·
αφού πώς θα μπορούσαμε από τις θύρες τις ψηλές, και μόνο με τα χέρια μας,
τον λίθο εκείνο τον βαρύ να τον μετακυλίσουμε [...];
339 Γι' αυτό και περιμέναμε στενάζοντας πότε θα φέξει η θεία Αυγή.
340 Κι όταν, χαράζοντας την άλλη μέρα, ρόδινη φάνηκε στον ουρανό η Αυγή,
τότε κι εκείνος άναψε πυρά κι άρμεξε τα καλά του γιδοπρόβατα [...].
343 Αποτελειώνοντας, μ' όση σπουδή μπορούσε, το έργο της ημέρας,
άρπαξε πάλι δυο συντρόφους, τους έφαγε για πρόγευμα [...].
[Και βγήκε με το κοπάδι του κλείνοντας με τον βράχο την έξοδο της σπηλιάς.]
350 [...] όμως κι εγώ απομονωμένος
βυσσοδομούσα[9] το κακό, πώς θα μπορούσα εκδίκηση να πάρω,

4. «Α, το καράβι μου το σύντριψε ο κοσμοσείστης Ποσειδών»

Ο Κύκλωπας καταβροχθίζει δύο συντρόφους

5. Σκεπτόμενος. Λεπτομέρεια από τον πίνακα του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα *Genii Loci*.

Την άλλη μέρα ο Κύκλωπας έφαγε άλλους δύο συντρόφους και βγήκε

8 (στ. 303) **ο Δίας με την αιγίδα/Æåὺò áἰãßï÷ïò: Αιγίδα** (ασπίδα από δέρμα αίγας/γίδας) ήταν η φοβερή ασπίδα του Δία (πρβλ. καταιγίδα). Ανάλογα με τις περιπτώσεις, η αιγίδα μπορούσε να προκαλεί τρόμο ή να παρέχει προστασία. Από τη δεύτερη ιδιότητά της έχει μείνει η φράση **υπό την αιγίδα** = υπό την προστασία, με την υποστήριξη· π.χ. οργανώθηκε έκθεση μαθητικής ζωγραφικής υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού.

9 (στ. 351) **βυσσοδομούσα το κακό:** μηχανευόμουν, συλλογιζόμουν το κακό (του).

αν ήθελε κι η Αθηνά να με δοξάσει.
Κι όπως σκεφτόμουν μόνος μου, αυτή μου φάνηκε η πιο καλή βουλή: [...]
[Ετοίμασε έναν πάσσαλο για να τον τυφλώσει.]
373 Σουρούπωσε, και φτάνει εκείνος οδηγώντας
374-75 τα μαλλιαρά βοσκήματά του· [...] / ένα προς ένα, όλα [...].
378 Μετά, ψηλά σηκώνοντας τον μέγα βράχο, την είσοδο σφραγίζει
κι ύστερα κάθισε, αρνιά και γίδια αρμέγοντας [...].
381 Τελειώνοντας με τάξη και σπουδή αυτό του το έργο,
αρπάζει πάλι δυο, κι έπιασε να τους τρώει.
Τότε κι εγώ, από πολύ κοντά, προσφώνησα τον Κύκλωπα,
στο χέρι μου κρατώντας μια γαβάθα μαύρο κρασί:
385 "Κύκλωπα, να, πιες το κρασί, τώρα που χόρτασες κρέας ανθρώπινο·
386-7 να δεις και μόνος σου τι θείο ποτό έχει κρυμμένο / το δικό μας το καράβι. [...]"
393 Του μίλησα, κι αυτός το κέρασμά μου δέχτηκε, το ρούφηξε μεμιάς, ένιωσε
φοβερή ηδονή πίνοντας το γλυκό κρασί, μου ζήτησε και δεύτερο:
395 "Αν είσαι εντάξει, δώσ' μου κι άλλο, πες μου και το όνομά σου
τώρα εδώ, αν θες να σου χαρίσω δώρο φιλόξενο [...]."
401 Δεν πρόλαβε να το ζητήσει, κι εγώ του ξαναδίνω κρασί φλογάτο·
του φέρνω τρεις φορές να πιει, το πίνει και τις τρεις [...].
404 Και μόνο όταν πια του ανέβηκε του Κύκλωπα στα φρένα το κρασί,[10]
405 γύρισα προς το μέρος του, μιλώντας μελιστάλακτα:
"Κύκλωπα, με ρωτάς το ξακουστό μου τ' όνομα· λοιπόν κι εγώ
θα σου το φανερώσω· όμως κι εσύ δώσε δώρο φιλόξενο,
όπως το υποσχέθηκες.
Ούτις το όνομά μου, με φωνάζουν Ούτιν
410 *μάνα, πατέρας κι όλοι οι άλλοι φίλοι."*
Έτσι του μίλησα, κι αυτός μου δίνει αμέσως την απάντηση, σκληρή καρδιά:
"Τον Ούτιν θα τον φάω τελευταίον ανάμεσα στους άλλους του συντρόφους·
πρώτα θα φάω τους άλλους· τώρα το ξέρεις το φιλόξενό μου δώρο."
Μιλώντας, πέφτει πίσω ανάσκελα, με τον χοντρό λαιμό γερτό
415 στο πλάι, κι αμέσως βυθίστηκε στον ύπνο, που μας δαμάζει όλους. [...]
[Ο Οδυσσέας πύρωσε τον πάσσαλο στη φωτιά και βοηθούμενος από συντρόφους τύφλωσε τον Πολύφημο.]
441 Μούγκρισε τότε από τον πόνο [...]·
443 [...] τράβηξε από το μάτι του το αιμόφυρτο παλούκι,
κι αλλόφρων το άφησε να πέσει από τα χέρια του.
445 Αμέσως βγάζει φωνή μεγάλη, τους Κύκλωπες καλώντας [...].
447 Εκείνοι, τη βοή του ακούγοντας, μαζεύονται, καθένας κι απ' αλλού,
448-9 κι έμειναν γύρω απ' τη σπηλιά να τον ρωτούν / ποιο πάθος να τον βρήκε [...]
454 Μέσα από τη σπηλιά τούς δίνει απόκριση ο δυνατός Πολύφημος:
455 "*Φίλοι μου, με σκοτώνει ο Ούτις, με δόλο κι όχι με τη βία.*"
Κι εκείνοι ανταπαντώντας λόγια του ανέμου αγόρευαν:
"Αν ο κανείς δεν σε βιάζει, κι είσαι μόνος,

❖ Ο Οδυσσέας καταστρώνει σχέδιο σωτηρίας:

α. ετοιμάζει έναν πάσσαλο

6. Οδυσσέας και Πολύφημος. Μωσαϊκό του 4ου αι. μ.Χ. (Ρωμαϊκή έπαυλη του Casale, Πλατεία Armerina)

β. δίνει κρασί στον Κύκλωπα

γ. τον παραπλανά με το όνομα *Οὖτις*

Οὖτις ἐμοί γ' ὄνομα· Οὖτιν δέ με κικλήσκουσι / μήτηρ ἠδὲ πατὴρ ἠδ' ἄλλοι πάντες ἑταῖροι <366-7>/409-10

7. Ο Οδυσσέας τυφλώνει τον Πολύφημο (σχέδιο).

δ. τον τυφλώνει

❖ Ο Πολύφημος ζητεί βοήθεια

ὦ φίλοι, Οὖτίς με κτείνει δόλῳ οὐδὲ βίηφιν <408>/455

10 (στ. 404) **όταν πια του ανέβηκε** [...] **στα φρένα το κρασί:** όταν μέθυσε (πρβλ. «τον χτύπησε το κρασί στο κεφάλι»).

τρόπο δεν έχεις να γλιτώσεις τη νόσο του μεγάλου Δία·[11]
ευχήσου όμως στον δεσποτικό πατέρα σου, τον Ποσειδώνα."
460 Μιλώντας, έφυγαν· *εμένα ωστόσο αναγέλασε η καρδιά μου,*
που το όνομά μου τους απάτησε κι η τέλεια έμπνευσή μου. [...]

ἒì ὸí ä’ ἐãἐëáóóå ö̓ëïí êῆñ, / ὡò
ὄíïì’ ἐîáðᾴôçóåí ἒì ὸí êáì ìῆôéò
ἀìýìùí <413-4>/460-61

[Ο Οδυσσέας οργάνωσε και την έξοδο από τη σπηλιά, όπως δείχνουν οι εικόνες 8 και 9.]

485 Κι όταν, την άλλη μέρα ξημερώνοντας, φάνηκε ρόδινη στον ουρανό η Αυγή,
εκείνος τα έβγαλε, για να βοσκήσουν, τα σερνικά του κοπαδιού·
τα θηλυκά, βελάζοντας που δεν τ' αρμέξαν, μείναν στις μάντρες [...].
[...] Ο αφέντης, τυραννισμένος
από τους φριχτούς του πόνους, όλα τα ψηλαφούσε τα κριάρια του στη ράχη,
490 κι αυτά ορθωμένα στέκονταν μπροστά του·
δεν συλλογίστηκε ο μωρός ποιοι στα μαλλιαρά τους στήθη ήσαν δεμένοι.
Απ' το κοπάδι τελευταίος πήγαινε ο κριός μπροστάρης
προς το πέρασμα, βαρύς απ' το μαλλί του κι από μένα,
που 'χε συλλάβει ο νους μου τέτοια τέχνη.
495 Σ' αυτόν τα χέρια του ακουμπώντας, έτσι του μίλησε ο δυνατός Πολύφημος:
"Κριάρι μου καλό, πώς και γιατί απ' όλο το κοπάδι τελευταίο
βγαίνεις κι αφήνεις τη σπηλιά; Δεν το συνήθιζες πιο πριν
ν' ακολουθείς και να ξεμένεις πίσω· το πρώτο πρώτο ήσουν
από τα γιδοπρόβατά μου που πηλαλώντας έτρεχες να βοσκήσεις [...]·
501-2 και πάλι πρώτο γύρευες να γυρίσεις στο μαντρί, / σαν έπεφτε το βράδυ. [...]
503 Μάλλον θ' αποζητάς του αφεντικού το μάτι, που του το τύφλωσε
ο κακός εχθρός κι οι άθλιοι σύντροφοί του, αφού του σκότισε
505 τον νου με το κρασί, αυτός ο Ούτις —
όχι, μα την αλήθεια, δεν ξέφυγε τον όλεθρό του ακόμη. [...]"
512 Έτσι μιλώντας στο κριάρι του, τ' άφησε να τον προσπεράσει.

ε. και οργανώνει την έξοδο από τη σπηλιά

8. Ο Κύκλωπας απευθύνεται στο κριάρι του...
(Πηγή: *Με τους ήρωες του Ομήρου*)

9. Σαρκοφάγος με παράσταση της εξόδου του Οδυσσέα και των συντρόφων του από τη σπηλιά του Πολύφημου (Παλαίπαφος, Μουσείο Κουκλιών). P. Flourenzos, *The Sarcophagus of Palaipafos*, Nicosia 2007.

11 (στ. 458) **τρόπο δεν έχεις να γλιτώσεις τη νόσο του μεγάλου Δία:** Οι άλλοι Κύκλωπες δηλαδή φαντάστηκαν ότι ο Πολύφημος «τα έχει χαμένα», ότι τρελάθηκε (πρβλ. τη φράση: «του πήρε ο Θεός το μυαλό»).

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

α. Μια φορά ένας μυλωνάς είχε θράκα φτιαγμένη στο μύλο του και έψηνε μια σούβλα κρέας. Εκεί που γύριζε τη σούβλα του βλέπει στην άλλη μεριά έναν Καλικάντζαρο και γύριζε μια σούβλα βατράχους. Δεν του μίλησε καθόλου. Ύστερα τον ρωτάει ο Καλικάντζαρος πώς τον λένε. —«Απατός» τού λέει ο μυλωνάς, με λένε. Εκεί που γύριζε τη σούβλα, ο Καλικάντζαρος βάνει τη σούβλα με τους βατράχους απάνω στο κρέας. Πατ! Δεν αργεί ο μυλωνάς και του φέρνει μια με το δαυλί, και καθώς ήταν γυμνός, τον έκαψε. Φωνές, κακό ο Καλικάντζαρος. – Βοηθάτε, αδέρφια, τι μ' έκαψαν! – Ρε, ποιος σ' έκαψε, του λένε οι άλλοι Καλικαντζαραίοι απόξω. – Απατός, τους λέει εκείνος απομέσα. – Αμ σαν κάηκες απατός σου, τι σκούζεις έτσι; Κι έτσι την έπαθε ο καλός σου ο Καλικάντζαρος.

(Παραμύθι από την Κυνουρία, Ν.Γ. Πολίτης, *Παραδόσεις*, αρ. 626)

β. Ένας παπάς με το καλογεροπαίδι του χάθηκαν μια μέρα μέσα στο δάσος, και όταν έπεσε η νύχτα, είδαν από μακριά φωτιά, και όταν πλησίασαν, βρέθηκαν μπροστά στη σπηλιά ενός μονομάτη γίγαντα. Εκείνος τούς ανοίγει την πλάκα που έκλεινε τη σπηλιά και ήταν τόσο βαριά, που μήτε εκατό άντρες μπορούσαν να τη μετασαλέψουν, και τους αφήνει να μπουν και να καθίσουν κοντά στη φωτιά, για να ζεσταθούν. Έπειτα, τους ψαχουλεύει στο σβέρκο και βρίσκοντας τον παπά πιο παχύ, τον σουβλίζει, τον ψήνει και τον τρώει. Όταν ύστερα χορτάτος πλαγιάζει κοντά στο τζάκι, βλέπει το παιδί να παίρνει ένα παλούκι και με το μαχαίρι του να μυτερώνει τη μια του άκρη. Όταν το ρωτάει τι κάνει, εκείνο αποκρίνεται πως του άρεσε, για να περνάει την ώρα του, όταν έβοσκε το κοπάδι του, να πελεκάει και να σκαλίζει το ξύλο. Μόλις ο γίγαντας αποκοιμιέται, το καλογεροπαίδι τού μπήζει το παλούκι στο μάτι και τον τυφλώνει, έπειτα χώνεται στο τομάρι ενός σφαγμένου κριαριού και καταφέρνει να το σκάσει από τη σπηλιά ανάμεσα στο άλλο κοπάδι.

(Παραμύθι από τη Σερβία – Από το βιβλίο της Ε. Κακριδή, *Η διδασκαλία των ομηρικών επών*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1988, σσ. 281-282)

▶▶ Αναζητήστε κοινά σημεία στο παραμύθι του Κύκλωπα και στα πιο πάνω νεότερα παραμύθια.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. α. Πώς παρουσιάζονται οι σχέσεις Οδυσσέα-συντρόφων στις τρεις πρώτες περιπέτειες;
   β. Πόσοι σύντροφοι χάθηκαν στις περιπέτειες αυτές και ποιοι ευθύνονται; (με βάση κυρίως την περίληψη της ραψωδίας *ι*).
2. Ποια στοιχεία των στίχων 259-266 δίνουν την εντύπωση ότι ο Πολύφημος είναι υπερφυσικά δυνατός;
3. Ποιο σχέδιο σωτηρίας σκέφτηκε πρώτα ο Οδυσσέας και γιατί το απέρριψε; (βοηθούν οι στίχοι 331-338).
4. Τι όπλα διέθεσαν στη μεταξύ τους αναμέτρηση ο Οδυσσέας κι ο Πολύφημος και ποιο υπερίσχυσε;
5. Σχολιάστε τη σχέση του Πολύφημου με το κριάρι του (με βάση τους στίχους 496 κ.ε. και την εικόνα 8).
6. Μπορείτε να διευρύνετε το θέμα της πάλης του ανθρώπου με στοιχεία υπερφυσικά, στην προσπάθεια να δαμάσει τον κόσμο που τον περιβάλλει, με αναφορές: α. στη μυθολογία (Ηρακλής, Θησέας κ.ά)· β. στη λογοτεχνία· γ. στην επιστήμη (επιτεύγματα που δεν χωράει ο νους) κτλ.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στην «Κυκλώπεια» αναδεικνύεται η ***μῆτις**** του πολυμήχανου Οδυσσέα περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο επεισόδιο και χωρίς να μπορεί να του αποδοθεί κατηγορία, αφού πρόκειται για τη ζωή τη δική του και των συντρόφων του.
Εντοπίστε τα σημεία που επαληθεύουν την άποψη αυτή στους ακόλουθους στίχους:

α. στ. 308-316: ....

β. στ. 385-402: ....

γ. στ. 406-410, πρβλ. 455-461: ....

δ. στ. 491-494: ....

15η ΕΝΟΤΗΤΑ: *ι* 513-630/<462-566>

1. Ο Οδυσσέας δραπετεύει από τη σπηλιά. (Από την ταινία *Οδύσσεια* του Μ. Καμερίνι, 1954)

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Διάλογος του νικητή Οδυσσέα με τον ηττημένο Κύκλωπα
- Προσευχή/κατάρα του Πολύφημου για τον Οδυσσέα
- Άρνηση του Δία να δεχτεί τη θυσία που του πρόσφερε ο Οδυσσέας

»Τότε κι εμείς, μόλις λιγάκι πιο μακριά βρεθήκαμε
απ' τη σπηλιά και την αυλή, λύθηκα πρώτος από τον κριό,
515 λύνω μετά και τους συντρόφους.
Όσο πιο γρήγορα μπορούσαμε, τρέχαμε πίσω απ' τα λιγνόποδα βοσκήματα,
θρεμμένα ωστόσο από το πάχος, στρέφοντας συνεχώς το μάτι μας
τριγύρω, ώσπου επιτέλους φτάσαμε στο πλοίο.
Εκεί μας είδαν οι καλοί συντρόφοι με αγαλλίαση,
520 εμάς που τον ξεφύγαμε τον θάνατο· στέναζαν όμως και θρηνούσαν
για τους άλλους. Κι όμως εγώ, κάνοντας νεύμα στον καθένα,
έδειξα πως δεν πρέπει να θρηνούν· προστάζοντας,
μόλις φορτώσουν τα πολλά καλόμαλλα βοσκήματα στο πλοίο,
να ξανοιχτούμε ευθύς στην αλμυρή τη θάλασσα. [...]
527 Πήραμε κάποια απόσταση, τόση ωστόσο που ν' ακούγεται η φωνή,
κι εγώ φώναξα τότε προς τον Κλύκλωπα χλευάζοντας:
"Κύκλωπα, δεν σου έμελλε να πέσεις σε δειλό αρχηγό,
530 που πήγες κι έφαγες στη θολωτή σπηλιά σου τους συντρόφους του
μ' άγρια βία· έπρεπε να πληρώσεις με το παραπάνω τα τόσα
ανόσια έργα σου. Άσπλαχνε εσύ, που δεν φοβήθηκες, μέσα στο σπίτι σου,
533-4 τους ξένους να καταβροχθίσεις· γι' αυτό και σε τιμώρησαν / ο Δίας κι οι θεοί."
535 Έτσι του μίλησα, κι αυτός χολώθηκε μέσα του πιο πολύ.
Κόβει λοιπόν μια κορυφή ψηλού βουνού και πάνω μας τη ρίχνει· [...]
539 Φουρτούνιασε στο πέσιμο του βράχου η θάλασσα, το κύμα
540 αγρίεψε και πίσω γύρισε απ' τ' ανοιχτά, το πλοίο παρασύροντας
προς τη στεριά — πήγαμε να καθίσουμε στην άμμο.
Όμως εγώ, στα χέρια πιάνοντας μακρύ κοντάρι,
έσπρωξα πάλι το καράβι προς τα μέσα· συγχρόνως φώναξα στους συντρόφους,
τους παραγγέλλω στα κουπιά να πέσουν, για να γλιτώσουμε απ' το κακό [...].
547 Όταν πια σχίζοντας το κύμα βρεθήκαμε σ' απόσταση από την ακτή,
πες δυο φορές μακρύτερα απ' ό,τι πριν, θέλησα πάλι
να στραφώ στον Κύκλωπα, μόλο που γύρω μου οι σύντροφοί μου γύρευαν
550 πώς θα με συγκρατήσουν με λόγια μαλακά, καθένας από μέρους του:
"Σκληρέ κι αλύγιστε, τι σ' έπιασε και προκαλείς ένα θεριό,
που τώρα μόλις, ρίχνοντας βράχο στ' ανοιχτά,
έφερε πίσω το καράβι στη στεριά, κι είπαμε έφτασε το τέλος! [...]"
558 Έτσι μου μίλησαν· όμως δεν μπόρεσαν ν' αλλάξουν το περήφανό μου θάρρος.
Γυρνώντας τότε προς το μέρος του, φώναξα εγώ πνιγμένος στον θυμό:
560 "Κύκλωπα, αν κάποιος κάποτε απ' τους θνητούς ανθρώπους
ρωτήσει ποιος σου χάλασε το μάτι, ποιος σε τύφλωσε,
να πεις: «Ο Οδυσσεύς μού το 'βγαλε, ο πορθητής,

Απομάκρυνση από τη σπηλιά και αναχώρηση

2. «Κύκλωπα, δεν σου έμελλε να πέσεις σε δειλό αρχηγό...»

Προκλήσεις του Οδυσσέα και αντιδράσεις του Κύκλωπα

3. Ο Κύκλωπας «κόβει μια κορυφή ψηλού βουνού και πάνω μας τη ρίχνει».

Ο Οδυσσέας αποκαλύπτει την ταυτότητά του

γιος του Λαέρτη, που έχει το σπιτικό του στην Ιθάκη.»”
Ακούγοντας τον λόγο μου, βαριά αναστέναξε μιλώντας:
565 “Αλίμονό μου, να λοιπόν που τα παλιά μαντεύματα αληθεύουν·
ήτανε κάποτε στα μέρη μας ένας σπουδαίος και μεγάλος μάντης [...].
569 Αυτός τα πάντα μού προφήτευε όσα στο μέλλον θα συμβούν,
570 πως θα χαθεί το φως μου από το χέρι κάποιου Οδυσσέα.
Χρόνια περίμενα έναν άντρα μέγα κι όμορφο
να φτάσει εδώ, που να ’χει πάνω του αντρεία μεγάλη·
μα τώρα κάποιος αχαμνός,[1] ασήμαντος και λίγος,
μου χάλασε το μάτι, αφού πρώτα με νάρκωσε με το κρασί του.
575 Αλλά, Οδυσσέα, έλα, κόπιασε εδώ, να πάρεις
το δώρο σου φιλόξενο· από τον ξακουσμένο Κοσμοσείστη θα γυρέψω
την επιστροφή σου. Είμαι δικός του γιος, κι αυτός το δέχεται
πως είναι ο πατέρας μου. Ο ίδιος μόνο, αν το θελήσει, μπορεί
να με γιατρέψει· άλλος κανείς απ’ τους μακάριους θεούς
580 μήτε κι απ’ τους θνητούς ανθρώπους.”
Τελειώνοντας αυτός τον λόγο του, εγώ αμέσως του αποκρίθηκα:
“Άμποτε να μπορούσα να κόψω για καλά και τη ζωή και την πνοή σου,
κι έτσι τυφλό στον κάτω κόσμο να σε στείλω·
γιατί το μάτι σου κανείς δεν θα γιατρέψει, καν ο Κοσμοσείστης.”
585-6 Έτσι του μίλησα, κι αυτός [...] / ευχήθηκε στον μέγα Ποσειδώνα:
“Επάκουσέ με, Ποσειδών με την κατάμαυρη σου κόμη, εσύ κρατάς
τη γη στα χέρια σου· *δώσε ποτέ να μη γυρίσει στην πατρίδα του*
ο πορθητής της Τροίας Οδυσσεύς, γιος του Λαέρτη, που έχει
590 το σπιτικό του στην Ιθάκη.
Αν όμως είναι το γραφτό του να δει δικούς, να φτάσει
στο καλοχτισμένο σπιτικό του και να πατήσει της πατρίδας του το χώμα,
τότε να επιστρέψει αργά, χάνοντας πρώτα όλους τους συντρόφους,
594-5 πάνω σε ξενικό καράβι, και μες στο σπίτι του να βρει / καινούρια πάθη.»[2]
Έτσι μιλώντας προσευχήθηκε, και τον συνάκουσε ο θεός
με την κατάμαυρή του χαίτη. [...]
[Έφτασαν, τέλος, εκεί όπου οι σύντροφοι των έντεκα άλλων καραβιών
περίμεναν με αγωνία τον ερχομό τους.]
608 Μόλις αράξαμε, τραβάμε το καράβι μας στην άμμο
και βγήκαμε στο ακροθαλάσσι πρώτοι.
610 Ύστερα βγάλαμε απ’ το βαθύ καράβι γίδια και πρόβατα του Κύκλωπα,
και τα μοιράσαμε σωστά, κανείς μη φύγει αδικημένος από τη μοιρασιά.
Για μένα μόνο ξεχωρίζουν οι καλοί μου εταίροι
ένα κριάρι χάρισμα από τα πρόβατα που μοίρασαν. Αυτό στην αμμουδιά
το σφάζω, θυσία στον Κρονίδη Δία, που τον σκεπάζουν μαύρα νέφη,

4. Ο Οδυσσέας.
(Πηγή: *Οδύσσεια Κεφαλλονιάς-Ιθάκης/1999*)

Ο Οδυσσέας προσβάλλει τον Ποσειδώνα· έτσι, ο Πολύφημος ζητεί από τον θεό την τιμωρία του και εισακούεται

äòò ìη ʼÏ äõóóῆá ðôïëðïñèïí
ïἱéáä' ìêóèáἱ <530>/588-9

5. Θυσία χοίρου.
Αγγειογραφία του 6ου αι. π.Χ.
(Παρίσι, Λούβρο)

1 (στ. 573) **αχαμνός:** αδύνατος, καχεκτικός.

2 (στ. 588-595) **δώσε** [...] **καινούρια πάθη:** Με το πρώτο μέρος της κατάρας ο Πολύφημος εκφράζει την επιθυμία του («ποτέ να μη γυρίσει στην πατρίδα του»), ενώ με το δεύτερο («να επιστρέψει αργά [...] καινούρια πάθη») προσαρμόζεται προς την παραδομένη μοίρα του Οδυσσέα (όπως την προδιέγραψε ο Δίας στο ε 47-49, σελ. 52) και προς το σχέδιο βέβαια του ποιητή.

κύριο των πάντων, κι έκαψα τα μεριά·[3] *όμως δεν δέχτηκε ο θεός*
την ιερή μου προσφορά, μόνο μουρμούριζε και συλλογιόταν πώς
να χαθούν όλα τα καλοκούβερτα καράβια, να αφανιστούν
οι τιμημένοι σύντροφοί μου.[4]
Τότε λοιπόν όλη τη μέρα, ώσπου να βασιλέψει ο ήλιος,
μείναμε εκεί, να τρώμε κρέας άφθονο, να πίνουμε γλυκό κρασί. [...]
Την άλλη μέρα που ξημέρωσε, ροδίζοντας τον ουρανό η Αυγή,
παρακινώ και παραγγέλλω οι σύντροφοι στα πλοία
ν' ανέβουν και να λύσουν τις πρυμάτσες.
Εκείνοι υπάκουσαν κι ανέβηκαν, κάθισαν στα ζυγά[5] και, καθισμένοι
στη σειρά, με τα κουπιά χτυπούσαν την αφρισμένη θάλασσα.[6]
Πήραμε τότε ν' ανοιχτούμε, με την ψυχή περίλυπη,
χαρούμενοι που δεν μας βρήκε ο χάρος, χάνοντας όμως
τους καλούς συντρόφους.

ὁ ä’ ïὐê ἐìðάæåôï ἱñῶí, / ἀëë’
ἄñá ìåñìçñίæåí, ὅððὸ ἀðïëïίáôï
ðᾶóáé / íῆåò ἐΰóóåëìïé êáὶ ἐìïὶ
ἐñίçñåò ἑôáῖñïé <553-5>/615-8

6. Κεφαλή του ολύμπιου Δία σε νόμισμα της Μακεδονίας (4ος αι. π.Χ.).

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο τραγικός ποιητής Ευριπίδης δραματοποιεί το επεισόδιο της «Κυκλώπειας» στο σατυρικό[7] δράμα του *Κύκλωψ* με τρόπο κωμικό. Στο απόσπασμα που ακολουθεί παίρνουν μέρος ο Κύκλωπας, ο Οδυσσέας και ο χορός των Σατύρων, που παρουσιάζονται σαν αιχμάλωτοι κι αυτοί του Κύκλωπα.

[Ακούγονται φωνές και ουρλιαχτά του Κύκλωπα.]

(Κύ)κλωπας: Όι, όι ξεφτίλα! Με κατάκαψαν!
Μα δεν θα βγείτε ζωντανοί, ρε τιποτένιοι.
Στην πόρτα θα σταθώ και θα τη φράξω.
[Παρουσιάζεται στην είσοδο της σπηλιάς – αίματα τρέχουν από το μάτι του.]
(Χο)ρός: Τι φωνάζεις, Κύκλωπα!
Κύ. Με χάλασαν! Με χάλασαν!
Χο. Άσχημο σ' έκαναν! Α!
Κύ. Άσχημο και ξοφλημένο.
Χο. Στα κάρβουνα θα παράπεσες...
Κύ. Με κατάστρεψε ο Κανένας...
Χο. Άρα δεν φταίει κανένας!
Κύ. Με τύφλωσε ο Κανένας!
Χο. Άρα δεν είσαι τυφλός!
Κύ. Αχ κι εσύ...
Χο. Μα τυφλώνει ο κανένας;
Κύ. Με κοροϊδεύεις. Ο Κανένας πού είναι;
Χο. Ο κανένας! Πουθενά.
Κύ. Ο ξένος, για να καταλάβεις. Με πέθανε
ο μιαρός. Μ' έπνιξε στο κρασί.
Χο. Α! τρομερός είναι ο κράσος, δύσκολα παλεύεται!
Κύ. Πού είναι επιτέλους! Μέσα είναι; Ξέφυγαν;
Χο. Εκεί! Εκεί! Στην πόρτα δίπλα! Στην κουφάλα.
Κιχ δεν βγάζουν.
Κύ. Προς ποιο μου χέρι;
Χο. Στο δεξί.
[Ο Κύκλωπας τρεκλίζει προς τα εκεί· ο Οδυσσέας πάει προς την άλλη μεριά.]
Κύ. Μα πού;
Χο. Σ' αυτόν το βράχο. Από δω. Τους έπιασες;
[Προχωρώντας ο Κύκλωπας κουτουλάει στον βράχο.]

3 (στ. 614-5) **το σφάζω, θυσία στον Κρονίδη Δία, [...] κι έκαψα τα μεριά:** Από το ζώο που θυσιαζόταν, έκαιγαν πάνω σε βωμό ή σε πρόχειρη φωτιά ορισμένα μέρη (συνήθως κομμάτια από τους μηρούς/«τα μεριά») και το υπόλοιπο το έψηναν και το έτρωγαν όσοι συμμετείχαν στη θυσία.

4 (στ. 616-8) **συλλογιόταν πώς να χαθούν [...] οι τιμημένοι σύντροφοί μου:** Με την απόφασή του αυτή ο Δίας δεν θέλει να τιμωρήσει τους συντρόφους του Οδυσσέα, αλλά ως πατέρας των θεών και των ανθρώπων παρεμβαίνει ρυθμιστικά και ορίζει ως τιμωρία του ήρωα τη δεύτερη εκδοχή του αιτήματος του Πολύφημου, αυτή που ήταν σύμφωνη με τη μοίρα του Οδυσσέα, αφήνει δε ικανοποιημένους εν μέρει και τον Ποσειδώνα και την Αθηνά.

5 (στ. 626) **κάθισαν στα ζυγά:** Ο Ζήσιμος Σίδερης μεταφράζει: κάθισαν στους πάγκους.

6 (στ. 626-7) **Εκείνοι [...] θάλασσα:** Εδώ περιγράφεται το κύριο έργο των συντρόφων του Οδυσσέα στις θαλασσινές τους περιπέτειες.

7 **Σατυρικό δράμα:** είδος του αρχαίου δράματος με χορό αποτελούμενο από Σατύρους (ακόλουθους του θεού Διόνυσου/Βάκχου) και με χαρακτήρα εύθυμο και κωμικό· ενώ σάτιρα (> σατιρικός): έμμετρος ή πεζός λόγος που καυτηριάζει/σατιρίζει ελαττώματα και ατέλειες με στοιχεία κυρίως κωμικά και παραμορφωτικά.

Κύ. Κακό στο κακό! Έσπασα το κεφάλι μου.
Χο. Ε, γρήγορα, σου ξεφεύγουν. Αργός είσαι.
Κύ. Δεν είπες από δω;
Χο. Όχι από κει. Από δω.
Κύ. Πού;
Χο. Εκεί, εκεί! Στ' αριστερά σου.
Κύ. Πλάκα μού κάνεις, παίζεις με τη συμφορά μου.
Χο. Ούτε εκεί πια. Μπροστά σου τώρα!
Πιάσ' τον!
Κύ. Πού είσαι, βρε κακούργε, επιτέλους;
[Ο Οδυσσέας με τους συντρόφους του τώρα είναι δεξιά, στην άκρη της σκηνής.]
Οδ(υσσέας): Ε Κύκλωπα!
Τον φυλάω τον Οδυσσέα μου μακριά σου!
Κύ. Τι; Άλλο όνομα; Το άλλαξες;
Οδ. Οδυσσέας!
Το όνομα που μου 'δωσε ο γονιός μου.
Έπρεπε να το πληρώσεις το άνομο φαΐ σου.
Κι αν δε σε τύφλωνα, που μου 'φαγες δυο φίλους,
εμ τότε τι την έκαιγα την Τροία εγώ;
Κύ. Όι μου, όι μου!
παλιός χρησμός του Τήλεμου αλήθεψε —
αν είσαι ο Οδυσσέας!
Το είπε πως θα φτάσεις από την Τροία φεύγοντας
κι ότι θα με τυφλώσεις.
Όμως κι εσύ κακήν κακώς θα το πληρώσεις.
Έτσι είπε.
Χρόνια και χρόνια μες στη θάλασσα θα δέρνεσαι.
Οδ. Α τώρα· κλαίγε.
Εγώ αυτό που είπες έκανα.
Τώρα κατεβαίνω και πάω στην ακτή·
το καραβάκι μου θα ρίξω στο νερό της θάλασσας·
ντουγρού για την πατρίδα φεύγω.
Κύ. Δεν θα μπορέσεις.
Τούτο το βράχο θα τον ξεκόψω
και πάνω σας θα τον ρίξω·
θα σας κομματιάσω
και τους συντρόφους σου και σένα.
Ας είμαι τυφλός.
Από την πίσω πόρτα της σπηλιάς θ' ανεβώ.
[Μπαίνει στη σπηλιά, ενώ ο Οδυσσέας με τους συντρόφους του αποχωρούν.]
Χο. Κι εμείς θα τη σκαπουλάρουμε με τον Οδυσσέα.
Από δω και πέρα τώρα θα λατρεύουμε τον Βάκχο.
[Αποχωρεί και ο χορός των Σατύρων χορεύοντας.]

(Ευριπίδης, *Κύκλωψ*, στ. <665-709>, μτφρ. Κ. Τοπούζης, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1993)

▸▸ Να συγκρίνετε το απόσπασμα του δράματος αυτού με τις αντίστοιχες σκηνές της «Κυκλώπειας» επισημαίνοντας ομοιότητες και διαφορές.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ο Οδυσσέας βγαίνει νικητής από τη σπηλιά του Κύκλωπα αλλά και θλιμμένος από την απώλεια των έξι συντρόφων του. Θριαμβολογεί λοιπόν με διάθεση εκδικητική, που παρουσιάζει κλιμάκωση.
   ▸▸ Προσδιορίστε την αυξανόμενη αυτή εκδικητική θριαμβολογία του με βάση τους τρεις λόγους που απευθύνει στον Πολύφημο: α. 529-534, β. 560-563, γ. 582-584.
2. Λάβετε υπόψη σας ότι: α. ο επικός ήρωας, όταν νικά τον αντίπαλο, καυχιέται γι' αυτό· β. στην *Οδύσσεια* όποιος τιμωρείται έχει φταίξει. Και απαντήστε στο εξής: Με ποιες προσθήκες ο ποιητής προσάρμοσε το απλό παραμύθι του Κύκλωπα στο επικό και ηθικό πλαίσιο της *Οδύσσειας;*
3. Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η υβριστική συμπεριφορά του Οδυσσέα α. από άποψη ψυχολογική (είχε λόγο να φερθεί έτσι;) και β. από άποψη δομική (ήταν αναγκαία μια τέτοια συμπεριφορά για να δικαιολογήσει τα βάσανα του Οδυσσέα, και το σχέδιο επομένως του ποιήματος;).
4. Ποιο μέρος της κατάρας του Πολύφημου επέλεξε ο Δίας ως τιμωρία του Οδυσσέα και γιατί;
5. Ζωγραφίστε μια εικόνα αυτής της Ενότητας.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

▸▸ Συμπληρώστε τα κενά της παραγράφου, αφού θυμηθείτε ότι:
Υβριστής γίνεται ο άνθρωπος που υπερβαίνει τα όριά του προσβάλλοντας/αδικώντας θεούς ή/και ανθρώπους. Η υπέρβαση αυτή/η **ύβρη** προκαλεί την οργή των θεών/τη **νέμεση**, και ακολουθεί η τιμωρία/η **τίση**.

Ο Οδυσσέας έγινε υβριστής όταν ....

και ο Δίας έδειξε τη δυσαρέσκειά του όταν ....

και όρισε ως τιμωρία του ήρωα ....

16η ΕΝΟΤΗΤΑ: *κ*, *λ* (περίληψη) – *λ* 99-249/<90-224> (ανάλυση)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Οι περιπέτειες του Οδυσσέα στο νησί του Αιόλου, στη χώρα των Λαιστρυγόνων, στο παλάτι της Κίρκης και στον Άδη
- Συνάντηση του Οδυσσέα με τον μάντη Τειρεσία και τη μητέρα του

Α΄.Ι. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *κ: Ἀλκίνου Ἀπόλογοι: Τὰ περὶ Αἴολον, Λαιστρυγόνας καὶ Κίρκην*

Επόμενος σταθμός μας ήταν η Αιολία, το πλωτό νησί του Αιόλου, του θεού των ανέμων, που μας φιλοξένησε έναν μήνα. Κατά την αναχώρηση, ο θεός μού δώρισε έναν ασκό, όπου είχε κλείσει όλους τους ενάντιους ανέμους, και έπειτα από ταξίδι εννέα ημερών αντικρίσαμε την πατρίδα. Με συνεπήρε τότε ύπνος γλυκός και οι σύντροφοι, νομίζοντας ότι ο ασκός έκρυβε θησαυρό, τον άνοιξαν· αμέσως ξεχύθηκαν οι άνεμοι και ξέσπασε τρικυμία που μας γύρισε πάλι στον Αίολο· εκείνος όμως με έδιωξε ως θεομίσητο.[1]

1. Ο Αίολος δίνει στον Οδυσσέα τον ασκό με τους ανέμους. Πίνακας του Αλόρι, 16ος αι. (*Μυθολογία Larousse*)

2. Οι Λαιστρυγόνες πετροβολούν τα πλοία του Οδυσσέα. Ρωμαϊκή τοιχογραφία του 1ου αι. π.Χ. (Ρώμη, Βατικανό)

Έπειτα από έξι μέρες φτάσαμε στη χώρα των Λαιστρυγόνων, γιγάντων ανθρωποφάγων, που πετροβολώντας κατέστρεψαν αύτανδρα* τα έντεκα καράβια μου. Σώθηκε μόνο το δικό μου, που, προνοώντας, το είχα δέσει έξω από το λιμάνι.

Με μόνο πια αυτό το καράβι φτάσαμε στην Αία, όπου κατοικούσε η μάγισσα θεά Κίρκη. Χώρισα τότε τους συντρόφους σε δύο ομάδες (από είκοσι δύο άντρες καθεμιά)[2] με επικεφαλής στη μία εμένα και στην άλλη τον Ευρύλοχο· η δεύτερη ομάδα κληρώθηκε να πάει για εξερεύνηση.

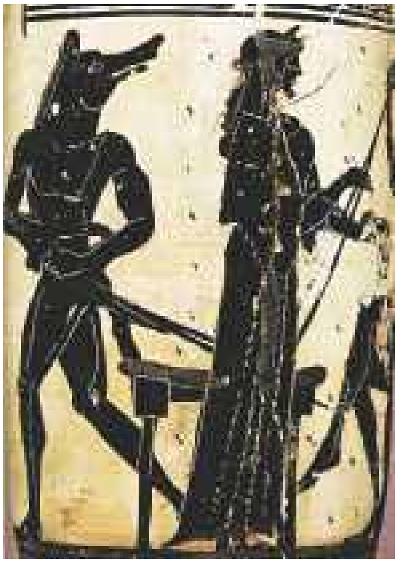

3. Η Κίρκη ανακατεύει τον κυκεώνα. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Όταν έφτασαν στο παλάτι της Κίρκης, εκείνη τους πρόσφερε μαγικό κυκεώνα,[3] για να ξεχάσουν την πατρίδα, και με το μαγικό ραβδί της τους μεταμόρφωσε σε χοίρους. Μόνο ο Ευρύλοχος έμεινε απέξω και μου έφερε την τρομερή είδηση.

Έσπευσα τότε αμέσως εκεί, παρά την αποτροπή του Ευρύλοχου, κατά τη διαδρομή όμως ο Ερμής με εφοδίασε με μαγικό αντιβότανο και συμβουλές για την αντιμετώπιση της μάγισσας. Έτσι, όχι μόνο δεν κατάφερε να με μεταμορφώσει, αλλά την ανάγκασα να ξαναδώσει στους συντρόφους την ανθρώπινη μορφή και να προσκαλέσει και τους άλλους στο παλάτι της, όπου φιλοξενηθήκαμε έναν χρόνο. Θυμηθήκαμε τότε τον νόστο —οι σύντροφοι πρώτοι— και η Κίρκη δεν έφερε αντίρρηση· ράγισε όμως η καρδιά μου, όταν μου είπε ότι είναι ανάγκη να κατεβώ πρώτα στον Άδη, για να μου δείξει ο νεκρός πια μάντης Τειρεσίας τον δρόμο του νόστου· αναθάρρησα, ωστόσο, με τις πληροφορίες και τις οδηγίες που μου έδωσε για το ταξίδι.[4] Κατά την αναχώρηση, ο σύντροφος Ελπήνορας —«μήτε [...] πολύ γενναίος, μήτε [...] τόσο γνωστικός»— ζαλισμένος από το πολύ κρασί, έπεσε από το δώμα και σκοτώθηκε, πάνω δε στη βιασύνη μας τον αφήσαμε άταφο.

1 **Ο Αίολος** κατάλαβε ότι τον Οδυσσέα τον κατέτρεχε κατάρα θεϊκή. [Από το Αίολος > αιολική (ενέργεια): η δύναμη των ανέμων ως πηγή ενέργειας.]
2 **Οι αριθμοί αυτοί** μας αφήνουν να υπολογίσουμε τον αριθμό των ανδρών του καραβιού του Οδυσσέα.
3 **κυκεώνας:** μείγμα αποτελούμενο συνήθως από κρασί, τριμμένο τυρί και κριθάλευρο· ήταν ένας δυναμωτικός χυλός. Η Κίρκη τού πρόσθεσε μέλι και μαγικά βότανα. (Η λέξη κυκεώνας χρησιμοποιείται και σήμερα μεταφορικά, με τις εξής έννοιες: πλήθος από ανοργάνωτα στοιχεία/ανακατωσούρα, σύγχυση.)
4 **Η Κίρκη και η Καλυψώ** έπαιξαν ανασταλτικό* ρόλο στον νόστο του Οδυσσέα, τελικά όμως και οι δύο τον βοήθησαν.

Α΄.2. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας λ: *Ἀλκίνου Ἀπόλογοι: Νέκυια*[5]

(Ο Οδυσσέας διηγείται την περιπέτειά του στον Άδη)

Ακολουθώντας τις οδηγίες της Κίρκης, φτάσαμε στον Ωκεανό[6] και προχωρώντας στο ρεύμα του συναντήσαμε τον βράχο όπου δυο ποτάμια «σμίγοντας μεταξύ τους» χύνονται στον Αχέροντα, τον ποταμό του Άδη. Στο χάσμα αυτό χωθήκαμε και βγήκαμε στην είσοδο του Κάτω Κόσμου. Πρόσφερα εκεί χοές* στους νεκρούς και θυσίασα πρόβατα στον άρχοντα του Άδη, τον Πλούτωνα. Γύρω από τα σφάγια μαζεύτηκε πλήθος νεκρών, που γύρευαν να πιουν αίμα, για να θυμηθούν τον Επάνω Κόσμο και να μιλήσουν.

Πρώτη είδα την ψυχή του άταφου Ελπήνορα, που μου ζήτησε να κάψω[7] το σώμα του και να του υψώσω τύμβο με καρφωμένο επάνω το κουπί του, για να μην ξεχαστεί από τους ανθρώπους.

Εμφανίστηκε έπειτα ο μάντης Τειρεσίας και μου προφήτεψε όσα μπορεί να μας συμβούν στο νησί του Ήλιου, αλλά και στην Ιθάκη, και τι πρέπει να κάνω μετά τον νόστο μου.

Τρίτη μίλησε η μητέρα μου, η Αντίκλεια: μου έδωσε πληροφορίες για τη γυναίκα μου, τον γιο και τον πατέρα μου, καθώς και για την αιτία του θανάτου της. Θέλησα να την αγκαλιάσω, αλλά η ψυχή της, μια άσαρκη σκιά, πέταξε μέσα απ' τα χέρια μου. Είδα μετά ένα πλήθος γυναικών, συζύγων και θυγατέρων διάσημων ηρώων· έπινε καθεμιά τους αίμα και «εξιστορούσε το γένος της». Πρέπει όμως να σταματήσω· ώρα να κοιμηθούμε.

4. Η Γη όπως την αντιλαμβάνονταν οι άνθρωποι κατά την ομηρική εποχή (8ος αι. π.Χ.).

Οι ομηρικοί άνθρωποι θεωρούσαν τη Γη σαν έναν επίπεδο σχεδόν δίσκο περιβαλλόμενο από τον Ωκεανό. Πάνω από τη Γη υψωνόταν ο ουρανός σαν μια αναποδογυρισμένη κούπα. Κάτω από τη Γη βρισκόταν ο Άδης. Η μυθική αυτή εικόνα παράσταινε ένα σύμπαν με τρία επίπεδα: το **ουράνιο** (χώρο των ολύμπιων θεών), το **επίγειο** (χώρο των θνητών) και το **υπόγειο** (χώρο των νεκρών και των θεών του Άδη). Ήταν ένας κόσμος με ορόφους και οι θνητοί δεν μπορούσαν να περάσουν από τον έναν στον άλλο, παρά μόνο σε ειδικές συνθήκες. Ας σημειωθεί, ακόμη, ότι οι ομηρικοί άνθρωποι ήταν εξοικειωμένοι κυρίως με τον ελλαδικό και τον μικρασιατικό χώρο και τα κοντινά τους νησιά.

5 **Νέκυια** (< *νέκυς* = νεκρός) ονομαζόταν η μαγική τελετή κατά την οποία οι άνθρωποι καλούσαν τους νεκρούς και ζητούσαν από αυτούς πληροφορίες για το μέλλον τους. Γίνεται έτσι φανερό γιατί η ραψωδία *λ* ονομάστηκε «Νέκυια».

6 **Ωκεανός:** Ο μεγάλος ποταμός που, όπως πίστευαν, περιέβρεχε τη Γη (βλ. την εικ. 4). Από τη μια πλευρά του ανέτελλαν η Αυγή και ο Ήλιος (ανάμεσα από ψάρια, όπως δείχνει η 1η εικόνα της σελ.68 και η 4η της σελ.111) και στην άλλη έδυαν.

7 **να κάψω το σώμα του κτλ:** Ο Ελπήνορας ζητεί από τον Οδυσσέα ταφικές τιμές για να εξασφαλίσει (κι αυτός) υστεροφημία. Η καύση του νεκρού όμως κατά τη Γεωμετρική εποχή θεωρούνταν και αναγκαία για την είσοδο του νεκρού στον Άδη, αποτελεί ωστόσο αναχρονισμό*, γιατί κατά τη Μυκηναϊκή εποχή τούς νεκρούς τούς ενταφίαζαν.

Οι Φαίακες άκουγαν τον Οδυσσέα βουβοί, σαν μαγεμένοι, και του ζήτησαν να συνεχίσει την εξιστόρηση.

Είδα λοιπόν τον Αγαμέμνονα, συνέχισε, που κλαίγοντας μού διηγήθηκε τα καθέκαστα της άγριας δολοφονίας του. Παραπονέθηκε για την απιστία της Κλυταιμνήστρας και με καλοτύχισε για τη συνετή γυναίκα μου, την Πηνελόπη. Με συμβούλεψε, ωστόσο, να είμαι προσεχτικός και να μην εμπιστεύομαι τις γυναίκες.

Με πλησίασε, έπειτα, ο Αχιλλέας και είχα μια ενδιαφέρουσα συζήτηση μαζί του.

Ο Αίαντας μόνο, οργισμένος ακόμη για τη νίκη μου κατά την κρίση των όπλων του νεκρού Αχιλλέα,[8] κρατούσε απόσταση. Εγώ προσπάθησα να συμφιλιωθώ μαζί του, εκείνος όμως με προσπέρασε αμίλητος.

Είδα και άλλους γνωστούς ήρωες και τελευταίο τον Ηρακλή, που μου μίλησε για τον άθλο του να κατεβεί κι αυτός στον Άδη ζωντανός, για να φέρει επάνω τον σκύλο Κέρβερο. Στο μεταξύ, τα πλήθη των νεκρών θορυβούσαν κι εμείς, φοβισμένοι, επιστρέψαμε αμέσως στο καράβι και πήραμε τον δρόμο για τον Επάνω Κόσμο.

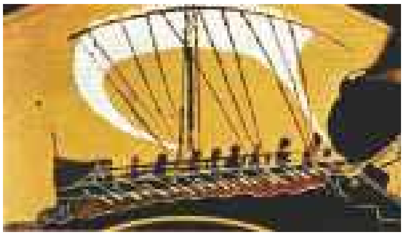

5 . Πολεμικό πλοίο από κύλικα του 6ου αι. π.Χ. (Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης)

Α΄.3. ΚΕΙΜΕΝΟ

Συνάντηση του Οδυσσέα με τον μάντη Τειρεσία και με τη μητέρα του: *λ* 99-249/<90-224>

»Κι ήλθε και του Θηβαίου Τειρεσία η ψυχή· κρατούσε
το χρυσό του σκήπτρο, αμέσως μ’ αναγνώρισε [... και αφού ήπιε αίμα]
[...] έτσι μου μίλησε ο τέλειος μάντης:
“Τον νόστο σου γυρεύεις, γλυκόν σαν μέλι, Οδυσσέα περίφημε.
Όμως κάποιος θεός θα σου σταθεί στον δρόμο σου φραγμός, γιατί
δεν το πιστεύω πως θα ξεχάσει ο Κοσμοσείστης εκείνη την οργή
που άναψε μέσα του, όταν χολώθηκε μαζί σου, που τύφλωσες
τον ίδιο του τον γιο.
Παρ’ όλα αυτά, έστω με βάσανα και πάθη, μπορεί και να νοστήσετε,
φτάνει να συγκρατήσεις τις ορμές σου, εσύ κι οι σύντροφοί σου,
όταν θ’ αράξεις κάποτε με το καράβι σου γερό
στης Θρινακίας το νησί, γλιτώνοντας από το μπλάβο πέλαγο.
Θα βρείτε εκεί βόδια να βόσκουν θηλυκά, πρόβατα μαλλιαρά —
στον Ήλιο ανήκουν, που τα πάντα βλέπει από ψηλά, τα πάντα ακούει.
Ανίσως και δεν τα πειράξεις, στον νόστο σου προσηλωμένος
μπορεί, έστω με βάσανα και πάθη, να φτάσετε και στην Ιθάκη·
αν όμως τα πειράξεις, τότε προβλέπω όλεθρο,
για το καράβι σου και τους συντρόφους· αλλά κι εσύ, που ίσως γλιτώσεις,
λέω πως αργά κι άσχημα θα γυρίσεις πίσω, θα χάσεις όλους τους συντρόφους,
θα ταξιδέψεις σε καράβι ξένο· όμως κι εκεί, στο σπίτι σου, σε περιμένουν
άλλες συμφορές, μνηστήρες αλαζόνες, που μαδούν το βιος σου,
που θέλουν την ισόθεη γυναίκα σου δική τους,
τάζοντας δώρα για τη νύφη —

Συνάντηση του Οδυσσέα με τον μάντη

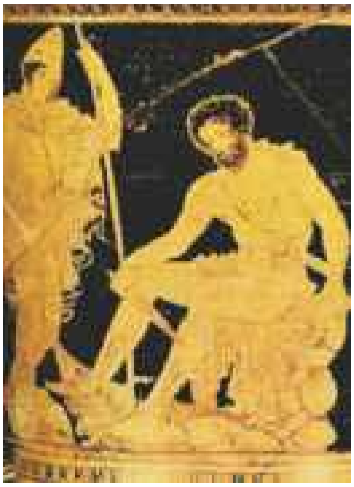

6. Ο Οδυσσέας ακούει τον μάντη, που διακρίνεται κάτω αριστερά. Αγγειογραφία του 400 π.Χ. (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη)

8 **κατά την κρίση των όπλων του Αχιλλέα:** Τα όπλα του Αχιλλέα ορίστηκε να δοθούν σε όποιον είχε προσφέρει περισσότερα στον πόλεμο· τα διεκδίκησαν ο Αίαντας ο Τελαμώνιος, ο γενναιότερος μετά τον Αχιλλέα ήρωας, κι ο πολυμήχανος Οδυσσέας· τα κέρδισε ο τελευταίος με τη βοήθεια και της Αθηνάς, που επηρέασε την απόφαση των κριτών, ο δε Αίαντας, πικραμένος, οδηγήθηκε στην αυτοκτονία και δεν συγχώρεσε τον Οδυσσέα ούτε στον Άδη. Ας σημειωθεί ότι ο αδερφός του Αίαντα, ο Τεύκρος, δεν έγινε δεκτός στην πατρίδα τους, τη Σαλαμίνα, επειδή δεν πήρε εκδίκηση γι’ αυτόν. Ζήτησε τότε χρησμό από τον Απόλλωνα και ο θεός τον έστειλε στην Κύπρο, όπου ίδρυσε «μιαν άλλη Σαλαμίνα».

και μολαταύτα, γυρίζοντας, θα εκδικηθείς την αδικία αυτή.
Όταν ωστόσο τους μνηστήρες, στο παλάτι,
με τον χαλκό που κόβει τους σκοτώσεις, είτε με δόλο ή και φανερά,
τότε πιάσε στο χέρι σου κουπί καλά αρμοσμένο
135 και κίνησε, ώσπου να φτάσεις σ' ανθρώπους που δεν είδαν θάλασσα,
που αλατισμένο δεν τρων το φαγητό τους·
δεν ξέρουν καν τα πλοία, βαμμένα κόκκινα στα μάγουλά τους,
ή τα καλά κουπιά, που γίνονται φτερά των καραβιών.
Και θα σου πω κι άλλο σημάδι πεντακάθαρο – μην το ξεχάσεις·
140 όταν στον δρόμο σου βρεθεί οδοιπόρος
να πει πως λιχνιστήρι φέρνεις στον όμορφο ώμο σου,
τότε κι εσύ μπήξε στο χώμα το καλάρμοστο κουπί,
και πρόσφερε θυσίες καλές στον μέγα Ποσειδώνα[9] [...].
145 Ύστερα γύρνα στην πατρίδα σου, εκεί θυσίασε
μιαν εκατόμβη στους αθάνατους θεούς που τον πλατύ ουρανό κατέχουν [...].
148 Ο θάνατος σου λέω θα σε βρει απόμακρα απ' τη θάλασσα,
149-50 ήσυχος και γλυκός [...] / σε βαθιά, μεστά γεράματα· και γύρω σου λαοί,
151-52 όλοι θα ζουν ευτυχισμένοι. Αυτός ο λόγος μου, / αλάνθαστος κι αληθινός." [...]
166 Αυτά μου μήνυσε η ψυχή του μάντη Τειρεσία, και πίσω κίνησε
για το παλάτι του Άδη, αφού τα θέσφατα[10] προφήτεψε.
Όσο για μένα, ακίνητος στεκόμουν. Οπότε η μάνα μου
πλησίασε, ήπιε το μαύρο αίμα, κι αμέσως με αναγνώρισε,
170 ολοφυρόμενη[11] πήρε να μου μιλά και πέταξαν τα λόγια της σαν τα πουλιά:
"*Γιε μου, πώς ήλθες ζωντανός σ' αυτό το ζοφερό σκοτάδι;*
Δύσκολο όσοι ζουν να δουν τον κόσμο μας, και πώς!
Μεγάλοι μας χωρίζουν ποταμοί, φριχτά νερά,
ο ίδιος ο Ωκεανός, που ένας πεζός δεν το μπορεί
175 να τον περάσει, εκτός κι αν έχει πλοίο ακαταμάχητο.
Ή μήπως έρχεσαι στον κάτω κόσμο από την Τροία,
χρόνια ολόκληρα παραδαρμένος, με το καράβι σου
και τους συντρόφους; ίσως δεν πήγες στην Ιθάκη καν·
δεν είδες τη γυναίκα σου στο αρχοντικό σου;"
180 Ρωτούσε εκείνη, κι εγώ της αποκρίθηκα:
"*Μάνα, το χρέος μ' έφερε κάτω στον Άδη,*
χρησμό γυρεύοντας απ' του Θηβαίου Τειρεσία την ψυχή.
Όχι, ακόμη δεν ακούμπησα των Αχαιών τη χώρα, μήτε και πάτησα
το χώμα της πατρίδας· χρόνια πολλά
185 παραδαρμένος, στη συμφορά μου βυθισμένος ζω [...].
188 Άλλο γυρεύω τώρα να μου πεις, μην κρύψεις την αλήθεια·
ποια μοίρα τάχα να σε δάμασε αμείλικτου θανάτου;

7. Ο Οδυσσέας στην είσοδο του Άδη. Αγγειογραφία του 440 περίπου π.Χ. (Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών)

Συνομιλία του Οδυσσέα με τη μητέρα του

τέκνον ἐμόν, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα / ζωὸς ἐών; <155-6>/171

μῆτερ ἐμή, χρειώ με κατήγαγεν εἰς Ἀΐδαο <164>/181

9 (στ. 134-44) **τότε [...] Ποσειδώνα:** Οι εντολές που δίνει εδώ ο μάντης στον Οδυσσέα αποβλέπουν στην εξιλέωση* του Ποσειδώνα με τη διάδοση της λατρείας του και σε μη θαλασσινούς, ώστε να συμφιλιωθεί οριστικά ο ήρωας μαζί του.
10 (στ. 167) **τα θέσφατα προφήτεψε:** προφήτεψε τα λόγια/τις αποφάσεις των θεών.
11 (στ. 170) **ολοφυρόμενη:** κλαίγοντας γοερά/οδυρόμενη.

190 αρρώστια που δεν έχει τελειωμό; η Άρτεμη, που ξέρει πυκνά τα βέλη της
να ρίχνει, σε βρήκε και σε σκότωσε;[12]
Πες μου ακόμη και για τον πατέρα μου, τον γιο μου που εγκατέλειψα·
τη βασιλεία μου κρατούν ακόμη εκείνοι; ή μήπως κιόλας έπεσε
σε ξένα χέρια, που λεν πως πια δεν θα γυρίσω πίσω.
195 Πες και για τη γυναίκα που παντρεύτηκα, μίλησε για το φρόνημα
και τη βουλή της· στέκει στο πλάι του γιου της, φύλακας σταθερός
των αγαθών μου; ή μήπως την πήρε κιόλας άλλος στο κρεβάτι του,
από τους Αχαιούς ο πιο καλός κι ωραίος;"
Αυτά τη ρώτησα, κι ευθύς μου απάντησε η σεβαστή μου μάνα:
200 "Ησύχασε, εκείνη μένει εκεί, και κάνει υπομονή,
στο σπίτι σου κλεισμένη· στη θλίψη
202-3 σβήνουν, χάνονται οι μέρες όλες κι όλες της οι νύχτες, / πνίγεται στο κλάμα.
Για τη βασιλική τιμή σου· όχι, κανείς ακόμη δεν την άρπαξε·
205 ήσυχος ο Τηλέμαχος ορίζει τα μετόχια[13] και στα τραπέζια παίρνει
άρτιο το μερτικό του, όπως ταιριάζει σ' όποιον το δίκιο κρίνει και μοιράζει [...].
208 Όσο για τον πατέρα σου, αυτός αδιάκοπα μένει έξω στα χωράφια· [...]
216 Κείτεται εκεί περίλυπος, το πένθος μέσα του
μέρα τη μέρα μεγαλώνει, ποθώντας τον δικό σου νόστο,
και τον βαραίνουν τα γεράματα.[14]
Έτσι κι εμένα χάθηκε η ζωή μου, έτσι με βρήκε ο θάνατος.
220 Όχι, μες στο παλάτι δεν με πέτυχε η θεά
που, σημαδεύοντας καλά, βρίσκει παντού τον στόχο της·
δεν πήγα απ' τα πυκνά δικά της βέλη, μήτε κι έπεσε πάνω μου
αρρώστια μισητή, αυτή που μαραζώνει το κορμί του ανθρώπου
και βγάζει την ψυχή του.
225 Μόνο ο πόθος μου για σένα, το ξύπνιο σου μυαλό, λαμπρέ Οδυσσέα,
226-7 για την ευγενική σου καλοσύνη — αυτά μου στέρησαν / τη γλύκα της ζωής."
Τόσα μου είπε, όμως κι εγώ, μέσα μου ταραγμένος,
θέλησα τον ίσκιο της ν' αγκαλιάσω, της πεθαμένης μάνας μου·
230 όρμησα τρεις φορές, ποθώντας να τη σφίξω επάνω μου,
και τρεις φορές μέσα απ' τα χέρια, σαν τη σκιά, σαν όνειρο,
μου πέταξε. Κάθε φορά και πιο πολύ έσφαζε ο πόνος την καρδιά μου,
ώσπου της μίλησα φωνάζοντας, με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
"Μάνα μου, πώς δεν στέκεις να σε πιάσω, που σε λαχταρώ;
235 Έλα, κι εδώ στον Άδη, δένοντας χέρια να σφιχταγκαλιαστούμε
οι δυο μας, παρηγοριά να βρούμε στον φριχτό μας θρήνο. [...]"
239 Έτσι της μίλησα, κι η σεβαστή μου μάνα τότε μου αποκρίθηκε:
240 "Αλίμονο, παιδί μου δύσμοιρο όσο κανείς άλλος στον κόσμο [...].

εἰπὲ δέ μοι πατρός τε καὶ υἱέος, ὃν κατέλειπον <174>/192

. *Θλιμμένη γυναίκα.*
Πίνακας του Π. Πικάσσο (1904-5).

9. Ο Λαέρτης στο αγρόκτημα.
(Πηγή: *Ομήρου Οδύσσεια* 3)

12 (στ. 190-1) **η Άρτεμη** [...] **σε σκότωσε;:** Στην Άρτεμη αποδίδονταν οι ξαφνικοί θάνατοι των γυναικών, ενώ στον αδερφό της, τον Απόλλωνα, οι ξαφνικοί θάνατοι των αντρών.

13 (στ. 205) **ορίζει τα μετόχια:** είναι αφέντης στα κτήματα· η λέξη **μετόχι** έχει σήμερα την εξής σημασία: κτήμα μοναστηριού έξω από την περιοχή του.

14 (στ. 200-18) **"Ησύχασε,** [...] **γεράματα:** Οι πληροφορίες που δίνει εδώ η Αντίκλεια στον γιο της, σε συνάρτηση με την προφητεία του Τειρεσία (στ. 128-34), τον προετοιμάζουν για την αντιμετώπιση της κατάστασης που θα βρει στο σπίτι του.

Αυτή είναι η μοίρα των βροτών, όταν κάποιος πεθαίνει:
δεν συγκρατούνε πια τα νεύρα του τις σάρκες και τα κόκαλά του·
όλα τους τα δαμάζει το μένος της πυράς
που λαμπαδιάζει, αφού η ζωή του φύγει κι αφήσει τα λευκά του οστά –
μόνο η ψυχή πάει, πέταξε, σαν όνειρο, και φτερουγίζει.
Ωστόσο είναι πια καιρός το φως να επιθυμήσεις,
και μην αργείς· μάθε κι αυτά, όλα που βλέπεις γύρω σου,
για να μπορείς να τα ιστορήσεις κάποτε στη γυναίκα σου."

10. Αντίκλεια και Οδυσσέας.
(Πηγή: *Ομήρου Οδύσσεια* 3)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Αποσπάσματα στα οποία εφαρμόζεται η τεχνική των "άστοχων ερωτημάτων"

α. Από τη συνομιλία του Οδυσσέα με τον Αγαμέμνονα (*λ* 448-61/<397-410>):

"Ατρείδη τιμημένε, ω Αγαμέμνονα, [...]
ποια μοίρα να σε δάμασε, ποιος ανελέητος θάνατος;
Μήπως σε τσάκισε ο Ποσειδώνας στα καράβια σου,
σ' άρπαξε θύελλα φριχτή, μ' ανέμους φοβερούς;
μήπως σε χάλασαν εχθροί επάνω στη στεριά,
που γύρεψες να κόψεις βόδια, ή όμορφο κοπάδι γιδοπρόβατα;
ή πολεμώντας για μια πόλη τειχισμένη; ή για γυναίκες;"
Έτσι του μίλησα, κι εκείνος μου αποκρίθηκε με το όνομά μου:
"Βλαστάρι του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
όχι, μήτε ο Ποσειδώνας στα καράβια μου με τσάκισε,
με θύελλα φριχτή, μ' ανέμους φοβερούς,
μήτε κι εχθροί με χάλασαν κάπου σε μια στεριά·
ο Αίγισθος συντέλεσε τη μοίρα του θανάτου μου,
αυτός με σκότωσε, μαζί κι η δολερή γυναίκα μου· [...]"

11. Ο Αγαμέμνονας. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 5ου αι. π.Χ. (Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης)

β. Από ένα δημοτικό τραγούδι της ξενιτιάς:

—Γιατί δακρύζεις, λυγερή, και βαριαναστενάζεις;
Μήνα πεινάς, μήνα διψάς, μην έχεις κακή μάνα;
—Μήτε πεινώ, μήτε διψώ, μήτε έχω κακή μάνα·
ξένε μου, κι αν εδάκρυσα κι αν βαριαναστενάζω,
τον άντρα έχω στην ξενιτιά και λείπει δέκα χρόνους.

(Ν. Πολίτης, *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, αρ. 84, στ. 1-5)

▸▸ Να διακρίνετε την τεχνική των «άστοχων ερωτημάτων» στα πιο πάνω αποσπάσματα και να προσδιορίσετε τη λειτουργία της, αφού διαβάσετε τα παρακάτω σχόλια:

Στις ερωτήσεις του Οδυσσέα για την αιτία του θανάτου της μητέρας του (189-191) και στις δικές της απαντήσεις (220-227) εφαρμόζεται η τεχνική των «**άστοχων ερωτημάτων**». Δηλαδή, εκείνος που ρωτά κάνει διάφορες λογικές μεν υποθέσεις για την αιτία ενός γεγονότος, καμία όμως δεν στοχεύει σωστά· έτσι, εκείνος που απαντά απορρίπτει μία μία τις «άστοχες» ερωτήσεις, για να δώσει στο τέλος με έμφαση τη σωστή απάντηση· σ' αυτό ακριβώς αποβλέπει αυτή η τεχνική, που αποτελεί τυπικό θέμα της επικής ποίησης αλλά και των δημοτικών μας τραγουδιών.

2. [Ο μύθος του Αϊ-Λια]

Ο Αϊ-Λιας, επειδή έπαθε πολλά στη θάλασσα και πολλές φορές κόντεψε να πνιγεί, εβαρέθη τα ταξίδια και αποφάσισε να πάει σε μέρος που να μην ξέρουν τι είναι θάλασσα και τι είναι καράβια. Βάνει το λοιπόν στον ώμο το κουπί του και βγαίνει στη στεριά, και όποιον απαντούσε τον ρωτούσε τι είναι αυτό που βαστάει. Όσο του έλεγαν «κουπί», τραβούσε ψηλότερα, ώσπου έφτασε στην κορυφή του βουνού. Ρωτά τους ανθρώπους που ήβρε εκεί τι είναι, και του λεν «ξύλο». Κατάλαβε λοιπόν πως αυτοί δεν είχαν ιδεί ποτέ τους κουπί, και έμεινε μαζί τους εκεί ψηλά. (Ε. Κακριδή, *Η διδασκαλία των ομηρικών επών*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1988, σ. 240)

▸▸ Να συγκρίνετε τους στίχους *λ* 134-146 με την παραπάνω λαϊκή παράδοση για τον Αϊ-Λια και να εντοπίσετε τα κοινά τους σημεία. Ακόμη: σκεφτείτε τι επιχειρεί να εξηγήσει η παράδοση αυτή.

3. Δημοτικά τραγούδια του Κάτω Κόσμου

α. [Στον Κάτω Κόσμο]
κόρη της μάνας δε μιλεί, μηδέ στην κόρη η μάνα,
μηδέ τα τέκνα στους γονιούς, μηδέ οι γονιοί στα τέκνα,
κι ο βασιλιάς ακόμα εκεί με όλους μας είναι ίδια.
Εκεί τα σπίτια είν' σκοτεινά, οι τοίχοι αραχνιασμένοι,
εκεί μεγάλοι και μικροί είναι ανακατεμένοι.

(Ι.Θ. Κακριδής, *Ομηρικά Θέματα*, Αθήνα 1954, σ. 96)

β. Κάτου στα Τάρταρα της γης τα κρυοπαγωμένα
μοιρολογούν οι λυγερές και κλαίν' τα παλικάρια.

γ. Και τι παράπον' έχομ' μεις εις τον Απάνω Κόσμο,
που με τον ήλιο βλέπομε και με το φως δειπνούμε;
Στον Άδ' αέρας δε φυσά και ήλιος δεν προβαίνει·
όλα πικρά είν' στην Κάτω Γη, γιατί δεν ξημερώνει,
γιατί δεν κράζει πετεινός, δεν κελαηδεί τ' αηδόνι.

(Αναστασιάδης, ό.π., σσ. 176-177)

▸▸ Ποιες ομοιότητες παρουσιάζει η εικόνα του ομηρικού Άδη με την εικόνα που φαίνεται στα παραπάνω δημοτικά τραγούδια του Κάτω Κόσμου (μοιρολόγια) — και σε κείμενα άλλων εθνών, αν υπάρχει δυνατότητα;

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Η Καλυψώ (*ε* 227-228, σελ. 58) και η κατάρα του Κύκλωπα (*ι* 588-595, σελ. 97) προϊδέασαν τον Οδυσσέα σχετικά με τον νόστο του. Ποια νέα στοιχεία τού δίνει τώρα ο μάντης Τειρεσίας; (*λ* 111-131)
2. Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η αβεβαιότητα της προφητείας του μάντη για τον νόστο του Οδυσσέα και των συντρόφων του; (*λ* 116-125)
3. Πώς εκδηλώνεται η αμοιβαία αγάπη του Οδυσσέα και της μητέρας του και τι σας εντυπωσιάζει περισσότερο στη συνάντησή τους; (168-249)
4. Παίρνοντας αφορμή από τον μέχρι θανάτου καημό της Αντίκλειας για τον ξενιτεμένο γιο της (*λ* 225-7) και από την εναγώνια προσμονή του Λαέρτη για τον νόστο του Οδυσσέα (*λ* 208-218), συζητήστε το θέμα της αγάπης και της έγνοιας των γονιών για τα παιδιά τους, που δεν αλλάζει με τα χρόνια.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Τειρεσίας ενημερώνει τον Οδυσσέα σχετικά με τους μνηστήρες (127-133), ενώ η μητέρα του, η Αντίκλεια, του δίνει πληροφορίες για την Πηνελόπη, τον Τηλέμαχο, τον Λαέρτη, καθώς και για τη βασιλική εξουσία που είχε πριν φύγει για την Τροία (199-218).

▸▸ Πώς αλληλοσυμπληρώνονται οι πληροφορίες αυτές και πώς εξυπηρετούν τον Οδυσσέα για την αντιμετώπιση της κατάστασης που θα βρει στο σπίτι του;

12. Νέος άντρας που νοείται νεκρός. Αγγειογραφία του 440 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

13. Ο Οδυσσέας στην είσοδο του Άδη· προσφέρει χοές στους νεκρούς και θυσία προβάτων στον Πλούτωνα. Ρωμαϊκή τοιχογραφία του 1ου αι. π.Χ. (Ρώμη, Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού)

17η ΕΝΟΤΗΤΑ: *λ* 376-433, 522-604

1. *Ραψωδός. Η ανάγνωσις του Ομήρου.* Πίνακας του Θεόφιλου (1926).

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ • Η απήχηση της αφήγησης του Οδυσσέα στους Φαίακες
• Συνομιλία του Οδυσσέα με τον Αχιλλέα

α. Η απήχηση της αφήγησης του Οδυσσέα λ 376-433/ <333-384>

ὣò ἔöáè’, ïἱ ä’ ἄñá ðáíôåò ἀêὴí
ἐãÝíïíôï óéùðῇ <333>/376-7

376 *Έπαψε εκείνος να μιλά, κι οι άλλοι όλοι έμειναν βουβοί*
κι αμίλητοι, σαν μαγεμένοι κάτω απ' τον ίσκιο της μεγάλης αίθουσας.
Ώσπου η Αρήτη, λευκή κι ωραία, έσπασε τη σιωπή μιλώντας:

Τον λόγο πήρε η Αρήτη

«Φαίακες, πώς σας φαίνεται ο ξένος άντρας,
380 στην ομορφιά, στο ανάστημα, στο ισόρροπο μυαλό;
Είναι δικός μου ξένος, όμως κι εσείς, έχει ο καθένας μέρος
στην τιμή της πόλης· γι' αυτό προτείνω, μη βιαστείτε,
μην τον αφήσετε να φύγει, μη λυπηθείτε τα μεγάλα δώρα,
τώρα στην ώρα της ανάγκης του· έτσι κι αλλιώς κρύβουν τα σπίτια σας
385 πολλά αγαθά, με των θεών τη χάρη.»[...]

Συνομιλία του Αλκίνοου με τον Οδυσσέα

391 Αμέσως πήρε ο Αλκίνοος τον λόγο λέγοντας:
«Ό,τι ακούσατε θα γίνει· όσο τουλάχιστον θα 'μαι ζωντανός
και βασιλιάς στους Φαίακες, που έχουν χαρά τους το κουπί.
Ας κάνει όμως λίγη υπομονή ο ξένος, μόλο που τόσο επιθυμεί
395 τον νόστο του· ας μείνει ως αύριο, ώστε κι εγώ
να αποτελειώσω την υπόθεση των δώρων· [...].»
399 Του ανταποκρίθηκε ο Οδυσσέας πανέξυπνος:
400 «Αλκίνοε βασιλιά, που διαπρέπεις σ' όλον τον λαό σου,
ακόμη κι αν θα λέγατε να μείνω εδώ ώσπου να κλείσει χρόνος,
να μου ετοιμάσετε τον γυρισμό, να μου χαρίσετε δώρα λαμπρά,
μετά χαράς θα το δεχόμουν· το κέρδος θα 'ταν μεγαλύτερο,
να φτάσω στη γλυκιά πατρίδα με γεμάτα χέρια·
405 θα με τιμούσαν τότε παρισσότερο, θα μ' αγαπούσαν πιο πολύ,
όλοι που θα με δουν να επιστρέφω στην Ιθάκη.»
Πήρε ο Αλκίνοος ξανά τον λόγο, με φώναξε με το όνομά μου:
«Ω Οδυσσέα, μ' όλα όσα βλέπουμε μπροστά μας,
κανείς δεν θα μπορούσε να σε πάρει για απατεώνα ή ψεύτη,
410 όπως πολλοί που βόσκουν πάνω σ' αυτή τη μαύρη γη [...].
413 Εσένα ωστόσο και τα λόγια σου έχουν μορφή και το μυαλό σου λάμπει·
ξέρεις την τέχνη να ιστορείς, σαν αοιδός με άρτια γνώση,
415-6 *και των Αργείων τα βάσανα και τα δικά σου / πάθη τα λυπητερά.*

2. *Ο ποιητής*. Λεπτομέρεια από πίνακα του Ν. Εγγονόπουλου.

ìῦèïí ä’ ὡò ὅô’ ἀïéäὸò
ἐðéóôáìÝíùò êáôÝëåîáò, /
ðÜíôùí Ἀñãåßùí óÝï ô’ áὐôïῦ
êήäåá ëõãñÜ <368-9>/414-6

Μα τώρα πες μου κάτι ακόμη, εξήγησε με κάθε ακρίβεια,
ανίσως είδες εκεί κάτω κάποιους απ' τους ισόθεους εταίρους,
όσοι στην Τροία βρέθηκαν μαζί σου κι όσους τους βρήκε ο θάνατος.
420 Η νύχτα αυτή είναι μεγάλη, ατελείωτη· δεν έφτασε η ώρα
ακόμη να κοιμηθούμε στο παλάτι. [...]»
425 Του ανταπάντησε μιλώντας ο Οδυσσέας πολυμήχανος:
«Αλκίνοε βασιλιά, που διαπρέπεις σ' όλον τον λαό σου,
έχουν την ώρα τους κι οι διηγήσεις που μακραίνουν, έχει

17η ΕΝΟΤΗΤΑ: *λ* 376-433, 522-604

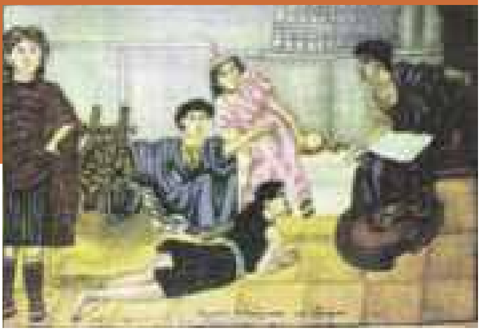

. Ραψωδός. Η ανάγνωσις του Ομήρου. Πίνακας του Θεόφιλου (1926).

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Η απήχηση της αφήγησης του Οδυσσέα στους Φαίακες
- Συνομιλία του Οδυσσέα με τον Αχιλλέα

α. Η απήχηση της αφήγησης του Οδυσσέα λ 376-433/<333-384>

376 *Έπαψε εκείνος να μιλά, κι οι άλλοι όλοι έμειναν βουβοί*
κι αμίλητοι, σαν μαγεμένοι κάτω απ' τον ίσκιο της μεγάλης αίθουσας.
Όσπου η Αρήτη, λευκή κι ωραία, έσπασε τη σιωπή μιλώντας:
«Φαίακες, πώς σας φαίνεται ο ξένος άντρας,
380 στην ομορφιά, στο ανάστημα, στο ισόρροπο μυαλό;
Είναι δικός μου ξένος, όμως κι εσείς, έχει ο καθένας μέρος
στην τιμή της πόλης· γι' αυτό προτείνω, μη βιαστείτε,
μην τον αφήσετε να φύγει, μη λυπηθείτε τα μεγάλα δώρα,
τώρα στην ώρα της ανάγκης του· έτσι κι αλλιώς κρύβουν τα σπίτια σας
385 πολλά αγαθά, με των θεών τη χάρη.»[...]
391 Αμέσως πήρε ο Αλκίνοος τον λόγο λέγοντας:
«Ό,τι ακούσατε θα γίνει· όσο τουλάχιστον θα 'μαι ζωντανός
και βασιλιάς στους Φαίακες, που έχουν χαρά τους το κουπί.
Ας κάνει όμως λίγη υπομονή ο ξένος, μόλο που τόσο επιθυμεί
395 τον νόστο του· ας μείνει ως αύριο, ώστε κι εγώ
να αποτελειώσω την υπόθεση των δώρων· [...].»
399 Του ανταποκρίθηκε ο Οδυσσέας πανέξυπνος:
400 «Αλκίνοε βασιλιά, που διαπρέπεις σ' όλον τον λαό σου,
ακόμη κι αν θα λέγατε να μείνω εδώ ώσπου να κλείσει χρόνος,
να μου ετοιμάσετε τον γυρισμό, να μου χαρίσετε δώρα λαμπρά,
μετά χαράς θα το δεχόμουν· το κέρδος θα 'ταν μεγαλύτερο,
να φτάσω στη γλυκιά πατρίδα με γεμάτα χέρια·
405 θα με τιμούσαν τότε περισσότερο, θα μ' αγαπούσαν πιο πολύ,
όλοι που θα με δουν να επιστρέφω στην Ιθάκη.»
Πήρε ο Αλκίνοος ξανά τον λόγο, με φώναξε με το όνομά μου:
«Ω Οδυσσέα, μ' όλα όσα βλέπουμε μπροστά μας,
κανείς δεν θα μπορούσε να σε πάρει για απατεώνα ή ψεύτη,
410 όπως πολλοί που βόσκουν πάνω σ' αυτή τη μαύρη γη [...].
413 Εσένα ωστόσο και τα λόγια σου έχουν μορφή και το μυαλό σου λάμπει·
ξέρεις την τέχνη να ιστορείς, σαν αοιδός με άρτια γνώση,
415-6 *και των Αργείων τα βάσανα και τα δικά σου / πάθη τα λυπητερά.*
Μα τώρα πες μου κάτι ακόμη, εξήγησε με κάθε ακρίβεια,
ανίσως είδες εκεί κάτω κάποιους απ' τους ισόθεους εταίρους,
όσοι στην Τροία βρέθηκαν μαζί σου κι όσους τους βρήκε ο θάνατος.
420 Η νύχτα αυτή είναι μεγάλη, ατελείωτη· δεν έφτασε η ώρα
ακόμη να κοιμηθούμε στο παλάτι. [...]»
425 Του ανταπάντησε μιλώντας ο Οδυσσέας πολυμήχανος:
«Αλκίνοε βασιλιά, που διαπρέπεις σ' όλον τον λαό σου,
έχουν την ώρα τους κι οι διηγήσεις που μακραίνουν, έχει

ὣς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἀκὴν
ἐγένοντο σιωπῇ <333>/376-7

Τον λόγο πήρε η Αρήτη

Συνομιλία του Αλκίνοου με τον Οδυσσέα

. Ο ποιητής. Λεπτομέρεια από πίνακα του Ν. Εγγονόπουλου.

μῦθον δ' ὡς ὅτ' ἀοιδὸς
ἐπισταμένως κατέλεξας, /
πάντων Ἀργείων σέο τ' αὐτοῦ
κήδεα λυγρὰ <368-9>/414-5

την ώρα του κι ο ύπνος. Αν όμως φλέγεσαι κι άλλο ν' ακούσεις,
δεν είμαι εγώ που θα το αρνιόμουν· μπορώ κι άλλες πικρότερες
να σου ομολογήσω ιστορίες, τα πένθη των εταίρων μου που χάθηκαν
μετά· ενώ στην Τροία ξέφυγαν την ταραχή της μάχης και τους στεναγμούς,
επήγαν του χαμού στον δρόμο της επιστροφής –
433 κι όλα για χάρη μιας ολέθριας γυναίκας.

3. Ο Αχιλλέας. Αγγειογραφία του 450 περίπου π.Χ. (Ρώμη, Βατικανό)

β. Συνομιλία του Οδυσσέα με τον Αχιλλέα *λ* 522-604/<467-540>

522 »Και τότε ήλθε του Αχιλλέα η ψυχή, γιου του Πηλέα, [...]
527 ολοφυρόμενη φώναξε το όνομά μου, κι όπως μου μίλησε,
τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
"Βλαστάρι του Διός, γιε του Λαέρτη, πολυμήχανε Οδυσσέα,
άφοβε, ποιο άλλο έργο φοβερότερο θα βάλει ακόμη ο νους σου;
Που τόλμησες να κατεβείς στον Άδη, όπου νεκροί μονάχα
κατοικούν, δίχως τον νου τους πια, είδωλα και σκιές
βροτών που έχουν πεθάνει."
Έτσι μου μίλησε, κι εγώ αποκρίθηκα, με το όνομά του:
"Ω Αχιλλέα, του Πηλέα γιε, ο πρώτος κι ο καλύτερος των Αχαιών,
ήλθα γυρεύοντας τον Τειρεσία, μήπως μου δώσει
κάποια συμβουλή, το πώς θα φτάσω στην τραχιάν Ιθάκη.
Γιατί δεν ζύγωσα ακόμη στη δική μας γη, δεν πάτησα
το χώμα της πατρίδας· με δέρνει πάντα το κακό. Εσένα όμως,
Αχιλλέα, κρίνω πως δεν υπάρχει άλλος σου ευτυχέστερος, ούτε από όσους
έζησαν στο παρελθόν, μήτε από εκείνους που θα 'ρθουν στο μέλλον.
Αφού, και ενόσω ζούσες, όλοι μας σε τιμούσαμε σαν να 'σουνα θεός,
οι Αργείοι, αλλά κι εδώ που βρίσκεσαι με τους νεκρούς,
μένει μεγάλη η δύναμή σου· γι' αυτό, Αχιλλέα, μη θλίβεσαι
και μην πικραίνεσαι πολύ στον θάνατό σου."
Σ' αυτά τα λόγια μου εκείνος αμέσως ανταπάντησε μιλώντας:
"Μη θες να με παρηγορήσεις για τον θάνατό μου, Οδυσσέα γενναίε·
θα προτιμούσα πάνω στη γη να ζούσα, κι ας ξενοδούλευα σε κάποιον,
άκληρο[1] *πια που να μην έχει και μεγάλο βίος,*
παρά να είμαι ο άρχοντας στον κάτω κόσμο των νεκρών.
Όμως αυτά ας τα αφήσουμε, και πες μου κάτι για τον ακριβό μου γιο·
μπήκε στον πόλεμο, πρώτος στους πρώτους; μήπως όχι;
Μίλα μου όμως και για τον ευγενικό Πηλέα, αν κάτι ξέρεις κι έμαθες·
κρατεί ακόμη την τιμή στους τόσους Μυρμιδόνες;[2]
ή μήπως ατιμάζεται στη Φθία και την Ελλάδα,[3]

4. Ο Οδυσσέας παραδίνει τα όπλα του Αχιλλέα στον Νεοπτόλεμο. Αγγειογραφία του 490 π.Χ. (Βιέννη, Kunsthistorisches Museum)

βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ, / ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοτος πολὺς εἴη, / ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν <489-91>/548-50

1 (στ. 548-9) **κι ας ξενοδούλευα σε κάποιον, / άκληρο:** Άκληρος λεγόταν όποιος δεν είχε κλήρο, μερίδιο γης που δινόταν με κλήρωση ή κληρονομούνταν (πρβλ. την κλήρωση στην εποχή μας των εργατικών κατοικιών στους δικαιούχους)· άκληρος λέγεται και όποιος δεν έχει παιδιά να τον κληρονομήσουν.

2 (στ. 554) **Μυρμιδόνες** ονομαζόταν ο λαός τον οποίο κυβερνούσε ο Πηλέας αλλά και ο στρατός του Αχιλλέα στην Τροία.

3 (στ. 555) **στη Φθία και την Ελλάδα:** Φθία ονομαζόταν η περιοχή που διέσχιζε ο Σπερχειός ποταμός αλλά και η πόλη, η πρωτεύουσα των Μυρμιδόνων· μαζί με την Ελλάδα, που τότε ήταν πόλη (και περιοχή) της Θεσσαλίας, αποτελούσαν το κράτος του Πηλέα.

καθώς τα γηρατειά τον τσάκισαν και του 'κοψαν χέρια και πόδια;
Γιατί δεν είμαι εγώ κοντά να του παρασταθώ, αφού δεν βλέπω
πια το φως του ήλιου· τέτοιος και όπως κάποτε, στης Τροίας τον κάμπο,
σκότωνα σωρηδόν γενναίους πολεμιστές, να σώσω τους Αργείους. [...]"
Στο ερώτημά του εγώ αποκρίθηκα μιλώντας:
"Λυπάμαι, που δεν ξέρω να σου πω κάτι για τον πατέρα σου,
τον ανεπίληπτο[4] Πηλέα· αλλά για το παιδί, τον ακριβό σου Νεοπτόλεμο,
θα ακούσεις απ' το στόμα μου, όπως το ζήτησες, ακέραιη την αλήθεια.
Μόνος μου, σε καράβι ισόρροπο και κοίλο,
τον έφερα απ' τη Σκύρο[5] στους άλλους Αχαιούς, εκεί
που ωραία αρματωμένοι πολεμούσαν.
Κάθε φορά λοιπόν που αποφασίζαμε γύρω απ' της Τροίας το κάστρο,
πάντοτε εκείνος έπαιρνε τον λόγο πρώτος κι η γνώμη του δεν αστοχούσε —
μόνο ο ισόθεος Νέστωρ κι εγώ, νομίζω, υπερτερούσαμε.
Αλλά και στο πεδίο της μάχης, όταν οι Αχαιοί τους Τρώες πολεμούσαμε,
ποτέ δεν ξέμεινε μέσα στο πλήθος, στον σωρό των άλλων·
έτρεχε κι έβγαινε πολύ μπροστά, η ορμή του δεν υποχωρούσε
σε κανένα, και σκότωνε πολλούς στην άγρια μάχη. [...]
Αλλά κι όταν αργότερα χωθήκαμε σ' εκείνο το άλογο,
που το 'χτισε ο Επειός, οι πιο γενναίοι Αργείοι, κι έπεσε πάνω μου
όλη η ευθύνη, πότε θα ανοίξει η κλειστή παγίδα μας, πότε θα κλείσει,
τότε λοιπόν οι άλλοι, των Δαναών οι αρχηγοί κι οι σύμβουλοι,
δεν μπόρεσαν να κρύψουν το δάκρυ και τον τρόμο, που τους παρέλυε τα γόνατα.
Εξόν εκείνος, που ούτε μια φορά, ποτέ, τα μάτια μου δεν είδαν
να χλωμιάζει η ωραία του όψη ή να σκουπίζει κάποιο δάκρυ
στα μάγουλά του· αμέτρητες φορές παρακαλούσε
έξω να πεταχτεί επιτέλους από το άλογο, να πιάσει τη λαβή
του ξίφους του, το χάλκινο βαρύ του δόρυ, γιατί άναβε τον νου του ο πόθος,
το πώς τους Τρώες θα βλάψει.
Αλλά και τότε πια που πήραμε την πόλη του Πριάμου, το ψηλό της κάστρο,
αυτός, αφού μοιράστηκε λεία και έπαθλο λαμπρό, αμέσως
στο καράβι ανέβηκε, απείραχτος· μήτε ποτέ τον βρήκε
χάλκινη αιχμή, μήτε κι από κοντά λαβώθηκε — πράγματα
που συχνά συμβαίνουν την ώρα του πολέμου, όταν, δίχως καμιά διάκριση,
μαίνεται ο Άρης."

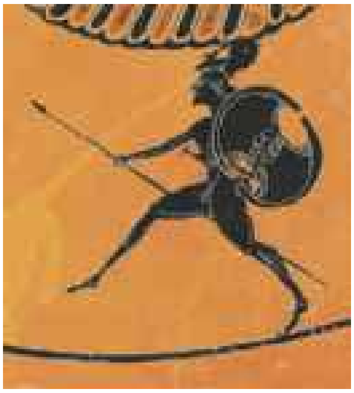

5. Ο Νεοπτόλεμος στη μάχη. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 510 π.Χ. - διασκευή. (Βασιλεία, Μουσείο Αρχαιοτήτων)

6. «Φοβού τούς Δαναούς...!» (Πηγή: *Στα χνάρια του Ομήρου*)

7. Ασφόδελοι.

4 (στ. 566) **τον ανεπίληπτο Πηλέα:** τον άψογο Πηλέα.

5 (στ. 566-9) **τον ακριβό σου Νεοπτόλεμο** [...] **τον έφερα απ' τη Σκύρο:** Η θεά Θέτιδα —που γνώριζε ότι ήταν της μοίρας του γιου της να σκοτωθεί στον πόλεμο—, για να εμποδίσει τη μετάβασή του στην Τροία, τον έντυσε γυναίκα και τον έκρυψε στη Σκύρο ανάμεσα στις κόρες του βασιλιά Λυκομήδη. Με μία από αυτές, τη Δηιδάμεια, ο Αχιλλέας απόκτησε γιο, τον Πύρρο, που επονομαζόταν Νεοπτόλεμος (επειδή ο πατέρας του άρχισε να πολεμά νέος — πρβλ. Τηλέμαχος, επειδή ο πατέρας του πολεμούσε μακριά). Οι Αχαιοί βέβαια ανακάλυψαν την κρυψώνα του Αχιλλέα και τον πήραν μαζί τους στην Τροία, όπου δοξάστηκε πολεμώντας και σκοτώθηκε. Δέκα χρόνια αργότερα, μετά τον θάνατο του, ο Οδυσσέας έφερε τον Νεοπτόλεμο στην Τροία γιατί, σύμφωνα με μια προφητεία, δεν θα κυριευόταν η πόλη χωρίς έναν απόγονο του Αιακού (βλ. το επόμενο σχόλιο), που είχε βοηθήσει στην κατασκευή των τειχών της. Αν τώρα απορεί κανείς για τις διακρίσεις ενός δεκάχρονου παιδιού στις συνελεύσεις και στον πόλεμο, ας λάβει υπόψη του ότι οι μυθικοί ήρωες δεν έχουν ηλικία.

Ακούγοντας τον λόγο μου, πήρε να απομακρύνεται του Αιακίδη[6] η ψυχή,
που δεν τον έφτανε άλλοτε κανείς στο τρέξιμο,
ανοίγοντας μεγάλο βήμα, προς το ασφοδελό[7] λιβάδι —
604 με μια χαρά περήφανη, μ' όσα του ιστόρησα για το λαμπρό του παλικάρι.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

α. «και με τα χίλια βάσανα πάλι η ζωή γλυκιά είναι» (δημοτικός στίχος)·
β. «γλυκιά η ζωή και ο θάνατος μαυρίλα» (από τον «Λάμπρο» του Δ. Σολωμού)·
γ. «δεν το 'λπιζα να 'ν' η ζωή μέγα καλό και πρώτο» (από τον «Πόρφυρα» του Δ. Σολωμού).

▸▸ Συσχετίστε τους παραπάνω στίχους με την άποψη που εκφράζει ο Αχιλλέας για τη ζωή στους στ. 548-550:

«Θα προτιμούσα πάνω στη γη να ζούσα, κι ας ξενοδούλευα σε κάποιον,
άκληρο πια που να μην έχει και μεγάλο βιος,
παρά να είμαι ο άρχοντας στον κάτω κόσμο των νεκρών.»

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ο Οδυσσέας διέκοψε την αφήγηση προφασιζόμενος ότι είναι ώρα για ύπνο. Ποιοι φαίνεται να είναι οι πραγματικοί λόγοι αυτής της διακοπής;
2. Πώς αντέδρασαν οι Φαίακες στην αφήγηση του Οδυσσέα; (πρβλ. την 1η εικόνα). Και σε ποιον τελικά ανήκουν οι έπαινοι του Αλκίνοου;
3. α. Να συγκρίνετε τον έπαινο του Αλκίνοου για τον αφηγητή Οδυσσέα (*λ* 408-416) με τον έπαινο του Οδυσσέα για τον αοιδό Δημόδοκο (*θ* 588-592, σελ. 86) και να διακρίνετε ομοιότητες και διαφορές.
   β. Ποιο είδος αφηγητή φαίνεται να εγκαινιάζει ο Οδυσσέας; (δείτε και το 4ο θέμα της Εισαγωγής του βιβλίου σας, σελ. 10-11).
4. Ο Αχιλλέας αντιλαμβάνεται διαφορετικά την αξία της ζωής για τον εαυτό του, που βρίσκεται στον Άδη, και διαφορετικά για τον πατέρα και τον γιο του, που ζουν πάνω στη γη. Να προσδιορίσετε αυτή τη διαφορά και να την κρίνετε.
5. Για ποιες διακρίσεις του Νεοπτόλεμου χάρηκε ο Αχιλλέας; (βλ. τους στ. 572-600). Οι σημερινοί γονείς για ποιες διακρίσεις των παιδιών τους χαίρονται;

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

▸▸ Σ' όλη τη ραψωδία *λ*, τη «Νέκυια, παρουσιάζονται πολλά πρόσωπα, που σχετίζονται με διάφορα θέματα. Να αντιστοιχίσετε τα πρόσωπα με τα θέματα ενώνοντάς τα με μια γραμμή (συμβουλευτείτε και την περίληψη της ραψωδίας *λ*):

Ελπήνορας	πληροφορίες για την οικογένεια του Οδυσσέα και για την κατάσταση των νεκρών
Τειρεσίας	κατηγορίες για την Κλυταιμνήστρα – έπαινοι για την Πηνελόπη
Αντίκλεια	επιτάφιες τιμές
Φαίακες	προφητείες και εντολές στον Οδυσσέα
Αγαμέμνονας	αμίλητος και πικραμένος για την κρίση των όπλων του Αχιλλέα
Αχιλλέας	Κέρβερος
Αίαντας	έπαινος για τον αφηγητή Οδυσσέα και προσφορά δώρων
Ηρακλής	δούλος πάνω στη Γη παρά βασιλιάς στον Άδη

6 (στ. 601) **του Αιακίδη η ψυχή:** Ο Αχιλλέας λέγεται και Αιακίδης, επειδή ήταν εγγονός του Αιακού, πατέρα του Πηλέα.
7 (στ. 603) **το ασφοδελό λιβάδι:** λιβάδι γεμάτο ασφόδελους· οι ασφόδελοι είναι ένα είδος αγριοκρέμμυδων (βλ. την εικόνα 7), που σήμερα λέγονται ασφοδέλια ή σφερδούκλια. Έτσι φαντάζονταν τον Άδη, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη ότι φυτά στο σκοτάδι δεν αναπτύσσονται – είναι όμως φυσικό να υπάρχουν αντιφάσεις σε συλλήψεις φανταστικές.

18η ΕΝΟΤΗΤΑ: *μ* και *ν* 1-209/<1-187> (περίληψη)

1. Ο Οδυσσέας και οι Σειρήνες. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Οι τελευταίες περιπέτειες του Οδυσσέα
- Η αναχώρηση από τη Σχερία και ο νόστος

Α΄.1. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *μ*:
Ἀλκίνου Ἀπόλογοι: Τὰ περὶ Σειρῆνας, Σκύλλαν, Χάρυβδιν, βόας Ἡλίου

2. Η Σκύλλα σε σικελικό νόμισμα του 4ου αι. π.Χ. (Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών)

Φεύγοντας από τον Άδη επιστρέψαμε στην Αία και ενταφιάσαμε το σώμα του Ελπήνορα. Η Κίρκη στο μεταξύ μάς αντιλήφθηκε και με προειδοποίησε για τους κινδύνους που μας περιμένουν και πώς να τους αντιμετωπίσουμε: για τις Σειρήνες που μαγεύουν τους περαστικούς με το τραγούδι τους· για τις Συμπληγάδες Πέτρες που ανοιγοκλείνουν ασταμάτητα· για τους αντικριστούς βράχους της Σκύλλας με τα έξι κεφάλια και της Χάρυβδης, που τρεις φορές τη μέρα ρουφά και ξερνά το νερό της θάλασσας· και για τα βόδια του Ήλιου στη Θρινακία, για τα οποία μού προφήτεψε όσα και ο μάντης Τειρεσίας.

Όταν αποπλεύσαμε, άρχισα να ενημερώνω τους συντρόφους για όσα μας περιμένουν, αλλά μόλις πρόλαβα να τους πω για τις Σειρήνες, είχαμε κιόλας φτάσει εκεί. Εφαρμόζοντας τότε τις οδηγίες της Κίρκης, βούλωσα τα αυτιά των συντρόφων με κερί και εκείνοι με έδεσαν σφιχτά στο κατάρτι, ώστε να ακούσω εγώ το ακόλουθο μαγευτικό κάλεσμά τους, αλλά να μην μπορώ να ανταποκριθώ:

212 «Έλα, Οδυσσέα περίφημε, δόξα των Αχαιών, πλησίασε, <184>
άραξε εδώ το πλοίο, ν' ακούσεις τη φωνή μας [...]
[τη μελιστάλακτη και να κερδίσεις καινούρια γνώση].
218 Γιατί τα πάντα εμείς γνωρίζουμε, όσα τραβήξανε στης Τροίας
τον κάμπο Αργείοι και Τρώες – θέλημα των θεών. <190>
220 Κι ακόμη ξέρουμε τα όσα συμβαίνουν πάνω σ' ολόκληρη τη γη [...].»

3. *Ο Οδυσσέας και οι Σειρήνες.* Πίνακας του Γ. Γαΐτη
3).

Έτσι αποφύγαμε αυτόν τον κίνδυνο. Αποφύγαμε και τις Συμπληγάδες και, για να γλιτώσουμε από τη Χάρυβδη, πλησιάσαμε στον βράχο της Σκύλλας, που μας στοίχισε έξι συντρόφους.

Φτάσαμε έπειτα στο νησί του Ήλιου κι εγώ, αναλογιζόμενος τις προφητείες του Τειρεσία και της Κίρκης, ζήτησα από τους συντρόφους να μην αράξουμε εκεί, γιατί μας περιμένει συμφορά, βρήκα όμως αντιμέτωπο τον Ευρύλοχο. Οι άλλοι, κατάκοποι καθώς ήταν, πήραν το μέρος του, κι εγώ αναγκάστηκα να υποχωρήσω, αφού πρώτα τους δέσμευσα με όρκο να μην αγγίξουν τα ιερά ζώα του θεού. Νοτιάς όμως μας κράτησε έναν μήνα στο νησί και τα τρόφιμα τελείωσαν. Απομακρύνθηκα τότε, για να προσευχηθώ στους θεούς να δώσουν λύση στο πρόβλημά μας, εκείνοι όμως μου έστειλαν ύπνο γλυκό. Έτσι, βρήκε ευκαιρία ο Ευρύλοχος και, με το επιχείρημα ότι ο χειρότερος θάνατος είναι ο θάνατος από πείνα, έπεισε τους άλλους να σφάξουν τα καλύτερα βόδια –ως θυσία πάντως προς τους θεούς– και να τάξουν στον Ήλιο όμορφο ναό, όταν νοστήσουν. Τα θυσίασαν λοιπόν και άρχισαν να τα ψήνουν και να τα τρώνε. Ξύπνησα τότε και, όταν κατάλαβα τι είχε συμβεί, αναστέναξα διαμαρτυρόμενος στους θεούς για τον ύπνο που μου είχαν στείλει.

Ο Ήλιος, μόλις πληροφορήθηκε τη σφαγή των βοδιών του, απείλησε ότι θα κατεβεί στον Άδη και δεν θα φέγγει πια, αν δεν τιμωρηθούν οι σύντροφοί μου· απέσπασε έτσι την υπόσχεση του Δία ότι θα κεραυνοβολήσει το καράβι μας.

Επέπληξα βέβαια τους συντρόφους, το κακό όμως είχε γίνει και οι θεοί έδειξαν τη δυσαρέσκειά τους με σημεία και τέρατα: «σάλευαν τα τομάρια καταγής· στις σούβλες μούγκριζαν τα κρέατα, / τα ωμά και τα ψημένα· κι ανέβαινε φωνή σαν από βόδια ζωντανά». Αλλά οι σύντροφοι συνέχισαν το φαγοπότι έξι μέρες, και όταν την έβδομη κόπασαν οι άνεμοι και αποπλεύσαμε, ο Δίας μάς περίμενε· σήκωσε θύελλα μεσοπέλαγα, κεραυνοβόλησε το καράβι και οι σύντροφοι καταποντίστηκαν· «έτσι ο θεός τούς στέρησε τον νόστο». Σώθηκα μόνο εγώ πιασμένος από την καρίνα και αφέθηκα στα

4. Ο Ήλιος με το άρμα του. Αγγειογραφία του 4ου αι. π.Χ. (Πηγή: *Μυθολογία Larousse*)

κύματα, που με γύρισαν στη Χάρυβδη την ώρα που ρουφούσε τη θάλασσα. Πηδώντας τότε στον αέρα κρεμάστηκα σαν νυχτερίδα από την αγριοσυκιά που σκίαζε το τέρας και κρεμασμένος περίμενα ώσπου να ξεράσει μαζί με το νερό και την καρίνα· κατάφερα τότε να καθίσω πάνω στο καραβόξυλο και, έπειτα από παραδαρμό εννέα ημερών στη θάλασσα, να φτάσω στο νησί της Καλυψώς – αλλά γι' αυτό σάς μίλησα το προηγούμενο βράδυ.

5. Ναυάγιο, πιθανόν, του πλοίου του Οδυσσέα. Αγγειογραφία του 8ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων)

Α΄.2. Περιληπτική αναδιήγηση του αποσπάσματος *ν* 1-209/<1-187>:
Ὀδυσσέως ἀπόπλους παρὰ Φαιάκων καὶ ἄφιξις εἰς Ἰθάκην

Οι Φαίακες μαγεύτηκαν πάλι από τη διήγηση του Οδυσσέα και τον τίμησαν με πρόσθετα δώρα. Την επομένη τα τακτοποίησαν όλα στο καράβι, δόθηκε στα ανάκτορα και γεύμα αποχαιρετιστήριο με σπονδές στους θεούς και ευχαριστήριες ευχές του Οδυσσέα, και το βράδυ το καράβι απέπλευσε από τη Σχερία[1]:

Έτρεχε το καράβι σταθερό και σίγουρο· μήτε γεράκι, <86>
100 το γοργότερο πετούμενο, δεν θα μπορούσε να το φτάσει.
Σαν το γεράκι και το πλοίο πετώντας έσχιζε το θαλάσσιο κύμα,
τον άντρα ταξιδεύοντας που η στόχασή του έμοιαζε θεού·
103 ένας που τόσα πάθη πόνεσε η γενναία ψυχή του, <90>
που πέρασε ανδρείους πολέμους, άγρια κύματα της θάλασσας,
τώρα ατάραχος κοιμόταν, λησμονώντας τ' αμέτρητα παθήματά του.

6. Αναπαράσταση του καραβιού του Οδυσσέα στο λιμάνι της Ιθάκης. *(Πηγή: Οδύσσεια Κεφαλλονιάς – Ιθάκης)*

Όλη τη νύχτα ταξίδευαν και την αυγή (35η μέρα τώρα της *Οδύσσειας*) έφτασαν στην Ιθάκη. Οι ναύτες απόθεσαν στο λιμάνι του Φόρκυνα βυθισμένον ακόμη στον ύπνο τον Οδυσσέα, άφησαν παράμερα και τα δώρα και πήραν τον δρόμο της επιστροφής.

Ο Ποσειδώνας όμως παραπονέθηκε στον Δία για τους Φαίακες που, αν και απόγονοί του, τον αψήφησαν και πραγματοποίησαν τόσο εύκολα και τιμημένα τον νόστο του Οδυσσέα· απέσπασε έτσι το δικαίωμα να τους εκδικηθεί. Πέτρωσε, λοιπόν, το καράβι[2] τους τη στιγμή που πλησίαζε στη Σχερία και σκόπευε να περικλείσει την πόλη τους με ψηλό βουνό. Οι Φαίακες απόρησαν βλέποντας το καράβι να γίνεται βράχος, ο Αλκίνοος όμως είδε στο πέτρωμα του καραβιού την επαλήθευση μιας παλαιάς μαντείας και ζήτησε από όλους να σταματήσουν στο εξής το ξεπροβόδισμα των ξένων. Ζήτησε επίσης να προσφέρουν θυσία στον Ποσειδώνα, μήπως τους λυπηθεί και δεν περικλείσει την πόλη με βουνό. Οι Φαίακες ανταποκρίθηκαν και όρθιοι γύρω στον βωμό του θεού προσεύχονταν.

7. Οι ναύτες αποθέτουν κοιμισμένον τον Οδυσσέα στο λιμάνι του Φόρκυνα. (Αντίγραφο από γιαπωνέζικη έκδοση)

1 **Η Σχερία** θεωρείται χώρα μυθική, όπως και όλες σχεδόν οι άλλες χώρες της περιπλάνησης του Οδυσσέα· στην αρχαιότητα πάντως —ήδη από τον 6ο αι. π.Χ. —είχε ταυτιστεί με την Κέρκυρα και η παράδοση αυτή διατηρείται μέχρι τώρα.

2 **Το πέτρωμα του καραβιού** ανήκει στους λεγόμενους αιτιολογικούς μύθους, που επιχειρούν να εξηγήσουν απλοϊκά διάφορα «παιχνίδια» της φύσης, όπως έναν βράχο στη θάλασσα που μοιάζει με καράβι (βλ. το 1ο «παράλληλο κείμενο»). Δείτε και ένα παράδειγμα νεότερου αιτιολογικού μύθου που θέλει να εξηγήσει τους «λεκέδες» του φεγγαριού: «Γιατί το φεγγάρι έχει λεκέδες; Μια φορά εμάλωναν ο Ήλιος με το Φεγγάρι ποιος είναι ομορφότερος. Εθύμωσε ο Ήλιος, άρπαξε μια χούφτα λάσπη και την έριξε στο πρόσωπο του Φεγγαριού. Και από τότε έμεινε». (Ν. Πολίτης, *Παραδόσεις*, αρ. 228)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Κάτω απ' το βουνό του Παντοκράτορα, αντίκρυ στο μοναστήρι της Παλαιοκαστρίτσας, είναι στην άκρη του πελάγου ένα καράβι μαρμαρωμένο με τα κατάρτια του και όλα του τα ξάρτια. Αυτό ήταν καράβι Αλτζερίνικο και ερχόταν να κουρσέψει το μοναστήρι. Σαν το είδαν από μακριά οι καλόγεροι, βγήκαν και τ' αγνάντευαν και ο Γούμενος με το θυμιατό και το σταυρό στα χέρια παρακάλεσε το Θεό κι είπε: «Θεέ μου, αν αυτό το καράβι έρχεται για καλό, καλώς να 'ρθει, αν για κακό, μάρμαρο εκεί να μείνει». Και ο Θεός τον άκουσε κι εμαρμάρωσε το καράβι και στέκεται κει από τότε. (Ν. Πολίτης, *Παραδόσεις*, αρ. 286)

▸▸ Συσχετίστε το πέτρωμα του καραβιού των Φαιάκων με τον παραπάνω αιτιολογικό μύθο (από την Κέρκυρα) και εντοπίστε τις αλλαγές που έγιναν με το πέρασμα των χρόνων.

2. α. Οι σύντροφοι στον Άδη

Αφού μας μέναν παξιμάδια
τι κακοκεφαλιά
να φάμε στην ακρογιαλιά
του ήλιου τ' αργά γελάδια
που το καθένα κι ένα κάστρο
για να το πολεμάς
σαράντα χρόνους και να πας
να γίνεις ήρωας κι άστρο!
Πεινούσαμε στης γης την πλάτη,
σα φάγαμε καλά
πέσαμε εδώ στα χαμηλά
ανίδεοι και χορτάτοι.

(Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1981)

β. Συγγνώμη

Τι να σου κάνουν; — άνθρωποι ήταν. Μόλις σώθηκε
στου καραβιού τ' αμπάρι το κρασί και το αλεύρι, υπομονέψαν κάμποσο,
κάτι ψαρέψαν με τ' αγκίστρια —ψιλοπράματα— πού να χορτάσεις; Τέλος
βάλαν τις πλατυμέτωπες γελάδες του Ήλιου στο μαχαίρι· κι ας βελάζαν
σα βόδια αληθινά τα κρέατα στις σούβλες, κι ας περπάταγαν
τα γδαρμένα τομάρια· ο Ευρύλοχος και οι άλλοι τα γλεντήσανε.
Ο πολυμήχανος γλυκοκοιμόταν στο γρασίδι. Δεν τους πρόλαβε.
Οι προειδοποιήσεις δε χρησίμεψαν σε τίποτε.
Τα πάρα πέρα, τα μετά τη Θρινακία, τα ξέρουμε. Άλλωστε
κι αυτά κι εκείνα ήταν της μοίρας — αναπόφευκτα, που λένε.
Πήγανε, μια φορά, χορτάτοι — ποιος θα τους κατηγορήσει;

(Γ. Ρίτσος, *Μαρτυρίες* Β΄, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1966)

▸▸ Ο Σεφέρης και ο Ρίτσος βλέπουν διαφορετικά τη συμπεριφορά των συντρόφων του Οδυσσέα στο νησί του Ήλιου, όπως και τις συνέπειες γι' αυτούς. Προσέξτε τη διαφορετική οπτική τους και σχολιάστε την.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Στο προοίμιο της *Οδύσσειας* χαρακτηρίζονται «νήπιοι» οι σύντροφοι για τη συμπεριφορά τους στο νησί του Ήλιου και τονίζεται ο αγώνας του Οδυσσέα να τους σώσει και να νοστήσει μαζί τους (*α* 6-11, σελ. 18).
   ▸▸ Επιβεβαιώνεται ο χαρακτηρισμός αυτός των συντρόφων, αλλά και ο αγώνας του Οδυσσέα, στην ανάπτυξη του επεισοδίου (στη ραψωδία *μ*);
2. Το ναυάγιο του Οδυσσέα στη ραψωδία *ε* έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:
   α. συμβαίνει στο παρόν, β. είναι ατομικό, γ. είναι, γενικά, ρεαλιστικό, δ. το διηγείται ο ποιητής σε τρίτο πρόσωπο.
   ▸▸ Να αντιπαραθέσετε τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά των περιπετειών που αναφέρονται στους «Μεγάλους Απολόγους»:
   Οι περιπέτειες αυτές α. ...., β. ....
   γ. ...., δ. ....
3. Ο Οδυσσέας έφτασε στη Σχερία ως ανώνυμος ναυαγός και έφυγε ως ήρωας δοξασμένος και τιμημένος. Εξηγήστε την εξέλιξή του αυτή.
4. Πώς φανταζόσασταν την άφιξη του Οδυσσέα στην Ιθάκη και πώς τη δίνει ο ποιητής; Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί ο βαθύς ύπνος του ήρωα κατά την επιστροφή του στην πατρίδα;
5. Αφού μελετήσετε το $Δ_2$, πιο κάτω, διηγηθείτε την προσωπική σας ιστορία ξεκινώντας, ας πούμε, από την εγγραφή σας στο Γυμνάσιο και εξιστορώντας τα σημαντικότερα γεγονότα των προηγούμενων χρόνων σας σε μια συντροφιά με την τεχνική του εγκιβωτισμού.
6. **Διαθεματική δραστηριότητα: Ο Οδυσσέας ως διαχρονικό σύμβολο** του ανθρώπου που αγωνίζεται και πετυχαίνει τους στόχους του. Σε συνεργασία με τον/τη φιλόλογό σας, αναζητήστε κείμενα (ποιητικά και πεζά) και εικόνες που προβάλλουν τον Οδυσσέα, μελετήστε τα και παρουσιάστε τα στην τάξη.

. *Ο Οδυσσέας και οι Σειρήνες*. Πίνακας αγνώστου του 19ου αιώνα. (Πηγή: *Μυθολογία Larousse*)

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ανακεφαλαιωτικά σχόλια σχετικά με τους «Απολόγους» και τη «Φαιακίδα»:

1. Οι «Αλκίνου Απόλογοι» (Κίκονες – Λωτοφάγοι – Κύκλωπες / Αίολος – Λαιστρυγόνες – Κίρκη / Άδης / Σειρήνες – Σκύλλα – Θρινακία – ναυάγιο – Χάρυβδη – Ωγυγία) εντάχθηκαν/εγκιβωτίστηκαν στη δεύτερη νύχτα της παραμονής του Οδυσσέα στη Σχερία και στη ραψωδική απαγγελία πρέπει να κράτησαν περίπου τρεις ώρες, δίνουν όμως την εντύπωση ότι διήρκεσαν πολύ περισσότερο, αφού χώρεσαν τόσα πολλά. Με την άφιξη του Οδυσσέα στην Ιθάκη, την επόμενη νύχτα, ο ρόλος της «Φαιακίδας» τελείωσε.

2. Δυο λόγια για την τεχνική του **εγκιβωτισμού:**

Με τον όρο **εγκιβωτισμός** εννοούμε τη μετακίνηση μιας μεγάλης ενότητας από την αρχή στη μέση μιας ιστορίας, με τη μορφή της αναδρομικής διήγησης σε πρώτο πρόσωπο.

Οι δεκάχρονες περιπέτειες του Οδυσσέα, δηλαδή, δεν δίνονται με χρονολογική σειρά, αλλά παρουσιάζονται ζωντανές οι τελευταίες 41 μέρες του νόστου και με την τεχνική του εγκιβωτισμού εντάσσονται στις δυο νύχτες των Φαιάκων οι δύο προγενέστερες περίοδοι (βλ. τους επόμενους πίνακες). Όπως φαίνεται στο διπλανό σχήμα, η «Φαιακίδα» αποτελεί ένα μεγάλο κεντρικό πλαίσιο της *Οδύσσειας* (ένα κιβώτιο, ας πούμε), όπου ο ποιητής τοποθετεί το μικρό κιβώτιο της επτάχρονης Ωγυγίας με τον «Αρήτης Απόλογο» (το πρώτο βράδυ) και το μεγάλο κιβώτιο των πρώτων δίχρονων περιπετειών του Οδυσσέα με τους «Αλκίνου Απολόγους» (το δεύτερο).

3. **Οι δεκάχρονες περιπέτειες του Οδυσσέα με χρονολογική διάταξη**

2 χρόνια περιπετειών: από τους Κίκονες ως την Ωγυγία	**7 χρόνια** και πλέον παραμονής στην Ωγυγία	**25 μέρες** πορείας προς τον νόστο: από την Ωγυγία ως τη Σχερία	**3 μέρες** στη Σχερία και άφιξη στην Ιθάκη	**7 μέρες** στην Ιθάκη (εκδίκηση και αποκατάσταση)

4. **Αναδιάταξη των περιπετειών του Οδυσσέα (με πρόταξη της «Τηλεμάχειας») μέσα στο χρονικό πλαίσιο των σαράντα μιας (41) ημερών της *Οδύσσειας***

1η-6η μέρα: «Τηλεμάχεια» (1ο συμβούλιο των θεών και δραστηριοποίηση του Τηλέμαχου)	**7η-31η μέρα: νόστος** (2ο συμβούλιο των θεών και πορεία του Οδυσσέα προς τον νόστο ως τη Σχερία)	**32η-34η μέρα: «Φαιακίδα»** (φιλοξενία και «Απόλογοι» – άφιξη στην Ιθάκη)	**35η-41η μέρα: Ιθάκη** (μνηστηροφονία και αποκατάσταση του Οδυσσέα)
ραψωδίες *α-δ*	**ραψωδία *ε***	**ραψωδίες *ζ-ν* 209**	**ραψωδίες *ν* 210-*ω***

▸▸ Συζητήστε τι πέτυχε ο ποιητής με τις τεχνικές **in medias res** και **εγκιβωτισμός** και με την **αναδιάταξη,** επομένως, της αφηγηματικής ύλης.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: «ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ» (*ν* 210/<187> – *ω*)

Με την άφιξη στην Ιθάκη, έληξε το θέμα του (εξωτερικού) νόστου του Οδυσσέα και αρχίζει ο αγώνας του για τον εσωτερικό νόστο, την αποκατάσταση δηλαδή στο σπίτι του και στον λαό του. Στο μέρος αυτό σχεδιάζεται και πραγματοποιείται η μνηστηροφονία.

19η ΕΝΟΤΗΤΑ: *ν* 210-494/<187-440> (περίληψη)–*ν* 210-464/<187-413 (ανάλυση)

Α΄.1. Περίληψη του αποσπάσματος *ν* 210-494/<187-440>

Ο Οδυσσέας ξύπνησε το πρωί (35η μέρα της *Οδύσσειας*) στην Ιθάκη, αλλά δεν ήξερε πού βρίσκεται. Τον πλησίασε τότε η Αθηνά, τον κατατόπισε, τον ενημέρωσε για την κατάσταση του παλατιού και του υποσχέθηκε συμπαράσταση στο έργο της εκδίκησης. Παραμόρφωσε, τέλος, τον Οδυσσέα, τον έντυσε ζητιάνο και τον έστειλε στο καλύβι του χοιροβοσκού Εύμαιου, ενώ η ίδια έφυγε για τη Σπάρτη, να φροντίσει για την επιστροφή του Τηλέμαχου.

Α΄.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Το ξύπνημα του Οδυσσέα και η συνάντηση με την Αθηνά
- Αναγνώριση της Ιθάκης από τον Οδυσσέα
- Κατάστρωση σχεδίου αντιμετώπισης των μνηστήρων

210 Τότε κι ο Οδυσσέας ξυπνά από τον ύπνο που κοιμόταν
στα χώματά του· κι ωστόσο δεν την αναγνώρισε την πατρική του γη,
τόσον καιρό που έλειψε στα ξένα. Την είχε η θεά,
η Αθηνά Παλλάδα, περιβάλει με θολή ομίχλη, του Δία η κόρη,
θέλοντας να τον κάνει και τον ίδιο αγνώριστο,
215 να του εξηγήσει τα καθέκαστα· ότι δεν έπρεπε να τον αναγνωρίσουν
γυναίκα και δικοί μήτε κι οι άνθρωποι της πόλης,
προτού με την εκδίκησή του τιμωρήσει τους μνηστήρες
για την ασύστολη ανομία τους.
Γι' αυτό του φάνταξαν του βασιλιά όλα τριγύρω αλλόκοτα· [...].
222 Πάνω πετάχτηκε και, προσηλώνοντας το βλέμμα του
στην ίδια την πατρίδα του, έβγαλε στεναγμό βαρύ, [...]
225 τέλος ολοφυρόμενος μίλησε κι είπε:
«Αλίμονο, σε ποιων ανθρώπων έφτασα πάλι τη χώρα!
Είναι αλαζόνες, άγριοι κι άδικοι; ή μήπως τη φιλοξενία γνωρίζουν
κι ο νους τους σέβεται τα θεία;
229-30 Δεν ξέρω καν πού να τα πάω τα τόσα δώρα μου, ο ίδιος / πού να πλανηθώ. [...]
[Υποθέτει ότι οι Φαίακες τον εξαπάτησαν και αναθέτει στον Δία την τιμωρία τους.]
242 Αλλά τον νου μου τώρα, να μετρήσω τ' αγαθά μου, να δω
μήπως και πήραν δρόμο αυτοί κρατώντας κάτι για λογαριασμό τους [...].»
245 Έτσι μιλώντας, άρχισε να μετρά λεβέτια, τρίποδες πανέμορφους,
χρυσαφικά κι ωραία φαντά φορέματα.
Δεν βρήκε κάτι να του λείπει· ποθώντας όμως
κι οδυρόμενος για χώμα πατρικό, σύρθηκε
εκεί στο περιγιάλι της ασίγαστης θαλάσσης,

Ο Οδυσσέας ξυπνά...

1. Συνομιλία Αθηνάς-Οδυσσέα. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

2. Ο Οδυσσέας στην ακρογιαλιά της Ιθάκης ανάμεσα στα δώρα των Φαιάκων. (Πηγή: *Με τους ήρωες του Ομήρου*)

250 στον θρήνο του δοσμένος. Κι ήλθε κοντά του η Αθηνά,
251-2 στάθηκε πλάι του, ίδια στην όψη με παλικάρι νιούτσικο, / βοσκόπουλο [...].
255 Μόλις την είδε ο Οδυσσέας χάρηκε, στάθηκε αντίκρυ της,
κι όπως μιλώντας την προσφώνησε, τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
«Χαίρε, ω φίλε, αφού εσένα πρώτα απάντησα
σ' αυτόν τον τόπο. Αλλά μη βάλει τώρα ο νους σου τίποτε κακό
σε βάρος μου· σώσε κι αυτά, σώσε κι εμένα, ικέτης σου είμαι,
260 πέφτω στα γόνατά σου, σάμπως και να 'σουνα θεός.
Μόνο μολόγησέ μου τώρα την αλήθεια, να σιγουρευτώ·
ποια η χώρα, ποιος ο τόπος, ποια η φύτρα των ανθρώπων; [...]»
[Η Αθηνά ανέφερε βασικά γνωρίσματα της Ιθάκης.]
280 Ακούγοντας τον λόγο της, βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
αλάφρωσε η ψυχή του, χάρηκε την πατρική του γη [...].
283 Πήρε λοιπόν να της μιλήσει, τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά,
μόνο που την αλήθεια δεν φανέρωσε, συγκράτησε και πάλι
285 τα λεγόμενά του — ο νους του πάντα γύρευε το κέρδος:
«Την έχω την Ιθάκη ακουστά στην Κρήτη την απλόχωρη,
πέρα μακριά στην άλλη θάλασσα. Και να που τώρα φτάνω ο ίδιος
με τ' αγαθά μου αυτά. Άφησα κι άλλα τόσα στα παιδιά μου
φεύγοντας, όταν θανάτωσα τον γιο του Ιδομενέα[1] [...].
293 Κι ο λόγος· γύρεψε τα λάφυρα να μου στερήσει,
όλα που μάζεψα στην Τροία, κι ας είχα υποφέρει τόσα πάθη εγώ
295 για χάρη τους, με τον εχθρό μου πολεμώντας [...].
305 Κι αφού τον σκότωσα με μυτερό κοντάρι χάλκινο,
έτρεξα σε φοινικικό καράβι, τίμιοι άνθρωποι,
και τους παρακαλούσα μαζί τους να με πάρουν,[2] χαρίζοντας
γενναίο μερίδιο από τα λάφυρά μου.
Τους είπα στην Πύλο να με βγάλουν ή και στη θεία Ήλιδα [...].
311 Αλλά τους έσυρε μακριά του ανέμου η δίνη [...].
313 Έτσι λοιπόν περιπλανώμενοι φτάσαμε νύχτα εδώ [...]·
316-7 μόλις που βγήκαμε απ' το καράβι, πέσαμε / όλοι μας ξεροί.
318 Βυθίστηκα τότε κι εγώ σ' ύπνο γλυκό από την τόση κούρασή μου [...].
[Οι ναύτες απόθεσαν τα πράγματά του στην άμμο και αναχώρησαν.]
322 [...] Όσο για μένα μόνος ξέμεινα,
με την καρδιά βαριά κι ασήκωτη.»
Έτσι της μίλησε, κι η Αθηνά, τα μάτια λάμποντας,
325 του χαμογέλασε, απλώνοντας χαϊδευτικά το χέρι της,
αλλάζοντας πάλι την όψη της, ίδια με μια ψηλή, ωραία γυναίκα
που ξέρει πώς να υφαίνει τα λαμπρά φαντά της.[3]

Συνομιλία του Οδυσσέα με την Αθηνά-βοσκόπουλο

3. *Βοσκός*. Λεπτομέρεια από πίνακα του Θεόφιλου.

4. Η Αθηνά σε χάλκινο έλασμα του 6ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Η Αθηνά αποκαλύπτεται παίρνοντας τη μορφή ωραίας γυναίκας

1 (στ. 289) **Ο Ιδομενέας** ήταν αρχηγός των Κρητών στον Τρωικό πόλεμο.

2 (στ. 305-7) **Κι αφού τον σκότωσα** [...], **έτρεξα σε φοινικικό καράβι,** [...] **μαζί τους να με πάρουν:** Ο φονιάς υποχρεωνόταν να αυτοεξοριστεί, για να αποφύγει την αυτοδικία από τους συγγενείς του θύματος.

3 (στ. 326-7) **αλλάζοντας [...] φαντά της:** Η Αθηνά εδώ έδειξε (υποτίθεται) το θεϊκό της πρόσωπο (έχουμε δηλαδή **επιφάνεια** της θεάς). Σημειώστε ότι η Αθηνά, εκτός από θεά της σοφίας και του «φρόνιμου» πολέμου, επονομαζόταν και *ἘñãÜíç* (< *ἐñãïí*), ως προστάτισσα των τεχνών (της μεταλλοτεχνίας, των γυναικείων εργόχειρων κτλ.), και με αυτή την ιδιότητά της εμφανίστηκε εδώ.

Κι όπως μιλώντας τον προσφώνησε, τα λόγια της πετούσαν σαν πουλιά:
«Θα πρέπει, αν κάποιος παραβγεί μαζί σου, να παραείναι πονηρός,
να ξέρει πώς να ξεγελά τους άλλους στον κάθε δόλο,
ακόμη κι αν θεός βρεθεί μπροστά σου.
Είσαι αλήθεια φοβερός, πολύστροφε κι αχόρταγε στους δόλους,
που μήτε εδώ, στην πατρική σου γη, δεν λες να σταματήσεις
σκέψεις απατηλές και ιστορίες πλαστές —
είναι το ριζικό σου αυτό.
Αλλά καιρός να σταματήσουμε τα τέτοια μεταξύ μας,
αφού κι οι δυο μας ξέρουμε καλά την ίδια τέχνη·[4]
αν είσαι εσύ μες στους θνητούς πρώτος στις αποφάσεις και στα πλάνα λόγια,
εγώ φημίζομαι πως ξεχωρίζω σ' όλους τους θεούς
και για το ξύπνιο μου μυαλό και για την πανουργία.
Γιατί μην πεις δεν αναγνώρισες την Αθηνά Παλλάδα,
τη θυγατέρα του Διός, που παραστέκομαι στον κάθε μόχθο σου, [...]
και τώρα πάλι να 'μαι εδώ, μαζί σου υφαίνω
το πανούργο πλάνο. Θα κρύψω πρώτα αυτά τα δώρα,
όσα οι τίμιοι Φαίακες σου χάρισαν [...].
Και θα σου πω μετά ποια βάσανα σου προορίζει η μοίρα
να βαστάξεις στο στέρεο σπίτι σου — πρέπει να τα υπομείνεις,
γιατί η ανάγκη το καλεί.
Και προσοχή, μη φανερώσεις σε κανένα, άντρα ή γυναίκα,
τον λόγο που επιστρέφεις μετά την τόση περιπλάνηση·
αμίλητος τον κάθε πόνο σου να υποφέρεις,
όποια βρισιά και βία σού μέλλεται, να τη δεχτείς.»
[Ο Οδυσσέας αποδίδει στις μεταμορφώσεις της θεάς την αδυναμία του
να τη γνωρίσει και —αμφιβάλλοντας ακόμη για τον τόπο— την παρακαλεί:]
«[...] Πες μου λοιπόν αν είναι αλήθεια πως πατώ
το χώμα της γλυκιάς πατρίδας.»
Ανταποκρίθηκε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας:
«Τέτοιος ο νους σου πάντα εσένα και το φρόνημά σου,
που εγώ δεν το βαστώ στη συμφορά σου μόνο να σ' αφήσω —
είσαι και γνωστικός και ξύπνιος κι εύστροφος. [...]
Μόνο που δεν το θέλησα με του πατέρα μου τον αδελφό,
τον Ποσειδώνα, να τα βάλω — κρατούσε την οργή του αυτός,
από θυμό που εσύ του τύφλωσες τον γιο.
Έλα, σκοπεύω τώρα να σου δείξω σήματα της Ιθάκης, να πειστείς:
αυτό είναι το λιμάνι του ενάλιου γέροντα, του Φόρκυνα·
και να η μακρόφυλλη ελιά στου λιμανιού την κορυφή·
εκεί στο πλάι της θα δεις χαριτωμένη τη θαμπή σπηλιά,
τόπο ταμένο των νυμφών που λέγονται ναϊάδες —
τη θολωτή κι ευρύχωρη σπηλιά, όπου κι εσύ τόσες θυσίες τελούσες [...].

5. Αθηνά με κορινθιακό κράνος. Χρυσό νόμισμα της Μακεδονίας, 336-323 περίπου π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

6. Ποσειδώνας με τρίαινα. Λεπτομέρεια από αμφορέα του 550-540 π.Χ. –αντίγραφο. (Κοπεγχάγη, Εθνικό Μουσείο)

4 (στ. 337-40) **κι οι δυο μας ξέρουμε καλά την ίδια τέχνη** [...] **πανουργία.** Η εξισωτική σχεδόν αυτή αντιστοιχία του Οδυσσέα με τη θεά της σοφίας αποτελεί τον μεγαλύτερο έπαινο για τον ήρωα και εξηγεί γιατί η Αθηνά τον είχε υπό την προστασία της.

397 Κι αυτό το καταπράσινο βουνό είναι το δασωμένο Νήριτο.»
Έτσι μιλώντας η θεά, σήκωσε τη νεφέλη κι ο τόπος φανερώθηκε.
Πλημμύρισε τότε χαρά βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
400 *χαρούμενος σκύβει στη γη, το κάρπιμό της χώμα φίλησε,*
αμέσως σήκωσε τα χέρια του ψηλά κι ευχήθηκε στις Νύμφες:
«Νύμφες ναϊάδες, θυγατέρες του Διός, έλεγα πως ποτέ μου πια
δεν θα σας ξαναδώ· μα να που τώρα ευφρόσυνα υποδέχεστε
τις φιλικές μου ευχές. Θα σας προσφέρουμε, όπως και πρώτα,
405 δώρα, φτάνει να δώσει πρόθυμη του Δία η κόρη, που της αρμόζει
η λεία του πολέμου, εγώ να ζω κι ο γιος μου να προκόψει.» [...]
[Η θεά τον ενθάρρυνε και έκρυψε μαζί του τα δώρα στο βάθος της σπηλιάς.]
Ύστερα κάθισαν οι δυο στης ιερής ελιάς τον λάκκο,
420 όπου και πήραν να στοχάζονται τον όλεθρο των αλαζονικών μνηστήρων.
Πρώτη η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας, μιλώντας είπε:
«Ω διογέννητε Λαερτιάδη, Οδυσσέα πολύστροφε,
καιρός σου να σκεφτείς το πώς θα βάλεις χέρι
στους αλαζονικούς μνηστήρες, που τρία τώρα χρόνια
425 καταπατούν το αρχοντικό σου· ορέγονται το ισόθεο ταίρι σου [...].
427 Όμως εκείνη αν μέσα της οδύρεται τον γυρισμό σου,
έξω σκορπά ελπίδες και υποσχέσεις στον καθένα
429-30 με τα μηνύματα που στέλνει — ωστόσο ο νους της / άλλα μελετά.»
Της αποκρίθηκε μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Απελπισία με πιάνει που το σκέφτομαι· μέλλονταν και σ' εμένα
η μοίρα του Αγαμέμνονα, του Ατρείδη ο όλεθρος μες στο παλάτι,
εάν εσύ, θεά, δεν εξηγούσες τα καθέκαστα με τη σωστή σειρά τους.
435 Να πλέξεις όμως τώρα τη βουλή σου, το πώς αυτούς θα εκδικηθώ·
μόνο να μείνεις στο πλευρό μου, θάρρος παράτολμο μέσα μου
να σταλάξεις, μ' εκείνο ανάλογο της Τροίας,
όταν τις απαστράπτουσες επάλξεις καταλύσαμε. [...]»
443 Ανταποκρίθηκε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας:
«Υπόσχομαι να είμαι στο πλευρό σου, δεν θα σε λησμονήσω,
445 όταν θα φτάσει η ώρα για το δύσκολο έργο. [...]
448 Έλα τώρα κοντά μου, θα σε κάνω αγνώριστο σ' όλον τον κόσμο:
στο λυγερό κορμί σου θα σουρώσω το ωραίο σου δέρμα,
450 θα εξαφανίσω τα ξανθά μαλλιά της κεφαλής σου· θα ρίξω πάνω σου
κουρέλια, να σε σιχαθεί όποιος σε δει ρακένδυτο·
με τσίμπλες θα θολώσω τα περίκαλλά σου μάτια,
να δείχνεις στους μνηστήρες άσημος κι άσχημος,
αλλά και στη γυναίκα και στον γιο σου που πίσω σου τον άφησες.
455 Πρόσεξε όμως, πρώτα στον χοιροβοσκό να φτάσεις,
που νοιάζεται τους χοίρους αλλά και θέλει το καλό σου,
457 τον γιο σου αγαπά, τη φρόνιμή σου Πηνελόπη σέβεται. [...]
462 Εκεί λοιπόν να μείνεις, παρακαθήμενος να τον ρωτήσεις
όλα τα καθέκαστα· εγώ στο μεταξύ στη Σπάρτη κατεβαίνω,
με τις πανέμορφες γυναίκες, να φέρω πίσω τον Τηλέμαχο [...].»

γήθησέν τ' ἄρ' ἔπειτα πολύτλας δῖος Ὀδυσσεὺς /
χαίρων ᾗ γαίῃ, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν <353-4>/399-400

. Ο αναγνωρισμός της Ιθάκης. Χαρακτικό του Φλαμανδού Th. van Thulden, 1606-69. (Σαν Φρανσίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών)

w Σχέδιο αντιμετώπισης των μνηστήρων

8. «Ύστερα κάθισαν οι δυο στης ιερής ελιάς τον λάκκο» και άρχισαν να σχεδιάζουν τη μνηστηροφονία.

9. Ο Οδυσσέας επαίτης.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Επίγραμμα ανώνυμου ποιητή

Ο Οδυσσέας απευθύνεται χαρούμενος στο νησί του:

▸▸ Τι έμαθε τελικά ο ήρωας έπειτα από την πολύχρονη περιπλάνησή του;

Χαίρε, Ιθάκη! Έπειτα απ' τους αγώνες, τις πικρίες,
που γνώρισα στη θάλασσα, φθάνω πασίχαρος στον όρμο σου επιτέλους.
Τον Λαέρτη, τη σύζυγό μου και το λαμπρό να ιδώ τον γιο μου.
Η αγάπη μου για σένα είναι γλυκύτατη· έμαθα τώρα:
Τίποτε προσφιλέστερο απ' τους γονείς και την πατρίδα δεν υπάρχει.

[*Τα αρχαία ελληνικά επιδεικτικά επιγράμματα* (μτφρ. Β. Λαζανάς), ΙΧ βιβλίο της «Παλατινής Ανθολογίας», σ. 261, Αθήναι 1991]

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι πετυχαίνει ο ποιητής με τη δραματοποίηση του νόστου και της συνάντησης του Οδυσσέα με την Αθηνά;
   Λάβετε υπόψη α. ότι στην Ενότητα αυτή είναι διάχυτη η δραματική ειρωνεία ως τη στιγμή που ο ήρωας αναγνωρίζει την Ιθάκη (βλ. το Γ_8 της 4ης Ενότητας, σελ. 38)· β. ότι η δραματική ειρωνεία αποτελεί μορφή επιβράδυνσης της εξέλιξης του μύθου, που επαυξάνει το ενδιαφέρον του ακροατή για τη συνέχεια (βλ. και το 7ο σχόλιο της 6ης Ενότητας , σελ. 50).
2. Ποια στοιχεία είναι αληθινά στην πλαστή ιστορία του Οδυσσέα; (στ. 286-323)
3. Η Αθηνά προσφέρει προστασία στον Οδυσσέα, διότι .... ,
   ενώ απουσίαζε από τις θαλασσινές του περιπέτειες, επειδή δεν ήθελε ....
   (συμπληρώστε τα κενά με βάση τους στίχους 329-340 και 376-389).
4. Ποια είναι τα σημαντικότερα σημεία του σχεδίου της μνηστηροφονίας (με βάση τους στίχους 352-353 και 435 κ.ε.) και για ποιες εξελίξεις μάς προετοιμάζουν;
5. Ποια στοιχεία ομορφιάς του Οδυσσέα υποδηλώνονται στους στίχους 448-452;
6. **Διαθεματική δραστηριότητα: Ο ξενιτεμός και ο νόστος – Ενδεικτικές υποενότητες:**
   α. Ο νόστος του Οδυσσέα (βοηθοί και αντίπαλοι στον αγώνα του).
   β. Αναφορές και σε άλλους νόστους, για τους οποίους γίνεται λόγος στην *Οδύσσεια* (του Νέστορα, του Αγαμέμνονα, του Μενέλαου, του Αίαντα του Λοκρού).
   γ. Τα προβλήματα της οικογένειας του Οδυσσέα, η αναζήτησή του, αναγνωρίσεις κατά την επιστροφή κτλ.
   δ. Η αποδημία και ο γυρισμός ως χαρακτηριστικό γνώρισμα των Ελλήνων από τα αρχαία ως τα νεότερα χρόνια (αποικισμοί, μεταναστεύσεις: αίτια, επιδιώξεις, αποτελέσματα).
   [Για την εργασία αυτή μπορείτε να αντλήσετε στοιχεία από τα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της Α΄ και Β΄ Γυμνασίου (βλ. τις ενότητες «Η αποδημία, ο καημός της ξενιτιάς [...]»), από την *Αρχαία Ιστορία* (βλ. τα σχετικά με τους αποικισμούς), από τη Γεωγραφία (τόποι αποικισμού και μετανάστευσης), από το διαδίκτυο (ταξιδιωτικά μέσα κτλ.), και από ό,τι άλλο σχετικό βρείτε.]

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η αναγνώριση της Ιθάκης από τον Οδυσσέα ακολουθεί μια διαδικασία, που επαναλαμβάνεται και στους επόμενους αναγνωρισμούς, με τις αναγκαίες κάθε φορά προσαρμογές, γι' αυτό χαρακτηρίζεται **τυπική: 1.** (προϋποτίθεται) πολύχρονη απουσία εκείνου που αναγνωρίζει από αυτό που αναγνωρίζεται (συντομότερα: του αναγνωριστή από το αναγνωριζόμενο)· **2.** απομονώνονται τα αναγνωριστικά υποκείμενα (δηλαδή, ο αναγνωριστής και το αναγνωριζόμενο)· **3.** καλύπτεται το αναγνωριζόμενο· **4.** αποκαλύπτεται και υποβάλλεται σε δοκιμασία· **5.** ακολουθεί αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων.

▸▸ Εντοπίστε τα στάδια αυτά στην αναγνωριστική διαδικασία της Ιθάκης από τον Οδυσσέα:

1. .... 2. ....
3. .... 4. ....
.... 5. ....

20ή ΕΝΟΤΗΤΑ: *ξ, ο, π* (περιληπτική αναδιήγηση)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Ο Οδυσσέας στο καλύβι του Εύμαιου (*ξ, ο, π*)
- Η Αθηνά στη Σπάρτη – Επιστροφή του Τηλέμαχου (*ο, π*)
- Συνάντηση του Τηλέμαχου με τον Οδυσσέα (*π*)
- Ο πιστός υπηρέτης Εύμαιος (*ξ, ο, π*)
- Οι ενέργειες των μνηστήρων και της Πηνελόπης (*π*)

. Ο Οδυσσέας φτάνει στην καλύβα του Εύμαιου. Σχέδιο του Φ. Δημητριάδη,1894-1976, στη διασκευή της *Οδύσσειας* για το Δημοτικό (1958).

Α΄.1. Ραψωδία *ξ*: *Ὀδυσσέως πρὸς Εὔμαιον ὁμιλία*
(Συνομιλία του Οδυσσέα με τον Εύμαιο)

Ο Εύμαιος καλοδέχτηκε και φιλοξένησε στο καλύβι του τον «ζητιάνο». Από τη μεταξύ τους συνομιλία ο Οδυσσέας: α. διαπίστωσε την αφοσίωση του υπηρέτη στον αφέντη του· β. τον άκουσε να απαριθμεί με περηφάνια τη μεγάλη κτηνοτροφική περιουσία του Οδυσσέα, στην οποία είχε κι αυτός συμβάλει, και να εκφράζει παράπονο που δεν είναι εκεί να δει την προκοπή του και να τον ανταμείψει· γ. τον είδε να αγανακτεί με τους μνηστήρες, που τρωγοπίνουν κάθε μέρα στο παλάτι, αλλά και να τον διαβεβαιώνει για τη συζυγική πίστη της Πηνελόπης, όπως και για το ενδιαφέρον της να ζητεί πληροφορίες από ξένους περαστικούς για τον άντρα της· δ. άκουσε, τέλος, για το ταξίδι του Τηλέμαχου στην Πελοπόννησο και για τη φονική ενέδρα των μνηστήρων.

Μετά το γεύμα, ο Οδυσσέας έδωσε στοιχεία της ταυτότητάς του: δήλωσε πάλι Κρητικός (πρβλ. *ν* 286 κ.ε., σελ. 116) και διηγήθηκε μια εκτεταμένη πλαστή ιστορία παρεμβάλλοντας και αρκετά αληθινά στοιχεία.

Στο μεταξύ, βράδυ πια, οι βοσκοί/υπηρέτες του Εύμαιου έφεραν τα ζώα στο χοιροστάσιο και ετοιμάστηκε δείπνο με ιδιαίτερη φροντίδα για τον «ξένο». Επειδή όμως η νύχτα ήταν κρύα και βροχερή, ο Οδυσσέας διηγήθηκε μια άλλη πλαστή ιστορία, με αποτέλεσμα να εξασφαλίσει ζεστό σκέπασμα και ύπνο κοντά στη φωτιά, ενώ ο Εύμαιος ντύθηκε καλά και πήγε να κοιμηθεί κοντά στους χοίρους, για να έχει την έγνοια τους.

Α΄.2. Ραψωδία *ο*: *Τηλεμάχου πρὸς Εὔμαιον ἄφιξις* (Άφιξη του Τηλέμαχου στο καλύβι του Εύμαιου)

Την ίδια νύχτα η Αθηνά έφτασε στο παλάτι του Μενέλαου στη Σπάρτη και βρήκε τον Τηλέμαχο ξάγρυπνο και ανήσυχο πολύ για τον πατέρα του. Τον παρακίνησε να επιστρέψει αμέσως στην Ιθάκη, για να προστατέψει την περιουσία του από τους μνηστήρες και να προλάβει, είπε, έναν επικείμενο γάμο της μητέρας του. Τον ενημέρωσε και για την ενέδρα των μνηστήρων και του συνέστησε, όταν φτάσει στην Ιθάκη, να πάει μόνος του στο χοιροστάσιο. Ο Τηλέμαχος ανταποκρίθηκε αμέσως στις συστάσεις της θεάς.

Έτσι, το πρωί (36η μέρα της *Οδύσσειας*), μόλις άκουσε ο Μενέλαος την απόφαση του επισκέπτη του να επιστρέψει στην Ιθάκη, ετοίμασε γεύμα αποχαιρετιστήριο και πολύτιμα δώρα φιλοξενίας, και ο Τηλέμαχος, συνοδευόμενος από τον γιο τού Νέστορα, ταξίδεψε με άρμα τη μέρα εκείνη ως τις Φηρές (όπου διανυκτέρευσε πάλι) και την επομένη (την 37η μέρα) έφτασε στο λιμάνι της Πύλου. Αποχαιρέτησε εκεί τον συνοδό του και έδωσε εντολή στους ναύτες, που τον περίμεναν, να ετοιμαστούν για αναχώρηση.

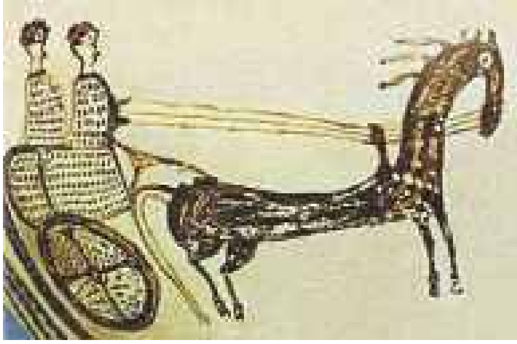

2. Άρμα με δύο ηνιόχους. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας σε κρατήρα του 1400 περίπου π.Χ. από τάφο της Έγκωμης – διασκευή. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

Την ώρα εκείνη πλησίασε τον Τηλέμαχο ο μάντης Θεοκλύμενος, ως ικέτης του αυτοεξόριστος από το Άργος λόγω φόνου,[1] και εκείνος τον πήρε μαζί του. Με το ηλιοβασίλεμα, το καράβι απέπλευσε και όλη τη νύχτα ταξίδευε με τον Τηλέμαχο να έχει στον νου πώς θα αποφύγει την ενέδρα των μνηστήρων στην Αστερίδα.[2]

Το ίδιο βράδυ ο Οδυσσέας ξαγρυπνούσε στο καλύβι του Εύμαιου ζητώντας πληροφορίες για τη μητέρα και τον πατέρα του, αλλά και για τον ίδιο τον χοιροβοσκό: Ήταν,

1 **Η αυτοεξορία του μάντη εξαιτίας φόνου** υποδηλώνει ότι ήταν ισχυρή η **αυτοδικία** για τη λύση διαφορών (βλ. και *ν* 288-9, σελ. 116).

2 **Ο Τηλέμαχος** έπρεπε κι αυτός να ταξιδέψει και να κινδυνέψει, για να παραλληλιστεί έτσι με τον πατέρα του. Παρακολουθήστε στον χάρτη της σελίδας 6 το ταξίδι του, που ακολούθησε αντίστροφη πορεία από εκείνη της μετάβασής του στην Πύλο και στη Σπάρτη (στις ραψωδίες *γ* και *δ*, σελ. 46).

είπε, βασιλόπουλο, μικρόν όμως η Φοίνισσα τροφός του τον πήρε μαζί της σε φοινικικό καράβι και οι Φοίνικες έμποροι, περνώντας από την Ιθάκη, τον πούλησαν στον Λαέρτη· η Αντίκλεια τον ανάθρεψε σαν παιδί της και, όταν μεγάλωσε, τον εγκατέστησε στους αγρούς. Με τη συζήτηση, ο Οδυσσέας και ο Εύμαιος έφτασαν ως το πρωί (της 38ης μέρας). Την ώρα εκείνη ο Τηλέμαχος έφτανε στον πρώτο όρμο της Ιθάκης. Έδωσε εντολή στους ναύτες να συνεχίσουν το ταξίδι προς την πόλη, ανέθεσε σε σύντροφό του τη φιλοξενία του μάντη και πήρε τον δρόμο για το καλύβι.

3. *Ο Τηλέμαχος στο κατώφλι της καλύβας του Εύμαιου*. Σχέδιο του Φ. Δημητριάδη στη διασκευή της *Οδύσσειας* για το Δημοτικό (1958).

Περιγράψτε την πιο πάνω εικόνα.

Α΄.3. Ραψωδία π: *Ἀναγνωρισμὸς Ὀδυσσέως ὑπὸ Τηλεμάχου*

Τον Τηλέμαχο υποδέχτηκε ο Εύμαιος όπως πατέρας τον ξενιτεμένο γιο του, ενώ ο «ζητιάνος» παρακολουθούσε τη σκηνή κρύβοντας τη συγκίνησή του. Προκάλεσε όμως τον γιο του να μιλήσει για τα προβλήματά του και τον ενθάρρυνε.

Ο Τηλέμαχος έδωσε έπειτα εντολή στον Εύμαιο να αναγγείλει στην Πηνελόπη την άφιξή του. Μόλις έφυγε ο χοιροβοσκός, η Αθηνά —αόρατη για τον Τηλέμαχο— ξαναέδωσε στον Οδυσσέα την αρχική μορφή του. Ακολούθησε αναγνώριση, ανταλλαγή πληροφοριών και συνεργασία πατέρα γιου για την εξόντωση των μνηστήρων.[3]

Ο Τηλέμαχος τους απαρίθμησε — 52 από το Δουλίχιο και 6 συνοδοί τους, 24 από τη Σάμη, 20 από τη Ζάκυνθο, 12 από την Ιθάκη και ο κήρυκας Μέδοντας, ο αοιδός Φήμιος και 2 θεράποντες = 108 μνηστήρες και 10 συνοδοί τους — και πρότεινε να αναζητήσουν συμμάχους, ο Οδυσσέας όμως τον βεβαίωσε ότι θα τους συμπαρασταθούν η Αθηνά και ο Δίας και κατέστρωσε αμέσως σχέδιο αντιμετώπισης των μνηστήρων.[4]

Η αφήγηση μας μεταφέρει κατόπιν από **το χοιροστάσιο στο παλάτι,** όπου η Πηνελόπη πληροφορήθηκε την επιστροφή του γιου της. Η είδηση όμως έφτασε και στους μνηστήρες, που αναστατώθηκαν· είδαν και το καράβι της ενέδρας τους να φτάνει άπρακτο **στο λιμάνι** και συγκεντρώθηκαν όλοι **στην αγορά.** Ο Αντίνοος πρότεινε νέο φονικό σχέδιο για τον Τηλέμαχο και διανομή της περιουσίας του, πριν προλάβει, είπε, να αποκαλύψει τη βρόμικη ενέργειά τους στον λαό. Οι άλλοι σιώπησαν· διαφώνησε μόνο ο Αμφίνομος, αντιπροτείνοντας να διερευνήσουν πρώτα τις βουλές των θεών· όλοι συμφώνησαν μαζί του και επέστρεψαν **στο παλάτι.**

Η Πηνελόπη τα έμαθε όλα αυτά από τον κήρυκα Μέδοντα[5] και οργισμένη απευθύνθηκε στον Αντίνοο κατηγορώντας τον και απαιτώντας να σταματήσουν όλοι τα αποτρόπαια σχέδιά τους. Προσπάθησε να την καθησυχάσει υποκριτικά ο διπρόσωπος πάντα Ευρύμαχος,[6] εκείνη όμως αποσύρθηκε αμίλητη **στην κάμαρή της**.

Το βράδυ, ο Εύμαιος επέστρεψε **στο καλύβι** — ο Οδυσσέας στο μεταξύ είχε μεταμφιεσθεί πάλι από τη θεά.

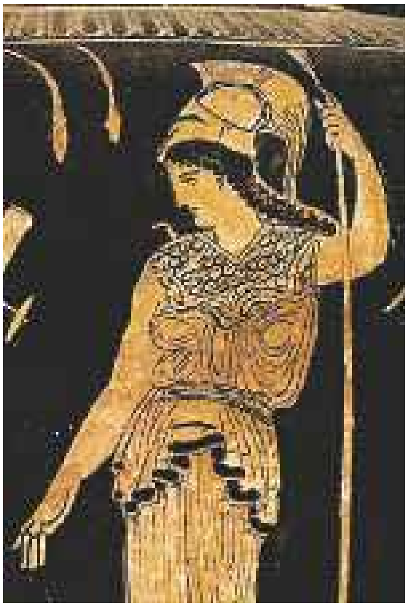

4. Η Αθηνά με δόρυ και περικεφαλαία. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 410 π.Χ. (Ruvo, Museo Jatta)

3 **Η αναζήτηση του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο** τελειώνει εδώ· πατέρας και γιος στο εξής θα συνεργάζονται με στόχο τη μνηστηροφονία και την ανάκτηση της εξουσίας από τον Οδυσσέα.

4 **Οι ομηρικοί ήρωες,** ενώ εμπιστεύονται τις θεϊκές υποσχέσεις, ενεργούν σαν να εξαρτώνται όλα από τους ίδιους.

5 **Ο κήρυκας Μέδοντας** παίζει διπλό ρόλο: οι μνηστήρες τον εμπιστεύονται και δεν φυλάγονται απ᾽ αυτόν, εκείνος όμως ενδιαφέρεται για τη βασιλική οικογένεια — και θα αμειφθεί γι᾽ αυτό κατά τη μνηστηροφονία.

6 **Ο Αντίνοος, ο Αμφίνοος και ο Ευρύμαχος** εκφράζουν τρεις διαφορετικούς τύπους, ως εκπροσώπους φαίνεται της ομάδας των μνηστήρων: σκληρός και αδίστακτος ο πρώτος, θεοφοβούμενος και μετριοπαθής ο δεύτερος, διπρόσωπος και υποκριτικός ο τρίτος.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

α. *Οδύσσεια* (ξ 26-39/<23-36> και 84-87/<72-75>)

– Την ώρα εκείνη ταίριαζε στα πόδια του σαντάλια,
κόβοντας σε λουρίδες δέρμα καλόχρωμο βοδιού. [...]
Και ξαφνικά αλυχτώντας είδαν τον Οδυσσέα οι σκύλοι,
έπεσαν πάνω του γαβγίζοντας, εκείνος όμως πονηρός
έσκυψε κάτω κι άφησε από το χέρι το ραβδί.
Και μολοντούτο, εκεί στο χτήμα το δικό του, θα ζούσε τότε
ένα κακό ντροπής, αν ο χοιροβοσκός δεν πέταγε το δέρμα
που κρατούσε, αν δεν ορμούσε τρέχοντας να βγει προς την αυλόθυρα·
όπου, με δύναμη φωνάζοντας, απόδιωξε τους σκύλους
πετώντας πέτρες. [...] (ξ 26-39/<23-36>)

– Είπε, κι αμέσως με τη ζώνη του μάζεψε τον χιτώνα,
έτρεξε στα μαντριά, όπου ασφαλίζονται κοπάδια οι χοίροι,
επήρε δυο, έφερε δυο, τους σφάζει, τους καψάλισε,
τους λιάνισε, τους πέρασε στις σούβλες. (ξ 84-87/<72-75>)

β. Οι άσημες λεπτομέρειες

Καθώς ο Εύμαιος, ο χοιροβοσκός, σηκώθηκε για να προλάβει
τον ξένο, που τον αλυχτούσαν τα μαντρόσκυλα,
του 'πεσε από τα γόνατά του τ' όμορφο, το καλοδουλεμένο
δέρμα βοδιού που ετοίμαζε για τα σαντάλια του. Ύστερα,
καθώς πορεύονταν να σφάξει τους δυο χοίρους
για τη φιλοξενία του γέροντα, έσφιξε τη ζώνη του.
Αυτά, —το δέρμα, τα σαντάλια του, το σφίξιμο της ζώνης—
το μυστικό νόημά τους (πέρα από θεούς και μύθους,
πέρα από σύμβολα και ιδέες), μόνο οι ποιητές τα νιώθουν.

(Γιάννης Ρίτσος, *Μαρτυρίες Β΄*, Κέδρος, Αθήνα 1966)

▸▸ Προσέξετε πώς ο ποιητής Γιάννης Ρίτσος σχολιάζει σ' ένα δικό του ποίημα μερικές λεπτομέρειες από την υποδοχή και τη φιλοξενία του «ζητιάνου» από τον Εύμαιο.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς εφαρμόστηκε το σχέδιο που κατέστρωσε η Αθηνά στο τέλος της ραψωδίας *ν* και σε ποιους χώρους;
2. Ο Τηλέμαχος βιάζεται τώρα να επιστρέψει στην Ιθάκη, όπως βιαζόταν και πριν από περίπου έναν μήνα (στη ραψωδία *δ*, σελ. 46). Πώς μπορεί να εξηγηθεί η ενδιάμεση άπρακτη παραμονή του στη Σπάρτη;

> Λάβετε πρώτα υπόψη σας τα εξής: Ο Τηλέμαχος είναι πρόσωπο ποιητικό/λογοτεχνικό, και ένα ποιητικό πρόσωπο «ζει» μόνο όσο διαρκεί ο ρόλος του μέσα στο έργο· όταν αποσύρεται από το προσκήνιο, παύει να υπάρχει ως τη στιγμή που θα χρειαστεί να ανασυρθεί, για να συνεχίσει τον ρόλο του. Το ίδιο ισχύει για τους ναύτες που περίμεναν άπρακτοι στο λιμάνι, για τους μνηστήρες που είχαν στήσει ενέδρα, όπως και για την Πηνελόπη, που τώρα επανέρχονται στο προσκήνιο. (Πρβλ. τα σημερινά πολυεπίπεδα σίριαλ, όπου οι ήρωες μιας ιστορίας ανασύρονται κάθε φορά στην κατάσταση που βρίσκονταν τη στιγμή που αποσύρθηκαν. Και θεωρούμε αυτονόητο ότι το ενδιάμεσο διάστημα, που γεμίζει με τη δράση των ηρώων παράλληλων ιστοριών, ήταν για εκείνους χρόνος νεκρός.)

3. Ο ποιητής επιφυλάσσει ιδιαίτερη μεταχείριση στον πιστό υπηρέτη Εύμαιο. Πού φαίνεται αυτό;
4. Στην Ενότητα αυτή είναι διάχυτη η (δραματική) ειρωνεία. Ποια στοιχεία την τρέφουν και πώς λειτουργεί;
5. Με την επιστροφή του Τηλέμαχου δραστηριοποιούνται πάλι οι μνηστήρες (μετά τη ραψωδία *δ*, σελ. 46): ποιοι ξεχωρίζουν ανάμεσά τους, τι φοβούνται, τι προτείνουν και τι αποκαλύπτουν οι προτάσεις τους; (με βάση τις τελευταίες παραγράφους της περίληψης της ραψωδίας *π* – δείτε και το σχόλιο 6).

5. Το καράβι της Κερύνειας. Αντίγραφο του πλοίου που ναυάγησε στα ανοιχτά της Κερύνειας μετά το 306 π.Χ.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ποια είναι τα σημαντικότερα γεγονότα των ραψωδιών *ξ, ο, π;*

21η ΕΝΟΤΗΤΑ: π 1-172/<1-155>

1. Ο Εύμαιος υποδέχεται τον Τηλέμαχο. (Πηγή: *Ομήρου Οδύσσεια* 3)

Πρβλ. και την 3η εικόνα της 20ής Ενότητας (σελ. 121).

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Υποδοχή του Τηλέμαχου από τον Εύμαιο
- Συνάντηση του γιου με τον αγνώριστο ακόμη πατέρα του

Οι δυο τους πάλι, ο Οδυσσέας και πλάι ο θείος χοιροβοσκός,
ανάβοντας χαράματα φωτιά, ετοίμαζαν το πρωινό τους [...].
5 Ωστόσο οι σκύλοι, που γαβγίζουνε τους ξένους, μόλις τον είδαν
τον Τηλέμαχο να πλησιάζει, έτρεξαν γύρω του κουνώντας την ουρά τους—
δεν τον εγάβγισαν. Το πήρε ο θείος Οδυσσέας είδηση
που τα σκυλιά τον χάιδευαν με την ουρά τους, κι ήλθε στα αυτιά του
9 χτύπος από βήματα. Αμέσως γύρισε στον Εύμαιο μιλώντας [...]
[Και ανήγγειλε την άφιξη κάποιου γνωστού, αφού «δεν αλυχτούν οι σκύλοι».]
15 Δεν πρόλαβε να πει τον λόγο του, κι ο αγαπημένος γιος του
πρόβαλε στη θύρα. Τα 'χασε ο χοιροβοσκός,
κι όπως πετάχτηκε όρθιος, του πέφτουν οι κούπες απ' το χέρι,
που τις ετοίμαζε να συγκεράσει κρασί σπινθηροβόλο.
Τρέχοντας, με τον κύρη του αντικρίστηκε και βουρκωμένος τον ασπάστηκε
20 στην κεφαλή, στα δυο ωραία του μάτια, στα δυο του χέρια.
Με πόση αγάπη ένας πατέρας υποδέχεται τον γιο του,
που γύρισε επιτέλους από χώρα μακρινή πάνω στα δέκα χρόνια,
μοναχογιός μονάκριβος, μεγαλωμένος με βάσανα και κόπο·
έτσι και τον θεόμορφο Τηλέμαχο τον έσφιξε στην αγκαλιά του
25 ο θείος[1] χοιροβοσκός και τον εγέμισε φιλήματα,
σάμπως να γλίτωσε από θάνατο.
Ολοφυρόμενος τον προσφωνούσε και σαν πουλιά τα λόγια του πετούσαν:
«*Ήλθες, γλυκό μου φως!* Κι εγώ δεν έλεγα πως θα σε ξαναδούν τα μάτια μου,
αφότου εμίσεψες με το καράβι σου στην Πύλο.
30 *Μα τώρα εμπρός, κόπιασε μέσα, παιδί μου αγαπημένο,*
να σε χαρεί η ψυχή μου βλέποντας πως είσαι πάλι εδώ,
φτασμένος απ' τα ξένα. [...]»
37 Κι ο συνετός Τηλέμαχος ανταποκρίθηκε:
«Μεγάλη μου χαρά, καλέ μου γέροντα· για τη δική σου εξάλλου χάρη
βρίσκομαι εδώ, για να σε δουν τα μάτια μου, τον λόγο σου
40 ν' ακούσω, ανίσως είναι ακόμη στο παλάτι η μάνα μου [...].»
44 Πήρε ξανά τον λόγο ο Εύμαιος, της συντροφιάς του ο πρώτος:
45 «Μένει και παραμένει στο παλάτι, καρτερικά υπομένοντας·
φεύγουν οι μέρες της κι οι νύχτες όλες,
χάνονται μες στη συμφορά, κι αυτή μουσκεύει με τα δάκρυά της.»
Είπε, και πήρε από το χέρι του το χάλκινό του δόρυ.
Εκείνος μέσα πέρασε πατώντας το λίθινο κατώφλι,

2. «Το πήρε ο θείος Οδυσσέας είδηση...»

Υποδοχή του Τηλέμαχου και συνομιλία με τον Εύμαιο

ἦλθες, Τηλέμαχε, γλυκερὸν φάος!
<23>/28

ἀλλ' ἄγε νῦν εἴσελθε, φίλον τέκος,
ὄφρα σε θυμῷ / τέρπωμαι
<25-6>/30-31

1 (στ. 25) **ο θείος χοιροβοσκός:** Ο χαρακτηρισμός *θείος/δῖος (< Ζεύς/Διός)*, που αποδίδεται συνήθως σε σημαντικούς ήρωες (βλ. π.χ. τον στίχο 7), αποτελεί ένδειξη της συμπάθειας που τρέφει ο ποιητής για τον Εύμαιο (βλ. και το σχόλιο 3).

προχώρησε κι ο Οδυσσέας υποχώρησε, πήγε ο πατέρας του να σηκωθεί,
αλλά από μέρους του ο Τηλέμαχος τον εμποδίζει λέγοντας:
«Κάθισε, ξένε μου· θα βρούμε εμείς αλλού τη θέση μας
σ' αυτή τη στάνη· δική μας είναι [...].»
Έτσι του μίλησε, κι αυτός μετακινήθηκε και ξανακάθισε·
τότε ο χοιροβοσκός έστρωσε κάτω χλοερά κλαδιά κι απάνω τους
προβιά, όπου κι ακούμπησε ο αγαπημένος γιος του Οδυσσέα.
Ευθύς τους έφερε μπροστά τους πινάκια
με κρέατα ψημένα, όσα περίσσεψαν από το χθεσινό τους δείπνο.
Κι ακόμη με σπουδή γέμισε τα πανέρια τους ψωμί και συγκερνούσε
στη γαβάθα το γλυκόπιοτο κρασί —
πήγε μετά κι αντίκρυ κάθισε στον θείο Οδυσσέα.
Εκείνοι τότε απλώνουν στο έτοιμο φαγητό τα χέρια τους,
κι όταν εκόρεσαν τον πόθο τους για το φαΐ και το πιοτό,
γύρισε ο Τηλέμαχος στον θεϊκό χοιροβοσκό και τον προσφώνησε:
«*Πες μου, παππούλη,*[2] *από πού μας ήλθε ο ξένος; πώς έτσι και τον έφεραν*
προς την Ιθάκη οι ναυτικοί; για ποια γενιά τους καμαρώνουν;
Γιατί φαντάζομαι δεν έφτασε πεζός αυτός στα μέρη μας.»
Και τότε, Εύμαιε χοιροβοσκέ, πήρες τον λόγο κι αποκρίθηκες[3]:
«Και βέβαια θα σου πω, παιδί μου, όλη την αλήθεια.
Για τη γενιά του από τη μεγάλη Κρήτη καμαρώνει·
λέει πως περιπλανώμενος γνώρισε παραδέρνοντας
πολλών ανθρώπων πολιτείες, γιατί ένας δαίμονας του όρισε τη μοίρα αυτή·
πως τώρα ξέφυγε από καράβι Θεσπρωτών — έτσι πως έφτασε
στη στάνη μου. Εγώ σ' τον παραδίδω, και κάμε τον εσύ ό,τι θελήσεις [...].»
Ο συνετός Τηλέμαχος αντιμιλώντας είπε:
«Εύμαιε, δάγκωσε αλήθεια την ψυχή μου ο λόγος σου·
γιατί πώς θα μπορούσα εγώ τον ξένο να δεξιωθώ στο σπίτι μου;
Είμαι ακόμη νέος πολύ, δεν εμπιστεύομαι τα χέρια μου,
για ν' αποκρούσω κάποιον, αν πρώτος αγριέψει. [...]
Τον ξένο ωστόσο που έφτασε στο υποστατικό σου εδώ
υπόσχομαι πως θα τον ντύσω με χλαίνη και χιτώνα, ωραία ρούχα,
πως θα του δώσω ξίφος δίκοπο και πέδιλα στα πόδια του —
μετά θα τον ξεπροβοδίσω όπου η ψυχή κι η όρεξή του θέλουν.
Αν πάλι προτιμάς, λέω να τον κρατήσεις στο καλύβι σου
κι εσύ να τον φροντίζεις· εγώ θα στείλω ρούχα εδώ
και το απαραίτητο ψωμί για την τροφή του, να μη σου γίνει βάρος [...].
Όμως εκεί, με τους μνηστήρες, δεν θα τον άφηνα εγώ

3. Πινάκιο/πιάτο της κλασικής εποχής. (Αρχαιολογικό Μουσείο Μαραθώνα)

ἄττα, πόθεν τοι ξεῖνος ὅδ' ἵκετο; πῶς δέ ἑ ναῦται / ἤγαγον εἰς Ἰθάκην; <57-8>/66-7

τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφης, Εὔμαιε συβῶτα <60>/69

4. Κύπελλο από τις ανασκαφές του 1930 στην Ιθάκη.

5. Σιδερένιο βασιλικό ξίφος του 600 περίπου π.Χ. από το Κούριο. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

2 (στ. 66) **παππούλη/*άττα*:** Ο τύπος *άττα* είναι αρχαία ινδοευρωπαϊκή λέξη, που υποδηλώνει οικειότητα· στα ελληνικά επιβίωσε μόνο ως προσφώνηση — και στην *Οδύσσεια* μόνο για τον Εύμαιο.

3 (στ. 69) **Και τότε, Εύμαιε χοιροβοσκέ, πήρες τον λόγο κι αποκρίθηκες:** Προσφωνώντας ο ποιητής τον Εύμαιο σε δεύτερο πρόσωπο (μόνο σ' αυτόν στην *Οδύσσεια*), εκφράζει τη συμπάθειά του για τον πιστό αυτόν υπηρέτη αλλά και τη συμμετοχή του στη συζήτηση, λες και είναι μέλος της παρέας τους.

να 'ρθει. *Είναι το θράσος τους μεγάλο και ξεδιάντροπο,*
μην τον χλευάσουν, οπότε η λύπη μου θα γίνει ασήκωτη. [...]»
100 Πήρε τον λόγο τώρα και του μίλησε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος:
«Φίλε, θαρρώ πως επιτρέπεται να πω κι εγώ τον λόγο μου.
Σ' ακούω αλήθεια κι η καρδιά μου γίνεται κομμάτια,
με τις ξεδιαντροπιές που λέτε των μνηστήρων, όσα μες στο παλάτι
μηχανεύονται και δεν σε λογαριάζουν, ας είσαι αυτός που είσαι.
105 Πες μου, [...] μήπως από φωνή θεού
σ' εχθρεύεται ο λαός; ή πικραμένος κατηγορείς
τ' αδέλφια σου; Κι όμως σ' αυτά στηρίζεται
όποιος συναγωνίζεται μαζί τους, αν έχει σηκωθεί φιλονικία μεγάλη.
Νέος ας ήμουνα κι εγώ, αν είχα το κουράγιο σου,
110 να 'μουνα ο γιος του άψογου Οδυσσέα· [...]
112 τότε επιτόπου να μου κόψει το κεφάλι ο κάθε ξένος,
αν δεν γινόμουνα σ' όλους αυτούς η συμφορά τους [...].
115 Αν πάλι, έναν εμένα, οι πολλοί με δάμαζαν,
καλύτερα μες στο παλάτι μου νεκρός να πέσω χτυπημένος,
παρά να βλέπουν συνεχώς τα μάτια μου τα ανόσια έργα τους· [...].»
122 Ανταποκρίθηκε στα λόγια του ο φρόνιμος Τηλέμαχος:
«Ξένε, ξεκάθαρα, χωρίς περιστροφές θα σου μιλήσω.
Μήτε ο λαός μ' εχθρεύεται κι είναι βαρύς μαζί μου,
125 μήτε τ' αδέλφια μου κατηγορώ, που όποιος συναγωνίζεται μαζί τους,
βρίσκει σ' αυτά πράγματι στήριγμα, αν σηκωθεί φιλονικία μεγάλη.
Γιατί ο Κρονίδης τη γενιά μας μονόκληρη την έκαμε·
μοναχογιό τον γέννησε ο Αρκείσιος τον Λαέρτη,
μοναχογιό ο Λαέρτης τον πατέρα μου Οδυσσέα·
130 κι ο Οδυσσέας πάλι μόνο εμένα έσπειρε και μ' άφησε[4]
σε τούτο το παλάτι, αλλά δεν πρόλαβε το όφελος να δει.
Και να στο σπίτι τώρα χιλιάδες οι κακόβουλοι ξεφύτρωσαν· [...]
136 τόσοι της μάνας μου οι μνηστήρες, τόσοι λυμαίνονται[5] το βιος μου.
Κι εκείνη μήτε αρνείται τον μισητό της γάμο μήτε μπορεί
να βάλει τέλος στην υπόθεση· στο μεταξύ τρων κι αφανίζουν
οι μνηστήρες τ' αγαθά μου· ακόμη λίγο, θα με φαν κι εμένα ολόκληρο —
140 όμως αυτά το ξέρω πως είναι στο χέρι των θεών.
Και τώρα, γέροντά μου, όσο μπορείς πιο γρήγορα, πήγαινε
στη συλλογισμένη Πηνελόπη, το νέο να πεις πως είμαι σώος,
πως έφτασα καλά από την Πύλο. Εγώ προς το παρόν θα μείνω εδώ.
144-5 Εσύ γύρισε πάλι πίσω, αφού μόνο σ' εκείνην / αναγγείλεις το μήνυμά μου·
από τους Αχαιούς άλλος κανείς μην πάρει είδηση,
αφού πολλοί θέλουν και μελετούνε το κακό μου.» [...]
170 Μιλώντας έτσι, τον ξεσήκωσε· έπιασε αμέσως τα σαντάλια του στο χέρι
171-2 και τα 'δεσε ο χοιροβοσκός στα πόδια του — / ύστερα κίνησε να πάει στην πόλη.

ëïçí ãàñ ἀôáóèáëïí ὔâñéí ἔ÷ïõóé <86>/96

Συνομιλία του «ξένου» με τον Τηλέμαχο

6. «Νέος ας ήμουνα κι εγώ, αν είχα το κουράγο σου...»

âïõëïßìçí ê' ἐí ἐìïῖóé êáôáêôÜìåíïò ìåãÜñïéóé / ôåèíÜìåí ἢ ôÜäå ã' áἰὲí ἀåéêÝá ἔñã' ὁñÜáóèáé <106-7>/116-7

7. Ο Δίας σε αργυρό νόμισμα της Μακεδονίας (310-290 π.Χ.). (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

Ο Τηλέμαχος δίνει εντολή στον Εύμαιο να ενημερώσει την Πηνελόπη για την επιστροφή του

4 (στ. 128-30) **Το γενεαλογικό δέντρο της βασιλικής οικογένειας της Ιθάκης:** Αρκείσιος → Λαέρτης → Οδυσσέας → Τηλέμαχος.
5 (στ. 136) **τόσοι λυμαίνονται το βιος μου:** τόσοι ρημάζουν/καταστρέφουν την περιουσία μου.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Απόσπασμα δημοτικού τραγουδιού

Καλύτερα να σκοτωθώ, **καλλιά** 'χω να ποθάνω,
παρά να έχω την ντροπή στον κόσμο τον απάνω.

καλλιά: καλύτερα

(Από το βιβλίο του Αναστασιάδη, ό.π., σ. 155)

▸▸ Πώς αντιμετωπίζουν την προσβολή ο ήρωας του πιο πάνω δημοτικού τραγουδιού και ο Οδυσσέας; (στ. 115-117)

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια τεχνική χρησιμοποιεί ο ποιητής στη σκηνή της άφιξης του Τηλέμαχου στο καλύβι και τι πετυχαίνει;
2. Πώς συμπεριφέρεται ο Τηλέμαχος προς τον Εύμαιο και τον «ξένο»;
3. Σε ποιο σημείο της συνομιλίας Τηλέμαχου-Εύμαιου παρεμβαίνει ο «ξένος» και τι φαίνεται να επιδιώκει;
4. Εντοπίστε την τεχνική των «άστοχων ερωτημάτων» (στ. 105 κ.ε.) και προσδιορίστε τη λειτουργία της (αφού θυμηθείτε το $Β_1$ της 16ης Ενότητας, σελ. 105).
5. Να διακρίνετε α. χαρακτηριστικές λεπτομέρειες (κυρίως στους στ. 5-20) και β. μεταφορικές εκφράσεις (κυρίως στους στ. 78, 93, 97, 102, 132).

. *Η Πηνελόπη πολιορκείται από τους μνηστήρες.* Έργο του Βρετανού ζωγράφου J.W. Waterhouse,1849-1917. (Gallery και Μουσείο Τέχνης, Άμπερντιν Μ. Βρετανίας)

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να περιγράψετε (σε 4-5 γραμμές) τη συμπεριφορά του Οδυσσέα εστιάζοντας κυρίως στην αυτοσυγκράτησή του και στο μάθημα παλικαριάς που δίνει στον γιο του.

....

....

....

....

....

22η ΕΝΟΤΗΤΑ: *π* 185-336/<167-307>

1.Η Αθηνά σε νόμισμα της Κάτω Ιταλίας – 5ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Αναγνώριση του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο
- Κατάστρωση σχεδίου αντιμετώπισης των μνηστήρων

[Όταν έφυγε ο Εύμαιος, η Αθηνά κάλεσε τον Οδυσσέα έξω από το καλύβι, και του είπε:]

Η Αθηνά δίνει εντολές στον Οδυσσέα, αίρει* την παραμόρφωσή του και ο Τηλέμαχος αιφνιδιάζεται

185 «Λαερτιάδη διογέννητε, ω πολυμήχανε Οδυσσέα,
έφτασε η ώρα, ομολογήσου τώρα στο παιδί σου, μην του κρύβεσαι·
οι δυο να συνταιριάξετε τον φόνο των μνηστήρων και τον χαλασμό τους,
κι ύστερα κατεβαίνετε στη δοξασμένη πόλη. Αλλά κι εγώ
δεν πρόκειται να σας αφήσω για πολύ — φλέγομαι αλήθεια
190 να μπω σ' αυτή τη μάχη.[1]»
Είπε, και τον ακούμπησε τον Οδυσσέα η Αθηνά με το χρυσό ραβδί της.
Του φόρεσε γύρω στο στήθος πουκαμίσα καθαρή
και πανωφόρι. Και ξαφνικά ξανάνιωσε, έδειξε πιο ψηλός·
το δέρμα του έγινε πάλι μελαχρινό, τα μάγουλά του τσίτωσαν,
195 και μαύρισε το γένι γύρω στο πιγούνι.
Το έργο της τελειώνοντας, απομακρύνθηκε η θεά· ο Οδυσσέας όμως
προχωρούσε τώρα στην καλύβα. Τον είδε ο γιος του κι έμεινε
έκθαμβος, γύρισε αλλού το βλέμμα του με δέος,
μήπως του φανερώθηκε κάποιος θεός.
200 Κι όπως του μίλησε, πέταξαν σαν πουλιά τα λόγια του:
«Αλλιώτικος φαντάζεις τώρα, ξένε, παρ' ό,τι πριν·
άλλα τα ρούχα σου, άλλαξε και το δέρμα σου.
Ανίσως είσαι ένας θεός απ' όσους τον απέραντο ουρανό κρατούν,
σπλαχνίσου μας, κι εμείς θα σου προσφέρουμε
205-6 θυσία ευχάριστη, δώρα από δουλεμένο μάλαμα. / Μόνο ελέησέ μας.»
Πήρε τον λόγο τότε κι αποκρίθηκε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος:
«Όχι, θεός δεν είμαι, πώς με φαντάστηκες αθάνατο;
Είμαι ο πατέρας ο δικός σου· που εσύ για χάρη του στενάζεις
210-11 και πολλά υποφέρεις, σηκώνοντας τα βάρη από βίαιες πράξεις / άλλων ανδρών.»
Μιλώντας, φίλησε τον γιο του κι άφησε να κυλήσουνε από τις παρειές
στο χώμα δάκρυα, που πριν με τόση επιμονή τα συγκρατούσε.
Αλλά ο Τηλέμαχος δεν ήθελε να το πιστέψει πως έβλεπε μπροστά του
215 τον πατέρα του, γι' αυτό πήρε ξανά τον λόγο και του μίλησε:
«Όχι, δεν είσαι ο Οδυσσέας εσύ, δεν είσαι εσύ ο πατέρας μου·
217-8 ένας θεός θα με μαγεύει, για να στενάζω και να οδύρομαι / ακόμη πιο πολύ.
Γιατί δεν θα μπορούσε κανείς θνητός, με το δικό του το μυαλό,
220 να φανταστεί το έργο αυτό· εκτός κι αν τον συνέτρεχε[2]
221-2 κάποιος θεός που εύκολα, αν θέλει, κάνει τον γέρο νέο / και τον νέο γέρο.

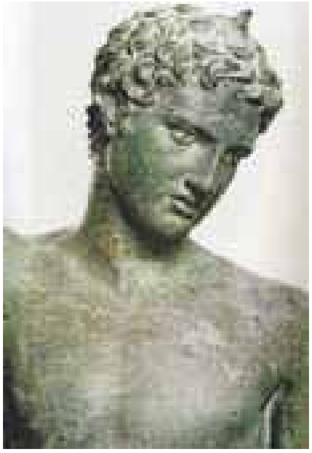

2. «Όχι, [...] δεν είσαι εσύ ο πατέρας μου...»

Ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται και αναγνωρίζεται από τον Τηλέμαχο

1 (στ. 189-90) **φλέγομαι αλήθεια να μπω σ' αυτή τη μάχη:** Η Αθηνά προβάλλει εδώ με την πολεμική της ιδιότητα.
2 (στ. 220-1) **εκτός κι αν τον συνέτρεχε κάποιος θεός:** εκτός κι αν τον βοηθούσε κάποιος θεός.

Εσύ πρωτύτερα ήσουν γέρος, ντυμένος με άσχημα κουρέλια,
και τώρα μοιάζεις στους θεούς που τον απέραντο ουρανό κρατούν.»
225 *Του αντιμίλησε έπειτα ο Οδυσσέας πολυμήχανος:*
«Τηλέμαχε, όχι, δεν σου πρέπει με τον πατέρα σου στο πλάι,
να αποθαυμάζεσαι τόσο πολύ και να αμφιβάλλεις.
Δεν πρόκειται άλλος Οδυσσέας να φτάσει εδώ·
είναι μπροστά σου κι είμαι εγώ· που πάτησα τα πατρικά μου χώματα
230-1 μετά από πάθη φοβερά κι από μεγάλη περιπλάνηση — / είκοσι χρόνια πάνε τώρα.
Το έργο αυτό που βλέπεις και θαυμάζεις, είναι της Αθηνάς που της αρμόζει
του πολέμου η λεία· εκείνη μ' έκανε όπως θέλει και μπορεί,
τη μια να μοιάζω με φτωχό ζητιάνο,
235 την άλλη νέος που φορεί στο σώμα του ωραία ρούχα. [...]»
239 Μιλώντας, υποχώρησε και κάθισε, αλλά ο Τηλέμαχος
240 χύθηκε πάνω του οδυρόμενος, και βουρκωμένος τώρα τον αγκάλιασε.
Τότε τους συνεπήρε και τους δυο του θρήνου ο ίμερος·[3]
σπαραχτικά θρηνούσαν, πιο δυνατά κι από πουλιά,
σαν αετοί, γύπες γαμψώνυχοι, που τα μικρά τους
κυνηγοί τούς άρπαξαν, προτού ξεπεταρίσουν·
245 τόσο πικρό και το δικό τους δάκρυ από τα βλέφαρά τους κύλησε.
Και θα μπορούσε ο οδυρμός τους να κρατήσει ώσπου να δύσει ο ήλιος,
αν ο Τηλέμαχος δεν προσφωνούσε τον πατέρα του:
«Με ποιο καράβι, αγαπημένε μου πατέρα, ποιοι ναυτικοί
σ' έφεραν στην Ιθάκη; για ποια γενιά καμάρωναν;
250 Φαντάζομαι δεν έφτασες στα μέρη μας πεζός.»
Αμέσως του αποκρίθηκε βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος:
«Παιδί μου, την αλήθεια θέλω να σου πω·
οι Φαίακες, θαλασσινοί διάσημοι, μ' οδήγησαν — ξεπροβοδούν αυτοί
κι άλλους πολλούς, όποιον πατήσει στο νησί τους. [...]
259 Κι έφτασα εδώ με σύσταση της Αθηνάς,
260 να αποφασίσουμε μαζί τον φόνο των εχθρών μας.
Έλα λοιπόν, λογάριασε και μέτρησέ μου τους μνηστήρες [...].»
[Ο Τηλέμαχος τους απαριθμεί[4] και αποφασίζουν τρόπο αντιμετώπισής τους.]
298 «[...] / Μα τώρα εσύ, μόλις φανεί στον ουρανό η Αυγή, πήγαινε
σπίτι, ανακατέψου πάλι με τους περήφανους μνηστήρες —
300 εμένα θα με κατεβάσει αργότερα στην πόλη ο χοιροβοσκός,
με τη μορφή ενός γέρου, κουρελή ζητιάνου.
Κι αν μέσα στο ίδιο μου το σπίτι εκείνοι με καταφρονήσουν,
να μείνει ψύχραιμη η καρδιά σου, βλέποντας
το κακό που πάσχω· ακόμη κι αν στο πάτωμα με σύρουν απ' τα πόδια
305 να με πετάξουν έξω, ή ρίξουν τις βολές τους πάνω μου, βλέπε
και κάνε εσύ υπομονή. Μόνο με λόγια μαλακά τους λες

τὸν δ᾽ ἀπαμειβόμενος προσέφη πολύμητις Ὀδυσσεὺς <201>/225

3. *Η αναγνώριση του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο.* Έργο του Γάλλου ζωγράφου L. Doucet, 1880. (Παρίσι, Ανωτάτη Εθνική Σχολή Καλών Τεχνών)

τὸν δ᾽ αὖτε προσέειπε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεὺς <225>/251

w Ο Οδυσσέας καταστρώνει σχέδιο δράσης

4. Ασπίδα. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 6ου αι. π.Χ. (Αρέτσο, Κρατικό Μουσείο)

3 (στ. 241) **τους συνεπήρε [...] του θρήνου ο ίμερος:** τους συνεπήρε ο πόθος να θρηνήσουν (*ἵμερος* = πόθος)
4 **Βλέπε την απαρίθμηση των μνηστήρων** στην περίληψη της ραψωδίας *π* (20ή Ενότητα, σελ. 121).

τις αφροσύνες τους να σταματήσουν. Αυτοί, είναι σίγουρο,
δεν θα σ' ακούσουν· γιατί τους μέλλεται η μοιραία μέρα.
Αλλά και κάτι άλλο έχω να σου πω, να το φυλάξει ο νους σου:
μόλις φωτίσει το μυαλό μου πολύβουλη η Αθηνά,
εγώ κουνώντας το κεφάλι θα σου κάνω νεύμα, πιάνεις εσύ τότε
το νόημα, κι αμέσως σηκώνεις τα όπλα του πολέμου
που παραμένουν στη μεγάλη αίθουσα[5] — να τα μαζέψεις όλα
στη γωνιά της πάνω κάμαρης. [...]
Μόνο για μας τους δυο άφησε μέσα δυο σπαθιά, δυο δόρατα,
και δυο σκουτάρια από βοδίσιο δέρμα· πρόχειρα να 'ναι,
όταν διαλέξουμε την ώρα να εφορμήσουμε. Μετά η Παλλάδα Αθηνά
θα τους μαγέψει αυτούς, αλλά κι ο Δίας βαθυστόχαστος.
Και κάτι ακόμα θα σου πω, να το θυμάσαι·
αν είσαι γιος μου κι αίμα μου, κανείς μην πάρει είδηση
πως ο Οδυσσέας βρίσκεται στο σπίτι. Μήτε ο Λαέρτης να το μάθει
μήτε ο χοιροβοσκός μήτε άλλος άνθρωπος δικός μας —
ούτε κι η ίδια η Πηνελόπη.
Μόνο εσύ κι εγώ, μαζί να δούμε των γυναικών το φρόνημα
και λέω να δοκιμάσουμε τους άλλους δούλους· αν κάποιος μας τιμά
και μας φοβάται, και ποιος καθόλου δεν μας λογαριάζει
κι εσένα σε ατιμάζει, κι ας είσαι αυτός που είσαι.»

5. Χάλκινο άγαλμα της Αθηνάς του 3ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθν. Αρχαιολ. Μουσείο)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Αναγνώριση του Ορέστη από την αδελφή του, την Ηλέκτρα

[Η Ηλέκτρα ζούσε δυστυχισμένη στα ανάκτορα των Μυκηνών, όπου βασίλευε ο Αίγισθος και η Κλυταιμνήστρα (μετά τη δολοφονία του Αγαμέμνονα), και περίμενε εκδικητή τον Ορέστη, που μικρόν τον είχε φυγαδεύσει στη Φωκίδα. Στο ακόλουθο απόσπασμα ο Ορέστης, που έχει επιστρέψει, συναντά την αδελφή του.]

Ηλ. Ξέρεις ποιον καλούσα στις ευχές μου;
Ορ. Ξέρω. Τον Ορέστη λαχταρούσες· λιώνοντας.
Ηλ. Και που τον λαχταρούσα μήπως εισακούστηκα;
Ορ. Εγώ είμαι. Μην ψάχνεις άλλον από μένα.
Ηλ. Ξένε, γιατί; Κακό μού πλέκεις δόλο;
Ορ. Ο ίδιος τότε· εναντίον μου.
Ηλ. Περιπαίζεις τα δεινά μου.
Ορ. Και τα δικά μου τότε.
Ηλ. Ορέστη να σε πω; Είσαι ο Ορέστης;
Ορ. Τον Ορέστη βλέπεις. Το απίστευτο.
[Ο Ορέστης παρουσιάζει σημάδια που πείθουν την αδελφή του – και συνεχίζει:]
Κράτα την· κράτα την τη χαρά σου μην ξεσπάσει.
Μας μισούν οι πιο δικοί μας.

Ηλ. Αχ λαχτάρα γλυκιά του πατρικού μου. Μόνη!
Δάκρυα και ελπίδα μου
Της γενιάς μας σωτήρα
Τα χέρια σου τα δυνατά θα το ξαναπάρουν
το πατρικό μας.
Των ματιών μου χαρά είσαι· τετράδιπλη.
Πατέρα μου σε λέω
Μάνα μου είσαι. [...] Εκείνην τη μισώ.
Και της σφαγμένης αδερφής μας [= της Ιφιγένειας]
είσαι ο πιστός ο αδερφός. Ο εκδικητής.
Να μας συντρέξει μόνο η Ισχύς και η Δίκη
και πάνω απ' όλους ο Δίας ο μέγιστος.

(Αισχύλος, *Χοηφόροι*, στ. 216-245, μτφρ. Κ. Τοπούζης, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1991)

5 (στ. 312-3) Φαίνεται ότι συνήθιζαν να διατηρούν τα όπλα κρεμασμένα στους τοίχους του ανδρωνίτη/του «μεγάρου».

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Η Αθηνά στους στ. 185-190 έδωσε στον Οδυσσέα τρεις εντολές:
   α. ....,
   β. ....,
   γ. ....
   και μία υπόσχεση: ....
   που προοικονομεί ....
2. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο έγινε η αναγνώριση α. του Οδυσσέα από τον Τηλέμαχο (στ. 196-260) και β. του Ορέστη από την Ηλέκτρα (στο παραπάνω «παράλληλο κείμενο»). Τι διαπιστώνετε; (συμβουλευτείτε πρώτα το Δ΄ της 19ης Ενότητας, σελ. 119).
3. Ποιες συναισθηματικές καταστάσεις ζει ο Τηλέμαχος μέχρι να αναγνωρίσει τον πατέρα του; και πώς μπορεί να δικαιολογηθούν;
4. Στην παρομοίωση των στίχων 242-245 υπάρχει διαφορά στους όρους που παρομοιάζονται: οι αετοί θρηνούν επειδή έχασαν τα μικρά τους, ενώ ο Οδυσσέας κι ο Τηλέμαχος επειδή συναντήθηκαν. Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί αυτή η διαφορά;

6. Αιχμή δόρατος από τη Μακεδονία (6ος αι π.Χ.).

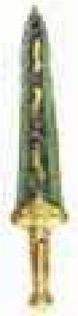

7. Σπαθί από τις Μυκήνες (16ος αι. π.Χ.).

8. Κεφαλή χρυσού σκήπτρου με γυπαετούς από το Κούριο, τέλη 13ου/αρχές 12ου αι. π.Χ. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα ακόλουθα κενά με βάση τους στ. 298 κ.ε.
Το σχέδιο αντιμετώπισης των μνηστήρων προβλέπει:

α. Ο Τηλέμαχος και ο Οδυσσέας-ζητιάνος να ....

β. Ο Τηλέμαχος να υπομένει..

γ. και να μεταφέρει...

δ. Να μη μάθει κανένας ότι ....

ε. Να δοκιμάσουν μαζί ....

▸▸ Ποια σημεία του σχεδίου αυτού επιβεβαιώνουν περισσότερο την προνοητικότητα του Οδυσσέα;

....

....

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Ο Τηλέμαχος στο παλάτι: ενημερώνει τη μητέρα του και φροντίζει διακριτικά τον «ξένο»
- Ο Άργος αναγνωρίζει τον Οδυσσέα και σε λίγο πεθαίνει
- Η πρώτη μέρα του Οδυσσέα-ζητιάνου στο σπίτι του
- Εμφάνιση της Πηνελόπης στους μνηστήρες

. Οδυσσέας και Άργος. Χαλκογραφία άγνωστου καλλιτέχνη.

Α΄.Ι. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *ρ* και ανάλυση των στ. 331-376:

Τηλεμάχου καὶ Ὀδυσσέως ἐπάνοδος εἰς Ἰθάκην

Το πρωί (39η μέρα της *Οδύσσειας*), ο Τηλέμαχος πήγε στο παλάτι με τον μάντη Θεοκλύμενο. Εξιστόρησε στη μητέρα του τα σχετικά με το ταξίδι, από τα οποία ενδιαφέρον για την Πηνελόπη είχε η πληροφορία ότι ο Οδυσσέας βρίσκεται αποκλεισμένος στο νησί της Καλυψώς. Πήρε όμως τον λόγο ο μάντης και τη βεβαίωσε ότι ο άντρας της βρίσκεται κάπου στην Ιθάκη και σχεδιάζει την εξόντωση των μνηστήρων.[1]

Στο μεταξύ, ξεκίνησαν για την πόλη κι ο Εύμαιος με τον «ζητιάνο». Στον δρόμο συνάντησαν τον γιδοβοσκό Μελάνθιο, που τους έβρισε και κλότησε τον «ξένο». Πλησιάζοντας στο παλάτι, άκουσαν τον ήχο της κιθάρας του Φήμιου και σταμάτησαν· συγκινημένος ο Οδυσσέας έσφιξε το χέρι του βοσκού, εξέφρασε τον θαυμασμό του για τα ανάκτορα και δάκρυσε μόλις αντίκρισε ανήμπορο πάνω στην κοπριά το πιστό σκυλί του.

Κι ενώ εκείνοι συναλλάσσοντας τα λόγια τους μιλούσαν,
ένα σκυλί που ζάρωνε, σήκωσε ξαφνικά τ' αυτιά και το κεφάλι του –
ο Άργος[2] του καρτερικού Οδυσσέα! Τον είχε ο ίδιος
μεγαλώσει, όμως δεν πρόλαβε να τον χαρεί· πρωτύτερα
αναχώρησε να πάει στην άγια Τροία.
Τα πρώτα χρόνια οι νιούτσικοι τον έβγαζαν κυνήγι,
και κυνηγούσε αγριοκάτσικα, ζαρκάδια και λαγούς.
Μετά τον παραμέλησαν, αφότου ο κύρης του ταξίδεψε μακριά,
και σέρνονταν στην κοπριά, χυμένη σε σωρούς από τις μούλες
και τα βόδια στην αυλόθυρα μπροστά, απ' όπου
του Οδυσσέα οι δούλοι σήκωναν κάθε τόσο να κοπρίσουν
το μέγα τέμενός[3] του.
Εκεί τώρα σερνόταν το σκυλί, μ' αμέτρητα τσιμπούρια ο Άργος.
Κι όμως, αναγνωρίζοντας τον Οδυσσέα στο πλάι του,
σάλεψε την ουρά του και κατέβασε πάλι τ' αυτιά του,
όμως τη δύναμη δεν βρήκε να φτάσει πιο κοντά στον κύρη του.
Τον είδε εκείνος, και γυρίζοντας αλλού το βλέμμα του,
σκούπισε ένα δάκρυ – από τον Εύμαιο κρυφά,
για να τον ξεγελάσει. Ύστερα μίλησε ρωτώντας:
«Εύμαιε, τι παράξενο· τέτοιο σκυλί μες στις κοπριές να σέρνεται,
φαίνεται η καλή του ράτσα. Δεν ξέρω ωστόσο και γι' αυτό
ρωτώ· εξόν από την ομορφιά, ήταν και γρήγορο στο τρέξιμο;

Αναγνώριση του Οδυσσέα από τον Άργο

2. Λαγωνικό. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 6ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Αρχαιολογ. Μουσείο)

δὴ τότε γ', ὡς ἐνόησεν Ὀδυσσέα ἐγγὺς ἐόντα, / οὐρῇ μέν ῥ' ὅ γ' ἔσηνε καὶ οὔατα κάββαλεν ἄμφω <301-2>/344-5

Ο Οδυσσέας εκμαιεύει πληροφορίες για τον Άργο

1 Φαίνεται τώρα γιατί χρειάστηκε ν' ακολουθήσει τον Τηλέμαχο ο μάντης Θεοκλύμενος – και θα φανεί πιο καθαρά στη συνέχεια.

2 (στ. 333) **ο Άργος:** Το όνομα του σκύλου από το αρχαίο επίθετο *ἀργὸς* (> *εν-αργής* > *ενάργεια** | *άργυρος*), που έχει δύο σημασίες: γρήγορος και λαμπερός (καθώς η γρήγορη κίνηση παράγει αστραφτερή λάμψη)· ***ἀργοὶ κύνες:*** ταχύποδα σκυλιά (τα κυνηγόσκυλα). Το νεότερο επίθετο **αργός < άεργος:** ο μη εργαζόμενος, οκνηρός, νωθρός· ενώ **άνεργος:** αυτός που δεν έχει δουλειά.

3 (στ. 342) **τέμενος** (<τέμνω)**:** κομμάτι γης παραχωρημένο ως ιδιοκτησία (στον βασιλιά π.χ.) ή αφιερωμένο σε κάποιον θεό.

ή μήπως έτσι, σαν τους άλλους σκύλους που τριγυρίζουν
στα τραπέζια των αντρών, και τους κρατούν οι άρχοντες
μόνο για το καμάρι τους;»
Και τότε, Εύμαιε χοιροβοσκέ, πήρες ξανά τον λόγο κι αποκρίθηκες:
«Ω ναι, ετούτο το σκυλί σ' αυτόν ανήκει που αφανίστηκε
πέρα στα ξένα. Αν είχε ακόμη το σκαρί, αν είχε και την αντοχή,
όπως ο Οδυσσέας το άφησε, μισεύοντας στην Τροία,
βλέποντας θα το θαύμαζες και για τη γρηγοράδα
και για την αλκή του· που, κυνηγώντας, δεν του ξέφευγε
κανένα αγρίμι, βαθιά χωμένο στο δάσος το βαθύ –
ξεχώριζε πατώντας πάνω στα πατήματά του.
Τώρα το πλάκωσε η μιζέρια, αφότου χάθηκε το αφεντικό του
μακριά από την πατρίδα του, κι αδιάφορες οι δούλες
αφρόντιστο το αφήνουν.
Ξέρεις, οι δούλοι, σαν τους λείψει το κουμάντο των αρχόντων,
δεν θέλουν πια να κάνουν τη σωστή δουλειά τους.
Γιατί κι ο Δίας, που το μάτι του βλέπει παντού, κόβει του ανθρώπου
τη μισή αρετή, απ' τη στιγμή που θα τον βρεί
η μέρα της σκλαβιάς.»
Μιλώντας πια, προχώρησε στα ωραία δώματα,
και πέρασε στην αίθουσα με τους περήφανους μνηστήρες.
Κι αυτοστιγμεί τον Άργο σκέπασε η μαύρη μοίρα του θανάτου,
αφού τα μάτια του είδαν ξανά, είκοσι χρόνια
περασμένα, τον Οδυσσέα.[4]

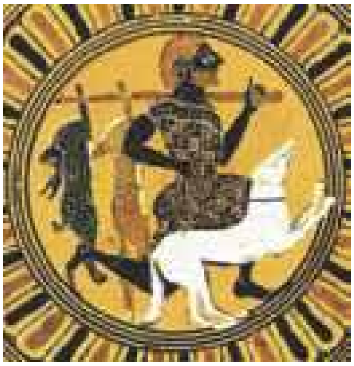

3. Σκηνή κυνηγιού από κύλικα του 6ου αι. π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

Ἄργον δ' αὖ κατὰ μοῖρ' ἔλαβεν μέλανος θανάτοιο, / αὐτίκ' ἰδόντ' Ὀδυσῆα ἐεικοστῷ ἐνιαυτῷ <326-7>/374-6

4. Πυροστάτης

Ο «ζητιάνος» ακολούθησε τον Εύμαιο, κάθισε στο κατώφλι και δέχτηκε ελεημοσύνη από τον Τηλέμαχο, ενώ η Αθηνά τον παρακίνησε να ζητιανέψει από όλους, για να δει «ποιοι το μέτρο σέβονται και ποιοι το δίκαιο καταργούν». Όλοι κάτι του έδιναν εκτός από τον Αντίνοο που, όταν άκουσε από τον Μελάνθιο ότι τον «ζητιάνο» τον έφερε στο παλάτι ο Εύμαιος, επέπληξε τον χοιροβοσκό («γιατί μας τον κουβάλησες αυτόν εδώ στην πόλη;»[5]) και πρόσβαλε βάναυσα τον «ξένο»· εκείνος προσπάθησε μάταια να προκαλέσει τον οίκτο του, όταν δε τόλμησε να σχολιάσει τη συμπεριφορά του («δεν φαίνεται στα κάλλη σου να ταίριαξε και το μυαλό σου»), ο Αντίνοος έριξε καταπάνω του ένα σκαμνί. Ο Οδυσσέας έμεινε ασάλευτος· κούνησε μόνο το κεφάλι σκεπτόμενος την εκδίκηση. Οι άλλοι μνηστήρες προσπάθησαν να συνετίσουν τον Αντίνοο με το επιχείρημα ότι μπορεί ο «ζητιάνος» να κρύβει έναν θεό, αλλά μάταια. Ο Τηλέμαχος οργίστηκε με το χτύπημα, αλλά δεν εκδηλώθηκε.

Η Πηνελόπη, μόλις πληροφορήθηκε το χτύπημα του «ζητιάνου», καταράστηκε τον Αντίνοο, και ζήτησε από τον Εύμαιο να της φέρει τον «ξένο», για να του ζητήσει πληροφορίες για τον άντρα της. Ο Οδυσσέας όμως πρότεινε να αναβληθεί η συνάντηση, ώσπου να δύσει ο ήλιος και να αδειάσει ο χώρος από τους επικίνδυνους μνηστήρες. Η βασίλισσα βρήκε λογική την πρότασή του — και ο Εύμαιος έφυγε για το χοιροστάσιο.

4 (στ. 375-376) **Οι αντιδράσεις του Άργου** (εδώ και στους στίχους 344-346) υποδηλώνουν την απόλυτη αφοσίωση του σκύλου, κάθε σκύλου, στον αφέντη του. Και είναι ο μόνος που δεν ξεγελάστηκε από τη μεταμφίεση του Οδυσσέα.

5 **Προσέξτε την απάντηση του Εύμαιου:** «Αλήθεια, πες ποιος πάει γυρεύοντας αλλού να φέρει κάποιον ξένο, / εκτός κι αν είναι απ' αυτούς που ξέρουν κάποια τέχνη·/ **μάντης, γιατρός, [...] μαραγκός,** / και βέβαια θείος **αοιδός**, [...]», αποκαλύπτοντας έτσι τους τέσσερις περιζήτητους επαγγελματίες της εποχής, πολλοί από τους οποίους περιφέρονταν από τόπο σε τόπο προσφέροντας τις υπηρεσίες τους και αμειβόμενοι γι' αυτές.

23η ΕΝΟΤΗΤΑ: *ρ, σ* (περίληψη) – *ρ* 331-376/<290-327> (ανάλυση)

5. Πυγμαχία. Αγγειογραφία του 6ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Αρχαιολ. Μουσείο)

Α΄.2. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας σ: *Ὀδυσσέως καὶ Ἴρου πυγμὴ* (Πυγμαχία Οδυσσέα-Ίρου)

Το βραδάκι, έφτασε στο παλάτι ο γνωστός στην Ιθάκη ζητιάνος Ίρος, που ενοχλήθηκε από την παρουσία του άλλου «ζητιάνου» και επιχείρησε να τον διώξει. Ο Οδυσσέας όμως διεκδίκησε τη θέση του κι εκείνος τον προκάλεσε να παλέψουν. Ο Αντίνοος θεώρησε την πάλη τους ευκαιρία για διασκέδαση, όρισε μάλιστα και έπαθλο για τον νικητή μια ψημένη γιδοκοιλιά και το αποκλειστικό δικαίωμα της ζητιανιάς στο παλάτι. Μαζεύτηκαν λοιπόν όλοι γύρω τους και παρακολουθούσαν το θέαμα.

Ο Οδυσσέας κέρδισε τον αγώνα με το πρώτο χτύπημα και δέχτηκε τα δώρα των μνηστήρων και την ευχή να του δώσει ο Δίας «ό,τι καλύτερο ποθεί».[6] Ο Αμφίνομος μάλιστα τον περιποιήθηκε ιδιαίτερα, κι ο «ζητιάνος» τον συμπάθησε και προσπάθησε να τον πείσει να γυρίσει σπίτι του, γιατί ο Οδυσσέας δεν θα αργήσει να νοστήσει, εκείνος όμως βημάτισε μελαγχολικός στην αίθουσα και επέστρεψε στη θέση του.

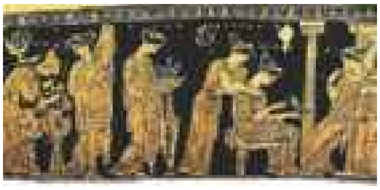

6. Εικόνες καλλωπισμού. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Στο μεταξύ, η Αθηνά φρόντισε για τον καλλωπισμό της Πηνελόπης στον ύπνο της και την υποκίνησε να παρουσιαστεί στους μνηστήρες, που μόλις την είδαν τους συνεπήρε ο πόθος να την παντρευτούν, εκείνη όμως στράφηκε στον γιο της και τον μάλωσε που επέτρεψε να συρθεί ο «ξένος» «σε πάλη αισχρή».

7. Οι μνηστήρες προσφέρουν δώρα στην Πηνελόπη. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. – αντίγραφο. (Συρακούσες, Αρχαιολ. Μουσείο)

Ενώ ο Τηλέμαχος δικαιολογούνταν, πήρε τον λόγο ο Ευρύμαχος: Επαίνεσε την ομορφιά και τη σύνεση της Πηνελόπης, εκείνη όμως δήλωσε ότι τα κάλλη της τα έχασε από τη μέρα που ο άντρας της έφυγε για την Τροία και αναφέρθηκε στην παρακαταθήκη που της είχε αφήσει: «όταν [...] δεις στα μάγουλα του γιου σου να φυτρώνει / γένι, τότε μπορείς να παντρευτείς ξανά». Βλέπει λοιπόν ότι έφτασε η ώρα του δεύτερου, μισητού, γάμου της και θλίβεται που οι μνηστήρες της, αντί να συναγωνίζονται μεταξύ τους για την προσφορά δώρων στη νύφη, ρημάζουν ξένα αγαθά. Ο Οδυσσέας χάρηκε ακούγοντας τη γυναίκα του να χειρίζεται έξυπνα το θέμα του γάμου της «κι ας μελετούσε άλλα ο νους της», ενώ ο Αντίνοος πρότεινε στη βασίλισσα να δεχτεί τα δώρα τους, και όλοι τής έστειλαν αμέσως δώρα πολύτιμα.[7] Ανέβηκε έτσι πλουσιότερη στην κάμαρή της.

Στήθηκαν τότε τρεις πυροστάτες για φωτισμό (βλ. την εικόνα 4), κι ο «ζητιάνος» ζήτησε να αναλάβει τη φροντίδα τους. Οι υπηρέτριες όμως τον ειρωνεύτηκαν, η δε Μελανθώ (αδερφή του Μελάνθιου) τον πρόσβαλε, σκόρπισαν ωστόσο όλες τρομαγμένες όταν εκείνος τις απείλησε.

Φροντίζοντας λοιπόν τους πυροστάτες, ο Οδυσσέας παρακολουθούσε τα πάντα και μελετούσε το σχέδιό του, ενώ η Αθηνά δεν άφηνε τους μνηστήρες να σταματήσουν τις προσβολές εις βάρος του, για να θυμώνει όλο και περισσότερο ο Οδυσσέας μαζί τους. Ο Ευρύμαχος τον ειρωνεύτηκε για τη φαλάκρα του[8] και τον χαρακτήρισε τεμπέλη. Ο «ζητιάνος» τον προκάλεσε τότε να παραβγεί μαζί του σε οποιαδήποτε δουλειά, κι εκείνος τού πέταξε ένα σκαμνί, χτύπησε όμως τον οινοχόο. Οι μνηστήρες αναστατώθηκαν, ενώ ο Τηλέμαχος τους επέκρινε και τους θύμισε ότι είναι ώρα να φύγουν για τα σπίτια τους. Εκείνοι απόρησαν με το θάρρος του, ο Αμφίνομος όμως αναγνώρισε το δίκιο του και πρότεινε να αποχωρήσουν αφήνοντας τον «ξένο» στην έγνοια του Τηλέμαχου, αφού στο σπίτι του έφτασε ικέτης.

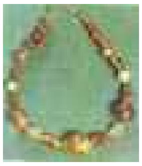

8. Περιδέραιο από ημιπολύτιμους λίθους και χρυσό του 14ου αι. π.Χ. (Μουσείο Ηρακλείου)

9. Χρυσή πόρπη/καρφίτσα από «τον θησαυρό της Τροίας».

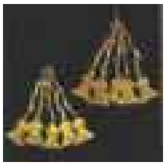

10. Χρυσά σκουλαρίκια της 3ης χιλιετίας π.Χ. από την Πολιόχνη της Λήμνου. (Αθήνα, Εθν. Αρχαιολογικό Μουσείο)

6 **Η ευχή αυτή των μνηστήρων** ακούγεται ειρωνική, τραγικά ειρωνική γι' αυτούς: το καλύτερο για τον Οδυσσέα σημαίνει συμφορά για τους ίδιους, και οι ακροατές το γνωρίζουν, εκείνοι όμως, ανύποπτοι καθώς είναι, του το εύχονται.

7 Ήταν φαίνεται έτοιμοι από καιρό: ο Αντίνοος της πρόσφερε «φαντό πανέμορφο για πανωφόρι [...] με πόρπες δώδεκα χρυσές», ο Ευρύμαχος «μαλαματένιο περιδέραιο», ο Ευρυδάμας «σκουλαρίκια [...] τρίπετρα» κτλ. (βλ. πιο πάνω τις σχετικές εικόνες).

8 **Η ειρωνεία** αυτή του Ευρύμαχου, όπως και των υπηρετριών πιο πάνω, είναι μια απλή λεκτική ειρωνεία με πρόθεση να περιπαίξει, να σαρκάσει. Στην Ενότητα αυτή λοιπόν, εκτός από τη διάχυτη **δραματική** ειρωνεία, συναντούμε και ειρωνεία **τραγική** (βλ. το σχόλιο 6), αλλά και τη συνηθισμένη τώρα **περιπαικτική** ή **σαρκαστική** ειρωνεία.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

M. Longley, «Άργος» (μτφρ. Χ. Βλαβιανός)

Υπήρξαν κι άλλοι αποχωρισμοί και τόσο πολλοί
ώστε ο Άργος, το σκυλί που περίμενε είκοσι χρόνια τον Οδυσσέα,
συνέχιζε να περιμένει, ακόμη εγκαταλελειμμένος πάνω σ' ένα σωρό κοπριά
στο κατώφλι μας, γεμάτος τσιμπούρια, περισσότερο νεκρός παρά ζωντανός,
αυτός που κάποτε κυνηγούσε αγριοκάτσικα και ζαρκάδια· ο εκλεκτός,
γνήσιο καθαρόαιμο, ένα έξοχο λαγωνικό,
που ακόμη και τώρα κουνάει την ουρά του, χαμηλώνει τ' αυτιά του
κι αγωνίζεται να πλησιάσει τη φωνή που αναγνωρίζει
για να πεθάνει στην προσπάθεια· έτσι, σαν τον Οδυσσέα,
θρηνούμε για τον Άργο το σκυλί, και για όλα εκείνα τ' άλλα σκυλιά [...].

(Περιοδικό *Ποίηση* 26/2005, σ. 40)

▸▸ Προσέξετε πώς ο Ιρλανδός ποιητής M. Longley (1939-) μεταπλάθει στο ποίημά του τη συγκίνηση του Οδυσσέα για το εγκαταλελειμμένο σκυλί του, τον Άργο (*ρ* 331-376).

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια μέρη του γνωστού σχεδίου της μνηστηροφονίας εφαρμόζονται στις ραψωδίες *ρ* και *σ;*
2. Με ποιους τρόπους εκδήλωσε τη συγκίνησή του ο Οδυσσέας, όταν αντίκρισε τα ανάκτορα και τον Άργο;
3. Πώς αντέδρασε ο Άργος, όταν αναγνώρισε τον Οδυσσέα, και τι μαρτυρούν οι αντιδράσεις του για τη σχέση του σκύλου (κάθε σκύλου) με το αφεντικό του;
4. Ζωγραφίστε μια εικόνα από τη σκηνή της συνάντησης του Οδυσσέα με τον Άργο (*ρ* 331-376).
5. Τι κέρδισε ο Οδυσσέας από την πάλη του με τον Ίρο;
6. Προσέξτε τις έννοιες των όρων **μύθος-πλοκή** και τη μεταξύ τους σχέση:

Μύθος, στη λογοτεχνία, είναι η βασική υπόθεση ενός αφηγηματικού έργου, ενώ **πλοκή** είναι ο τρόπος με τον οποίο ο ποιητής/συγγραφέας παρουσιάζει τον μύθο στο έργο του. Για παράδειγμα, βασικός μύθος της *Οδύσσειας* είναι, ως γνωστόν, ο περιπετειώδης δεκάχρονος νόστος του Οδυσσέα κι ο αγώνας του στην Ιθάκη να αποκατασταθεί στη θέση που είχε πριν φύγει για την Τροία.

Ο μύθος παρουσιάζει τα γεγονότα με χρονολογική σειρά, ενώ η πλοκή τα ανασυντάσσει/αλλάζει τη σειρά τους (με την τεχνική in medias res, π.χ.) και συμπληρώνει τον μύθο με νέα επεισόδια· η πάλη του Οδυσσέα με τον Ίρο, π.χ., αποτελεί ένα πρόσθετο επεισόδιο στον βασικό μύθο της *Οδύσσειας*. Η πλοκή, κυρίως, είναι εκείνη που αναδεικνύει την *Οδύσσεια* σε κορυφαίο έπος.

▸▸ Θυμηθείτε και άλλα παραδείγματα που ανασυντάσσουν ή συμπληρώνουν τον βασικό μύθο της *Οδύσσειας*.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στις ραψωδίες *ρ* και *σ* δρουν όλα σχεδόν τα πρόσωπα που έχουν να παίξουν ρόλο στα ανάκτορα της Ιθάκης. Να αναφέρετε τις σημαντικότερες ενέργειες ή συμπεριφορές του καθενός· π.χ.:

Ο Τηλέμαχος πήγε στο παλάτι, ενημέρωσε τη μητέρα του και προστάτευε διακριτικά τον «ζητιάνο».

Ο μάντης Θεοκλύμενος ....

Ο Εύμαιος ....

Ο «ζητιάνος» ....

....

Ο Μελάνθιος και η Μελανθώ ....

Ο Αντίνοος ....

Η Αθηνά ....

Ο Ευρύμαχος ....

Ο Αμφίνομος ....

Η Πηνελόπη ....

24η ΕΝΟΤΗΤΑ: *τ, υ* (περίληψη – ανάλυση αποσπασμάτων)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Μεταφορά των όπλων «στη μέσα κάμαρη»
- Συνομιλία του «ζητιάνου» με την Πηνελόπη
- Αναγνώριση του Οδυσσέα από την Ευρύκλεια
- Η πρώτη νύχτα του Οδυσσέα στο παλάτι
- Προετοιμασίες για τη γιορτή του Απόλλωνα
- Η παραφροσύνη των μνηστήρων

1. Οδυσσέας και Πηνελόπη. Ανάγλυφο ανωνύμου, ± 450 π.Χ. (Παρίσι, Λούβρο)

Α΄.1. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *τ:*

Ὀδυσσέως καὶ Πηνελόπης ὁμιλία. Τὰ νίπτρα

(Συνομιλία του Οδυσσέα με την Πηνελόπη. Το ποδόλουτρο)

Το βράδυ (της 39ης μέρας) πατέρας και γιος μετέφεραν όλα τα όπλα από το μέγαρο «στη μέσα κάμαρη». Ο Τηλέμαχος αποσύρθηκε έπειτα, ενώ ο Οδυσσέας έμεινε με σκοπό να δοκιμάσει τη στάση των υπηρετριών και της Πηνελόπης, που στο μεταξύ είχε κατεβεί για την αναμενόμενη συνάντηση με τον «ξένο».

Καθισμένος λοιπόν κοντά στη γυναίκα του άκουσε τις τυπικές ερωτήσεις της, αντί όμως να απαντήσει, εξύμνησε τη δόξα της, αλλά εκείνη αντιπαρέθεσε τη δυστυχία της: την εξαφάνιση του άντρα της, την πολιορκία της από τους μνηστήρες και την ανάγκη πια να προχωρήσει σε νέο γάμο.

Ο «ξένος» διηγήθηκε τώρα μια εκτεταμένη πλαστή ιστορία: ότι είναι Κρητικός (για τρίτη φορά το λέει), γόνος βασιλικής οικογένειας, ότι συναντήθηκε με τον Οδυσσέα, ότι ο άντρας της θα φτάσει σε λίγο στην Ιθάκη κτλ. Η Πηνελόπη τον άκουγε κλαίγοντας χωρίς να τον πιστεύει. Του έδειξε, ωστόσο, συμπάθεια και έδωσε εντολή στις δούλες να τον λούσουν· εκείνος όμως δέχτηκε μόνο ποδόλουτρο από τη γερόντισσα τροφό του, την Ευρύκλεια, που τον αναγνώρισε, μόλις άγγιξε την ουλή που είχε στο γόνατο από δόντι αγριόχοιρου — όταν έφηβος ακόμη είχε λάβει μέρος σε κυνήγι. Σαστισμένη η τροφός στράφηκε προς την Πηνελόπη, ο Οδυσσέας όμως την εξόρκισε να μην αποκαλύψει σε κανέναν αυτό που είδε, ενώ η Αθηνά φρόντισε να μην πάρει είδηση η βασίλισσα.

Συνεχίστηκε έπειτα η συνομιλία σε κλίμα περισσότερης οικειότητας. Η Πηνελόπη μίλησε για το δίλημμα που τη βασάνιζε: να αρνηθεί τον γάμο ή να παντρευτεί τον πιο γενναιόδωρο μνηστήρα και να αφήσει τη φροντίδα του «οίκου» στον ενήλικο πια γιο της; Διηγήθηκε κι ένα όνειρο, που ο «ξένος» το εξήγησε ως προμήνυμα της άφιξης του Οδυσσέα και του θανάτου των μνηστήρων· εκείνη όμως το θεώρησε απατηλό, και του εκμυστηρεύτηκε την απόφασή της πια να προκηρύξει αγώνα τόξου μεταξύ των μνηστήρων και να παντρευτεί, κατ' ανάγκην, τον νικητή. Ο «ξένος» ενέκρινε την απόφασή της και την παρότρυνε να μην αναβάλει αυτόν τον αγώνα, γιατί ο Οδυσσέας θα είναι παρών και θα τους προλάβει. Η Πηνελόπη πάλι δεν τον πίστεψε και αποσύρθηκε.

Α΄.2. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *υ* και ανάλυση των στ. 374-397:

Τὰ πρὸ τῆς μνηστηροφονίας

Ο Οδυσσέας, ξαπλωμένος στον πρόδομο συλλογιζόταν πώς θα μπορέσει να εξοντώσει τόσους άντρες· αλλά, και αν αυτό το καταφέρει, πώς θα αποφύγει τις αντεκδικήσεις των συγγενών τους. Εμφανίστηκε όμως η Αθηνά και του υποσχέθηκε συμπαράσταση. Ηρέμησε τότε και τον πήρε ο ύπνος τη στιγμή που η Πηνελόπη ξυπνούσε —είχε δει σε όνειρο τον Οδυσσέα όπως της τον είχε περιγράψει ο «ξένος»— και κλαίγοντας προσευχόταν στην Άρτεμη να της πάρει τη ζωή, για να αποφύγει έναν γάμο που δεν ήθελε. Ο Οδυσσέας άκουσε στον ύπνο του το κλάμα της και του φάνηκε πως ήταν κοντά του. Βγήκε έξω και προσευχήθηκε στον Δία να του δείξει σημάδια ευοίωνα. Κι ο θεός απάντησε αμέσως με κεραυνό, ενώ απ' το παλάτι ακούστηκε κατάρα για τους μνηστήρες από μια δούλα που άλεθε σιτάρι για το ψωμί τους.

2. Πήλινο ειδώλιο αλέστρας με χειρόμυλο του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο)

Το πρωί (της 40ής μέρας) η Ευρύκλεια συντόνιζε τις εργασίες των υπηρετριών (συγύρισμα, νερό από τη βρύση κτλ.) για το επίσημο δείπνο, γιατί ήταν πρωτομηνιά, μέρα γιορτινή αφιερωμένη

3. Χάλκινος Δίας με κεραυνό από τη Δωδώνη.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο)

στον Απόλλωνα. Έφτασαν και οι βοσκοί φέρνοντας ζώα. Οι μνηστήρες, στο μεταξύ, συγκεντρωμένοι στην αγορά, ξανασκέφτηκαν (για τρίτη φορά) τη δολοφονία του Τηλέμαχου, ένας κακός όμως οιωνός τούς απέτρεψε και επέστρεψαν στο παλάτι.

Ο λαός τώρα της Ιθάκης, συγκεντρωμένος στο άλσος του Απόλλωνα, πρόσφερε εκατόμβη στον τοξότη θεό, ενώ στο παλάτι η Αθηνά εξωθούσε τους μνηστήρες[1] σε προσβολές εναντίον του «ξένου», για να θυμώνει εκείνος όλο και περισσότερο μαζί τους. Κάποια στιγμή μάλιστα τους προκάλεσε παραφροσύνη (374-397/<345-367>):

Η παραφροσύνη των μνηστήρων

[...] η Αθηνά Παλλάδα σήκωσε τώρα
στους μνηστήρες γέλιο ξέφρενο, σαλεύοντας τον νου τους·
γελούσαν ασυγκράτητα, λες και δεν ήταν πια δικά τους τα σαγόνια,
αιμόφυρτα τα κρέατα μασούσαν, τα μάτια τους πλημμύρισαν στο δάκρυ,
έλεγες όπου να 'ναι θα ξεσπάσουν σε κλάμα γοερό.
Τότε τον λόγο πήρε ο Θεοκλύμενος, θεόπνευστος τους μίλησε:

Πρόβλεψη του μάντη και αποχώρηση

«Άθλιοι, άθλιο πάθος υποφέρετε! Νύχτα σας τύλιξε,
κεφάλια, πρόσωπα, τα γόνατά σας.
Η οιμωγή* σας φλέγεται, τα μάγουλά σας μούσκεψαν στο δάκρυ,
αίμα οι τοίχοι στάζουν, αίμα της στέγης τα καλά δοκάρια,
είδωλα γέμισε το πρόθυρο, είδωλα η αυλή,
που βιάζονται να κατεβούν στο Έρεβος, να βυθιστούν στο σκότος·
στον ουρανό αμαυρώθηκε ο ήλιος, μια καταχνιά θολή
απλώνεται τώρα παντού.»
Τόσα τους είπε, εκείνοι όμως όλοι αυτάρεσκα τον περιγέλασαν.
Οπότε ο Ευρύμαχος, ο γιος του Πόλυβου, πήρε αγορεύοντας τον λόγο:
«Ο ξένος μας μωράθηκε, αυτός που χτες μας ήλθε απ' αλλού.
Λοιπόν, παλικαράκια μου, στα γρήγορα σύρτε τον έξω από την πόρτα,
κι ας πάει στην αγορά, αφού φαντάστηκε παντού τη νύχτα.»
Ανταποκρίθηκε, μάντης θεού, ο Θεοκλύμενος:
«Ευρύμαχε, δεν ζήτησα κανένα συνοδό· έχω τα μάτια μου,
τ' αυτιά μου, τα δυο μου πόδια, κι απαρασάλευτος, σωστός,
ο νους μου παραμένει
Γι' αυτό θα φύγω μόνος μου· [...].»

4. Ο μάντης Θεοκλύμενος οραματίζεται τη συμφορά...

Οι μνηστήρες χλεύασαν τον Τηλέμαχο για τους ξένους του, αλλά εκείνος κοίταζε σιωπηλός τον πατέρα του και περίμενε... Και ο ποιητής σχολίασε: τρωγοπίνουν αμέριμνοι, η Αθηνά όμως κι ο Οδυσσέας τούς ετοιμάζουν το πιο άχαρο τραπέζι που έγινε ποτέ· «δικό τους το άδικο».

1 **Η Αθηνά εξωθούσε τους μνηστήρες...:** Οι ομηρικοί θεοί δεν παίζουν μόνο ρόλο ευεργετικό για όσους συμπαθούν, αλλά και καταστροφικό για όσους αντιπαθούν (ενεργούν δηλαδή και σαν δαίμονες)· εξωθούν λοιπόν σε εσφαλμένες ενέργειες εκείνους που θέλουν να καταστρέψουν, για να έχουν οι ίδιοι την ευθύνη της συμφοράς τους. Στην *Οδύσσεια* αυτό ισχύει για την Αθηνά, και μόνο για τους μνηστήρες, που έχουν όμως και το άδικο με το μέρος τους.

Α΄.3. ΚΕΙΜΕΝΟ

Συνομιλία Οδυσσέα-Πηνελόπης: τ 112-632/<104-585> (με ενδιάμεσες παραλείψεις)

112 «Ξένε, μια πρώτη ερώτηση για σένα·
ποιος είσαι κι από πού; ποια η πατρίδα σου, ποιοι οι γονείς σου;»
Ανταποκρίθηκε πολύγνωμος ο Οδυσσέας μιλώντας:
115 «Ω δέσποινά μου, ποιος θνητός στη γη μας την ατέρμονη
ψεγάδι εσένα θα μπορούσε να σου βρει· έφτασε η δόξα σου
ψηλά κι απλώθηκε στον ουρανό, σαν κάποιου βασιλιά·
άψογος και θεοσεβής, ένα λαό μεγάλο και γενναίο κυβερνά,
με γνώμονα τη δίκαιη κρίση του,
120 κι εκεί το μαύρο χώμα βγάζει σιτάρι και κριθάρι,
απ' τους καρπούς λυγίζουνε τα δέντρα, γεννοβολούν τα πρόβατα,
καλοκυβερνημένη η θάλασσα προσφέρει ψάρια,
κι ο κόσμος όλος, καλός κι ενάρετος, στον ίσκιο ζει του βασιλιά.[2]
124-5 Γι' αυτό ό,τι άλλο θες [...] μπορείς να το ρωτήσεις· μόνο μη με ρωτάς
ποια η πατρίδα μου, ποια η γενιά μου. [...]»
134 Τον λόγο πήρε πάλι η Πηνελόπη, φρόνιμο κι έξυπνο μυαλό:
135 «Ξένε, σ' εμένα τα χαρίσματα, την ομορφιά, το ανάστημα,
όλα τα χάλασαν οι αθάνατοι, τη μέρα εκείνη που αποφάσισαν
το Ίλιο οι Αργείοι να πατήσουν – μαζί τους ο Οδυσσέας έφυγε [...].
139 *Αν ήταν να γυρίσει, αν κυβερνούσε πάλι τη ζωή μου,*
140-1 *τότε κι η δόξα μου θ' ανέβαινε ψηλότερα, όλα θα πήγαιναν / καλύτερα.* [...]
[Η Πηνελόπη αναφέρεται στην απαίτηση των μνηστήρων να παντρευτεί – και συνεχίζει:]
149 Του Οδυσσέα ο πόθος εμένα με μαράζωσε, κι όσο για γάμο
150 βιάζονται αυτοί, τόσο κι εγώ σκαρώνω δόλους.
Ένας θεός πρώτα με φώτισε για κείνο το πανί,
152-3 να στήσω μες στην κάμαρή μου τον ψηλό αργαλειό, / [...] ενώ τους έλεγα
τα λόγια αυτά, για να τους ξεγελάσω:
155 "Νέοι κι ωραίοι μνηστήρες, αφού ο θείος Οδυσσέας πέθανε,
κάνετε λίγη υπομονή, μην τρέχετε πίσω απ' τον γάμο μου,
ωσότου τούτο το πανί το αποτελειώσω, για να μην παν χαμένες
οι κλωστές μου. Το υφαίνω σάβανο του σεβαστού Λαέρτη [...]."
163 Έτσι τους μίλησα, κι αυτοί περήφανοι στα λόγια μου εμπιστεύτηκαν.
Τότε λοιπόν αδιάκοπα, την πάσα μέρα ύφαινα, στημένη
165 στον ψηλό αργαλειό, τις νύχτες όμως ξήλωνα, έχοντας πλάι μου
τις δάδες αναμμένες. Για τρία χρόνια ολόκληρα
τους ξεγελούσα και τους έπειθα ανύποπτους τους Αχαιούς.
168-9 Όταν ωστόσο μπήκε η τέταρτη χρονιά, [...] / τότε οι σκύλες δούλες μου
170 το μαρτυρούν και επ' αυτοφώρω μ' έπιασαν, ξεστόμισαν
171-2 λόγια βαριά, κι έτσι αναγκάστηκα να το τελειώσω, / θέλοντας και μη.
Τώρα πια δεν μπορώ τον γάμο ν' αποφύγω, μήτε και βρίσκω

Η Πηνελόπη απευθύνει ερωτήσεις στον «ξένο», αλλά εκείνος, αντί να απαντήσει, την εγκωμιάζει

5. Ροδιά φορτωμένη ρόδια (σύνθεση).

Η βασίλισσα εκθέτει στον «ξένο» το πρόβλημά της

åí êåñïíóò ã' ëèåí ôòí ìòí âñïí áìöéðïëåýïé, / ìåæóí êå êëåïò åìç ìòí êáì êáëëéïí ïýôù <127-8>/139-41

6. *Η Πηνελόπη συλλογισμένη μπροστά στον αργαλειό της.* Έργο του Γερμανού ζωγράφου M. Klinger, 1857-1920. (Σαν Φρανσίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών)

2 (στ. 118-23) **άψογος και θεοσεβής, [...] ζει του βασιλιά:** Συσχετίζεται εδώ η επικράτηση της δικαιοσύνης με τη γενναιοδωρία της φύσης.

τέχνασμα άλλο πονηρό, ενώ οι γονείς με σπρώχνουν
175 κάποιον να παντρευτώ, αλλά κι ο γιος μου βλέπει
το βιος του να του τρων και γίνεται έξαλλος. [...]
179 Και μολαταύτα, πες μου να μάθω τη γενιά και την πατρίδα σου· [...].»
182 Της αποκρίθηκε μιλώντας πάλι ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Ω σεβαστή γυναίκα, του Οδυσσέα ομόκλινη, που τον εγέννησε
ο Λαέρτης, δεν λες να σταματήσεις κι επίμονα ρωτάς για τη γενιά μου.
185 Λοιπόν θα σου τη φανερώσω, μόνο που βάζεις έτσι κι άλλα βάσανα
στα βάσανα που με κρατούν. [...]
191 Κάπου υπάρχει η Κρήτη, νησί στη μέση ενός πελάγου
βαμμένου στο μαβί, πλούσιο κι εύφορο, θαλασσοφίλητο·
το κατοικούν πολλοί, άνθρωποι αναρίθμητοι, σε πόλεις ενενήντα. [...]
198 Ανάμεσά τους η Κνωσός, μεγάλη πόλη, όπου βασίλευε άλλοτε ο Μίνως [...].»

[Δήλωσε εγγονός του Μίνωα, γιος του Δευκαλίωνα, αδερφός του Ιδομενέα και ότι φιλοξένησε τον Οδυσσέα όταν, πηγαίνοντας για την Τροία, ο άνεμος «τον έριξε στην Κρήτη».]

226 *Αράδιαζε διηγώντας ψέματα πολλά, που όμως έμοιαζαν αληθινά.*
Κι η Πηνελόπη ακούγοντας, της έτρεχαν τα δάκρυα ποτάμι
μαραίνοντας το πρόσωπο.
Όπως το χιόνι αναλιώνει στα πανύψηλα βουνά [...]
231 και στα ποτάμια τα νερά φουσκώνουν·
έτσι κι εκείνη, μούσκευε τα ωραία της μάγουλα
με τα πολλά της δάκρυα, τον άντρα της θρηνώντας — ήταν ωστόσο εκεί,
μπροστά στα μάτια της.
235 Ο Οδυσσέας όμως, κι ας ελεούσε τη γυναίκα του
για το σπαραχτικό της κλάμα, αδάκρυτα τα μάτια του δεν σάλευαν,
καν δεν τρεμόπαιξαν τα βλέφαρά του, λες κι ήταν κέρατο ή ατσάλι —
ο δόλος του μυαλού τον έκανε να κρύβει τη συγκίνησή του.
Όταν εκείνη χόρτασε τον πολυδάκρυτό της γόο,
240 συνήλθε και ξαναμιλώντας είπε:
«Ξένε, τώρα φαντάζομαι πως ήλθε η ώρα να σε δοκιμάσω,
αν λες αλήθεια πως τον φιλοξένησες τον άντρα μου [...].
244 Πες μου λοιπόν πώς έμοιαζε στην όψη και τι λογής ρούχα
245 φορούσε το κορμί του, ποιοι σύντροφοι τον είχαν συντροφέψει;»
Ανταποκρίθηκε από μέρους του ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Ω δέσποινα, με τόσα χρόνια που μεσολαβούν, δύσκολο αλήθεια να μιλήσω· [...].
250 Κι όμως θα σου τον περιγράψω, όπως τον φέρνει η φαντασία μου.
Χλαίνη φορούσε πορφυρή, σγουρή, διπλόφαρδη ο θείος Οδυσσέας,
διπλά θηλυκωμένη με χρυσή περόνη, και πάνω της στολίδι σκαλισμένο:
σκύλος στα μπροστινά του πόδια κράταγε κατάστικτο[3] ελαφάκι,
το δάγκωνε, κι αυτό να σπαρταρά· όλοι κοιτούσαν κι αποθαύμαζαν
255 το χρυσαφένιο σύμπλεγμα· [...].
257 Όσο για τον χιτώνα που κατάσαρκα φορούσε, τον είδα φωτεινό,
258-9 λεπτό σαν φλούδα κρεμμυδιού [...] / λάμποντας σαν τον ήλιο —

α΄ μέρος της πλαστής ιστορίας του Οδυσσέα και η αντίδραση της Πηνελόπης

7. *ἴσκε ψεύδεα πολλὰ λέγων ἐτύμοισιν ὁμοῖα* <203>/226

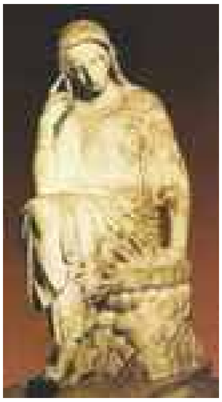

8. Η Πηνελόπη συλλογισμένη. Ρωμαϊκό αντίγραφο ελληνικού αγάλματος του 460 π.Χ. (Ρώμη, Μουσείο Βατικανού)

β΄ μέρος της πλαστής ιστορίας του Οδυσσέα

9. Χρυσή περόνη της 3ης χιλιετίας π.Χ. από τη Λήμνο. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο)

3 (στ. 253) **κατάστικτο ελαφάκι:** ελαφάκι με τρίχωμα γεμάτο στίγματα, ποικιλόχρωμο (*ποικίλον*, στο αρχαίο κείμενο).

260 πολλές γυναίκες βλέποντας δεν έκρυψαν τον θαυμασμό τους. [...]
270 Και κάτι ακόμη· είχε, στα χρόνια κάπως μεγαλύτερο, τον κήρυκά του συνοδό –
γι' αυτόν μπορώ να πω πώς έδειχνε στην όψη:
ώμοι λιγάκι στρογγυλοί, το δέρμα μελαψό, σγουρά μαλλιά,
τον λέγαν Ευρυβάτη·[4] αυτόν από όλους τους συντρόφους
274-5 ο Οδυσσέας τιμούσε πιο πολύ, γιατί είχε γνώμη / ταιριαστή με τη δική του.»
276 Έτσι μιλώντας, κι άλλο της άναψε τον πόθο για θρήνο γοερό,
αναγνωρίζοντας σημάδια απαραγνώριστα στα λόγια του Οδυσσέα.
Όταν συνήλθε, πήρε ξανά τον λόγο λέγοντας:
«Ξένε μου, σε συμπάθησα απ' την αρχή, μα τώρα θα μου γίνεις
280 φίλος πολύτιμος σε τούτο το παλάτι.
Να ξέρεις, τα ρούχα αυτά που λες εγώ του τα 'δωσα, αφού τα δίπλωσα
στην κάμαρή μου κι έβαλα πάνω τους περόνη λαμπερή,
να καμαρώνει όταν τα φορεί.
Κι όμως εγώ δεν θα τον ξαναδώ στο σπίτι να γυρίζει,
285 *να δει κι αυτός μια μέρα την πατρίδα του.* [...]»
[Ο «ξένος» ενθαρρύνει την Πηνελόπη και τη βεβαιώνει:]
331-2 «[...] Όρκο θα πάρω να πειστείς: / μάρτυς μου πρώτα ο Δίας [...]·
335 προτού να κλείσει ο χρόνος, θα φτάσει ο Οδυσσέας εδώ,
336-7 μπορεί στου φεγγαριού τη χάση ή το πολύ όταν θα πιάσει / η νέα σελήνη·[5]»
Ανταποκρίθηκε η Πηνελόπη, φρόνιμο μυαλό:
339 «Μακάρι, ξένε, ο λόγος σου να βγει αληθινός. [...]
343 Μα η δική μου η ψυχή αλλιώς φαντάζεται το μέλλον·
δεν θα γυρίσει ο Οδυσσέας σπίτι του, ούτε κι εσύ
345 κάποιον θα βρεις να σε ξεπροβοδίσει. [...]
349 Όμως ελάτε τώρα, παρακόρες, ώρα να πλύνετε τον ξένο [...].»
[Μεσολαβεί το ποδόλουτρο και η αναγνώριση του Οδυσσέα από την Ευρύκλεια, με ενδιάμεση αναφορά στην ιστορία της ουλής, στη γέννηση και στη βάφτιση του Οδυσσέα.[6] Και ξαναπαίρνει τον λόγο η Πηνελόπη· εκθέτει στον «ξένο» το δίλημμά της, του διηγείται κι ένα όνειρό της και καταλήγει:]
616 «[...] / Μα τώρα θέλω κάτι άλλο να σου πω, κι εσύ βάλ' το στον νου σου:
αύριο φτάνει η καταραμένη αυγή, αυτή θα με χωρίσει
από του Οδυσσέα το σπίτι. Το έχω αποφασίσει, θα στήσω
αγώνισμα με τα πελέκια – αυτά που εκείνος έστηνε
620-1 [...], δώδεκα στη σειρά, [...] κι από μακριά τοξεύοντας, το βέλος του
πέρα για πέρα όλα τα περνούσε.
Τώρα λοιπόν θα βάλω στους μνηστήρες το άθλημα,
κι όποιος με δίχως ζόρι τεντώσει στις παλάμες του το τόξο
625 και κατορθώσει να περάσει τη σαΐτα κι από τα δώδεκα πελέκια [...].

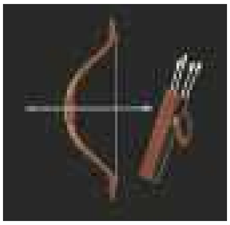

10. Τόξο και φαρέτρα με βέλη.

Η απάντηση της Πηνελόπης

τὸν δ' οὐχ ὑποδέξομαι αὖτις / οἴκαδε νοστήσαντα φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν <257-8>/284-5

γ΄ μέρος της πλαστής ιστορίας του Οδυσσέα

11. Τα νίπτρα/το ποδόλουτρο. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 440 π.Χ.

4 (στ. 251-73) **«χλαίνη φορούσε [...] Ευρυβάτη:** Η λεπτομερής περιγραφή της φορεσιάς του Οδυσσέα (με έμφαση στην παράσταση της περόνης), όπως και η παραστατική προσωπογραφία του κήρυκα, πείθουν την Πηνελόπη για την ειλικρίνεια του «ξένου».

5 (στ. 336-7) **στου φεγγαριού τη χάση ή το πολύ όταν θα πιάσει / η νέα σελήνη:** στο τέλος αυτού του μήνα ή στην αρχή του επόμενου, δεδομένου ότι οι μήνες ήταν σεληνιακοί (και ήταν δεκατρείς, όσα και τα φεγγάρια ενός χρόνου).

6 **Το επεισόδιο αυτό** είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα επιβράδυνσης, που ανακόπτει την εξέλιξη της δράσης σε μια καίρια στιγμή (βλ. σχετικά το 7ο σχόλιο της 6ης Ενότητας, σελ. 50).

[Αυτόν θα παντρευτεί αφήνοντας το πανέμορφο και πλούσιο σπίτι της.]

629 Ανταποκρίθηκε μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:

630 «Γυναίκα σεβαστή, του Οδυσσέα ταίρι, που τον εγέννησε ο Λαέρτης,
μην αναβάλλεις άλλο σ' αυτό το σπίτι τον άθλο που αποφάσισες·

632-3 γιατί θα τους προλάβει ο Οδυσσέας πανούργος και θα βρεθεί / εδώ [...].»

[Η Πηνελόπη πάλι δεν τον πίστεψε και αποσύρθηκε στην κάμαρή της.]

Ο Οδυσσέας εγκρίνει και παροτρύνει

ìçêåôé íõí áíáâáëëå äóìïéò ëíé ôïõôïí ãåèëïí <584>/631

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἡóéüäïõ, *Ἔñãá êáì Ἡìÿñáé*, στ. 225-234

Ο Ησίοδος θεωρείται πατέρας του διδακτικού έπους – η ποίησή του τοποθετείται γύρω στο 700 π.Χ.

Όπου όμως [οι κριτές] κρίσεις ίσες και για ξένους και δικούς
κάνουν, και το δίκιο διόλου δεν το παραβαίνουνε,
εκεί ακμάζει η πολιτεία και ανθούνε οι λαοί·
και ειρήνη μες στη χώρα, που 'ναι των αντρών τροφός,
και ποτέ δε φέρνει ο Δίας πόλεμο σ' αυτούς κακό·
ποτέ άντρες με ίσια κρίση πείνα δεν τους ακλουθά
κι ούτε συμφορά, μα για γλέντια κι έργα αντάμα νοιάζονται.
Κι η γη βιος πολύ τους φέρνει, στα βουνά η βαλανιδιά
έχει απάνω βαλανίδια κι από μέσα μέλισσες·
και πυκνόμαλλα γεμάτα με μαλλί τα πρόβατα·

(Μετάφραση Ευ. Ρούσος, ΟΕΔΒ, 1978)

12. Ανάγλυφο με σύνθεση από στάχυα –5ος αι. π.Χ. (Μουσείο Ελευσίνας)

▸▸ Να παραλληλίσετε τους στίχους *τ* 118-123 με το ησιόδειο απόσπασμα, όπου γίνεται λόγος για τα καλά που φέρνει σε μια χώρα η επικράτηση της δικαιοσύνης (βλ. και το σχόλιο 2).

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς προωθείται το σχέδιο της μνηστηροφονίας στις ραψωδίες *τ* και *υ*;
2. Στη συνάντησή του με την Πηνελόπη ο Οδυσσέας σκόπευε να δοκιμάσει τη συζυγική της πίστη, ενώ εκείνη να ζητήσει πληροφορίες για τον άντρα της. Πέτυχαν τους στόχους τους;
3. Γιατί ο Οδυσσέας αφήνεται να τον αναγνωρίσει η Ευρύκλεια, όχι όμως και η Πηνελόπη;
4. Ποια προβλήματα απασχολούν τον Οδυσσέα στην αρχή της ραψωδίας *υ*;
5. Γιατί ο ποιητής επιλέγει τη γιορτή του Απόλλωνα για την επίθεση εναντίον των μνηστήρων;
6. Σχολιάστε τη συμπεριφορά των μνηστήρων στο απόσπασμα της ραψωδίας *υ* σε συνάρτηση τόσο με τον ρόλο της Αθηνάς όσο και του μάντη Θεοκλύμενου (βλ. και το σχόλιο 1).

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στη συνομιλία του Οδυσσέα με την Πηνελόπη να διακρίνετε:

α. Ποια σημεία αναδεικνύουν κυρίως την *ìῆôéí** του πολυμήχανου;

β. Πώς η Πηνελόπη «βοηθάει» τον Οδυσσέα να συμπληρώσει το σχέδιο της μνηστηροφονίας;

25η ΕΝΟΤΗΤΑ: *φ* (περίληψη) – *φ* 303-473/<273-434> (ανάλυση)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Προκήρυξη και εξέλιξη του αγώνα τόξου
- Αποκάλυψη του Οδυσσέα στους δυο υπηρέτες του

. Η Πηνελόπη φέρνει το τόξο στους μνηστήρες.
Χαρακτικό του Άγγλου γλύπτη J. Flaxman,1755-1826.
(Λονδίνο, Αίθουσα Τέχνης Tate)

Α΄.1. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *φ* : *Τόξου θέσις* (Προκήρυξη αγώνα τόξου)

Υποκινημένη από την Αθηνά, η Πηνελόπη πήρε από την αίθουσα κειμηλίων το τόξο του Οδυσσέα, θρήνησε κρατώντας το, κατέβηκε στο «μέγαρο» και προκήρυξε αγώνα μεταξύ των μνηστήρων με έπαθλο την ίδια· δήλωσε δηλαδή ότι θα παντρευόταν αυτόν που θα τεντώσει το τόξο και θα περάσει το βέλος μέσα από δώδεκα πελέκια.

Ο Τηλέμαχος αιφνιδιάστηκε προς στιγμήν, γρήγορα όμως ανέλαβε ρόλο προστάτη της μητέρας του, την επαίνεσε ως έπαθλο του αγώνα, έστησε τα πελέκια και έκανε ο ίδιος την αρχή, για να αποδείξει ότι είναι άξιος να κρατήσει τα όπλα του πατέρα του. Δοκίμασε τρεις φορές χωρίς επιτυχία, την τέταρτη θα τα κατάφερνε, λέει ο ποιητής, τον ανέκοψε όμως με νεύμα ο Οδυσσέας. Αντιλήφθηκε τότε το σχέδιο του πατέρα του, προσποιήθηκε αδυναμία και παραιτήθηκε δίνοντας τη σειρά στους μνηστήρες.

Πρώτος δοκίμασε ο μάντης Ληώδης, αλλά απέτυχε και προέβλεψε ότι ο αγώνας αυτός θα φέρει συμφορά. Ο Αντίνοος όμως τον αποπήρε και πρότεινε να αλείψουν το τόξο με λίπος ζεστό, για να μαλακώσει· δοκίμασαν στη συνέχεια όλοι χωρίς επιτυχία, εκτός από τους δύο κορυφαίους, τον Ευρύμαχο και τον Αντίνοο.

Στο μεταξύ, ο Εύμαιος και ο γελαδάρης Φιλοίτιος είχαν βγει στην αυλή, ο «ζητιάνος» τούς ακολούθησε και, αφού βεβαιώθηκε για την αφοσίωση στον αφέντη τους, τους αποκαλύφτηκε και τους έδωσε εντολές: ο Εύμαιος να φροντίσει να του δώσει το τόξο και να πει στις υπηρέτριες να κλείσουν την πόρτα του «μεγάρου» και να μείνουν στον χώρο τους, ο δε Φιλοίτιος να κλείσει την αυλόθυρα. Ένας ένας έπειτα ξαναμπήκαν μέσα.

Την ώρα εκείνη δοκίμαζε ο Ευρύμαχος να τεντώσει το τόξο, χωρίς επιτυχία κι αυτός, οπότε ο Αντίνοος πρότεινε να αναβάλουν για αύριο τον αγώνα· σήμερα, εξάλλου, είναι η γιορτή του Απόλλωνα, είπε.

Παρακάλεσε τότε ο Οδυσσέας να του επιτρέψουν να δοκιμάσει κι αυτός, τον πρόσβαλε όμως άσχημα ο Αντίνοος. Αλλά η Πηνελόπη κι ο Τηλέμαχος στήριξαν το αίτημά του και το τόξο πέρασε τελικά στα χέρια του. Η Ευρύκλεια και ο Φιλοίτιος έκλεισαν τις πόρτες και οι υπηρέτριες περιορίστηκαν στον χώρο τους, όπως και η Πηνελόπη.

Ο Οδυσσέας περιεργαζόταν κιόλας το τόξο, ενώ οι μνηστήρες τον σχολίαζαν πικρόχολα· πανικοβλήθηκαν όμως όταν τον είδαν να τεντώνει εύκολα τη χορδή και να περνά το βέλος μέσα από τις τρύπες όλων των τσεκουριών.

2. Τοξότης από τον ναό της Αφαίας Αθηνάς στην Αίγινα – 5ος αι. π.Χ.
(Γλυπτοθήκη Μονάχου)

Α΄.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

Το τόξο στα χέρια του Οδυσσέα: *φ* 303-473/<273-434> (με ενδιάμεσες παραλείψεις)

Ο Οδυσσέας ζητεί να του δοθεί το τόξο

Εκείνοι στάλαξαν σπονδή, ήπιαν μετά όσο τραβούσε η ψυχή τους, και τότε
ο Οδυσσέας, πολύγνωμος και δολοπλόκος, μπήκε στη μέση λέγοντας:
«Μνηστήρες της περήφανης βασίλισσας, ακούστε με ό,τι θα πω,
όσα η ψυχή στα στήθη μου προστάζει·
απ' τον Ευρύμαχο προπάντων και τον θεόμορφο Αντίνοο ζητώ
μια χάρη· πολύ σωστός ο λόγος που είπε,
προσώρας το τόξο να το βάλετε στην άκρη και στους αθάνατους ν' αφήσετε

την τελική απόφαση — αύριο ο θεός θα κρίνει σε ποιον θα δώσει σίγουρα τη νίκη.
Αλλά παρακαλώ, δώσετε και σ' εμένα αυτό το τόξο το γυαλιστερό,
να δοκιμάσω ανάμεσά σας τη δική μου δύναμη, όση μου απόμεινε [...].»

ἀλλ' ἄγ' ἐμοὶ δότε τόξον ἐΰξοον,
ὄφρα μεθ' ὑμῖν / χειρῶν καὶ
σθένεος πειρήσομαι <281-2>/311-12

[Ο Αντίνοος τον πρόσβαλε και τον απείλησε, πήρε όμως τον λόγο η Πηνελόπη:]

Η Πηνελόπη στηρίζει το αίτημα του «ξένου»

«Αντίνοε, μήτε σωστό μήτε και δίκαιο είναι με τέτοιον τρόπο
να καταφρονείς ξένους του Τηλεμάχου, όποιος κι αν βρέθηκε
φιλοξενούμενος στο σπίτι του.
Μήπως σου πέρασε η ιδέα πως, αν ο ξένος κατορθώσει
το μέγα τόξο να τεντώσει, γιατί εμπιστεύεται τα χέρια και τη δύναμή του,
πως θα με πάρει και γυναίκα του στο σπίτι [...];»

Απαντά ο Ευρύμαχος

Στη μέση μπήκε του Πολύβου γιος ο Ευρύμαχος, ανταπαντώντας:
«Του Ικαρίου κόρη, φρόνιμη Πηνελόπη, καθόλου δεν το φανταστήκαμε
πως θα σε πάρει αυτός στον τόπο του γυναίκα, πράγμα εντελώς
αταίριαστο. Ντρεπόμαστε όμως την καταλαλιά από γυναίκες κι άντρες,
μήπως και κάποιος ταπεινότερος κουτσομπολέψει λέγοντας:
"Κοίτα λοιπόν, άντρες κατώτεροι γυρεύουν ταίρι τους τη γυναίκα
ενός ανώτερου, αλλά δεν έχουν δύναμη το τορνεμένο τούτο τόξο
να τανύσουν· κι όμως ένας ζητιάνος, που έφτασε εδώ περιπλανώμενος,
το τάνυσε εύκολα και τη σαΐτα στα πελέκια πέρασε."
Αυτά θα πουν, κι εμείς θα φορτωθούμε την ντροπή.»

Η Πηνελόπη επιμένει να δοθεί το τόξο στον «ξένο»

Πήρε ξανά τον λόγο η Πηνελόπη, με γνώση και με φρόνηση:
«Ευρύμαχε, για τον θεό, δεν τίθεται νομίζω ζήτημα μνείας εύφημης[1]
στον κόσμο μας, όσο ατιμάζουν κάποιοι το σπίτι και το βίος
ενός ενάρετου κι αντρείου. Λοιπόν ποιος λόγος τώρα να νιώθετε ντροπή;
Όσο γι' αυτόν τον ξένο, δείχνει και μεγαλόσωμος και μπρατσωμένος,
καυχιέται εξάλλου και για τη γενιά του, πως είναι γόνος πατέρα ευγενικού.
Λέω λοιπόν να του παραχωρήσετε το τορνεμένο τόξο,
κι ύστερα βλέπουμε. Και κάτι ακόμη έχω να πω, και πείτε το συντελεσμένο:
ανίσως το τανύσει αυτός, αν ο Απόλλων τού χαρίσει νίκη,
υπόσχομαι πως θα τον ντύσω με ρούχα ωραία, χλαίνη,
χιτώνα, πως θα του δώσω μυτερό κοντάρι, να τον φυλάει
από σκυλιά κι ανθρώπους, πως θα του δώσω δίκοπο σπαθί, σαντάλια
για τα πόδια του, κι έτσι θα τον προπέμψω όπου η ψυχή του
και η καρδιά του επιθυμεί.»

3. Απόλλωνας τοξότης. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. – διασκευή. (Παρίσι, Λούβρο)

Με παρέμβαση του Τηλέμαχου, ο Εύμαιος δίνει το τόξο στον Οδυσσέα

Στην ώρα του αντιμίλησε ο Τηλέμαχος, με τη δική του γνώση:
«Μάνα, το τόξο αυτό μου ανήκει, κανείς σ' αυτό δεν είναι ανώτερός μου·
το δίνω σ' όποιον θέλω εγώ ή και τ' αρνούμαι. [...]
κανένας δεν μπορεί, παρά τη θέλησή μου, να βγάλει απαγόρευση δική του,
αν ήθελα εγώ το τόξο στον ξένο να το δώσω,
και μάλιστα για πάντα, να καμαρώνει με το δώρο μου.
Αλλά του λόγου σου τράβα στην κάμαρή σου και κοίτα τις δουλειές σου [...]

1 (στ. 364) **δεν τίθεται** [...] **ζήτημα μνείας εύφημης:** Δεν μπορεί να γίνει λόγος για καλή φήμη· είστε ήδη ντροπιασμένοι (**εύφημη μνεία:** επαινετική αναφορά).

το τόξο όμως είναι των αντρών υπόθεση, όλων
και προπαντός δική μου, αφού σ' εμένα ανήκει το κουμάντο του σπιτιού.»
Τα 'χασε εκείνη και πήρε ν' ανεβαίνει στην κάμαρή της [...].
Κι ενώ ο χοιροβοσκός το γυαλισμένο τόξο κουβαλούσε, έβαλαν οι μνηστήρες
όλοι τις φωνές μες στο παλάτι, και κάποιος ξιπασμένος νιος ανάμεσά τους έλεγε:
«Για πού το πας, χοιροβοσκέ ρεμάλι, που εδώ συνέχεια τριγυρνάς,
αυτό το κυρτωμένο τόξο; Αύριο κιόλας τα σκυλιά στην ερημιά θα σε ξεσχίσουν,
μπρος στα γουρούνια σου που τρέφεις, αν ο Απόλλωνας μας ευνοήσει
κι οι άλλοι αθάνατοι θεοί.»
Έτσι του φώναξαν, κι αυτός παράτησε στη μέση εκεί της αίθουσας
το τόξο που κρατούσε, απ' τις φωνές τους φοβισμένος.
Απ' τη δική του όμως ο Τηλέμαχος μεριά, φωνάζοντας κι αυτός, τον απειλούσε:
«Γέρο, για φέρε καταδώ το τόξο· αν στον καθένα πείθεσαι,
κακό του κεφαλιού σου. Κι ας είμαι εγώ μικρότερος,
με πέτρες θα σε κυνηγήσω, ώσπου να φτάσεις στα χωράφια —
υπερτερώ σε δύναμη από σένα.
Μακάρι να 'μουνα πιο δυνατός, πιο χεροδύναμος κι απ' τους μνηστήρες,
όσοι κυκλοφορούν εδώ· γρήγορα τότε, και με μίσος, κάποιον απ' όλους,
θα τον έδιωχνα έξω απ' το σπίτι, να πάει στα κομμάτια —
οι πάντες μηχανεύονται μονάχα το κακό.»
Αυτά τους είπε, κι όλοι οι μνηστήρες γλυκοχαμογέλασαν,
σαν να τους έπεσε ο βαρύς θυμός για τον Τηλέμαχο.
Επάνω εκεί ο χοιροβοσκός σήκωσε πάλι το δοξάρι, προχώρησε
στην αίθουσα και φτάνοντας στο πλάι του έμπειρου Οδυσσέα
έβαλε στα χέρια του το τόξο. [...]
[Και το «μέγαρο» αποκλείστηκε.]
Αυτός εξέταζε κιόλας το τόξο σ' όλες του τις μεριές, το στριφογύρισε,
το 'φερε πάνω κάτω, προσέχοντας μήπως ο σκόρος έφαγε
τα δυο του κέρατα,[2] όσο το αφεντικό του τόξου έλειπε στα ξένα. [...]
Κι ενώ οι μνηστήρες τον γλωσσότρωγαν, ο Οδυσσέας πολύβουλος,
αφού είχε ψάξει από παντού το τόξο, τώρα το κράτησε
γερά μέσα στα χέρια του.
Πώς ένας αοιδός, που ξέρει από κιθάρα και τραγούδι,
εύκολα τη χορδή τεντώνει στο καινούριο της στριφτάρι,[3] δένοντας
πάνω κάτω καλοστριμμένη την αρνίσια κόρδα·
έτσι κι ο Οδυσσέας εύκολα τάνυσε το μέγα τόξο, μετά με το δεξί του χέρι
τη χορδή δοκίμασε, κι αυτή κελάηδησε καλά σαν χελιδόνα.
Τότε οι μνηστήρες ένιωσαν πανικό, πρασίνισε το μούτρο τους·
και πάνω εκεί ο Δίας βρόντηξε βροντή μεγάλη και σημαδιακή.

4. «Γέρο, για φέρε καταδώ το τόξο...»

w Οδυσσέας περιεργάζεται το τόξο και τοξεύει

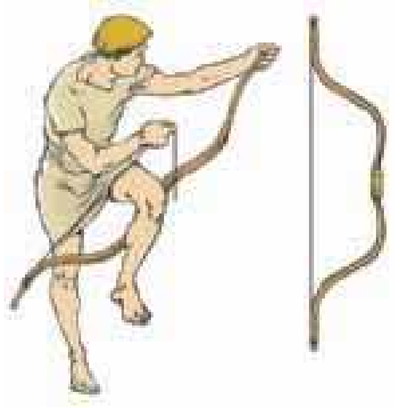

5. Τοξότης προσπαθεί να λυγίσει το τόξο...

2 (στ. 431-2) **μήπως ο σκόρος έφαγε τα δυο του κέρατα:** Δύο κέρατα, σφηνωμένα σε ένα κομμάτι ξύλου, αποτελούσαν τον σκελετό του τόξου (βλ. την εικόνα 5).

3 (στ. 445) **τη χορδή τεντώνει στο καινούριο της στριφτάρι:** Στριφτάρια είναι οι περιστρεφόμενοι μικροί μοχλοί με τους οποίους ρυθμίζεται το τέντωμα των χορδών των έγχορδων μουσικών οργάνων/το κούρδισμα· λέγονται και κλειδιά.

γήθησέν τ᾽ ἄρ᾽ ἔπειτα πολύτλας
δῖος Ὀδυσσεὺς <414>/451

Ένιωσε μέσα του χαρά βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
που ο γιος του δολοπλόκου Κρόνου[4] έστειλε το σημάδι του.
Άρπαξε ευθύς μια γρήγορη σαΐτα — ήταν εκεί γυμνή
στο πλαϊνό τραπέζι· περίμεναν οι άλλες στη βαθιά φαρέτρα,
που θα τις ένιωθαν σε λίγο οι μνηστήρες στο κορμί τους.
Το τόξο μεσοπιάνοντας στον πήχη, τέντωσε τη χορδή
με τη διχαλωτή σαΐτα, και καθισμένος στο σκαμνί ρίχνει
το βέλος σημαδεύοντας· πελέκι δεν απόμεινε ασημάδευτο·
η χάλκινη σαΐτα βρίσκοντας την πρώτη τρύπα, τις πέρασε όλες
φτάνοντας στην άκρη.
Τότε ο Οδυσσέας γύρισε λέγοντας στον Τηλέμαχο:
«Τηλέμαχε, δεν σε ντροπιάζει ο ξένος που φιλοξένησες εσύ
στο σπίτι σου. Άστοχος στον στόχο μου δεν φάνηκα μήτε και κόπιασα
το τόξο να τανύσω. Μου μένει ακόμη ακλόνητο
το μένος της ψυχής· να μη νομίσουν οι μνηστήρες πως αξίζω
την άτιμή τους καταφρόνεση.
Μα τώρα είναι η ώρα να ετοιμαστεί το δείπνο,
όσο ακόμη φέγγει· μετά θ' αρχίσει το ξεφάντωμα με μουσική και με τραγούδι —
συμπλήρωμα απαραίτητο σ' ένα καλό τραπέζι.»
Είπε κι έκανε με το φρύδι νεύμα στον Τηλέμαχο· κι αυτός
ζώστηκε αμέσως κοφτερό σπαθί, ο γιος του θεϊκού Οδυσσέα,
πιάνει στο χέρι του το δόρυ, κι έτσι λαμπρά οπλισμένος με χαλκό,
στήθηκε πλάι στο σκαμνί, έτοιμος παραστάτης του πατέρα του.

6. Ο Απόλλωνας κάνει σπονδή κρατώντας λύρα.
Από κύλικα του 490 π.Χ.
(Δελφοί, Αρχαιολογικό Μουσείο)

w Ο Τηλέμαχος οπλίστηκε και πήρε θέση πλάι στον πατέρα του

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Το δοκίμιν της αγάπης

Σαράντα δυο αρχοντόπουλα μια κόρη-ν-αγαπούσαν,
κόρη πανώρια κι όμορφη και στα φλωριά χωσμένη.
Κι όλοι-ν-εκαλεστήκανε μια μέρα για να πάνε.
Γεμίζου οι στάβλοι-ν-άλογα, τα παραθύρια σέλες,
και τα πορτοπαράθυρα σκάλες και χαλινάρια.
Στρώνει την τάβλα να γευτούν πολλώ λογιώ τραπέζι.
«Τρώτε και πίνετε, άρχοντες, κι εγώ να σας φηγούμαι:
Μέσα στο περιβόλι μου, στη μέση της αυλής μου,
μάρμαρο-ν-έχει ο αφέντης μου, **δοκίμιν** της αγάπης·
κι όποιος βρεθεί και πιάσει το κι οπίσω του το ρίξει,
εκείνος είναι ο άντρας μου κι εγώ είμαι η ποθητή του.»
Κι ούλοι **μονοσυνάγουνται** κι ούλοι το δοκιμάζουν,
κι ένας το παίρνει **δάχτυλο** κι άλλος μούτε καθόλου·
και της Μαριάς ο ψυχογιός, τ' άξιο το παλικάρι,
μονοχεριάρι το 'πιασε κι οπίσω του το ρίχνει.
«Εγώ είμαι, κόρη, ο άντρας σου κι εσύ 'σαι η ποθητή μου.»

(Ν. Πολίτης, *Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού*, αρ. 79)

δοκίμιν: δοκιμασία, αγώνας, άθλος.
ένας το παίρνει δάχτυλο: ένας το μετακίνησε ένα δάχτυλο.
μονοσυνάγουνται: συγκεντρώνονται στο ίδιο μέρος.
μονοχεριάρι το 'πιασε: το 'πιασε με το ένα χέρι.

▸▸ Να διακρίνετε τις αναλογίες που υπάρχουν στους αγώνες που προκήρυξαν η Πηνελόπη και η κόρη του δημοτικού τραγουδιού.

4 (στ. 452) **ο γιος του δολοπλόκου Κρόνου:** Ο Κρόνος χαρακτηρίζεται δολοπλόκος, επειδή εκθρόνισε με δόλο τον πατέρα του, τον Ουρανό, και έγινε αυτός βασιλιάς του Κόσμου, εκθρονίστηκε όμως κι αυτός αργότερα από τα παιδιά του (τον Δία, τον Ποσειδώνα και τον Πλούτωνα, που μοίρασαν τον Κόσμο στα τρία: στον Ουρανό, στη Γη και στον Άδη, αντίστοιχα).

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς εξελίχτηκε ο αγώνας, ώσπου το τόξο να φτάσει στα χέρια του Οδυσσέα;
2. Αναλύστε την παρομοίωση των στίχων 444-448.
3. Προσέξτε τις διφορούμενες* εκφράσεις: α. «αύριο ο θεός θα κρίνει σε ποιον θα δώσει σίγουρα τη νίκη» (στ. 310), και β. «μα είναι τώρα η ώρα να ετοιμαστεί το δείπνο» (στ. 467)· και απαντήστε στις εξής ερωτήσεις: πώς εννοεί ο Οδυσσέας αυτές τις φράσεις, πώς τις αντιλαμβάνονται οι μνηστήρες και πώς λειτουργούν γι' αυτούς;

7. Ο Οδυσσέας χτυπά τον στόχο. Χαρακτικό του Φλαμανδού Th. van Thulden, 1606-1669. (Σαν Φρανσίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών)

4. Σχετικά με το ποια μορφή είχαν τα πελέκια μέσα από τα οποία πέρασε το βέλος υπάρχουν διάφορες θεωρίες – κυριότερες είναι οι εξής:

α. Για πελέκια με στειλιάρια που στερεώνονταν στο έδαφος:
– Τα πελέκια ήταν από την αρχή κατασκευασμένα με μια τρύπα πάνω στη λεπίδα (βλ. την εικ. 8α΄).
– Τα πελέκια ήταν δίστομα/διπλά με τις δυο λεπίδες να αναστρέφονται προς τα μέσα, ώστε να σχηματίζουν κύκλο, αν και όχι τέλειο (εικ. 8β΄).

β. Τα πελέκια ήταν δίστομα με μεταλλική λαβή, στην άκρη της οποίας υπήρχε κρίκος, για να μπορούν να κρέμονται ως αναθήματα/αφιερώματα· στερεώνονταν με τις κεφαλές προς τα κάτω (εικ. 8γ΄ και 7).

γ. Από πελέκια, με μονές ή διπλές κόψεις, έβγαζαν τα στειλιάρια και τα στερέωναν με την κόψη στο έδαφος (εικ. 8δ΄ και 8ε΄).

δ. Τα πελέκια ήταν λατρευτικά, χυμένα ολόκληρα στο μέταλλο, με μια τρύπα στη λεπίδα, για να τα κρεμούν στον τοίχο ως αναθήματα· στερεώνονταν με τη λαβή προς τα κάτω (εικ. 8ς΄).

▶▶ Προσέξτε τις εικόνες των παρακάτω πελεκιών και σχεδιάστε την εκδοχή που εσείς θεωρείτε πιθανότερη.

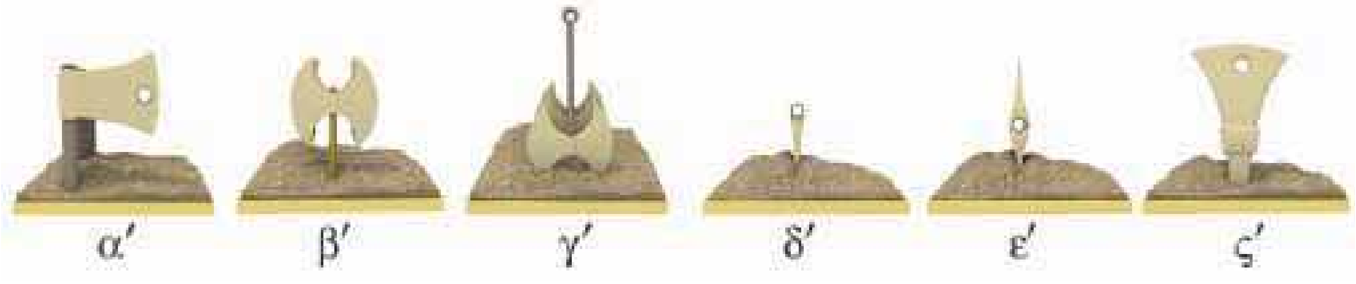

8. Εικόνες διάφορων πελεκιών

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Πώς το τόξο έφτασε στα χέρια του Οδυσσέα, πώς εκείνος το χειρίστηκε και τι πέτυχε;

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Σύγκρουση του Οδυσσέα και της ομάδας του με τους μνηστήρες
- Τιμωρία των άπιστων υπηρετριών και του Μελάνθιου
- Εξαγνισμός των ανακτόρων

1. Άγαλμα της Αθηνάς – 6ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο Ακροπόλεως)

Α΄.1. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *χ* : *Μνηστηροφονία*

Ο Οδυσσέας, μετά την επιτυχία του, πέταξε τα ράκη και έστρεψε το τόξο εναντίον των μνηστήρων με πρώτο νεκρό τον πιο προκλητικό απ' όλους, τον Αντίνοο. Οι μνηστήρες αναστατώθηκαν και άρχισαν να τον απειλούν, τρόμαξαν όμως όταν άκουσαν τις κατηγορίες του και κατάλαβαν ποιος ήταν. Τότε ο Ευρύμαχος ζήτησε έλεος υποσχόμενος πλούσια αποζημίωση, ο Οδυσσέας όμως αρνήθηκε κάθε συμβιβασμό και τους κάλεσε σε αναμέτρηση. Στη σύγκρουση που ακολούθησε σκοτώθηκαν ο Ευρύμαχος και ο Αμφίνομος.

2. Σχεδιάγραμμα του κεντρικού κτιρίου των ανακτόρων της Ιθάκης (με βάση σχέδιο της H.L . Lorimer).

Α: Η πίσω πόρτα του μεγάρου, που οδηγεί στις αποθήκες και σε θαλάμους (Β). – **Γ**: Ο διάδρομος που από την πίσω πόρτα οδηγεί στον πρόδομο και στην αυλή. – **Δ**: Το κατώφλι του μεγάρου, από όπου τοξεύει ο Οδυσσέας. – **Θ**: Το κατώφλι που οδηγεί στα διαμερίσματα της Πηνελόπης και των υπηρετριών (Ε, Ζ, Η· το Ζ, ιδιαίτερα, δείχνει την υπερυψωμένη κάμαρη της Πηνελόπης, το υπερώο).

Ο Οδυσσέας συνέχισε να τοξεύει, ενώ ο Τηλέμαχος φρόντισε να εφοδιάσει την τετραμελή ομάδα τους με ασπίδες, δόρατα και κράνη, ξέχασε όμως την πόρτα της αποθήκης ανοιχτή. Βρήκε έτσι την ευκαιρία ο Μελάνθιος και πήρε κι αυτός δώδεκα αρματωσιές για τους μνηστήρες, και η σύγκρουση γενικεύτηκε.

Πλησίασε τότε τον Οδυσσέα η Αθηνά με τη μορφή του Μέντορα, τον ενθάρρυνε και πέταξε μετά σαν χελιδόνι στο δοκάρι της στέγης. Στους μνηστήρες έδινε θάρρος και εντολές ο Αγέλαος, η Αθηνά όμως φρόντιζε να αστοχούν οι επιθέσεις τους· κατάφεραν μόνο να τραυματίσουν εξώδερμα τον Τηλέμαχο και τον Εύμαιο. Αντίθετα, οι επιθέσεις της ομάδας του Οδυσσέα ευστοχούσαν όλες και σχεδόν τους αποτελείωσαν.

Ακολούθησαν τρεις σκηνές ικεσίας: Ο μάντης Ληώδης μάταια ικέτεψε τον Οδυσσέα να τον λυπηθεί. Οι ικεσίες όμως του Φήμιου και του Μέδοντα εισακούστηκαν.

Ο Οδυσσέας κάλεσε, έπειτα, την Ευρύκλεια που, μόλις είδε νεκρούς τους μνηστήρες, πήγε να αλαλάξει από χαρά, της έκοψε όμως εκείνος τη φόρα και της ζήτησε να απαριθμήσει τις πιστές και τις άπιστες δούλες. Κάλεσε, λοιπόν, τις δεύτερες (δώδεκα τον αριθμό) να βοηθήσουν στη μεταφορά των νεκρών στην αυλή και στον καθαρισμό της αίθουσας και έδωσε εντολή στον Τηλέμαχο να τις σκοτώσουν μετά, μαζί και τον Μελάνθιο. Τέλος, ο Οδυσσέας εξάγνισε το παλάτι από το φονικό με θειάφι και φωτιά και κάλεσε τις (τριάντα οχτώ) πιστές δούλες, που έσπευσαν χαρούμενες με δάδες αναμμένες και καλωσόρισαν τον αφέντη τους.

Α΄.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται και επιτίθεται στους μνηστήρες: *χ* 1-446/<1-418> (με ενδιάμεσες παραλείψεις)

Ο Οδυσσέας τοξεύει από το κατώφλι του μεγάρου

Οπότε ο Οδυσσέας γυμνώθηκε, τα ράκη πέταξε,
πήδηξε πάνω στο πλατύ κατώφλι πολυμήχανος, στα χέρια του
κρατώντας δοξάρι και φαρέτρα, γεμάτη βέλη,
μπροστά στα πόδια του αδειάζει τις γοργές σαΐτες, ύστερα γύρισε
και λέει στους μνηστήρες:

«Τέλος, μ' αυτό το ατέλεστο για σας αγώνισμα·
τώρα θα βάλω στόχο δεύτερο, που δεν τον έφτασε ποτέ άνθρωπος άλλος,
8-9 αν έχω τύχη και πετύχω, αν ο Απόλλωνας μου δώσει / τέτοια δόξα.»
10 Είπε και την πικρή σαΐτα σημαδεύοντας τη ρίχνει στον Αντίνοο πάνω,
την ώρα που άπλωνε το χέρι του να πιάσει την ωραία κούπα, [...]
19 κι εκείνος χτυπημένος έγειρε, του ξέφυγε η κούπα από το χέρι [...].
23 Τότε στην αίθουσα οι μνηστήρες βοή μεγάλη σήκωσαν, βλέποντας τον Αντίνοο
να πέφτει σκοτωμένος· αλλοπαρμένοι από τη θέση τους πετάχτηκαν,
25 στριφογυρίζοντας στην κάμαρη, κοιτάζοντας με μάτια ορθάνοιχτα
τριγύρω τους καλοχτισμένους τοίχους.
Αλλά δεν είδαν κάπου ένα σκουτάρι ή κάποιο δόρυ άλκιμο,
κι έτσι, με χολωμένα λόγια πήραν τον Οδυσσέα να βρίζουν:
«Ξένε, σφάλμα βαρύ που διάλεξες ανθρώπους να τοξεύσεις, αλλά
30 το κόλπο σου δεν θα πετύχει δεύτερη φορά·
τώρα σου μέλλεται αναπόφευκτος χαμός δικός σου,
γιατί θανάτωσες το πρώτο και καλύτερο από τα παλικάρια
της Ιθάκης – σίγουρα θα σε φαν κι εσένα εδώ οι γύπες.»
Έτσι παράλογα μιλούσαν, γιατί φαντάστηκαν πως άθελά του
35 ο Οδυσσέας τον σκότωσε – μωροί, που δεν κατάλαβαν πως πάνω
στο κεφάλι τους κρεμόταν κιόλας σ' όλους η θηλιά του ολέθρου.
Ο Οδυσσέας όμως πολυμήχανος λοξά τούς κοίταξε κι άγρια τους αντιμίλησε:
«Σκυλιά, που λέγατε δεν θα γυρίσω πια στον τόπο μου, μετά
της Τροίας τον πόλεμο· γι' αυτό ρημάζετε στο μεταξύ το βιος μου,
40 βάναυσα σέρνετε γυναίκες δούλες στο κρεβάτι σας, παντρολογήματα
γυρεύετε, ενόσω ακόμη ζω, με τη δική μου τη γυναίκα.
Δεν φοβηθήκατε καν τους θεούς, που τον πλατύ ουρανό κατέχουν,
μήτε και των ανθρώπων τη μελλοντική, δίκαιη εκδίκηση.
Μα τώρα κρέμεται η θηλιά του ολέθρου πάνω στο κεφάλι σας.»
45 Ακούγοντας τα λόγια του εκείνοι χλώμιασαν, τους έπιασε φόβος και τρόμος,
κοίταζε ο καθένας από πού να φύγει, πώς θα μπορούσε να γλιτώσει
το κεφάλι του απ' τον χαμό.
Μόνο ο Ευρύμαχος τόλμησε να μιλήσει λέγοντας:
«Αν είσαι ο ιθακήσιος που γύρισε στον τόπο του, αν είσαι ο Οδυσσέας,
50 ό,τι μας έσυρες και δίκαιο είναι και σωστό, για τα πολλά κι ατάσθαλα
που οι Αχαιοί έχουν πράξει, και μέσα στο παλάτι κι απέξω στα χωράφια.
Μα να που αυτός κείτεται πια νεκρός, ο Αντίνοος,
πρωταίτιος των πάντων· αυτός ευθύνεται για τα ανόσια έργα.
Όχι από πόθο βέβαια να παντρευτεί ή κάποια ανάγκη,
55 αλλά επειδή άλλα φρονούσε το μυαλό του, που ο γιος του Κρόνου όμως
δεν έστερξε να γίνουν· ήθελε ο ίδιος να 'ναι βασιλιάς στον τόπο
της καλόχτιστης Ιθάκης, ήθελε με καρτέρι να σκοτώσει και τον γιο σου.
Μα τώρα, όπως του ταίριαζε, εξοντώθηκε· αλλά κι εσύ
λυπήσου τον λαό σου. Όσο για μας, αυτά που μέσα στο παλάτι
60 φάγαμε κι ήπιαμε, θα τα ξοφλήσουμε, και με το παραπάνω·
καθένας από μας, μαζεύοντας κι απ' τον λαό, θα φέρει ανταμοιβή

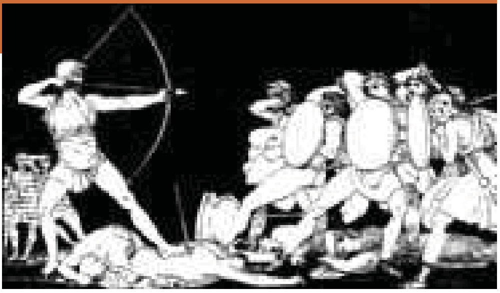

3. *Ο Οδυσσέας φονεύει τους μνηστήρες.* Χαρακτικό του Άγγλου J. Flaxman (Λονδίνο, Αίθουσα Τέχνης Tate)

4. Ασημένιο κύπελλο από την Έγκωμη – 14ος αι. π.Χ. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

w Ο Οδυσσέας απευθύνει κατηγορίες στους αναστατωμένους μνηστήρες

οὔτε θεοὺς δείσαντες, οἳ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν, /
οὔτε τιν' ἀνθρώπων νέμεσιν κατόπισθεν ἔσεσθαι <39-40>/42-3

w Ο Ευρύμαχος απολογούμενος ενοχοποιεί τον Αντίνοο και ζητεί συμβιβασμό

είκοσι βόδια, θ' ανταποδώσει μάλαμα και χαλκό, ώσπου να μαλακώσει
η πέτρινη καρδιά σου — ως τότε δικαιούσαι να 'σαι χολωμένος.»
Τον κοίταξε ο Οδυσσέας λοξά και πολυμήχανος του μίλησε άγρια:
65 «Ευρύμαχε, κι αν όλα τα αποδώσετε τα πατρικά αγαθά μου,
όσα στο μεταξύ σφετεριστήκατε,[1] κι αν βρείτε κι άλλα απ' αλλού,
και πάλι αυτά τα χέρια δεν σταματούν μπροστά στο φονικό,
προτού πληρώσουν οι μνηστήρες όλοι την ξέφρενη ανομία τους.
Να το λοιπόν το δίλημμά σας: αντισταθείτε πολεμώντας ή
70 το βάζετε στα πόδια, αν κάποιος κατορθώσει
τον θάνατό του ν' αποφύγει, την κακή του μοίρα — δεν το νομίζω ωστόσο
πως έστω κι ένας θα γλιτώσει από τον μαύρο όλεθρο.»
[Ο Ευρύμαχος κήρυξε τώρα αντεπίθεση με τα σπαθιά που διέθεταν όλοι τους.]
86 Είπε κι ευθύς το κοφτερό σπαθί του τράβηξε (χάλκινο,
αμφίστομο) κι όρμησε πάνω του άγρια κραυγάζοντας. Πρόλαβε όμως
ο Οδυσσέας θείος, έριξε, και τον βρήκε κατάστηθα η σαΐτα [...].
90 Του φεύγει από το χέρι τότε το σπαθί, τρεκλίζοντας διπλώθηκε
στην τάβλα, σκορπίζοντας δίδυμη κούπα και φαγιά στο πάτωμα· [...]
95 Τώρα αντιμέτωπος στον ένδοξο Οδυσσέα βγήκε μπροστά ο Αμφίνομος,
τραβώντας ξίφος κοφτερό, μήπως και κάνει πίσω εκείνος,
αφήνοντας την πόρτα ελεύθερη.
Πρόλαβε όμως ο Τηλέμαχος, έτρεξε πίσω του και με το χάλκινό του δόρυ
99-100 τον χτύπησε μεσοπλατίς· [...] / οπότε αυτός κάτω σωριάστηκε με βρόντο [...].
[Οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές προμηθεύονται τώρα ασπίδες, δόρατα, περικεφαλαίες,
και η σύγκρουση γενικεύεται, υπερέχει όμως η τετραμελής ομάδα του Οδυσσέα.]
325 [...] οι τέσσερις,
μέσα στην αίθουσα ορμώντας, χτυπούσαν τους μνηστήρες, δεξιά
ζερβά, κι άγριος βόγκος έβγαινε, συντρίβονταν κεφάλια,
το πάτωμα παντού πλημμύρισε αίμα.
Τότε ο Ληώδης τρέχοντας προσπέφτει στου Οδυσσέα τα γόνατα
330 και τον ικέτευε με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Πέφτω στα γόνατά σου· έλεος, Οδυσσέα, σπλαχνίσου με.
Εγώ ποτέ δεν πείραξα σε τούτο το παλάτι καμιά γυναίκα,
ποτέ υβριστικά δεν φέρθηκα με λόγια κι έργα· αντίθετα
πολλές φορές δοκίμασα φρένο να βάλω στους μνηστήρες [...].
338 Εγώ ωστόσο, που μάντης ήμουν μόνο στις θυσίες, αθώος κινδυνεύω
να θανατωθώ, αφού δεν έχουν πια τα ευεργετήματα καμιάν ανταμοιβή.»
340 *Άγρια και λοξά τον κοίταξε ο Οδυσσέας πανούργος*:
«Αν λες πως μόνο μάντευες για των μνηστήρων τις θυσίες,
τότε γιατί τόσες φορές ευχήθηκες να μη χαρώ κι εγώ
μέρα γλυκιά του γυρισμού; γιατί μαζί τους γύρευες
γυναίκα σου να κάνεις τη γυναίκα μου, να της γεννήσεις και παιδιά;
345 Λοιπόν, δεν θ' αποφύγεις τώρα τον φονικό σου θάνατο.» [...]

W Ο Οδυσσέας αρνείται κάθε συμβιβασμό και τους καλεί σε αναμέτρηση

5. «Ευρύμαχε, κι αν όλα τα αποδώσετε...»

6. «...διπλώθηκε στην τάβλα, σκορπίζοντας δίδυμη κούπα...»

W Σκηνές ικεσίας:

α. Η ικεσία του Ληώδη

Τόν δ' ἄρ' ὑπόδρα ἰδὼν προσέφη πολύμητις Ὀδυσσεὺς <320>/340

1 (στ. 66) **όσα στο μεταξύ σφετεριστήκατε:** όσα στο μεταξύ οικειοποιηθήκατε/κάνατε δικά σας παράνομα.

β. Η ικεσία του Φήμιου

350 Και πάνω εκεί ο Φήμιος, του Τέρπιου γιος, ο αοιδός, πέτυχε
να ξεφύγει από τον μαύρο χάρο – αυτός που άθελά του
τραγουδούσε στους μνηστήρες.[2]
Τώρα στα χέρια του κρατώντας τη γλυκόφθογγη κιθάρα,
όρθιος στήθηκε στο μεσοπόρτι, ενώ ο νους του μοιρασμένος
355 γύρευε τη λύση: έξω να βγει από το μέγαρο και να προσφύγει ικέτης
στον βωμό του Δία,[3] χτισμένο στον αυλόγυρο για τον μεγαλοδύναμο θεό,
όπου συχνά στο παρελθόν ο Οδυσσέας κι ο πατέρας του
έκαιγαν προς τιμήν του μεριά βοδίσια; ή να προσπέσει στου Οδυσσέα τα γόνατα,
να τον παρακαλέσει; Κι όπως το σκέφτηκε καλύτερα, αυτό του φάνηκε
360 ωφελιμότερο, του Οδυσσέα τα γόνατα ν' αγγίξει [...]:
366 «*Πέφτω, Οδυσσέα, στα γόνατα· έλεος και σπλαχνίσου με.*
Βάρος θα το 'χεις στην καρδιά σου, αν θανατώσεις αοιδό –
εμένα, που θεούς κι ανθρώπους τραγουδώ κι ευφραίνω. [...]
370-71 [...] Αν θες, κι εδώ για χάρη σου / μπορώ να τραγουδήσω, σε βλέπω σαν θεό.
Γι' αυτό κρατήσου, μη με σφάξεις με χαλκό. Μπορεί κι ο ακριβός σου γιος
να μαρτυρήσει, να σου το πει ο Τηλέμαχος, πως με το ζόρι κι άθελά μου
στα γλέντια των μνηστήρων τραγουδούσα· μ' έσερναν με τη βία μέσα,
375 αυτοί που ήσαν περισσότεροι κι είχαν μεγάλη δύναμη.»
Τα λόγια του άκουσε ο γενναίος Τηλέμαχος,
γύρισε στον πατέρα του κι από κοντά τού μίλησε:
«Παρακαλώ κρατήσου, και μη χτυπάς έναν αθώο με το χάλκινο σπαθί σου.
Λέω να σώσουμε ακόμη και τον Μέδοντα, τον κήρυκα, που όσο εγώ ήμουν
380 *παιδί ακόμη, πάντα με φρόντιζε στο σπίτι.* [...]»
384 Τον λόγο του ο Μέδων άκουσε, στη σκέψη πάντα φρόνιμος.
385 Είχε στο μεταξύ κουρνιάσει κάτω από κάποιο κάθισμα,
κουκουλωμένος με βοδίσιο φρέσκο δέρμα, μήπως γλιτώσει
τον μαύρο χαλασμό του.
Εκείνην όμως τη στιγμή ξεμύτισε, πέταξε από πάνω του
το δέρμα του βοδιού, έτρεξε στον Τηλέμαχο,
390 γονατιστός πιάνει τα γόνατά του, και τον ικέτευε
με λόγια που πετούσαν σαν πουλιά:
«Τηλέμαχε, να με μπροστά σου ζωντανός. Κρατήσου εσύ και πες
και στον πατέρα σου το σώμα μου να μη χαλάσει με το χάλκινο σπαθί [...].»
397 Του χαμογέλασε μιλώντας ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Θάρρος, σ' έσωσε τώρα αυτός και σε γλιτώνει.
Όμως να μάθεις μέσα σου κι εσύ και να το πεις στους άλλους·
400 *έργα καλά βγαίνουν ανώτερα από την έμπρακτη κακία.*
Μα τώρα βγείτε οι δυο σας έξω, μείνετε καθισμένοι στην αυλή,

7. Ο Φήμιος ικετεύει.
(Πηγή: Ομήρου Οδύσσεια 3)

γουνοῦμαί σ', Ὀδυσεῦ· σὺ δέ μ' αἴδεο καί μ' ἐλέησον <344>/366

καὶ κήρυκα Μέδοντα σαώσομεν, ὅς τέ μευ αἰεὶ / οἴκῳ ἐν ἡμετέρῳ κηδέσκετο παιδὸς ἐόντος <357-8>379-80

γ. Η ικεσία του Μέδοντα

κακοεργίης εὐεργεσίη μέγ' ἀμείνων <374>/400

2 (στ. 350-2) (πρβλ. *α* 172, σελ. 27)**:** Για τον φημισμένο αοιδό **Φήμιο,** τον γιο του **Τέρπιου** (< *τέρπω* > *τέρψις*), ο ποιητής επιφυλάσσει τιμητική αντιμετώπιση ως φόρο τιμής στο αθάνατο δώρο της ποίησης, 353 κ.ε. (σε αντίθεση προς τον κωμικό ρόλο του κήρυκα Μέδοντα, 384 κ.ε., και τη σκληρότητα απέναντι στον ιερομάντη Λειώδη, 340-345).

3 (στ. 355-6) **να προσφύγει ικέτης στον βωμό του Δία:** Στην αυλή του παλατιού (και κάθε σπιτιού) υπήρχε βωμός του Δία, όπου προσφέρονταν θυσίες, εξασφάλιζε όμως και άσυλο όποιος κατέφευγε εκεί.

μακριά απ' αυτό το φονικό, εσύ κι ο φημισμένος αοιδός· [...].»
404 Τον άκουσαν κι υπάκουσαν, αμέσως βγήκαν έξω από την αίθουσα,
405 πήγαν και κάθισαν πλάι στον βωμό του Δία,
μεγαλοδύναμου προστάτη, ενώ το μάτι τους αλαφιασμένο
ολόγυρα κοιτούσε, γιατί κρατούσε ακόμη ο φόβος του θανάτου.
Στο μεταξύ κι ο Οδυσσέας στύλωνε παντού το βλέμμα του, μήπως και δει
κάποιον που ξέμεινε σώος ακόμη και κρυμμένος, μήπως γλιτώσει από τον θάνατο.
410 Τότε τους είδε όλους, πολλούς στο αίμα και στη σκόνη
βουτηγμένους, κάτω πεσμένους. Ωσάν τα ψάρια που οι ψαράδες
τα τραβούν στο κοίλο περιγιάλι με το πολύτρυπό τους δίχτυ,
έξω απ' την αφρισμένη θάλασσα, κι αυτά, στην αμμουδιά χυμένα,
από τον πόθο σπαρταρούν για το θαλάσσιο κύμα,
415 ώσπου λαμπρός ο ήλιος πια τα θανατώνει· όμοιοι με ψάρια κι οι μνηστήρες,
χύμα κι αυτοί ένας πάνω στον άλλο σωριασμένοι. [...]
[Ο Οδυσσέας, αφού τελείωσε το έργο του, κάλεσε την Ευρύκλεια.]
434 Μόλις η παραμάνα αντίκρισε νεκρά τα σώματα να κολυμπούν
435-6 στο αίμα, πήγε να βγάλει ολολυγή, βλέποντας / το μεγάλο αυτό κατόρθωμα.
Ο Οδυσσέας όμως τη σταμάτησε, της έκοψε τη φόρα πριν ξεσπάσει [...]:
439 «Κράτησε τη χαρά σου μέσα σου, φυλάξου κι άσε τις κραυγές·
440 δεν είναι κιόλας όσιο, μπροστά σε σκοτωμένους να καυχιέσαι.
Αυτούς τους δάμασε μοίρα θεού, τιμώρησε τα ανόσια έργα τους,
αφού δεν έδειχναν καμιά τιμή για τον συνάνθρωπό τους,
τον ταπεινό ή και τον πιο σπουδαίο, όποιος τούς έπεφτε μπροστά.
Γι' αυτό τους βρήκε θάνατος φριχτός, για τις φριχτές τους πράξεις.
445 Τώρα ωστόσο μέτρα μου του παλατιού τις δούλες,
πόσες και ποιες μας δείχνουν περιφρόνηση, πόσες αθώες έμειναν.»
[Ακολουθεί η τιμωρία και των άπιστων δούλων, ο εξαγνισμός του
παλατιού και το καλωσόρισμα του Οδυσσέα από τις πιστές δούλες.]

8. Βωμός του 500 π.Χ. με ανάγλυφη παράσταση άρματος. (Συρακούσες, Αρχαιολογικό Μουσείο)

Η αντίδραση της Ευρύκλειας και η συμβουλή του Οδυσσέα

τούσδε δὲ μοῖρ' ἐδάμασσε θεῶν
καὶ σχέτλια ἔργα <413>/441

9. Οι μνηστήρες προσπαθούν να σωθούν. Λεπτομέρεια αγγειογραφίας του 5ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο)

10. *Οι μνηστήρες*. Έργο του Γάλλου ζωγράφου Gustave Moreau, 1826-1898. (Παρίσι, Μουσείο G. Moreau)

Περιγράψτε τις παραπάνω εικόνες. (Στην εικ. 10 μπροστά στις πύλες, όρθιος αριστερά, μόλις διακρίνεται ο Οδυσσέας.)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- «Όμως ο Αχιλλέας, αφού την πήρε τη ζωή του θείου Έκτορα, / τον έδεσε στο άρμα του και γύρω από τον τάφο του φίλου του / τον έσερνε» (*Ιλιάδα*, *Ω* 50-52, 8ος αι. π.Χ.)
- «δεν είναι κιόλας όσιο, μπροστά σε σκοτωμένους να καυχιέσαι» (*Οδύσσεια*, *χ* 440, 2-3 δεκαετίες αργότερα)
- «ανέντιμο είναι να ονειδίζεις νεκρούς» (Αρχίλοχος, 7ος αι. π.Χ.)
- τὸν τεθνηκότα μὴ κακολογεῖν (Χίλων, 6ος αι. π.Χ.)
- «είναι φοβερό να καυχιέται κανείς πάνω σε ανθρώπους που μόλις σκοτώθηκαν» (Κρατίνος, 5ος αι. π.Χ.)
- ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται (Απ. Παύλος, *Καινὴ Διαθήκη*, Πρὸς Ρωμαίους ς΄, 7)
- Και το δίκαιο του πολέμου στα νεότερα χρόνια επιβάλλει σεβασμό στους νεκρούς.

▸▸ Πώς συμπεριφέρθηκε ο Αχιλλέας στον νεκρό Έκτορα, που σκότωσε τον φίλο του Πάτροκλο, και ποια στάση επιβάλλουν απέναντι στους νεκρούς τα άλλα αποσπάσματα; Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η διαφορά;

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες κατηγορίες βαρύνουν τους μνηστήρες; (με βάση τους στίχους 38-43 και 52-57)
2. Πώς χαρακτηρίζεται ο Ευρύμαχος από την απάντησή του στον Οδυσσέα; (στ. 49-63) Είναι σύμφωνος ο λόγος του αυτός με το γνωστό μας ήθος του;
3. Σχολιάστε το επιχείρημα με το οποίο απέρριψε ο Οδυσσέας την πλούσια αποζημίωση που του πρότεινε ο Ευρύμαχος (στ. 65-68).
4. Για ποιους λόγους σώθηκαν ο αοιδός Φήμιος και ο κήρυκας Μέδοντας; (βλ. τους στ. 350-400)
5. Ποια στάση κράτησε ο Οδυσσέας απέναντι στο κατόρθωμά του; (στ. 439-444). Να συγκρίνετε τη στάση του αυτή με τη στάση του απέναντι στον τυφλωμένο Κύκλωπα (*ι* 527-584, σελ. 96-97).

11. Ο Δίας σε αργυρό νόμισμα της Ήλιδας, 360 περίπου π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στην *Οδύσσεια* ισχύει, ως γνωστόν, η ηθική αρχή: **(θεϊκή) προειδοποίηση – μη συμμόρφωση – τιμωρία.** Να δείξετε (σε μια παράγραφο 3-4 γραμμών) πώς η αρχή αυτή εφαρμόζεται στην περίπτωση των μνηστήρων:

....

....

....

....

27η ΕΝΟΤΗΤΑ: *ψ* (περίληψη – ανάλυση αποσπασμάτων)

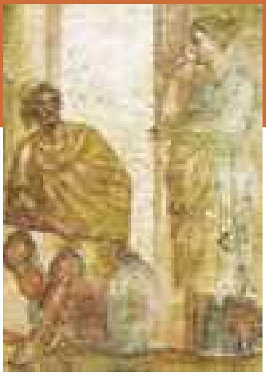

1. Πηνελόπη και Οδυσσέας (;). Τοιχογραφία από την Πομπηία (65 μ.Χ.)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Αναγνώριση του Οδυσσέα από την Πηνελόπη
- Τα νέα προβλήματα του Οδυσσέα και η αντιμετώπισή τους
- Ο «Μικρὸς Ἀπόλογος» του Οδυσσέα

Α΄.1. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *ψ*: *Ὀδυσσέως ὑπὸ Πηνελόπης ἀναγνωρισμὸς*

Παραπατώντας από τη χαρά της, η Ευρύκλεια ανέβηκε στην κάμαρη της Πηνελόπης και ανήγγειλε στη βασίλισσα ότι ο Οδυσσέας γύρισε και σκότωσε τους μνηστήρες, αλλά δεν έγινε πιστευτή. Η Πηνελόπη θεώρησε έργο των θεών την τιμωρία των αλαζονικών μνηστήρων, όταν όμως η παραμάνα αναφέρθηκε στην ουλή που είχε στο γόνατο ο Οδυσσέας, αποφάσισε να κατεβεί, αλλά για να δει τι συμβαίνει.

Κάθισε λοιπόν άφωνη και ερευνητική απέναντι στον άντρα της. Ο Τηλέμαχος τη χαρακτήρισε σκληρόκαρδη για τη στάση της, ο Οδυσσέας όμως τη δικαιολόγησε, συζήτησε έπειτα με τον γιο του το θέμα των πιθανών αντεκδικήσεων από τους συγγενείς των μνηστήρων και αποφάσισε να στηθεί χορός και τραγούδι στον χώρο του παλατιού, ώστε να δοθεί η εντύπωση στους περαστικούς ότι γίνεται γάμος και να μη διαρρεύσει στην πόλη η είδηση του φονικού, πριν εκείνοι καταφύγουν στο κτήμα του Λαέρτη, όπου θα οργανώσουν την άμυνά τους.

Στο μεταξύ ο Οδυσσέας λούστηκε, ομορφοντύθηκε και ξαναπήρε θέση απέναντι στη γυναίκα του. Παραπονέθηκε τώρα για τη στάση της και ζήτησε να του στρώσουν να κοιμηθεί μόνος του. Άρπαξε τότε την ευκαιρία η Πηνελόπη και ζήτησε να μετακινηθεί το κρεβάτι έξω από τη συζυγική κάμαρη. Ο λόγος της αυτός εξόργισε τον Οδυσσέα που, πέφτοντας στην παγίδα της, αποκάλυψε το μυστικό του ριζωμένου στη γη κρεβατιού τους, που μόνο αυτοί ήξεραν. Το αδιάψευστο αυτό σημάδι σιγούρεψε την Πηνελόπη και ξέσπασαν και οι δυο σε θρήνο χαράς, τον οποίο διέκοψε ο Οδυσσέας, για να αναφερθεί στη νέα αποδημία που του όρισε ο μάντης Τειρεσίας.

Ετοιμάστηκε στο μεταξύ η συζυγική κλίνη, ο χορός και το τραγούδι σταμάτησαν, και εκείνοι, αφού χάρηκαν την αγάπη τους, διηγήθηκαν τα βάσανά τους, ώσπου τους πήρε ο ύπνος.

Την αυγή της επόμενης (41ης και τελευταίας) μέρας της *Οδύσσειας*, ο Οδυσσέας με τον Τηλέμαχο και τους δύο έμπιστους βοσκούς, τον Εύμαιο και τον Φιλοίτιο, οπλισμένοι όλοι τους και καλυμμένοι με ομίχλη από την Αθηνά, ξεκίνησαν για το κτήμα του Λαέρτη, μακριά από «τον τόπο του εγκλήματος».

Α΄.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

Η αναγνώριση του Οδυσσέα από την Πηνελόπη και ο «Μικρὸς Ἀπόλογος»: *ψ* 89-381/<78-343

«[...] / Έλα λοιπόν μαζί μου, κι εγώ στοιχηματίζω
την ίδια τη ζωή μου, αν σ' απατώ· αφάνισέ με τότε
με θάνατο φριχτό κι αλύπητο.»
Πήρε ξανά τον λόγο η Πηνελόπη, λογική και φρόνιμη:
«Καλή μου, αιώνιοι οι θεοί, και δύσκολο πολύ να ξεδιαλύνεις
τα κρυφά νοήματά τους, όσο σοφή κι αν έγινες στο πέρασμα του χρόνου.
Παρ' όλα ταύτα, ας πάμε ν' ανταμώσουμε τον γιο μου, να δουν τα μάτια μου
τους σκοτωμένους, αλλά και ποιος τους σκότωσε.»
Μ' αυτά τα λόγια πήρε να κατεβαίνει από το ανώγι,
μέσα της αμφιβάλλοντας αν έπρεπε, κρατώντας
την απόσταση, τον άντρα της να δοκιμάσει με ερωτήματα
ή να βρεθεί στο πλάι του, να πιάσει
το κεφάλι και τα χέρια του, να τα γεμίσει με φιλήματα.
Στο μεταξύ προχώρησε πατώντας το πέτρινο κατώφλι,
ύστερα κάθισε στον Οδυσσέα αντίκρυ, στον άλλον τοίχο
απέναντι, στο αντιφέγγισμα από τη φλόγα της φωτιάς.
Εκείνος σε ψηλή κολόνα ακουμπισμένος, με το κεφάλι του
σκυφτό, περίμενε αν η ομόκλινη γυναίκα του κάτι θα πει,

Η Ευρύκλεια καλεί την Πηνελόπη και μαζί κατεβαίνουν στο «μέγαρο»

. *Πηνελόπη*. Το επάνω μέρος χάλκινου αγάλματος του Γάλλου γλύπτη Ant. Bourdelle, 1861-1929. (Παρίσι, Μουσείο Bourdelle)

τώρα που τον αντίκριζαν τα μάτια της.
Άφωνη όμως έμεινε η Πηνελόπη για πολύ,
λες κι είχε παραλύσει· μόνο τα μάτια της, τη μια κοιτούσαν
110 καταπρόσωπο, την άλλη δεν τον αναγνώριζαν,
με τ' άθλια ρούχα που φορούσε.
Τότε ο Τηλέμαχος, επιτιμώντας, μίλησε άσχημα στη μάνα του:
«*Μάνα, κακή μου μάνα*, πόσο ανελέητη καρδιά κρύβεις στα στήθη!
Πώς το αντέχεις και μακριά του μένεις; πώς δεν σιμώνεις τον πατέρα μου,
115 δεν κάθεσαι στο πλάι του, δεν του μιλάς, δεν τον ρωτάς;
Στον κόσμο δεν υπάρχει γυναίκα άλλη με τόσο αλύγιστη ψυχή· [...].
120 *Αλλ' η δική σου η καρδιά είναι από πέτρα πιο σκληρή.*»
Του αντιμίλησε με τη δική της λογική η Πηνελόπη:
«Γιε μου, μέσα μου νιώθω θάμβος και κατάπληξη,
και δεν μπορώ μήτε μια λέξη να προφέρω, κάτι να τον ρωτήσω
ή να τον δω κατάματα. Αν όμως πράγματι ο Οδυσσέας
125 είναι αυτός που γύρισε στο σπίτι,
μπορούμε μεταξύ μας, και καλύτερα, να γνωριστούμε·
127-8 κρυφά σημάδια έχουμε, που τα γνωρίζουμε οι δυο μας μόνο – / άλλος κανείς.»
Ακούγοντας τα λόγια της εκείνος χαμογέλασε, βασανισμένος
130 ο Οδυσσέας και θείος. Ύστερα γύρισε προς τον Τηλέμαχο,
κι όπως του μίλησε, τα λόγια του πετούσαν σαν πουλιά:
«Τηλέμαχε, άσε τη μάνα σου μέσα σε τούτο το παλάτι
να με δοκιμάσει – θα καταλάβει γρήγορα, και τότε πιο καλά.
Τώρα με βλέπει βρόμικο, με τ' άθλια ρούχα που φορώ,
135 γι' αυτό και με περιφρονεί, αρνείται να δεχτεί ποιος είμαι. [...]»
[Ο Οδυσσέας συζήτησε έπειτα με τον γιο του το πρόβλημα της αντεκδίκησης και έδωσε εντολή να σκηνοθετήσουν ατμόσφαιρα γιορτής στο παλάτι με τραγούδι και χορό.]
176 Στο μεταξύ τον μεγαλόψυχο Οδυσσέα, μέσα στο σπίτι του,
η Ευρυνόμη επήρε να τον λούζει, τον άλειψε με λάδι, του φόρεσε
χλαμύδα ωραία και χιτώνα, κι η Αθηνά τον περιέβαλε
με εξαίσια ομορφιά, από την κεφαλή ως τα πόδια· [...]
[Πήρε ύστερα θέση αντίκρυ στη γυναίκα του ο Οδυσσέας και της μίλησε:]
189 «Παράξενη πολύ! Από τις άλλες τις ωραίες γυναίκες μόνο σ' εσένα
190 έβαλαν καρδιά ανελέητη οι Ολύμπιοι.
Άλλη καμιά γυναίκα δεν θα μπορούσε να το αντέξει,
να στέκει τόσην ώρα από τον άντρα της μακριά, όταν,
μετά από τόσα βάσανα και πάθη, γυρίζει πάλι στην πατρική του γη
κι έχουν περάσει είκοσι χρόνια ολόκληρα.
195 Αλλά, καλή γερόντισσα, έλα και στρώσε μου τώρα την κλίνη,
μόνος μου να πλαγιάσω – αυτή μέσα στα στήθη της
κρύβει καρδιά από σίδερο.»
Του αντιμίλησε με λογική και φρόνηση η Πηνελόπη:
«Παράξενος κι εσύ! Μήτε ψηλώνει ο νους μου μήτε περιφρονώ κανένα,
200 αλλά και δεν θαμπώνομαι – ξέρω καλά πώς ήσουν, όταν το αποφάσισες
να φύγεις από την Ιθάκη μ' εκείνο το μακρόκουπο καράβι.
Έλα, τώρα, Ευρύκλεια, φέρε και στρώσε του τη στέρεη κλίνη

Ανταλλαγή λόγων Τηλέμαχου-Πηνελόπης-Οδυσσέα

μῆτερ ἐμή, δύσμητερ <97>/113

σοὶ δ' αἰεὶ κραδίη στερεωτέρη ἐστὶ λίθοιο <103>/120

3. Πήλινο ειδώλιο αοιδού – 8ος αι. π.Χ. (Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο)

Λουσμένος και πανέμορφος ο Οδυσσέας ανοίγει διάλογο με την Πηνελόπη που καταλήγει στην αναγνώριση

4. Αρχαϊκό ειδώλιο κυκλικού χορού γυναικών. (Λευκάδα, Αρχαιολογικό Μουσείο)

έξω από την καλοχτισμένη κάμαρή μας, που μόνος του την έφτιαξε·
τραβήξτε το γερό κρεβάτι εκεί και βάλτε πάνω του στρωσίδια,
προβιές, φλοκάτες, σεντόνια πεντακάθαρα που λάμπουν.»
Μ' αυτά τα λόγια θέλησε τον άντρα της να δοκιμάσει· ο Οδυσσέας όμως,
γεμάτος αγανάκτηση, στράφηκε στην πιστή γυναίκα του μιλώντας:
«Γυναίκα, άσχημο λόγο πρόφερες, που την ψυχή δαγκώνει.
Ποιος μετακίνησε την κλίνη; Το βλέπω δύσκολο
και για τον έμπειρο τεχνίτη ακόμη. Μόνο θεός, αν ήθελε,
θα το μπορούσε κατεβαίνοντας να της αλλάξει θέση· θνητός που ζει,
κι αν είναι στην ακμή της νιότης του, εύκολα δεν μπορεί να τη σαλέψει.
Γιατί σ' αυτή την τορνευτή μας κλίνη κάποιο σημάδι υπάρχει
απαραγνώριστο — το 'καμα εγώ, άλλος κανείς.
Φύτρωνε μέσα στου σπιτιού μας τον περίβολο κορμός μακρόφυλλης ελιάς,
με θαλερό το φούντωμά της, κι αυτός χοντρός σαν μια κολόνα.
Γύρω του εγώ την κάμαρη έχτισα και την ανέβασα
με πέτρες πανωτές στο τελικό της ύψος· μετά τη στέγασα
καλά από πάνω, και την ασφάλισα με κολλητά πορτόφυλλα,
να αρμόζουν μεταξύ τους.
Τότε πια κούρεψα κλαδιά και φούντες της μακρόφυλλης ελιάς,
κλάδεψα με επιδέξια τέχνη τον κορμό απ' τη ρίζα του,
με το σκεπάρνι τον πελέκησα, τον στάθμισα
για να ισώσει, τον δούλεψα να γίνει κλινοπόδαρο, κι άνοιξα
πάνω του τρύπες με το τρυπάνι. Αρχίζοντας μετά τον πλάνισα
και πάνω άπλωσα του κρεβατιού την τάβλα·[1] τελειώνοντας,
μ' ασήμι, μάλαμα και φίλντισι την κλίνη στόλισα [...].
Αυτό είναι το σημάδι που σου φανερώνω. Μόνο που δεν γνωρίζω,
φοβερή γυναίκα, αν παραμένει ριζωμένη η κλίνη μας ή μήπως
άλλος αλλού την έστησε, κόβοντας σύρριζα το λιόδεντρο.»
Έτσι της μίλησε, κι ευθύς της λύθηκαν γόνατα και καρδιά,
αναγνωρίζοντας απαραγνώριστα σημάδια, του Οδυσσέα απόδειξη.
Βούρκωσε τότε, χύθηκε στο μέρος του, τα δυο της χέρια
πέρασε στον λαιμό του, φίλησε το κεφάλι του, κι ύστερα μίλησε:
«Μη μου θυμώνεις, Οδυσσέα, έχεις εσύ ασυναγώνιστο μυαλό
και κατανόηση για τους ανθρώπους. Πρέπει οι θεοί
στη συμφορά να μας παρέσυραν, που μας εφθόνησαν και δεν μας άφησαν
αχώριστοι να μείνουμε, μαζί τη νιότη μας να τη χαρούμε
και να γεράσουμε μαζί.
Τώρα ωστόσο μην παρεξηγείς το φέρσιμό μου
και μην αγανακτείς, που την αγάπη μου δεν έδειξα νωρίτερα.
Γιατί, βαθιά, η ψυχή μου ποτέ δεν έπαψε να τρέμει,
μήπως μ' εξαπατήσει κάποιος με τα λόγια του,
περαστικός — είναι πολλοί που σκέφτονται το πονηρό συμφέρον τους. [...]

5. Κλίνη με επένδυση ελεφαντοστού από τάφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου – 8ος αι. π.Χ. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

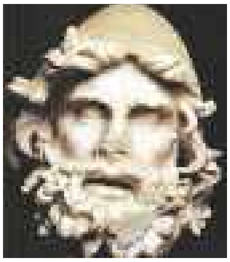

6. «Γυναίκα, άσχημο λόγο πρόφερες...»

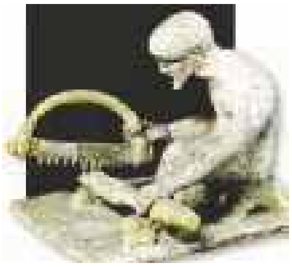

7. Ξυλουργός. Βοιωτικό ειδώλιο του 5ου αι. π.Χ. (Κοπεγχάγη, Εθνικό Μουσείο)

8. *Η Πηνελόπη αγκαλιάζει τον Οδυσσέα*. Χαρακτικό του Th. van Thulden. (Σαν Φρανσίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών)

1 (στ. 226) **άπλωσα του κρεβατιού την τάβλα:** άπλωσα επάνω τις σανίδες του κρεβατιού.

253 Μα τώρα που φανέρωσες σημάδια απαραγνώριστα της κλίνης μας [...].
258 Τώρα λοιπόν με πείθεις, όσο κι αν έδειξε αμετάπειστη η καρδιά μου.»
Μιλώντας, σήκωσε σ' εκείνον ίμερο ασυγκράτητο για θρήνο,
260 κι αυτός θρηνούσε, κρατώντας μ' αγάπη στην αγκάλη την ακριβή γυναίκα του.
Πόση αγαλλίαση, βλέποντας γη μπροστά τους, νιώθουν οι ναυαγοί
που ο Ποσειδώνας σύντριψε, καταμεσής στο πέλαγος,
263-4 το ανθεκτικό καράβι τους, χτυπώντας το / μ' άγριο άνεμο και κύμα φοβερό [...],
267 τέλος, αφήνοντας πίσω τους το κακό, με αγαλλίαση πατούν
στη στέρεη γη· τόση αγαλλίαση πλημμύρισε κι εκείνην, που τώρα
έβλεπαν τα μάτια της το ταίρι της.[2] Και πια δεν έλεγε να λύσει
270 απ' τον λαιμό του τα λευκά της χέρια.
[Ο Οδυσσέας αναφέρεται στην εντολή του μάντη Τειρεσία για τη νέα του αποδημία,
ενώ ετοιμάζεται η συζυγική κλίνη.]
335 Οι δυο τους πρώτα χόρτασαν αγκάλη και φιλί,
και τώρα χαίρονταν με λόγια που ιστορούσαν μεταξύ τους.
Εκείνη, θεία γυναίκα, τα πόσα στο παλάτι τράβηξε,
338-9 έχοντας μπρος στα μάτια της το μισητό σινάφι / των μνηστήρων· [...].
342 Αλλά κι ο θείος Οδυσσέας μιλούσε, για πίκρες που έδωσε
σ' άλλους ανθρώπους και πόσα πάθη ο ίδιος βάσταξε [...].
347 Άρχισε με τους Κίκονες και πώς τους δάμασε, μετά
πώς βρέθηκε στα εύφορα χωράφια των Λωτοφάγων, όσα του κόστισε
ο Κύκλωπας, ότι τον εκδικήθηκε για τους γενναίους συντρόφους
350 που αλύπητα τους έφαγε, πώς άραξε και στο νησί
του Αιόλου κι εκείνος φιλικά τον δέχτηκε, καλά τον ξεπροβόδισε,
αλλά δεν ήτανε της μοίρας του να φτάσει ακόμη
στη γλυκιά πατρίδα – τον βρήκε και τον άρπαξε άγρια θύελλα,
που τον παρέσυρε ξανά στην ανοιχτή ψαρίσια θάλασσα·
355 μετά πώς έφτασε στους Λαιστρυγόνες, σ' αυτούς που αφάνισαν
όλα του τα καράβια και τους γενναίους συντρόφους –
μόνος ο Οδυσσέας γλίτωσε στο μελανό καράβι του·
της είπε και τον πολυμήχανο δόλο της Κίρκης, το πώς κατέβηκε
μ' ένα γερό σκαρί στ' αραχνιασμένα δώματα του Άδη, χρησμό να πάρει
360 απ' του Θηβαίου Τειρεσία την ψυχή, και πώς εκεί είδαν τα μάτια του
όλους τους συμπολεμιστές της Τροίας, κι ακόμη
τη μάνα που τον γέννησε κι από μωρό τον έκανε άντρα·
πώς άκουσε και των οξύφωνων Σειρήνων το τραγούδι, κι ύστερα πέρασε
τις Πέτρες τις Πλαγκτές, φτάνοντας και στις φοβερές Σκύλλα και Χάρυβδη,
365 όπου κανείς ποτέ δεν γλίτωσε· μετά πώς οι εταίροι
έσφαξαν του Ήλιου τα γελάδια, και τότε
ο Δίας, που ψηλά βροντά, σύντριψε με το φλογερό του αστροπελέκι
το γρήγορο καράβι, και τότε πια όλοι οι λαμπροί του σύντροφοι

9. Εικόνα ναυαγίου (αγγειογραφία).

ψ Ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη αναφέρονται στα παθήματά τους

10. Τύφλωση του Πολύφημου. Αγγειογραφία του 660 περίπου π.Χ. (Ελευσίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο)

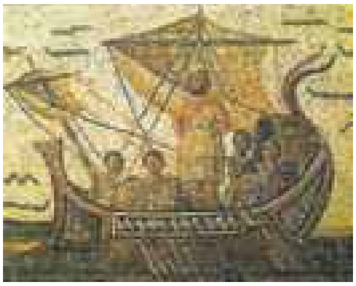

11. Οδυσσέας και Σειρήνες. Ρωμαϊκό μωσαϊκό του 3ου αι. μ.Χ. (Ντούγκα, Τυνησία)

2 (στ. 261-9) Προσέξτε την παρομοίωση αυτών των στίχων: το ένα μέρος αναφέρεται στον Οδυσσέα (χαίρεται βλέποντας και πατώντας στεριά), ενώ το άλλο στην Πηνελόπη (χαίρεται βλέποντας και αγκαλιάζοντας τον άντρα της)· φαίνεται έτσι η κυκλοφορία της χαράς από τον έναν στον άλλον, όπως είναι φυσικό να συμβαίνει σε περιπτώσεις νόστου ή ίασης (πρβλ. ε435-441, σελ. 68).

βούλιαξαν στον χαμό — ο ίδιος μόνο ξέφυγε τη μοίρα του θανάτου·
πώς έτσι βρέθηκε στης Ωγυγίας το νησί, στης νύμφης Καλυψώς,
που τον κατακρατούσε, θέλοντας να τον έχει ταίρι της,
σε θολωτές σπηλιές, τον έτρεφε κι έδινε την υπόσχεση
πως θα τον κάνει αθάνατο κι αγέραστο για πάντα,
όμως δεν μπόρεσε ποτέ να πείσει και ν' αλλάξει / της ψυχής το φρόνημα·
τέλος πώς έφτασε στους Φαίακες, μετά από πάθη αμέτρητα,
που εγκάρδια σαν θεό τον τίμησαν, κι αυτοί τον έστειλαν
μ' ένα καράβι τους στην πατρική του γη, αφού πρώτα τον γέμισαν
με δώρα — χαλκό, μαλάματα και ρούχα.[3]
Ήταν αυτή η τελευταία του λέξη, καθώς *ύπνος γλυκύς,*
λυσιμελής[4] τον έπιασε, κι έλυσε τις φροντίδες της ψυχής του.

12. Ιθάκη-Βαθύ (κάρτα).

γλυκὺς ὕπνος / λυσιμελὴς
<342-3>/380-81

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ι. *Ο γυρισμός του ξενιτεμένου* (παραλογή)

Οι **παραλογές** είναι αφηγηματικά δημοτικά τραγούδια με υπόθεση φανταστική ή βασισμένη σε λαϊκές παραδόσεις, σχετική πάντως με δραματικά περιστατικά της ζωής. Σώζονται, συνήθως, σε πολλές **παραλλαγές,** δηλαδή διαφορετικές μορφές του ίδιου θέματος.

Ερόδισε γ' η ανατολή και ξημερώνει η δύση, [...]
παν τα πουλάκια στη βοσκή κι οι λυγερές στη βρύση.
Βγαίνω κι εγώ κι ο μαύρος μου και τα λαγωνικά μου.
Βρίσκω μια κόρη πόπλενε σε μαρμαρένια γούρνα.
Τη χαιρετάω, δε μου μιλεί, της κρένω, δε μου κρένει.
— Κόρη, για βγάλε μας νερό, την καλή μοίρα να 'χεις,
να πιω κι εγώ κι ο μαύρος μου και τα λαγωνικά μου.
Σαράντα **σίκλους**[5] έβγαλε, στα μάτια δεν την είδα,
κι απάνω στους σαρανταδυό τη βλέπω δακρυσμένη.
— Γιατί δακρύζεις, λυγερή, και βαριαναστενάζεις;
Μήνα πεινάς, μήνα διψάς, μην έχεις κακή μάνα;
— Μήτε πεινώ, μήτε διψώ, μήτ' έχω κακή μάνα.
Ξένε μου, κι αν εδάκρυσα, κι αν βαριαναστενάζω,
τον άντρα 'χω στην ξενιτιά και λείπει δέκα χρόνους [...].
— Κόρη μου, ο άντρας σου πέθανε, κόρη μου, ο άντρας σου χάθη·
τα χέρια μου τον κράτησαν, τα χέρια μου τον θάψαν,
ψωμί, κερί τού μοίρασα, κι είπε να τα πλερώσεις,
τον έδωκα κι ένα φιλί, κι είπε να μου το δώσεις.
— Ψωμί, κερί τού μοίρασες, διπλά να σε πλερώσω,
μα για τ' εκείνο το φιλί, σύρε να σου το δώσει.
— Κόρη μου, εγώ είμαι ο άντρας σου, εγώ είμαι κι ο καλός σου.
— Ξένε μου, αν είσαι ο άντρας μου, αν είσαι κι ο καλός μου,
δείξε σημάδια της αυλής και τότες να πιστέψω.
— Έχεις μηλιά στην πόρτα σου και κλήμα στην αυλή σου,
κάνει σταφύλι ροζακί και το κρασί μοσκάτο,
κι όποιος το πιει δροσίζεται και πάλι αναζητά το.
— Αυτά είν' σημάδια της αυλής, τα ξέρει ο κόσμος όλος,
διαβάτης ήσουν, πέρασες, τά-ειδες και μου τα λέεις.
Πες μου σημάδια του σπιτιού και τότες να πιστέψω.
— Ανάμεσα στην κάμαρα χρυσό καντήλι ανάφτει,
και φέγγει σου που γδύνεσαι και πλέκεις τα μαλλιά σου,
φέγγει σου τις γλυκές αυγές που τα καλά σου βάζεις.
— Κάποιος κακός μου γείτονας σου τα 'πε και τα ξέρεις.
Πες μου σημάδια του κορμιού, σημάδια της αγάπης.
— Έχεις ελιά στα στήθη σου κι ελιά στην αμασκάλη [...].
— Ξένε μου, εσύ είσαι ο άντρας μου, εσύ είσαι κι ο καλός μου.

(Ν. Πολίτης, ό.π., αρ. 84)

▶▶ Διαβάστε την **παραλογή** και αναζητήστε ομοιότητες και διαφορές στην αναγνώριση των συζύγων του δημοτικού αυτού τραγουδιού και στην αναγνώριση του Οδυσσέα από την Πηνελόπη.

3 (στ. 347-79) Οι στίχοι 347-79 αποτελούν τον «Μικρὸν Ἀπόλογον» του Οδυσσέα, που διακρίνεται έτσι από τον «Ἀρήτης Ἀπόλογον» και τους «Μεγάλους Ἀπολόγους». Ο ποιητής εδώ συνοψίζει σε πλάγιο λόγο —και στη χρονολογική τους σειρά— τις περιπέτειες του Οδυσσέα προσθέτοντας και το επεισόδιο των Φαιάκων μέχρι την άφιξη του ήρωα στην Ιθάκη.

4 (στ. 380-1) **ύπνος** [...] **λυσιμελής:** ύπνος που λύνει/χαλαρώνει τα μέλη.

5 **σίκλος:** κάδος για άντληση ή μεταφορά νερού, κουβάς.

2. «Η Πηνελόπη αναγνωρίζει τον Οδυσσέα»

Η ΟΨΗ ΤΟΥ εφώτιζε τον ήλιο. [...] Κι ήρθε
η Πηνελόπη σαν καχύποπτη και τον κοιτούσε.

Λίγο πιο πριν, ως ήταν ντυμένος
τα κουρελιάσματά του και δεν είχε
λουστεί και μυρωθεί, τον μελετούσε
συγκρίνοντάς τον με τον άντρα της, γεμάτη πίστη,
πως είναι αυτός, μα πάλε κάτι μέσα της
τονε τραβούσε μακριά της· μήπως ήθελε
αυτή να τραβηχτεί; [...] Τι λέει ο Μαρωνίτης;
ο Κακριδής πώς το εξηγεί; Που ο γιος της
έσπευσε πρώτος να της πει «μάνα κακή!»
Όμηρος, μέγας ραψωδός, εκεί,
καθώς ο Πλάτων μαρτυρεί, τον άκουσε
και είδε με τα μάτια του το «δύσμητερ».

Εκείνη γύρισε και φρόνιμη όπως πάντα
τ' απηλογήθη: «Την καρδιά μου αυτή, που συ
αλύγιστη κι αμάλαγη τη λες, δε βρίσκω,
γιατί παλάβωσε στα στήθη μέσα και χαμένα
τα 'χει τα λόγια της και σκύβει το κεφάλι.
Έτσι, Τηλέμαχε, ας δούμε τι έχει
ο ξένος να μας πει για τα κρυφά σημάδια». [...]

(Κυριάκος Χαραλαμπίδης, *Δοκίμιν*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2000)

▶▶ Προσέξτε πώς ο Κύπριος ποιητής Κυριάκος Χαραλαμπίδης σχολιάζει την παρέμβαση του Τηλέμαχου στη συνάντηση του Οδυσσέα με την Πηνελόπη, πριν τον αναγνωρίσει (στ. 112-128).

13. Ο γυρισμός του ξενιτεμένου.

14. *Ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη αποσύρονται μετά την αναγνώριση*. Χαρακτικό του Φλαμανδού Th. van Thulden. (Σαν Φρανσίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών)

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Να διακρίνετε και στην αναγνώριση του Οδυσσέα από την Πηνελόπη το τυπικό που εφαρμόστηκε στους προηγούμενους αναγνωρισμούς (συμβουλευτείτε πρώτα την «Ανακεφαλαίωση» της 19ης Ενότητας, σελ. 119).
2. Ο Οδυσσέας έφτιαξε μόνος του τη συζυγική κάμαρη και κλίνη (όπως στη ραψωδία *ε* έφτιαξε μόνος του τη σχεδία). Τι αποκαλύπτει αυτό για τον τρόπο με τον οποίο κάλυπταν τις ανάγκες τους οι άνθρωποι της ομηρικής εποχής, ακόμη κι αν ήταν βασιλιάδες;
3. Ποια είναι τα νέα προβλήματα του Οδυσσέα και πώς τα αντιμετωπίζει;
4. Δραματοποιήστε το επεισόδιο της αναγνώρισης του Οδυσσέα από την Πηνελόπη και παρουσιάστε το στην τάξη.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ποιες ιδιότητες χαρακτηρίζουν την Πηνελόπη και τον Οδυσσέα στη ραψωδία *ψ*; (απαντήστε σε 4-5 γραμμές)

....

....

....

....

28η ΕΝΟΤΗΤΑ: *ω* (περίληψη – ανάλυση αποσπασμάτων)

. Ο Ερμής οδηγεί τις ψυχές των μνηστήρων στον Άδη.
Σχέδιο του Άγγλου γλύπτη J. Flaxman.
(Λονδίνο, Αίθουσα Τέχνης Tate)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Η κάθοδος των μνηστήρων στον Άδη («Μικρή Νέκυια»)
- Αναγνώριση του Οδυσσέα και από τον Λαέρτη
- Σύγκρουση των συγγενών των μνηστήρων με τον Οδυσσέα
- Αποκατάσταση της βασιλείας και συμφιλίωση

Α΄.Ι. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας ω: *Σπονδαὶ* (Συνθήκη ειρήνης)

Ο Ερμής οδηγούσε τις ψυχές των μνηστήρων στον Άδη την ώρα που ο Αγαμέμνονας συνομιλούσε με τον Αχιλλέα και τον καλοτύχιζε για τον ένδοξο θάνατό του σε αντίθεση με το άγριο δικό του τέλος. Ανάμεσα στους μνηστήρες ο Αγαμέμνονας διέκρινε τον γνωστό του Αμφιμέδοντα· τον ρώτησε πώς πέθαναν όλοι μαζί τόσο σπουδαίοι άντρες, και εκείνος διηγήθηκε τα καθέκαστα από τον δόλο της Πηνελόπης με το υφαντό μέχρι τον αγώνα τόξου και τον θάνατό τους, χωρίς να αρνείται τις ευθύνες τους· παραπονέθηκε μόνο που τα σώματά τους έμεναν ακόμη άταφα. Ο Αγαμέμνονας δεν τους συμπόνεσε για τη συμφορά τους, καλοτύχισε μόνο τον Οδυσσέα για την ανεκτίμητη γυναίκα του, που θα γίνει τραγούδι αθάνατο, σε αντίθεση με την Κλυταιμνήστρα, που θα γίνει τραγούδι μισητό.

Ο Οδυσσέας, στο μεταξύ, μαζί με τον Τηλέμαχο και τους δύο βοσκούς, πήγε στο αγρόκτημα. Έστειλε τους άλλους στην αγροικία, ενώ εκείνος αναζήτησε τον πατέρα του στο περιβόλι, όπου δούλευε με όψη και αμφίεση δούλου. Άρχισε συζήτηση μαζί του και του διηγήθηκε μια πλαστή ιστορία, που συγκίνησε τον Λαέρτη και κατέληξε στην αναγνώριση. Πήγαν έπειτα κι αυτοί στην αγροικία, όπου η γερόντισσα που φρόντιζε τον Λαέρτη τον έλουσε και τον έντυσε με ρούχα καθαρά. Έφτασε σε λίγο και ο σύζυγος της γερόντισσας, ο Δολίος, με τους έξι γιους τους και καλωσόρισαν τον Οδυσσέα.

Μαθεύτηκε, εν τω μεταξύ, το φονικό, και οι συγγενείς των μνηστήρων τούς θρήνησαν και τους κήδεψαν. Συγκεντρώθηκαν έπειτα στην αγορά, όπου πήρε τον λόγο ο πατέρας του Αντίνοου, ο Ευπείθης. Κατηγόρησε τον Οδυσσέα για την καταστροφή του στρατού και του στόλου και για τον θάνατο των παιδιών τους και κάλεσε τους πολίτες να πάρουν εκδίκηση, με τίμημα ακόμη και τη ζωή τους, για να μη μείνει πάνω τους η ντροπή. Ο Μέδοντας όμως, ως αυτόπτης μάρτυρας, τους βεβαίωσε ότι ο Οδυσσέας είχε θεό συμπαραστάτη, ο δε μάντης Αλιθέρσης τούς θύμισε τις δικές τους ευθύνες και πρότεινε να μην επιτεθούν. Οι περισσότεροι τον άκουσαν, αρκετοί όμως πήραν το μέρος του Ευπείθη και ετοιμάστηκαν για επίθεση.

Την ίδια ώρα στον Όλυμπο η Αθηνά έθεσε το πρόβλημα της σύγκρουσης των Ιθακησίων με τον Οδυσσέα κι ο Δίας την εξουσιοδότησε να κατεβεί στην Ιθάκη και να συμφιλιώσει τους αντιπάλους επικυρώνοντας τη βασιλεία του Οδυσσέα. Έτσι, η σύγκρουση, που είχε ήδη αρχίσει, σταμάτησε και η Αθηνά επέβαλε ειρήνη υποχρεώνοντας τις αντίπαλες ομάδες να δώσουν όρκους φιλίας με τον Οδυσσέα για πάντα βασιλιά.

Α΄.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

α. Αναγνώριση του Οδυσσέα από τον Λαέρτη: ω 265-377/<244-355> (με ενδιάμεσες παραλείψεις)

w Ο Οδυσσέας συνομιλεί με τον πατέρα του

265 «Γέροντα, αμάθητος δεν φαίνεσαι στο πώς φροντίζουν ένα περιβόλι. [...]
269 Αλλά θα κάνω τώρα άλλη ερώτηση, και μη θυμώσεις σε παρακαλώ.
270 Δεν βλέπω να φροντίζεσαι κι εσύ ο ίδιος· πέφτουν βαριά
τα γηρατειά στους ώμους σου· άπλυτος έμεινες και στέγνωσες, άσχημα είναι
272 και τα ρούχα που φορείς. [...]
278 Παρ' όλα ταύτα και τούτο πες μου, μη μου κρύψεις την αλήθεια:
ποιος ο αφέντης που υπηρετείς και που το χτήμα του δουλεύεις;
280 Αλλά και κάτι ακόμη σου ζητώ, θέλω ακριβώς να μάθω·
αν πράγματι είναι αυτή η Ιθάκη εδώ που φτάσαμε [...]·
288 κάποτε κάποιον φιλοξένησα στην πατρική μου γη [...].
291 Αυτός λοιπόν περηφανεύονταν ότι κρατεί η γενιά του απ' την Ιθάκη,
έλεγε μάλιστα πως είχε πατέρα τον Λαέρτη, τον γιο του Αρκείσιου.
Κι εγώ τον πήρα και τον έφερα στο σπιτικό μου, καλά τον φιλοξένησα,
τον φίλεψα μ' αγάπη, μ' όσα πολλά αγαθά είχε το αρχοντικό μου.
295 Του χάρισα δώρα φιλόξενα, όπως ταιριάζει στην περίσταση [...].»

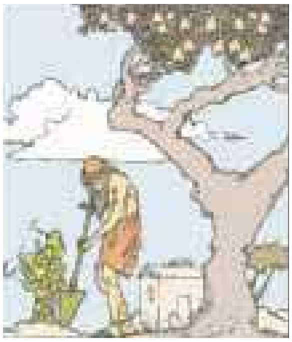

2. Ο Λαέρτης φροντίζει το περιβόλι.

301 Στον Οδυσσέα απάντησε ο πατέρας του με βουρκωμένα μάτια:
«*Πράγματι, ξένε μου, φτάνεις στη χώρα που ρωτάς και που*
αναζητούσες, μόνο που τώρα την κατέχουν άντρες παράνομοι, αλαζόνες [...].
305 Αν ζωντανό τον έβρισκες εκείνον εδώ στον δήμο της Ιθάκης,
στα δώρα σου ανταμοιβή καλή θα σου έδινε [...].
309 Μα τώρα κάτι άλλο θέλω να μου πεις, μην κρύψεις την αλήθεια·
310 πόσα τα χρόνια που προσπέρασαν, αφότου εσύ τον έρμο εκείνον
311-2 φιλοξένησες, τον δύσμοιρό μου γιο, αν είχα κάποτε / κι εγώ ένα γιο; [...]
320 Και κάτι ακόμη, πες το μου τώρα αληθινά για να το μάθω·
ποιος είσαι και από πού; ποια η πατρίδα σου, ποιοι οι γονείς σου;
και κατά πού το γρήγορο καράβι αγκυροβόλησε [...].»
325 Στα λόγια του αποκρίθηκε ο Οδυσσέας πολύγνωμος:
«Όλα που ρώτησες θα σου τα πω, τίποτα δεν θα κρύψω.
327-8 Πατρίδα μου ο Αλύβαντας [...]· / είμαι ο γιος του βασιλιά Αφείδα [...]·
το όνομά μου Επήριτος· όμως κάποιος θεός, άγνωστο ποιος,
330 από τη Σικανία[1] άθελά μου με παρέσυρε, κι έφτασα τώρα εδώ.
Στέκει αραγμένο το καράβι μου μακριά απ' την πόλη, σ' απόμερο
γιαλό· πέρασαν κιόλας πέντε χρόνια, αφότου ο δύσμοιρος εκείνος
φεύγοντας άφησε τα μέρη μας· στον μισεμό του όμως τον συνόδεψαν
δεξιά πουλιά και καλοσήμαδα· έτσι, χαρούμενος εγώ τον ξεπροβόδισα,
335 χαρούμενος ξεκίνησε κι εκείνος. Με την ελπίδα στην ψυχή κοινή,
ξανά οι δυο φιλόξενα να σμίξουμε, ωραία δώρα πάλι ν' ανταλλάξουμε.»
Έτσι του μίλησε, και τον πατέρα του τον κάλυψε μαύρη νεφέλη πόνου·
στα δυο του χέρια φούχτωσε καμένη στάχτη, την έριξε
στο γκρίζο του κεφάλι,[2] σπαραχτικά θρηνώντας.
340 Του Οδυσσέα τότε η καρδιά σπαρτάρησε, έτοιμος να ξεσπάσει, έτρεμαν
τα ρουθούνια του, βλέποντας τον πατέρα του τόσο βαριά
να κλαίει και να βογγά.
Ρίχτηκε πάνω του, τον αγκαλιάζει, τον φιλεί κι ομολογεί:
«*Είμαι εγώ, πατέρα μου, αυτός που αναζητούσες, μπροστά σου εδώ·*
345 κι αν πέρασαν στο μεταξύ είκοσι χρόνια, έφτασα τέλος στην πατρίδα.
Αλλά συγκράτησε τώρα τον θρήνο σου, σταμάτησε το δακρυσμένο βογκητό σου.
Κι αμέσως θα το πω — ο χρόνος τρέχει, πρέπει να βιαστούμε·
σκότωσα τους μνηστήρες μέσα στο παλάτι, την άπονή τους βλάβη εκδικήθηκα,
τα ανόσια έργα τους.»
350 Πήρε τον λόγο ο Λαέρτης πάλι, φώναξε:
«*Αν πράγματι ο Οδυσσέας είσαι, αν έφτασες εδώ εσύ ο γιος μου,*
σημάδι πες μου αληθινό, τότε θα σε πιστέψω.»
Ο Οδυσσέας πολύγνωμος αμέσως αποκρίθηκε:
«Ας δουν τα μάτια σου ετούτη πρώτα την ουλή, που τη στιγμάτισε

îåῖí᾽, ἦ ôïé ìὲí ãáῖáí ἱêÜíåéò, ἣí ἐñåáίíåéò, / ὑâñέóôáì ä᾽ áὐôὴí êáì ἀôάóèáëïé ἄíäñåò ἔ÷ïõóé <281-2>/302-3

3. «... είμαι ο γιος του βασιλιά Αφείδα...»

4. *Ο Οδυσσέας αποκαλύπτεται στον Λαέρτη*. Χαρακτικό του Th. Van Thulden. (Σαν Φρανσίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών)

êåῖíïò ìὲí ôïé ὅä᾽ áὐôὸò ἐãώ, ðάôåñ, ὃí óὺ ìåôáëëᾷò <321>/344

åἰ ìὲí äὴ ᾽Ïäõóåύò ãå, ἐìὸò ðάϊò, ἐíèÜä᾽ ἱêÜíåéò, / óῆìά ôί ìïé íῦí åἰðὲ ἀñίöñáäåò, ὄöñá ðåðïίèù <328-9>/351-2

1 (στ. 330) **Σικανία:** Ίσως παλαιότερο όνομα της Σικελίας, οπότε ο **Αλύβαντας** (στ. 327) πρέπει να θεωρηθεί πόλη αυτής της περιοχής· τα ονόματα όμως των στίχων 328-9 είναι πλαστά.

2 (338-9) **στα δυο του χέρια φούχτωσε καμένη στάχτη, την έριξε στο γκρίζο του κεφάλι:** Με την ενέργειά του αυτή ο Λαέρτης εκδήλωσε το μεγάλο πένθος του.

με τ' άσπρο δόντι του ο κάπρος, ψηλά όταν βρέθηκα / στον Παρνασσό· [...].
[...] Θα πω ακόμη και τα δέντρα
στο νοικοκυρεμένο χτήμα σου, όσα εσύ, σαν ήμουν κάποτε παιδί, μου χάρισες,
καθώς στο περιβόλι εγώ σ' ακολουθούσα και σου ζητούσα αυτό κι εκείνο.
Κι όπως περνούσαμε ανάμεσά τους, εσύ τα ονόμασες ένα προς ένα:
δέκα μηλιές μού χάρισες, συκιές σαράντα και δεκατρείς μού μέτρησες
ωραίες αχλαδιές· είπες δικά μου και πενήντα αράδες κλήματα [...].»
Τόσα του είπε, λύθηκαν τότε του Λαέρτη γόνατα και καρδιά, αναγνωρίζοντας
σημάδια απαραγνώριστα, όσα ομολόγησε ο Οδυσσέας.
Οπότε, απλώνοντας τα δυο του χέρια, κρεμάστηκε από τον λαιμό του,
ενώ λιπόθυμο τον συγκρατούσε πάνω του βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος.
Μόλις ωστόσο πήρε ανάσα κι ήλθε η ψυχή στον τόπο της,
βρίσκοντας πάλι τη μιλιά του, είπε:
«*Ω Δία πατέρα, αλήθεια υπάρχετε οι θεοί στον Όλυμπο ψηλά,*
αν πράγματι οι μνηστήρες πλήρωσαν την αλαζονική τους ύβρη.
Μόνο που τώρα με τρώει ο φόβος, μήπως και καταφθάσουν
εδώ Ιθακήσιοι, κι ακόμη στείλουν μήνυμα παντού να ξεσηκώσουν
απ' τα πολίσματά τους τους Κεφαλλονίτες[3].»
[Μεσολαβεί η συνέλευση των Ιθακησίων και η ετοιμασία για επίθεση.]

5. Ο Δίας και ο ιερός αετός του. Σπαρτιατική κύλικα του 7ου αι. π.Χ.

Ζεῦ πάτερ, ἦ ῥα ἔτ' ἐστὲ θεοὶ κατὰ μακρὸν Ὄλυμπον, / εἰ ἐτεὸν μνηστῆρες ἀτάσθαλον ὕβριν ἔτισαν <351-2>/373-4

β. Θεϊκή επέμβαση αποτρέπει τη σύγκρουση και επιβάλλει συμφιλίωση: *ω* 501-580/<472-548>

3ο συμβούλιο των θεών

Στο μεταξύ κι η Αθηνά στον Δία, γιο του Κρόνου, στράφηκε μιλώντας:
«Πατέρα μας Κρονίδη, ο πρώτος όλων των θεών, δώσε μου
τώρα απόκριση σε μιαν ερώτηση: στο βάθος τι να κρύβει πάλι ο νους σου;
θ' ανοίξεις πόλεμο φριχτό, άγρια σφαγή ανάμεσό τους; ή μήπως
σκέφτεσαι να επιβάλεις μεταξύ τους συμφιλίωση;»
Ανταποκρίθηκε στον λόγο της ο Δίας, θεός που συμμαζεύει τις νεφέλες:
«Καλή μου κόρη, τι ρωτάς και τι λογής απάντηση γυρεύεις;
Εσύ δεν είσαι που αποφάσισες με το μυαλό σου αυτή τη λύση,
να πάρει ο Οδυσσέας εκδίκηση, γυρίζοντας πίσω στον τόπο του;
Κάνε λοιπόν καταπώς θες, κι εγώ θα πω το τι ταιριάζει·
αφού ο θείος Οδυσσέας τιμώρησε τους άνομους μνηστήρες,
τώρα να δώσουν όρκους μεταξύ τους, να μείνει αυτός για πάντα βασιλιάς.
Εμείς για τα παιδιά τους και τα σκοτωμένα αδέλφια τους
προτείνουμε τη λήθη· *όπως και πριν, έτσι και πάλι*
να φιλιώσουν μεταξύ τους, ας γίνει ειρήνη,[4] *με περίσσια πλούτη.*»
Έτσι ο θεός παρότρυνε την Αθηνά σ' αυτό που εκείνη επιθυμούσε·
χύθηκε τότε κατεβαίνοντας από του Ολύμπου τις κορφές. [...]

6. Η Αθηνά σε αργυρό νόμισμα του 4ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

τοὶ δ' ἀλλήλους φιλεόντων / ὡς τὸ πάρος, πλοῦτος δὲ καὶ εἰρήνη ἅλις ἔστω <485-6>/514-5

Η Αθηνά στην Ιθάκη

3 (στ. 377) **Κεφαλλονίτες**/*Κεφαλλῆνες*: Έτσι ονομάζονται οι σύντροφοι του Οδυσσέα στην *Ιλιάδα* (*Β* 631 και *Δ* 350) και οι υπήκοοί του, κατ' επέκταση· στην Οδύσσεια όμως το όνομα αυτό εναλλάσσεται με το όνομα **Ιθακήσιοι**.

4 (στ. 515) **ας γίνει ειρήνη:** Η λέξη *εἰρήνη* απαντά μόνο εδώ στην *Οδύσσεια*. Ο Δίας αποφασίζει για τους Ιθακήσιους **συμφιλίωση, ειρήνη και ευημερία/«περίσσια πλούτη»:** τα τρία βασικά χαρακτηριστικά μιας ευτυχισμένης πολιτείας. Με την απόφαση αυτή ο Δίας κλείνει το θέμα της αντεκδίκησης σημειώνοντας πρόοδο στον θεσμό της αυτοδικίας, όπως δείχνουν και οι προηγούμενοι στίχοι 511-514 — ιδιαίτερα η φράση: «εμείς [...] προτείνουμε τη λήθη», τη λησμονιά για τους σκοτωμένους.

[Στο μεταξύ οι Ιθακήσιοι με επικεφαλής τον Ευπείθη πλησίαζαν στο αγρόκτημα.
Αρματώθηκε και η δωδεκαμελής τώρα ομάδα του Οδυσσέα και ήταν ν' αρχίσει η μάχη.]

Την ίδια ώρα η Αθηνά, του Δία η θυγατέρα, βρέθηκε πλάι τους,
με τη μορφή του Μέντορα, ίδια στην όψη, ίδια στη φωνή.
Την πήρε είδηση βασανισμένος ο Οδυσσέας και θείος,
και γύρισε μιλώντας στον Τηλέμαχο, τον ακριβό του γιο:
«Τηλέμαχε, έφτασε τώρα η ώρα ορμητικά να μπεις κι εσύ στη μάχη
αντρών που πολεμούν, όπου και ξεχωρίζουν οι γενναίοι. Κοίταξε όμως
μην ντροπιάσεις τους προγόνους σου· από καιρό είμαστε φημισμένοι
σ' όλη την οικουμένη για την αντρεία και το θάρρος μας.»
Ανταποκρίθηκε ο Τηλέμαχος, φρόνιμο κι έξυπνο μυαλό:
«Πατέρα μου, θα δεις και μόνος σου, φτάνει να το θελήσεις, πως πάνω
στην ορμή μου δεν θα ντροπιάσω τη γενιά σου εγώ,
όπως το λες και το παινεύεσαι.»
Ακούγοντας τα λόγια του, ένιωσε μέσα του χαρά ο Λαέρτης κι ομολόγησε:
«Τι μέρα αυτή, αθάνατοι θεοί, για μένα! Χαρά με πλημμυρίζει·
γιος κι εγγονός για την παλικαριά τους συνερίζονται.» [...]

[Η Αθηνά ενδυνάμωσε τον Λαέρτη κι αυτός με το δόρυ του σκότωσε τον Ευπείθη.]

Την ίδια ώρα ο Οδυσσέας κι ο λαμπρός του γιος ορμούν με τους προμάχους,
χτυπούν σπαθιά, πέφτουν αμφίκυρτα[5] στη μύτη τους κοντάρια.
Όλους θα τους αφάνιζαν, θα γύριζαν τον νόστο ανόστιμο,[6]
αν τη στιγμή εκείνη η Αθηνά, η θυγατέρα του αιγίοχου Δία, δεν έβγαζε
φωνή μεγάλη, που άφησε σύξυλους τους δυο στρατούς:
«*Τον άγριο πόλεμό σας, Ιθακήσιοι, πάψτε,* καιρός με δίχως αίματα,
φίλοι να χωριστείτε.» [...]

[Τρομοκρατημένοι οι Ιθακήσιοι έτρεξαν προς την πόλη γυρεύοντας να σωθούν.]

Ο Οδυσσέας όμως, πολύπαθος και θείος, χύμηξε πίσω τους
με φοβερή κραυγή, σαν αετός από ψηλά πετώντας.
Μα τώρα αφήνει ο γιος του Κρόνου κεραυνό πυρφόρο, κι έπεσε αυτός
μπροστά στης Αθηνάς τα πόδια, γλαυκόματης θεάς πανίσχυρου πατέρα.
Τα μάτια λάμποντας, η Αθηνά στον Οδυσσέα γύρισε μιλώντας:
«Γιε του Λαέρτη, του Διός βλαστέ, πανούργε Οδυσσέα,
κράτα τη μάνητά σου πια του φοβερού πολέμου,[7] μήπως
του Κρόνου ο γιος, ο Δίας βροντόφωνος, εξοργιστεί μαζί σου.»
Έτσι του μίλησε η θεά, κι εκείνος άκουσε τον λόγο της κι αλάφρωσε
από χαρά η καρδιά του. *Τότε η Παλλάδα Αθηνά, η θυγατέρα*
του αιγίοχου Δία, βάζει τους δυο στρατούς να κάνουν
όρκους συμφιλίωσης, και για το μέλλον –
με τη μορφή του Μέντορα κυκλοφορούσε, ίδια στην όψη, ίδια στη φωνή.

7. Η Αθηνά ως θεά του πολέμου
– από τον ναό της Αφαίας
στην Αίγινα – 5ος αι. π.Χ.
(Γλυπτοθήκη Μονάχου)

μή τι καταισχύνειν πατέρων γένος
<508>/538

8. Χάλκινο άγαλμα του Δία
που εξακοντίζει κεραυνό.
(Μουσείο Ολυμπίας)

ἴσχεσθε πτολέμου, Ἰθακήσιοι,
ἀργαλέοιο <531>/562

. Η Αθηνά. Πίνακας του
Δ. Μπισκίνη (1891-1947).

ὅρκια δ' αὖ κατόπισθε μετ'
ἀμφοτέροισιν ἔθηκε /
Παλλὰς Ἀθηναίη, κούρη Διὸς
αἰγιόχοιο <546-7>/577-9

5 (στ. 558) **αμφίκυρτα στη μύτη τους κοντάρια:** κοντάρια με αιχμές κυρτές και από τις δύο πλευρές.
6 (στ. 559) **θα γύριζαν τον νόστο ανόστιμο:** ο Ζήσιμος Σίδερης μεταφράζει: κανείς δεν θα γυρνούσε.
7 (στ. 573-4) **γιε του Λαέρτη,** [...] / **κράτα τη μάνητά σου πια του φοβερού πολέμου**, πρβλ. τον στ. 562: **τον άγριο πόλεμό σας, Ιθακήσιοι, πάψτε:** Η Αθηνά επιβάλλει και στις δυο αντιμαχόμενες πλευρές κατάπαυση του πολέμου —που κινδύνευε να εξελιχθεί σε εμφύλια σύγκρουση— και ένορκη συμφιλίωση, κλείνοντας έτσι τον κύκλο της αυτοδικίας.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

M. Longley, «Λαέρτης» (μτφρ. Χ. Βλαβιανός)

Όταν βρήκε τον Λαέρτη μόνο στην περιποιημένη πεζούλα, να σκαλίζει
ένα αμπέλι, αξιοθρήνητο στα κουρελιασμένα ρούχα της δουλειάς [...],
ο Οδυσσέας έκλαψε στη σκια μιας αχλαδιάς για τον πατέρα του
τόσο γέρο και εξαθλιωμένο που το μόνο που ήθελε εκείνη τη στιγμή
ήταν να τον φιλήσει και να τον αγκαλιάσει και να του αποκαλύψει όλη την ιστορία.
Όλη η ιστορία όμως είναι ένας κατάλογος κι ύστερα άλλος.
Έτσι περίμενε να αναδυθούν από εκείνο τον βασιλικό κήπο εικόνες
των παιδικών του χρόνων, όταν τρέχοντας πίσω από τον πατέρα του
ρωτούσε για ό,τι έβλεπε μπροστά του, τις δεκατρείς αχλαδιές,
τις δέκα μηλιές, τις σαράντα συκιές, τις πενήντα σειρές αμπέλι,
να ωριμάζουν σε διαφορετικές εποχές για να προσφέρουν συνεχώς σοδειά,
ώσπου ο Λαέρτης αναγνώρισε τον γιο του, και με τρεμάμενα γόνατα,
ζαλισμένος, τύλιξε τα χέρια γύρω από τον λαιμό του τρανού Οδυσσέα,
που τράβηξε τον γέροντα, έτοιμο να λιποθυμήσει, στο στήθος του και
τον κράτησε εκεί / [...].

(Περ. *Ποίηση*, 26/2005, σσ. 38-39)

▸▸ Μελετήστε το ποίημα του Ιρλανδού ποιητή M. Longley και προσέξτε πώς μεταποιεί την αναγνώριση του Οδυσσέα από τον Λαέρτη.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς παρουσιάζεται ο Λαέρτης στη συνάντηση με τον Οδυσσέα και στη σύγκρουση που ακολουθεί;
2. Τι ευθύνες καταλόγισε ο Ευπείθης στον Οδυσσέα και τι πρότεινε; (δείτε την 3η παράγραφο της περίληψης).
3. Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η απαλλαγή του Οδυσσέα από τις κατηγορίες για την απώλεια του στρατού στην πορεία του νόστου και για τη δολοφονία των μνηστήρων με την επιστροφή του;

Να απαντήσετε αφού λάβετε υπόψη σας την ηθική αρχή της *Οδύσσειας* (θεϊκή προειδοποίηση – μη συμμόρφωση – τιμωρία) και όσα είπε ο μάντης Αλιθέρσης στη συνέλευση των Ιθακησίων *ω* 484-5: «Φίλοι, τα έργα αυτά έγιναν, όπως έγιναν, από κακότητα δική σας˙/ που μήτε εμένα εμπιστευτήκατε μήτε τον Μέντορα, σύμβουλο του λαού, / ώστε να βάλετε στην αφροσύνη των παιδιών σας φρένο. / Παράνομα έπραξαν, άθλια φέρθηκαν, ρημάζοντας το βιος, / ντροπιάζοντας τη νόμιμη γυναίκα ενός γενναίου και πρώτου, / λέγοντας πως πίσω πια δεν θα γυρίσει.» (Πρβλ. β 178-195, στην 6η Ενότητα, σελ. 45.)

4. Πώς η Αθηνά κι ο Δίας συνέβαλαν στην αποκατάσταση του Οδυσσέα και τι προκύπτει από τις ενέργειές τους για τους θεσμούς της βασιλείας και της αυτοδικίας;

. Η Αθηνά και ο Δίας σταματούν τη μάχη. Χαρακτικό του Th. van Thulden. (Σαν Φρανσίσκο, Μουσείο Καλών Τεχνών)

▸▸ **Ποια πρόσωπα είναι ευδιάκριτα σ' αυτή την εικόνα;**

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στη ραψωδία *ω* ανακεφαλαιώνονται και συμπληρώνονται θέματα που εκκρεμούσαν:

- Ο Αμφιμέδοντας στη «Μικρή Νέκυια» συνοψίζει όλα τα σχετικά με τους μνηστήρες, από την αρχή ως το τέλος του έπους, από τη δική τους πλευρά και χωρίς να αρνείται τις ευθύνες τους.
- Ο Αγαμέμνονας καλοτυχίζει τον Οδυσσέα και επαινεί την Πηνελόπη χωρίς τις επιφυλάξεις που είχε στη «Μεγάλη Νέκυια».
- Συμπληρώνεται, με ιδιαίτερη μάλιστα φροντίδα, η μορφή του Λαέρτη.
- Ενταφιάζονται οι μνηστήρες.
- Κλείνει το θέμα των αντεκδικήσεων με λήθη για τους σκοτωμένους και αποκαθίσταται η παλαιά καλή σχέση του ηγέτη με τον λαό του (συμφιλίωση – ειρήνη – ευημερία).
- Ανοιχτή μένει μόνο η νέα αποδημία του Οδυσσέα με το κουπί στον ώμο, που του όρισε ο μάντης Τειρεσίας.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ* – ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Α΄. ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ για μια συνολική θεώρηση της *Οδύσσειας*

I. Το περιεχόμενο και η δομή της *Οδύσσειας*

α) Οι 41 μέρες (και μερικές νύχτες) της *Οδύσσειας*:

«Τηλεμάχεια»	Νόστος Οδυσσέα (εξωτερικός)	Νόστος Οδυσσέα (εσωτερικός)
(ενθάρρυνση του Τηλέμαχου και αναζήτηση του πατέρα του)	(Πορεία από την Ωγυγία ως την Ιθάκη με ενδιάμεσο σταθμό τη Σχερία)	(Εκδίκηση και αποκατάσταση στην πριν απο 20 χρόνια θέση)
1η-6η μέρα (*α-δ*)	**7η-34η μέρα (*ε-ν 209*)**	**35η-41η μέρα (*ν 210-ω*)**

β) Η δεκάχρονη μετατρωική περιπλάνηση του Οδυσσέα με χρονολογική σειρά:

2 χρόνια (περίπου)	**7 χρόνια (και πλέον)**	**35 μέρες** «νόστιμης» πορείας, εκδίκησης και αποκατάστασης του Οδυσσέα
Περιπέτειες από την Τροία ως την Ωγυγία	Ακούσια παραμονή του Οδυσσέα στην Ωγυγία	**Το ποιητικό παρόν της *Οδύσσειας*** (σε ό,τι αφορά τον Οδυσσέα)
Το ποιητικό παρελθόν της *Οδύσσειας*		

γ) Όπως αναδιατάσσεται στην *Οδύσσεια* με την προσθήκη και της «Τηλεμάχειας»

«Τηλεμάχεια»	Νόστος Οδυσσέα (εξωτερικός)	Νόστος Οδυσσέα (εσωτερικός) (Εκδίκηση και αποκατάσταση)
(*α-δ*) **6 μέρες**	**Από την Ωγυγία ως τη Σχερία (25 μέρες)** **Παραμονή στη Σχερία (3 μέρες)** Όπου εγκιβωτίζεται το *παρελθόν της Οδύσσειας*: **η 7 χρονη** παραμονή στην Ωγυγία (***η* 265-328**) + η προγενέστερη **2χρονη** περιπλάνηση από την Τροία ως την Ωγυγία (***ι* 42-*μ***) **Αφιξη του Οδυσσέα στην Ιθάκη (την τρίτη νύχτα)**	(*ν 210-ω*) **7 μέρες**

▸▸ Αφού μελετήσετε τους παραπάνω πίνακες (προσέχοντας και τα χρώματα), να διακρίνετε:

α. Τις 3 μεγάλες ενότητες της Οδύσσειας, με το περιεχόμενο και τη χρονική διάρκεια της καθεμιάς.

β. Τα μέρη της δεκάχρονης περιπέτειας του Οδυσσέα που αποτελούν το ποιητικό παρελθόν της και το μέρος εκείνο που ανήκει στο ποιητικό παρόν.

γ. Τις τεχνικές με τις οποίες το ποιητικό παρελθόν του έπους εντάσσεται στο ποιητικό παρόν των σαράντα μιας ημερών του, με την προσθήκη και πρόταξη της «Τηλεμάχειας» (βλ. και το $Δ_{1,2,3,4}$ της 18ης Ενότητας, σελ. 114).

▸▸ Και να αξιολογήσετε τις επιλογές του ποιητή στη σύνθεση/δόμηση της *Οδύσσειας*.

2. Σε ποια εποχή αναφέρονται τα γεγονότα της *Οδύσσειας* και πότε τοποθετείται η συγγραφή της; (συμβουλευτείτε το 3ο θέμα της Εισαγωγής του βιβλίου σας, σελ. 9-10, αν χρειάζεται).

3. Θυμηθείτε τις **πηγές** της *Οδύσσειας* και πείτε τι εκπροσωπεί ο Οδυσσέας ως κεντρικός ήρωας του έπους (σχετικό είναι το α΄ του 5ου θέματος της Εισαγωγής, σελ. 11).

4. Ο Οδυσσέας χαρακτηρίζεται από τον ποιητή πολύτροπος και πολυμήχανος.

▸▸ Σε ποιες κυρίως περιπτώσεις αναδεικνύονται οι ιδιότητές του αυτές;

5. Ποιους στόχους είχε ο Οδυσσέας, ποιους πέτυχε, ποιους όχι και γιατί; (δείτε τους στ. 6-11 της *α* ραψ., σ. 18, και το 8ο θέμα της Εισαγωγής, σ. 12).

6. Ποιες ιδιότητες χαρακτηρίζουν και τα τρία μέλη της βασιλικής οικογένειας και ποιες τους μνηστήρες της Πηνελόπης, τους κακούς της ιστορίας; Υπάρχει συνέπεια στη διαγραφή των χαρακτήρων τους;

7. Το περιεχόμενο της ηρωικής ποίησης είναι *ἔργ' ἀνδρῶν τε θεῶν τε* /κατορθώματα ηρώων και θεών.
   ▸▸ Ποια μορφή παίρνει συνήθως το περιεχόμενο αυτό στην *Οδύσσεια;* (Δείτε και το 8ο θέμα της Εισαγωγής, σελ. 12.)
8. Πώς αντιλαμβάνεστε τον **ανθρωπομορφισμό** των θεών, σε ποια αρχή στήριζαν τη σχέση τους με τους θνητούς οι αθάνατοι και με ποιους τρόπους επικοινωνούσαν μαζί τους; (δείτε και το $Γ_5$ της 2ης Ενότητας, σελ. 24).
9. Ποιος είναι ο ρόλος του Δία, της Αθηνάς και του Ποσειδώνα στην *Οδύσσεια* και πώς δικαιολογείται;
10. Ποια **ηθική αρχή** διατύπωσε ο Δίας στο πρώτο συμβούλιο των θεών (*α* 36-51, σελ. 21) και ποιες οι κυριότερες εφαρμογές αυτής της αρχής στην *Οδύσσεια*;
11. Στο 3ο συμβούλιο των θεών (*ω* 507-515, σελ. 160) ο Δίας αποφάσισε να συμφιλιωθούν μεταξύ τους οι αντίπαλοι.
    ▸▸ Ποια σημασία έχει η απόφαση αυτή του Δία για την ιστορία του θεσμού της αυτοδικίας;
12. Ποιος θεσμός της *Οδύσσειας* διακρίνεται για την ανθρωπιά και την ευγένειά του;
13. Χαρακτηρίσαμε επανειλημμένα την *Οδύσσεια* έπος **ανθρωποκεντρικό**, με τις εξής δύο έννοιες: α. δίνει έμφαση στον αγώνα του ανθρώπου, τον οποίο υπηρετούν συχνά και οι θεοί, και β. καταφάσκει/επιδοκιμάζει την ανθρώπινη ζωή, με όλα της τα βάσανα.
    ▸▸ Σε ποιες κυρίως περιπτώσεις αναδεικνύεται ο ανθρωποκεντρικός αυτός χαρακτήρας της;
14. Η *Οδύσσεια* διακρίνεται και για τον **ανθρωπισμό** της, με τις εξής κυρίως έννοιες: α. μελετά τον άνθρωπο σε βάθος και πλάτος [σκέψεις και συναισθήματα, επιθυμίες και κίνητρα (π.χ. η συζυγική αγάπη), ανάγκες και επιλογές (π.χ. η κατάφαση της ανθρώπινης ζωής), δράση και συμπεριφορά], προσφέροντας έτσι στον αναγνώστη ανθρωπογνωσία που καταλήγει λίγο πολύ σε αυτογνωσία· και β. δίνει έμφαση στους ανθρώπους που είναι στραμμένοι σε έργα ειρηνικά, σέβονται και αγαπούν τον συνάνθρωπο, διαθέτουν ευμάρεια* και χαίρονται τη ζωή.
    ▸▸ Σε ποιες κυρίως περιπτώσεις αναδεικνύεται ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας της *Οδύσσειας*;
15. Ποιους αναγνωρίζει ο Οδυσσέας και από ποιους αναγνωρίζεται; (Βλ. τις περιλήψεις των ραψωδιών: *ν-π-ρ-τ-φ-χ-ψ-ω* και τις σχετικές σελ. στα Περιεχόμενα, σελ. 5).
16. Σε ποιους διηγείται πλαστές ιστορίες ο Οδυσσέας και με ποιον σκοπό; (Βλ. τις περιλήψεις των ραψωδιών: *ν-ξ-ρ-τ-ω* και τις σχετικές σελ. στα Περιεχόμενα, σελ. 5).
17. Στην *Οδύσσεια* η περιγραφική αφήγηση εναλλάσσεται με τη δραματική, που δίνει τον λόγο στους ήρωες.
    ▸▸ Ποια σας ευχαριστούσε περισσότερο και γιατί;
18. Πολλά ονόματα θεών και ηρώων της *Οδύσσειας* συνοδεύονται συχνά με τους ίδιους προσδιορισμούς.
    ▸▸ Να σημειώσετε τα ονόματα θεών ή ηρώων που αντιστοιχούν στους παρακάτω προσδιορισμούς και αποτελούν μαζί τους τυπικές εκφράσεις/λογότυπους:

που ψηλά βροντά/που τα σύννεφα συνάζει/ολύμπιος	....
τα μάτια λάμποντας/γλαυκόματη/Παλλάδα	....
αργοφονιάς/ψυχοπομπός	....
της γης κυρίαρχος/κοσμοσείστης	....
πολύτροπος/πολύγνωμος/καρτερικός/βασανισμένος και θείος	....
φρόνιμη/λογική και φρόνιμη	....
συνετός/γνωστικός	....
αγέρωχοι/αλαζονικοί	....

    ▸▸ Θυμηθείτε και 2-3 τυπικούς στίχους και άλλα τόσα τυπικά θέματα της *Οδύσσειας*.
19. Ποιους από τους ήρωες και ποιες από τις ηρωίδες της *Οδύσσειας* συμπαθήσατε περισσότερο και ποιους/ποιες αντιπαθήσατε και γιατί;
20. Ποια εντύπωση αποκομίσατε από τη μελέτη της *Οδύσσειας*; Αξίζει τον κόπο η διδασκαλία της στα παιδιά όλου του κόσμου, κάπου 2.700 χρόνια μετά τη συγγραφή της;

Β΄. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ, ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΑΠΟ ΟΜΑΔΕΣ ΜΑΘΗΤΩΝ

Γ΄. ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΕΜΠΝΕΥΣΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΗΝ *ΟΔΥΣΣΕΙΑ*

1. Κων. Καβάφης (1863-1933), «Ιθάκη»

Σαν βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη,
να εύχεσαι να ’ναι μακρύς ο δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες γεμάτος γνώσεις.
Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,
τον θυμωμένο Ποσειδώνα μη φοβάσαι,
τέτοια στον δρόμο σου ποτέ σου δεν θα βρεις,
αν μένει η σκέψις σου υψηλή, αν εκλεκτή
συγκίνησις το πνεύμα και το σώμα σου αγγίζει.
Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,
τον άγριο Ποσειδώνα δεν θα συναντήσεις,
αν δεν τους κουβανείς μες στην ψυχή σου,
αν η ψυχή σου δεν τους στήνει εμπρός σου.

Να εύχεσαι να ’ναι μακρύς ο δρόμος.
Πολλά τα καλοκαιρινά πρωιά να είναι
που με τι ευχαρίστηση, με τι χαρά
θα μπαίνεις σε λιμένας πρωτοϊδωμένους·
να σταματήσεις σ’ εμπορεία Φοινικικά,
και τες καλές πραγμάτειες ν’ αποκτήσεις,
σεντέφια και κοράλλια, κεχριμπάρια κι έβενους,
και ηδονικά μυρωδικά κάθε λογής,
όσο μπορείς πιο άφθονα ηδονικά μυρωδικά·
σε πόλεις Αιγυπτιακές πολλές να πας,
να μάθεις και να μάθεις απ’ τους σπουδασμένους.

Πάντα στον νου σου να ’χεις την Ιθάκη.
Το φτάσιμον εκεί είν’ ο προορισμός σου.
Αλλά μη βιάζεις το ταξίδι διόλου.
Καλύτερα χρόνια πολλά να διαρκέσει·και γέρος πια ν’ αράξεις στο νησί,
πλούσιος με όσα κέρδισες στο δρόμο,
μη προσδοκώντας πλούτη να σε δώσει η Ιθάκη.

Η Ιθάκη σ’ έδωσε τ’ ωραίο ταξίδι.
Χωρίς αυτήν δεν θα ’βγαινες στο δρόμο.
Άλλα δεν έχει να σε δώσει πια.

Κι αν πτωχική την βρεις, η Ιθάκη δεν σε γέλασε.
Έτσι σοφός που έγινες, με τόση πείρα,
ήδη θα το κατάλαβες οι Ιθάκες τι σημαίνουν.

(Κ. Καβάφης, *Ποιήματα Α΄*, Ίκαρος, Αθήνα 1978)

▶▶ Η Ιθάκη στο ποίημα του Καβάφη λειτουργεί ως σύμβολο. Με ποια έννοια;

1. *Οδυσσέας* [αναζητώντας την Ιθάκη με τη δόξα του Δούρειου Ίππου στον νου]. Έργο του Γ. Ρωμανού, 1991 (μεικτή τεχνική σε πανί).

▶▶ Προσέξτε πώς ο καλλιτέχνης παραλληλίζει τη γνωστή εικόνα του Οδυσσέα με το σχήμα του χάρτη της Ιθάκης.

2. Joachim du Bellay (1522-1560), «Νοσταλγία της πατρίδας» (απόδοση: Λ. Κακουλίδης – Α. Ρώσση)

Ευτυχισμένος που έκανε το ωραίο ταξίδι, όπως ο Οδυσσέας,
ή σαν εκείνον που άρπαξε το Δέρας το Χρυσόμαλλο
και γύρισε, πείρα και γνώση γεμάτος,
τα χρόνια που τ' απόμειναν να ζήσει μες στους δικούς του.
Πότε ο δύστυχος θα δω το μικρό χωριό μου,
την καμινάδα να καπνίζει;
Πότε άραγε το μάνταλο θ' ανοίξω του ταπεινού σπιτιού μου,
που 'ναι για με ολάκερος ο κόσμος και κάτι παραπάνω;
Το φτωχικό προγονικό μου σπίτι πιο όμορφο μου μοιάζει
απ' τα παλάτια τα ρωμαϊκά με τις προσόψεις τις περίφημες,
απ' το σκληρό το μάρμαρο την ταπεινή την πέτρα θέλω,
τον Λίγυρά μου τον Γαλατικό από τον Τίβερη της Ρώμης,
το μικρό μου Λιρέ από το λόφο τον Παλατινάτο
κι απ' τον αγέρα το θαλασσινό, τ' αγέρι του χωριού μου.

(Από την *Οδύσσεια* Ι, σ. 442)

2. « Πότε ο δύστυχος θα δω [...] την καμινάδα να καπνίζει;»

▶▶ Ποιο κοινό σημείο συνδέει τον Γάλλο ποιητή Joachim du Bellay με τον Οδυσσέα, αλλά και τι τους διαφοροποιεί;

3. Στάθης Καραβίας (1883-1945), «Στον Οδυσσέα»

Τι αν επολέμησες στην Τροία; Πολλοί ήταν οι πολεμιστάδες,
ανδρείοι όλοι, πιο ανδρείοι από σένα, πιο μεγάλοι. Όμως
συ έμεινες σύμβολο αιώνιο, μόνος συ εδάμασες την τύχη, / πάντα εχθρά σου.

Τι ακόμα αν από σένα αλώθηκεν η Τροία;
Σκοπός σου δεν ήταν η άλωση αλλά μέσο για να τελειώσει
ο πόλεμος, να επιστρέψεις στο μεγάλο αγαθό της ζωής σου, / την ήρεμη στέγη.

Μάταια τα κύματα σε πολεμούν και μάταια
ο Ποσειδώνας σ' οργίζεται. Μάταια οι Κύκλωπες επιβουλεύονται
κι άπειροι κίνδυνοι σε κυκλώνουν. Συ κατορθώνεις / να τους δαμάζεις.

Μάταια πειρασμοί, Καλυψώ, Κίρκη, ανοίγουν
θεαινών αγκαλιές. Η αθανασία να σε μαγεύσει
δεν κατορθώνει, ούτε Σειρήνες το μεγάλο σκοπό σου / να ματαιώσουν.

Και νικάς. Ακόμα νικάς τον καιρό, τον μεγάλο εχθρό σου
και δεν μπορούν δέκα χρόνων αγώνες να σβήσουν
τον υπέροχο πόθο σου, που δυνατότερος κάθε μέρα / ξαναγεννιέται.

Τι αν ενίκησες στην Τροία; Πολλοί ήταν οι νικητές. Όμως
συ έμεινες σύμβολο, συ έκαμες μέσο τη νίκη για να τελειώσει
ο πόλεμος, να επιστρέψεις στο μεγάλο αγαθό της ζωής σου, / την ήρεμη στέγη.

(Από το βιβλίο του Στρ. Τσίρκα, *Ο Καβάφης και η εποχή του*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1958, σσ. 434-5)

Σ' αυτό το ποίημα ο Οδυσσέας παρουσιάζεται ως σύμβολο αιώνιο.

▶▶ Τι φαίνεται να συμβολίζει;

▶▶ Συζητήστε, γενικότερα, τους λόγους για τους οποίους ο Οδυσσέας έγινε διαχρονικό σύμβολο του ανθρώπου.

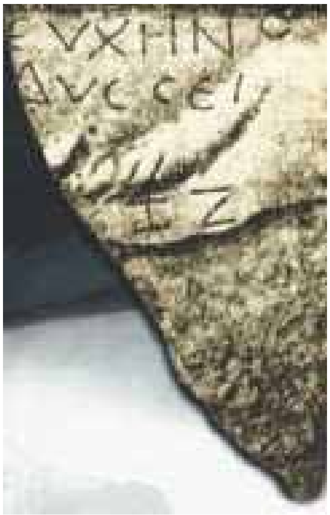

3. *Εὐχὴν Ὀδυσσεῖ.*
Αφιέρωμα στον Οδυσσέα χαραγμένο σε πήλινη μάσκα. (Από τις ανασκαφές στη σπηλιά του Λοΐζου το 1930 στην Ιθάκη)

4. Alf. Tennyson (1809-1892), «**Οδυσσέας**» (μτφρ. Μ. Σιγούρου)

Τι αξίζει, αν στην ατάραχη γωνιά μου
σαν οκνός βασιλιάς στέκω στο πλάγι
γριάς συντρόφισσας και σωστά μοιράζω
το δίκιο στους ανίδεους ανθρώπους,
που τρώνε, θησαυρίζουν και κοιμούνται
και δε με νιώθουν! Δεν μπορώ να πάψω
να γυροφέρνω πάντα σε ταξίδια·
θέλω να πιω της ζωής τη στερνή στάλα.
Εχάρηκα πολλά, πολλά έχω πάθει
μονάχος μου ή με όσους μ' αγαπούσαν
πότε σε ξένη γη πότε στα μάκρη
σκοτεινού πολυκύμαντου πελάγου.
Τ' όνομά μου εδιαλάλησεν η φήμη
κι η αχόρταγη καρδιά καινούριο πόθο
πάντα γρικάει κι ας έμαθα κι ας είδα
σε άλλες χώρες πώς ζουν, πώς κυβερνάνε. [...]

Κι είμαι εγώ καθετί που μου 'χει τύχει [...]

Κι αν τώρα ζωή λίγη μού απομένει,
μα και μιαν ώρα μόνο σαν μπορέσεις
απ' την αιώνια τη σιγή ν' αρπάξεις,
πολλά πράγματα νέα θα ιδείς, θα μάθεις! [...]

Στο λιμάνι εκεί κάτω το καράβι
με πανιά φουσκωμένα περιμένει [...].

Όλα τα κόβει ο θάνατος. Μα τώρα,
πριν φτάσει, εμείς να κάνουμε μπορούμε
έργο τρανό κι αντάξιο των ανθρώπων,
που ακόμη και στους θεούς αντισταθήκαν. [...]

Αρκετά κατορθώσαμε, μα πάντα
πολλά μένουν ακόμα, για να γίνουν,
κι αν δυνατοί δεν είμαστε σαν πρώτα,
στα παλιά χρόνια, που δικά μας ήταν
γη και ουρανός, είμαστε ακόμη κάτι,
γιατί καρδιές ανδρείες δε θ' αλλάξουν
κι αν ο καιρός κι η μοίρα τις κουράσουν

(Από τα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της Β΄ Λυκείου, ΟΕΔΒ 1989)

- Ποια διάσταση της προσωπικότητας του Οδυσσέα προβάλλει ο Άγγλος ποιητής Alf. Tennyson στο παραπάνω ποίημα; Συσχετίστε το και με την εικόνα που ακολουθεί.

- Τι φαντάζεστε ότι συζητούν ο Οδυσσέας με το κουπί στο χέρι και η Πηνελόπη; (Προσέξτε και τα πρόσωπά τους.)

. *Πηνελόπη και Οδυσσεύς*. Πίνακας του Ν. Εγγονόπουλου.

Ι. Γλωσσάριο (για τις λέξεις που σημειώνονται με αστερίσκο)

αγιάζι: το πρωινό διαπεραστικό κρύο.

αίρω: σηκώνω, αφαιρώ, ανακαλώ

αμφορέας: μεγάλο, πήλινο συνήθως, αγγείο με δύο λαβές και ψηλό λαιμό, που χρησιμοποιούνταν για αποθήκευση ή μεταφορά κρασιού κυρίως αλλά και λαδιού και άλλων τροφών. Στους νεκρικούς αμφορείς τοποθετούνταν η στάχτη του νεκρού (βλ. την εικόνα 3 της Εισαγωγής, σ. 10).

ανασταλτικός λέγεται αυτός που μπορεί να εμποδίσει μια ενέργεια, την πραγματοποίηση ενός σκοπού κτλ.

αναχρονισμός: η μεταφορά πολιτισμικών στοιχείων μιας εποχής σε άλλη (συνήθως προγενέστερη)· ο Όμηρος, π.χ., κάνει λόγο για σίδηρο, μέταλλο της Γεωμετρικής εποχής, το μεταφέρει όμως στη Μυκηναϊκή.

ανθρωποκεντρικός χαρακτηρίζεται ένας πολιτισμός, ένα έργο κτλ. που έχει κέντρο του τον άνθρωπο· δίνει δηλαδή έμφαση στις σωματικές και πνευματικές ικανότητές του και καταφάσκει/επιδοκιμάζει την ανθρώπινη ζωή.

αντάρα: θυελλώδης καιρός με συννεφιά | καταχνιά, ομίχλη.

απήχηση: η εντύπωση που προκαλεί κάποιο γεγονός.

αυθεντικός: γνήσιος, έγκυρος.

αύτανδρος: η λέξη λέγεται για πλοίο που βυθίζεται μαζί με όλους τους επιβάτες και το πλήρωμά του.

βεντέτα (< vendetta): φόνος για να εκδικηθεί κάποιος τον φόνο συγγενικού του προσώπου· **βεντέτα** (< vedetta) όμως λέγεται και ένα διάσημο πρόσωπο, ένας σπουδαίος ηθοποιός. Πρόκειται για δύο διαφορετικές λέξεις μολονότι στη νέα ελληνική έχουν την ίδια γραφή.

γραμματεία: το σύνολο των γραπτών μνημείων ενός έθνους ή μιας εποχής· ειδικότερα, το σύνολο των λογοτεχνικών και επιστημονικών έργων ενός λαού ή μιας εποχής· π.χ., αρχαιοελληνική/νεοελληνική/γαλλική γραμματεία.

διαστρωματώσεις πολιτισμικές: με τον όρο αυτό εννοούμε ότι πολιτισμικά στοιχεία διαφόρων χρονικών περιόδων συνυπάρχουν χωρίς χρονική διάκριση μεταξύ τους· π.χ. το ηρωικό ιδανικό του ένδοξου θανάτου συνυπάρχει στην *Οδύσσεια* με το ιδανικό της ευτυχισμένης ζωής ως τα γηρατειά.

διαχρονικός: αυτός που διατηρεί την αξία του με το πέρασμα του χρόνου | **μελετώ ένα θέμα διαχρονικά:** εξετάζω τη γέννηση και την εξέλιξη του θέματος μέσα στον χρόνο (από την αρχαία, ας πούμε, εποχή μέχρι σήμερα).

δίλημμα: η δύσκολη θέση στην οποία βρίσκεται κάποιος, όταν έχει να επιλέξει τη μία από δύο σημαντικές αποφάσεις.

δίνη: η περιστροφική κίνηση νερού (η ρουφήχτρα) ή αέρα (ο ανεμοστρόβιλος), ο στρόβιλος, γενικά.

διφορούμενος: αυτός που μπορεί να ερμηνευτεί με δύο τρόπους | ασαφής.

εθιμοτυπία: καθιερωμένοι κανόνες που τηρούνται, π.χ., στην υποδοχή και φιλοξενία ενός επισκέπτη.

έμμεσοι τρόποι, με τους οποίους χαρακτηρίζεται ένα πρόσωπο από τον ποιητή (τον συγγραφέα, γενικότερα) είναι**:** η εμφάνισή του, τα λόγια και η συμπεριφορά του ίδιου, οι αντιδράσεις των άλλων απέναντί του, τα σχόλια του αφηγητή κ.ά. (ενώ άμεσοι τρόποι είναι οι προσδιορισμοί που του αποδίδονται, συχνά και το ίδιο το όνομά του).

ενάργεια: σαφήνεια, καθαρότητα λόγου/έκφρασης/εικόνας.

εξιλέωση: εξευμενισμός, καταπράυνση.

επιβιώνω: εξακολουθώ να υπάρχω παρά τις δυσκολίες· επιβιώνει ένα έθιμο: διατηρείται ακόμη.

εταίρος: ο φίλος, ο σύντροφος, ιδιαίτερα ο συμπολεμιστής.

ευγενείς: ευγενείς (<ευ+γένος) στην ομηρική εποχή νοούνται όσοι έχουν αρχοντική/αριστοκρατική καταγωγή.

ευμάρεια: αφθονία υλικών αγαθών, άνετη ζωή.

θεσμός: α. πολιτικός: πολιτικό σύστημα, π.χ. η βασιλεία, η δημοκρατία κτλ.· β. κοινωνικός: κανόνας συμπεριφοράς, που έπειτα από μακροχρόνια και ομοιόμορφη επανάληψη παίρνει τυπική μορφή· π.χ., ο θεσμός της φιλοξενίας.

θρύλος: προφορική διήγηση που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά για πρόσωπα ή γεγονότα του παρελθόντος και προσλαμβάνει μυθικό χαρακτήρα.

κλιμάκωση ή **κλιμακωτό σχήμα** έχουμε όταν μια δραστηριότητα αναπτύσσεται κατά βαθμίδες/σκαλοπάτια, όταν παρουσιάζει δηλαδή αυξανόμενη ένταση (στην αντίθετη περίπτωση έχουμε **αποκλιμάκωση**).

κρατήρας: μεγάλο και πλατύστομο αγγείο, όπου ανακάτευαν το κρασί με νερό, γιατί δεν συνήθιζαν να πίνουν ανέρωτο κρασί (*ἄκρατον οἶνον*) (βλ. τον στ. *α* 124, σ. 26, και τις εικόνες 2 της Εισαγωγής, σ. 10, και 5 της 3ης Ενότητας, σ. 27· πρβλ. κρατήρας ηφαιστείου = το στόμιο ηφαιστείου).

κύλικα (> κυλικείο)**:** είδος πλατύστομου ποτηριού, κυρίως για κρασί (βλ. την εικόνα 7 της 3ης Ενότητας, σ. 28).

κύλινδρος (εδώ)**:** χειρόγραφο (από περγαμηνή/δέρμα ζώου ή πάπυρο) τυλιγμένο σε ξύλινη ράβδο.

μέγαρον: η μεγάλη αίθουσα των ανακτόρων, που ήταν χώρος, κυρίως, των αντρών για τα συμπόσιά τους κτλ.

Ì ῆôέò̀: είναι η πρακτική και πολύτροπη νόηση/ευφυΐα, η ικανότητα δηλαδή να αποφασίζει κανείς γρήγορα και εύστοχα και να δρα αστραπιαία στην κατάλληλη στιγμή, ώστε να πετυχαίνει τους στόχους του.

νήπιος: η λέξη, στο πλαίσιο της *Οδύσσειας,* χαρακτηρίζει συνήθως εκείνους που πλανώνται και χωρίς να το καταλαβαίνουν, με τα λόγια ή τις πράξεις τους, προκαλούν οι ίδιοι την καταστροφή τους.

οιμωγή: θρήνος.

όλεθρος: καταστροφή (πρβλ.: πανωλεθρία: ολοκληρωτική καταστροφή).

οπτική/οπτική γωνία: ο προσωπικός τρόπος με τον οποίο ο καθένας αντιλαμβάνεται τα πράγματα· τρόπος θεώρησης ενός θέματος, π.χ., δύο φίλοι αναλύουν το ίδιο θέμα από διαφορετική οπτική (γωνία).

παρρησία: η ελεύθερη και θαρρετή έκφραση γνώμης.

πατριαρχική χαρακτηρίζεται μια κοινωνία ή μια οικογένεια στην οποία κυρίαρχη θέση έχει ο πατέρας.

πάχνη: η πρωινή παγωμένη δροσιά.

ποδήρης χιτώνας: ο χιτώνας που φτάνει μέχρι την άκρη των ποδιών/μέχρι τους αστραγάλους.

πρίσμα (με μεταφορική σημασία εδώ): η οπτική γωνία/η σκοπιά από την οποία εξετάζει ή προσεγγίζει κάποιος ένα θέμα.

σκιαγραφώ: περιγράφω/παρουσιάζω ένα θέμα, ένα πρόσωπο κτλ., σε γενικές γραμμές.

σπονδή: το να σταλάζει κάποιος κρασί από το ποτήρι του, πριν πιει ο ίδιος, προς τιμήν των θεών, για να τους ευχαριστήσει ή να τους παρακαλέσει για κάτι· η σπονδή έπαιρνε επίσημο χαραχτήρα στο πλαίσιο θυσίας, συνθήκης ή όρκου. (Βλ. εικ. 6, σ.144.)

τακτική (ως ουσιαστικό) λέμε τον συνδυασμό ενεργειών που αποβλέπουν στην επιτυχία ενός σκοπού· οι συνδυασμένες ενέργειες της Αθηνάς, π.χ., στη ραψωδία *α* αποβλέπουν στην ενθάρρυνση και δραστηριοποίηση του Τηλέμαχου.

τεχνική (ως ουσιαστικό) λέμε τις μεθόδους και τους κανόνες, τα μέσα δηλαδή που χρησιμοποιεί κάποιος για να πετύχει ένα ορισμένο αποτέλεσμα· π.χ., να κατασκευάσει μια γέφυρα· **τεχνικές αφηγηματικές** είναι οι τρόποι με τους οποίους αναπτύσσεται μια αφήγηση· π.χ. τριτοπρόσωπη αφήγηση (όταν αφηγείται ο ποιητής/συγγραφέας σε τρίτο πρόσωπο, σαν παντογνώστης παρατηρητής που τα ξέρει όλα), πρωτοπρόσωπη/δραματική αφήγηση (όταν μιλούν οι ήρωες σε πρώτο πρόσωπο εκφράζοντας τις σκέψεις, τα συναισθήματά τους κτλ.) κ.ά. Βλ. στο επόμενο Ευρετήριο και τις παραπομπές στους όρους: **αναδρομική διήγηση, άστοχα ερωτήματα, αφηγηματικές τεχνικές, εγκιβωτισμός, ειρωνεία, επιβράδυνση, in medias res, κύκλος, λύση από τον ακροατή, μονόλογος, προοικονομία.**

φιλέταιρος χαρακτηρίζεται ο Οδυσσέας επειδή αγαπούσε τους εταίρους/τους συντρόφους του και αγωνιζόταν και για τη δική τους ζωή και τον νόστο.

χοή: προσφορά υγρών στους νεκρούς, όπως μέλι και γάλα, κρασί, νερό (ενώ η **σπονδή** ήταν προσφορά κρασιού στους θεούς). Το έθιμο της χοής διατηρείται ακόμη κατά την ταφή του νεκρού (ο ιερέας χύνει λίγο κρασί μέσα στον τάφο).

II. Ευρετήριο όρων και θεμάτων (επιλογή)

Οι παραπομπές γίνονται καταρχήν στις σ(ελίδες) του Βιβλίου, αλλά και σε στοιχεία των σελίδων που διευκολύνουν την ανεύρεση· δηλαδή σε στ(ίχους: *ά* 1, *å* 2...), σχ(όλια), εικ(όνες), καθώς και στα μέρη των Ενοτήτων (π.χ., A_1, A_2, B_1, $Γ_1$, Δ΄...).

ἀãïñὰ/**συνέλευση: σ. 17**, σχ. 2 (ορισμός)· **σσ. 21-3** (*ά* 31-108), **σσ. 51-2** (*å* 1-49), **σ. 158,** A_1, & **σ. 160** (*ù* 501-16) (ως χώρος θεϊκών αποφάσεων)· **σ. 35**, σχ. 19, **σ. 45**, A_1, & **σ. 158**, A_1 (ως πολιτικός θεσμός).

αγώνας τόξου: σσ. 141-5, A_1, A_2 & $Γ_4$.

αγώνες (αθλητικοί των Φαιάκων)**: σσ. 80-3** (*è* 123 κ.ε.).

Άδης και νεκροί: σσ. 101-6, (A_2, A_3, B_3 & εικ. 13)· **σ. 110**, σχ. 7· **σ. 151**, Β΄(σεβασμός στους νεκρούς)· **σ. 155**, *ø* 358-62.

αιγίδα: σ. 92, σχ. 8.

αμβροσία και νέκταρ: σ. 54, *å* 105 & σχ. 18.

αναγνωρισμός: σ. 119, Δ΄ (η τυπική διαδικασία).

αναδρομική διήγηση: σ. 47, σχ. 3.

ανάκτορο: σ. 31, εικ. 16· **σσ. 36-7**, σχ. 30 & εικ. 10 & 11· **σ. 39**, σχ. 2· **σ. 43**, εικ. 9· **σ. 146**, εικ. 2.

αναχρονισμός: σ. 101, σχ. 7 (βλ. τη λέξη και στο Γλωσσάριο).

ανθρωπομορφισμός των θεών: σ. 24, $Γ_5$.

ανταλλακτικό εμπόριο: σ. 32η, *ά* 203-4 & σχ. 5· **σ. 42**, σχ. 16.

αντίθεση: σ. 20, $Γ_5$.

αξίες ζωής (ιδανικά): σ. 33, σχ. 13.
αοιδοί: σ. 10, A_4 & εικ. 4· **σ. 88**, é 3-11· (βλ. & Δημόδοκος & Φήμιος στο επόμενο Ευρετήριο).
αποικισμός: σ. 10, σχ. 5.
«Απόλογοι»: σ. 79, σχ. 1 («Αρήτης Απόλογος»)· **σ. 90**, σχ. 2, & **σ. 114**, $Δ_1$ («Αλκίνου Απόλογοι» ή «Μεγάλοι Απόλογοι»)· **σσ. 155-6**, ø 347-79 & σχ. 3 («Μικρός Απόλογος»).
αστερισμοί: σσ. 60-1, σχ. 17, 18, 19 & εικ. 9.
άστοχα ερωτήματα: σ. 105, B_1.
ασφοδελό λιβάδι/ο Άδης: σ. 110, ë 603 & σχ. 7.
ασχολίες γυναικών: σ. 40, á 397-8, σχ. 6 & εικ. 3 & 4.
αυτοδικία: σ. 36, σχ. 23· **σ. 116**, σχ. 2· **σ. 120**, σχ. 1· **σ. 158**, A_1· **σσ. 160-1**, σχ. 4 & 7· **σ. 164**, A_{11}.
αφηγηματικές τεχνικές: σ. 24, $Γ_6$.
βωμός: σσ. 149-50, σχ. 3 & εικ. 8.
Γεωμετρική εποχή: σσ. 9-10, A_3 & σχ. 4.
Γη (όπως την αντιλαμβάνονταν οι ομηρικοί άνθρωποι): **σ. 101,** εικ. 4 (με τη λεζάντα της).
δημοκρατία (η βασική της αρχή): **σ. 23**, σχ. 15.
δόρυ (& ακόντιο): **σ. 26**, σχ. 2.
Δούρειος Ίππος: σ. 48, ä 300-15 & εικ. 7· **σσ. 86-7**, è 593-627, σχ. 6 & εικ. 4, 5, 6· **σ. 109**, ë 584-94 & εικ. 6.
εγκιβωτισμός: σ. 114, $Δ_2$.
εικόνα (& σκηνή): **σ. 30**, $Γ_5$.
ειρωνεία: σ. 38, $Γ_8$ (έννοια & λειτουργία)· **σ. 119**, $Γ_1$ (δραματική ειρωνεία)· **σ. 133**, σχ. 6 (τραγική ειρωνεία) & σχ. 8 (περιπαικτική ή σαρκαστική ειρωνεία).
εκατόμβη: σ. 21, α 29 και σχ. 2.
ενδυμασία: σ. 59, å 253 & σχ. 7 (ανδρική), å 254-6 & σχ. 8 (γυναικεία).
επαγγελματίες (της ομηρ. εποχής περιζήτητοι): **σ. 132**, σχ. 5.
επιβράδυνση: σ. 50, σχ. 7· **σ. 119**, $Γ_1$· **σ. 139**, σχ. 6.
επίθετα (χαρακτηριστικά – περιγραφικά): **σ. 24**, $Γ_8$.
επιφάνεια θεού: σ. 24, $Γ_5$· **σ. 116**, σχ. 3.
έπος – έπος ηρωικό: σ. 9, A_1.
ζωή (ως αξία): **σ. 108**, λ 547-50· **σ. 110,** Β΄.
θεϊκή επέμβαση: σ. 78, $Γ_1$ (ως μέσο προώθησης του μύθου)· **σσ. 160-1**, A_2β & σχ. 4, 7 (για επικύρωση της βασιλείας & επιβολή συμφιλίωσης και ειρήνης).
θεϊκός/θείος (ως προσδιορισμός): **σ. 19**, σχ. 11· **σ. 33**, σχ. 10.
θεοί ολύμπιοι: σ. 21, σχ. 3· **θεοί δαίμονες: σ. 136**, σχ. 1.
θυσία: σ. 98, σχ. 3.
ιδιοκτησία/η περιουσία του καθενός (στην ομηρική εποχή): **σ. 41**, σχ. 13.
in medias res: σ. 18, σχ. 9.
ικεσία – ικέτης: σ. 74, σχ. 4 – **σ. 70**, σχ. 5 (αντίστοιχα).
καύση νεκρού: σ. 101, σχ. 7.
κήρυκες: σ. 26, σχ. 5· **σ. 51**, σχ. 3.
κοσμήματα: σ. 133, σχ. 7 & εικ. 8, 9, 10.
κτερίσματα: σ. 35, σχ. 22.
κυκεώνας: σ. 100, σχ. 3.
κύκλια έπη/επικός κύκλος: σ. 9, A_2 & σχ, 2.
κύκλος/κυκλικό σχήμα: σ. 18, σχ. 8.
«Κυκλώπεια»: σ. 90, σχ. 1· **σ. 95**, Δ΄.
λεβέτι/λέβητας: σ. 27, σχ. 10· **σ. 30**, εικ. 15.
λύση από τον ακροατή: σ. 52, σχ. 6.
μάντης – μαντεία: σ. 33, á 222-8 & σχ. 11.
μήνες σεληνιακοί: σ. 139, σχ. 5.
μνηστήρες: σ. 23, á 104-5· **σσ. 26-43** (γενικά), σχ. 13 (στη σ. 41) & $Γ_4$ (στη σ. 43)· **σσ. 45-6**, A_1 & A_3· **σ. 52**, å 22-32· **σσ. 102-3**, ë 127-31· **σ. 121**, A_3· **σ. 133**, A_2· **σσ. 135-6**, A_2 & σχ. 1· **σσ. 141-51** (γενικά)· **σ. 158**, A_1.
«Μνηστηροφονία»: σ. 118, í 419 κ.ε. (σχέδιο Αθηνάς)· **σσ. 128-30**, ð 259 κ.ε. & Δ΄ (σχέδιο Οδυσσέα)· **σσ. 146-51** (εκτέλεση του σχεδίου).
μοίρα και ευθύνη του ανθρώπου: σ. 21, á 36-9 & σχ. 5.
μονόλογος (έννοια και λειτουργία): **σ. 67**, $Γ_1$.
Μούσα: σ. 18, á 1 & σχ. 3· **σ. 19**, B_1.
μύθοι αιτιολογικοί: σσ. 112-3, σχ. 2 & B_1· βλ. & **σσ. 105-6**, B_2.
Μυκηναϊκή εποχή: σ. 9, A_3 & σχ. 3.
μύθος – πλοκή: σ. 134, $Γ_6$.
«Νέκυια»: σ. 101, σχ. 5.
νέκταρ και αμβροσία: σ. 54, å 105 & σχ. 18.
νόστοι ηρώων του Τρωικού πολέμου: σ. 50, $Γ_6$.
νόστος: σ. 39, á 362-4 & σχ. 1 (πικρός των Αχαιών)· **σ. 115**, στην αρχή (νόστος εξωτερικός – εσωτερικός του Οδυσσέα.)
Νύμφες: **σ. 74**, æ 153-6 & σχ. 2.
Oäýóóåéá: **σ. 11**, A_5α & β (πηγές)· **σ. 12,** A_8 (θέματα & προβλήματα)· **σ. 13**, A_9 (χρονολογική σειρά των γεγονότων)· **σ. 14**, A_{10} (ημερολόγιο)· **σ. 15**, A_{11} (τα τρία μέρη της)· **σ. 21**, σχ. 5, **σσ. 150-51**, ÷ 441-4 & Δ΄, & **σ. 162**, $Γ_3$ (ηθική αρχή)· **σ. 88**, σχ. 11 (αντιπολεμικό έπος)· **σ. 163**, A_1 (περιεχόμενο & δομή)· **σ. 164**, A_{13} (ανθρωποκεντρικό έπος)· **σ. 164**, A_{14} (ανθρωπιστικό έπος).
ομηρικά έπη: σσ. 9-10, A_3 (& ιστορία)· **σσ. 11-2,** A_6 & σχ. 8, 9,10, & **σ. 16**, εικ. 10 (ενδείξεις για την αξία τους)· **σ. 12**, A_7 (καταγραφή & διαίρεση).
ομηρικό ζήτημα: σ 11, A_5.
παραλογή – παραλλαγή: σ. 156, B_1.
παρομοίωση διεξοδική (έννοια & λειτουργία): **σ. 67**, $Γ_3$.
περιπέτειες του Οδυσσέα: σ. 114, $Δ_3$ (με χρονολογική σειρά) και

$Δ_4$ (αναδιάταξη στην *Οäýóóåéá*).
πλαστή ιστορία (η πρώτη)**: σ. 116**, *í* 286-323.
πλοκή – μύθος: σ. 134, $Γ_6$.
πολιτική κατάσταση της Ιθάκης: σ. 43, $Γ_5$.
πολύτροπος: σ. 18, *á* 1 & σχ. 4.
ποταμοθεοί: σ. 69, σχ. 4· **σ. 72**, εικ. 8.
προίκα: σ. 75, σχ. 10.
προοικονομία: σ. 24, $Γ_7$.
προοίμιο: σ. 17, σχ. 1.
πρόσωπο ποιητικό/λογοτεχνικό: σ. 122, $Γ_2$.
ραψωδία *å* (ανακεφαλαίωση)**: σ. 72**, **Δ΄**.
ραψωδία *æ* (ο λειτουργικός της ρόλος)**: σ. 78**, **Δ΄**.
ραψωδία *ù* (ανακεφαλαίωση)**: σ. 162**, **Δ΄**.
ραψωδοί: σσ. 10-1, $Α_4$ &. εικ. 5· **σσ. 15-6**, $Β_5$.
σκηνή (& εικόνα)**: σ. 30**, $Γ_5$.
σκήπτρο/ραβδί: σ. 51, σχ. 3.
συνέλευση: βλ. *áãïñÜ*.
σύντροφοι του Οδυσσέα: σ. 18, *á* 6-11 & σχ. 7· **σσ. 90-8** (γενικά & το σχ. 6 στη σ. 98, ειδικότερα)· **σ. 100**, $Α_1$· **σ. 111**, $Α_1$.
σχεδία του Οδυσσέα (κατασκευή)**: σσ. 59-60**, *å* 268-89, σχ. 10-16 & εικόνες 8 στη σ. 60 & 12 στη σ. 62.
τέμενος: σ. 131, *ñ* 342 & σχ. 3.
«Τηλεμάχεια» (ο λειτουργικός της ρόλος)**: σ. 50**, **Δ΄**.
τρωικός κύκλος: σ. 9, $Α_2$.
τύμβος: σ. 34, *á* 265, σχ. 16 & εικ. 5.
τυπικά στοιχεία: σσ. 28-9, $Β_1$, α & β· **σ. 37**, $Β_1$· **σ. 74**, σχ. 1· **σ. 91**, σχ. 5.
υβριστής: σ. 50, $Γ_4$.
ύβρη - νέμεση - τίση: σ. 99, **Δ΄**.
υπηρέτες/υπηρέτριες: σ. 27, *á* 154-72 & σχ. 11· **σ. 39**, σχ. 3· **σ. 42**, *á* 477-87& σχ. 16·
υστεροφημία: σ. 36, σχ. 25· **σ. 101**, σχ. 7.
«Φαιακίδα»: σ. 73, $Α_1$· **σ. 114**, $Δ_1$ & $Δ_2$ (ως πλαίσιο των «Απολόγων»).
φιλοξενία: σσ. 28-9, $Β_1$ & $Β_2$ (εθιμοτυπία)· **σ. 33**, σχ. 7 (θεσμός)· **σσ. 79-89** (γενικά), **σ. 107**, *ë* 379-406, & **σ. 112**, $Α_2$ (διευρυμένη φιλοξενία των Φαιάκων προς τον Οδυσσέα).

III. Ευρετήριο κύριων ονομάτων και τοπωνυμίων της *Οδύσσειας* (επιλογή)

Για τις παραπομπές ισχύουν τα ίδια με το προηγούμενο Ευρετήριο.

Αγαμέμνονας: σ. 21, σχ. 4· **σ. 24**, $Γ_4$ (αντιστοιχίες με Οδυσσέα)· **σ. 50**, $Γ_6$,4· **σ. 102**, στην περίληψη· **σ. 105**, $Β_1$α· **σ. 158**, $Α_1$.
Αθηνά: σσ. 22-3, *á* 52-108· **σσ. 26-7**, *á* 109 κ.ε. & σχ. 6· **σσ. 32-6**, *á* 174 κ.ε. & σχ. 1· **σσ. 45-6**, $Α_1$ & $Α_2$· **σσ. 51-2**, *å* 5-32 & εικ. 2· **σσ. 68-71**, *å* 421 κ.ε. Στο εξής η παρουσία της Αθηνάς (με εξαίρεση τις ραψ. *é*, *ê*, *ë*, *ì*) είναι συχνή: φροντίζει τον Οδυσσέα, τον Τηλέμαχο, την Πηνελόπη, τον Λαέρτη και στο τέλος επιβάλλει συμφιλίωση ανάμεσα στον Οδυσσέα και στους Ιθακήσιους.
Αίαντας ο Λοκρός: σ. 49, $Β_1$ & εικ. 9· **σ. 50**, $Γ_6$,3.
Αίαντας ο Τελαμώνιος: σ. 50, $Γ_6$,1· **σ. 102**, σχ. 8.
Αίγισθος: σ. 21, *á* **33-51 &** σχ. 4.
Αιθίοπες: σ. 21, *á* 26-7 & σχ. 1.
Αίολος: σ. 100, $Α_1$, εικ. 1 & σχ. 1· **σ. 155**, *ø* 350-4.
Αλκίνοος: σσ. 80-9 (γενικά)· **σ 107**, *ë* 391-424· **σ. 112**, $Α_2$.
Αμφίνομος: σ. 121, $Α_3$ & σχ. 6· **σ. 133**, $Α_2$.
Αντίκλεια: σσ. 103-5, *ë* 168-249 & σχ. 14.
Αντίνοος: σ. 41, *á* 427-31· **σσ. 45-6**, $Α_1$ & $Α_3$· **σ. 121**, $Α_3$ & σχ. 6· **σσ. 132-3**, στις περιλήψεις & σχ. 7· **σσ. 141-2**, $Α_1$ & *ö* 307-46· **σσ. 146-7**, $Α_1$ & ÷ 10-19.
Απόλλωνας: σ. 75, σχ. 11· **σ. 104**, σχ. 12· **σσ. 141-2**, $Α_1$ & *ö* 371.
Άργος – αργίτικος: σ. 22, σχ. 10· **σ. 39**, σχ. 5.
Άργος (ο σκύλος)**: σσ. 131-2**, *ñ* 331-76 & σχ. 2 & 4.
Αρήτη: σ. 79, $Α_1$ & σχ. 1· **σ. 107**, *ë* 378-85.
Άρπυιες: σ. 34, *á* 267 & σχ. 17.
Άρτεμη: σ. 75, σχ. 11· **σ. 104**, *ë* 190-91 & σχ. 12.
Άτλαντας: σ. 22, *á* 61-3 & σχ. 9.
Ατρείδες: σ. 63, σχ. 2· **Ατρείδης: σ. 21**, σχ. 6.
Αυγή: σ. 51, εικ. 1 & σχ. 1 & 2· **σ. 55**, $Β_1$ & εικ. 7· **σ. 59**, σχ. 6· **σ. 68**, *å* 430-31 & εικ. 1.
Αχαιοί – Αργείοι – Δαναοί: σ. 23, σχ. 18.
Αχέροντας: σ. 101, $Α_2$.
Αχιλλέας: σ. 50, $Γ_6$,1· **σ. 102**, σχ. 8· **σσ. 108-10**, *ë* 522-604, σχ. 2, 5, 6 & Β΄· **σ. 158**, $Α_1$.
Δηίφοβος: σ. 86, σχ. 9.

Δήλος: σ. 75, σχ. 11.
Δημόδοκος: σσ. 79-80, A_2, è 102 κ.ε. & σχ. 3· **σσ. 85-7**, è 569 κ.ε. & σχ. 5.
Δίας: σσ. 21-3, á 31 κ.ε. & σχ. 5, 8, 12· **σ. 33**, σχ. 7· **σσ. 51-2**, å 3-49 & σχ. 2 & 9· **σ. 55**, å 147-8 & σχ. 26· **σ. 74**, σχ. 4· **σσ. 91-2**, σχ. 6 & 8· **σσ. 97-8**, é 613-8 & σχ. 4· **σ. 111**, A_1· **σσ. 135-6**, A_2 & εικ. 3· **σ. 158**, A_1· **σσ. 160-1**, ù 501 κ.ε. & σχ. 4.
Δουλίχιο: σ. 34, á 273 & σχ. 18.
Ειδοθέα: σ. 77, Β΄.
Ελένη: σσ. 45-8, σχ. 2, A_3, A_4 & σχ. 4· **σ. 86**, σχ. 9.
Ελλάδα: σ. 39, á 382 & σχ. 5· **σ. 108**, σχ. 3.
Ελπήνορας: σ. 100-101, A_1, A_2 και σχ. 7.
Επειός: σ. 86, è 593-4 & σχ. 6· **σ. 109**, λ 584-5.
Ερμής : σ. 21, á 44 & σχ. 7· **σσ. 51-5**, A_1, å 33-165, σχ. 10 & εικ. 3, 4· **σ. 158**, A_1.
Εύμαιος: σσ. 120-21, A_1, A_2, A_3· **σσ. 123-5**, ð 1 κ.ε. & σχ. 1 & 3· **σσ. 131-2**, A_1· **σ. 141**, A_1· **σ. 143**, ö 394-415· **σ. 146**, A_1· **σ. 158**, A_1.
Ευρύαλος: σ. 81, è 190-96· **σ. 84**, Β΄.
Ευρύκλεια: σ. 42, á 477 κ.ε. & σχ. 16· **σ. 135**, A_1 & A_2· **σ. 141**, A_1· **σ. 146**, A_1· **σ. 150**, ÷ 434-6· **σσ. 152-3**, A_1 & ø 195-202.
Ευρύλοχος: σ. 100, A_1· **σ. 111**, A_1.
Ευρύμαχος: σ. 41, á 445-60· **σ. 121** A_3 & σχ. 6· **σ. 133**, A_2 & σχ. 7· **σ. 136**, õ 389-94· **σσ. 141-2**, A_1 & ö 353-66· **σσ. 146-8**, A_1 & ÷ 48-91.
Ζάκυνθος: σ. 34, á 273.
Ήλιος: σ. 18, á 10-11· **σ. 102**, ë 120-21· **σ. 111**, A_1 & εικ. 4· **σ. 155**, ø 365-9.
Θεοκλύμενος: σ. 120, A_2· **σ. 131**, A_1 & σχ. 1· **σ. 136**, õ 379 κ.ε.
Θρινακία: σ. 102, ë 119· **σ. 111**, A_1.
Ιδομενέας: σ. 50, $Γ_6$,2· **σ. 116**, í 289 & σχ. 1.
Ιθάκη: σ. 4, χάρτης της Ιθάκης· **σ. 34**, á 274 & σχ. 18· **σ. 88**, é 22-31· **σσ. 117-8**, í 390-97· & συχνές άλλες αναφορές.
Ινώ/Λευκοθέη: σ. 64, å 367-87 & σχ. 3.
Ίρος: σ. 133, A_2.
Καλυψώ: σ. 18, á 16-9· **σσ. 51-5**, A_1, A_2 & å 6 κ.ε.· **σσ. 57-61**, å 165 κ.ε.· **σ. 79**, A_1· **σ. 100**, σχ. 4· **σ. 156**, ø 370-5.
Κεφαλλονίτες: σ. 160, ù 376-7 & σχ. 3.
Κίκονες: σ. 90, A_1· **σ. 155**, ø 347.
Κίρκη: σ. 100, A_1 & σχ. 4· **σ. 111**, A_1· **σ. 155**, ø 358.
Κρονίδης: σ. 22, á 53 & σχ. 8.
Κρόνος: σ. 144, ö 452 & σχ. 4.
Κύκλωπας: βλ. Πολύφημος.
Κύκλωπες: σ. 90, A_1· **σσ. 93-4**, é 445-60.
Λαοδάμας: σσ. 81-2, è 157-84 & 247-8.
Λαέρτης: σ. 33, á 208-11 & σχ. 8· **σ. 104**, ë 208-18· **σσ. 158-61**, A_1, A_2α & ù 544 κ.ε.
Λαιστρυγόνες: σ. 100, A_1 και εικ. 2· **σ. 155**, ø 355-7.
Ληώδης: σ. 148, ÷ 329-45.
Λωτοφάγοι: σ. 90, A_1· **σ. 155**, ø 348.
Μέδοντας: σ. 47, A_3· **σ. 121**, A_3 & σχ. 5· **σ. 149**, ÷ 379-407 & σχ. 2· **σ. 158**, A_1.
Μελάνθιος: σ. 132 (στην περίληψη)· **σ. 146**, A_1.
Μελανθώ: σ. 133, A_2.
Μενέλαος: σ. 29, $Β_1$β· **σσ. 45-50** (συχνές αναφορές· βλ. κυρίως το σχ. 2 στη σ. 45, τον λόγο του στη σ. 48 & το $Γ_6$,5 στη σ. 50).
Μέντορας: σ. 28, σχ. 13· **σσ. 45-6**, A_1 & A_2.
Μυρμιδόνες: σ. 108, ë 554 & σχ. 2.
Ναυσικά: σσ. 73-8 (γενικά· βλ. κυρίως το σχ. 1 στη σ. 74 & το **Δ΄** στη σ. 78)· **σ. 85**, è 553-66, εικ. 2 & σχ. 3.
Νεοπτόλεμος: σ. 50, $Γ_6$,2· **σσ. 108-9**, ë 551-2, 566-600, σχ. 5 & εικ. 4, 5.
Νέστορας: σ. 28, $Β_1$α & σχ. 14· **σ. 35**, á 315· **σσ. 45-6**, σχ. 1 & A_2· **σ. 50**, $Γ_6$,2.
Νήιο: σ. 33, á 206 & σχ. 6.
Νήριτο: σ. 88, é 23 (βλ. τον χάρτη της Ιθάκης στη σ. 4).
Οδυσσέας: σ. 10, A_3 (τι εκπροσωπεί)· **σσ. 18-9**, á 1-25, σχ. 4, 5, 6, 11, 12 & εικ. 3 & 5 (ηθογράφηση)· ακολουθούν συχνές αναφορές μέχρι και τη ραψωδία ä και συνεχής παρουσία από την å ως το τέλος.
Όλυμπος: σ. 25, εικ. 6· **σ. 26**, *α* 115.
Όμηρος: σ. 11, η τελευταία παράγραφος του A_4· **σ. 75**, σχ. 11.
Ορέστης: σ. 21 á 46-8· **σ. 36**, *α* 331-3.
Πηλέας: σσ. 108-10 (αναφορές στο κείμενο και στα σχόλια).
Πηνελόπη (άμεση παρουσία)**: σσ. 39-40**, á 365-406· **σ. 47**, οι τελευταίες αράδες του A_3· **σ. 121**, A_3· **σσ. 132-3**, A_1 (η τελευταία παράγραφος) & A_2· **σ. 135**, A_1 & A_2· **σσ. 137-40,** ô 112 κ.ε.· **σσ. 141-3**, A_1 & ö 344-89· **σσ. 152-5**, A_1 & ø 92 κ.ε. (& συχνές έμμεσες αναφορές).
Πλούτωνας: σ. 22, σχ. 8· **σ. 101**, A_2.
Πολύφημος (Κύκλωπας)**: σσ. 90-99** (γενικά & ιδιαίτερα το σχ. 2 της σ. 97)· **σ. 155**, ø 348-50.
Ποσειδώνας: σ. 19, á 23-5 & σχ. 12· **σσ. 21-3**, á 26-30, 79-92 & σχ. 8 & 13· **σσ. 63-5**, å 311 κ.ε.· **σ. 87**, è 680-88· **σ. 97**, é 576-97· **σ. 103**, ë 140-44 & σχ. 9· **σ.112**, A_2.
Πρωτέας-πρωτεϊκός: σ. 48, σχ. 6· **σ. 77**, Β΄, ä 388-94.
Πύλος: σ. 23, á 106-7· **σ. 35**, á 315· **σσ. 45-6**, A_1 & A_2· **σ. 52**, *ε* 24.
Σάμη: σ. 34, á 273 & σχ. 18.
Σειρήνες: σ. 111, A_1· **σ. 155**, ø 363.
Σκύλλα: σ. 111, A_1· **σ. 155**, ø 364.

Σπάρτη/Λακεδαίμονα: σ. 23, ά 106· **σ. 35**, ά 316· **σσ. 45-6**, A_1 & A_3· **σ. 52**, å 24.
Στύγα: σ. 58, å 204 & σχ. 4.
Συμπληγάδες Πέτρες: σ. 111, A_1· **σ. 155**, ø 363-4.
Σχερία: σ. 52, å 39· **σ. 112**, σχ. 1.
Τειρεσίας: σσ. 101-3, A_3 & λ 99-167.
Τηλέμαχος: σσ. 26-9, Α΄, ά 127-53, B_1α & β· **σσ. 32-6**, Α΄, ά 174 κ.ε.· **σσ. 39-42**, Α΄, ά 384 κ.ε., σχ. 7 & Β΄· **σσ. 45-7**, A_1, A_2, A_3· **σ. 50**, **Δ΄δ· σ. 104**, ë 205-6· **σσ. 120-21**, A_2 & σχ. 2, A_3 & σχ. 3· **σσ. 123-9**: συνάντηση με τον Οδυσσέα, αναγνώριση και συνεργασία στο εξής ως το τέλος.
Τιθωνός: σ. 51, å 1 & σχ. 2· **σ. 55**, B_1.
Τροία: σ. 18, ά 2-3 και σχ. 5.
Φαίακες: σσ. 51-2, A_1, å 39-42 & σχ. 8· **σ. 64**, å 378-80· **σσ. 73-89** (γενικά)· **σ. 107**, ë 376 κ.ε.· **σ. 112** A_2· **σ. 156**, ø 376-9.
Φήμιος: σ. 27, ά 171-3 & σχ. 12· **σ. 39**, ά 361 κ.ε.· **σσ. 149-50**, ÷ 350-57 &. σχ. 2.
Φθία: σ. 108, ë 555 & σχ. 3.
Χάρυβδη: σσ. 111-2, A_1· **σ. 155**, ø 364.
Ωγυγία: σ. 23, ά 97-100· **σ. 156**, ø 370-75.

Η «Αθηνά του Βαρβακείου». Ρωμαϊκό αντίγραφο της χρυσελεφάντινης Αθηνάς του Φειδία. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Ακρόπολη, Τα Μνημεία και το Μουσείο (Γ. Παπαθανασοπούλου), εκδ. Κρήνη, Αθήνα 1979.
Αρχαία αγγεία (Μ.Τιβέριος), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1996.
Αρχαία νομίσματα (Μ. Οικονομίδου), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1996.
Δελφοί (Σόνιας di Neuhof), εκδ. Απόλλων, Αθήνα ^{2}1977.
Εγκυκλοπαίδεια Δομή, Αθήνα 2002-5.
Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1980.
Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «Ηλίου», Αθήναι.
Εθνικό Μουσείο, Γενικός Οδηγός (Σ. Καρούζου), Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1979.
Ελληνική Μυθολογία (οι τόμοι 1, 2, 3, 5), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986-87.
Η Αρχαία Ελλάδα του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα (Ι. Κριτσέλη-Προβίδη), εκδ. Σχήμα και χρώμα, Αθήνα 1995.
Η Μυθολογία των Ελλήνων (Σ. Σφυρόερα, τ. 2), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006.
Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, τ. 2,3,4,5,6,7), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005-6.
Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (οι τόμοι Α΄, Β΄, Γ΄$_1$, Γ΄$_2$), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1970-72.
Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000 (οι τόμοι 4 και 7), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.
Ιστορία των αρχαίων χρόνων ως το 30 π.Χ. (για την Α΄τάξη του Γυμνασίου), ΟΕΔΒ, Αθήνα 1993.
Κρήτη: Κνωσός – Φαιστός – Μάλια – Γουρνιά – Ζάκρος – Αρχάνες – Γόρτυνα – ΑγίαΤριάδα – Κριτσά – Τοπλού – Σπιναλόγγα και το Μουσείο Ηρακλείου (Σ. Λογιάδου-Πλάτωνος και Ν. Μαρινάτου), εκδ. Δ.&Ι. Μαθιουλάκης, Αθήνα.
Μεγάλα Μουσεία (πολύτομη σειρά), Πήγασος εκδοτική Α.Ε., Αθήνα 2006-7.
Με τους ήρωες του Ομήρου (εικονογράφηση Ζ. και Ά. Γκράχαμ Τζόνστον), εκδ. Σιδέρη, Αθήνα 1965.
Μυθολογία Larousse, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
Μυκήνες – Επίδαυρος – Τίρυνθα – Ναύπλιο – Άργος – Ασίνη – Λέρνα – Τροιζηνία (Ν. Παπαχατζής), εκδ. Κλειώ, Αθήνα 1978.
Οδύσσεια Κεφαλλονιάς-Ιθάκης /1999 (περιοδικό), εκδ. Ευρ. Λειβαδά-Ντούκα, Αργοστόλι/Κεφαλλονιά.
Οι Έλληνες Ζωγράφοι (στη σειρά «Καλλιτεχνική Βιβλιοθήκη», τ. 4), εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1976.
Οι μεγάλοι Έλληνες ζωγράφοι (πολύτομη σειρά: «Πινακοθήκη του Νέου Ελληνισμού»), εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2006-7.
Όμηρος και Οδυσσέας, εκδ. Σπ. Δενδρινός, Αθήνα 1991.
Ομήρου Ιλιάδα (μτφρ. Καζαντζάκη – Κακριδή, τ. 2), ΟΕΔΒ, Αθήνα 1994.
Ομήρου *Οδύσσεια* 1. (Γ. Ιγνατιάδης – Λ. Κακουλίδης – Απ. Χαραλαμπίδης), ΟΕΔΒ, Αθήνα 2000.
Ομήρου *Οδύσσεια* 2. Βιβλίο του καθηγητή (Γ. Ιγνατιάδης – Λ. Κακουλίδης – Απ. Χαραλαμπίδης), ΟΕΔΒ, Αθήνα 2000.
(Από τα δύο παραπάνω βιβλία δανειζόμαστε εικόνες των: A. Bourdelle, Φ. Δημητριάδη, L. Doucet, J. Flaxman, M. Klinger, Fr. Leighton, G. Moreau, Αρν. Μπέκλιν, Th. van Thulden, P. Tibaldi, J. Waterhouse).
Ομήρου *Οδύσσεια* 3 (διασκευή Π. Στρατίκη, εικόνες L. Maraja), εκδ. Στρατίκη.
Ομήρου «Οδύσσεια». Κείμενο και ερμηνευτικό υπόμνημα (ο Γ΄τόμος), εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2005.
Στα χνάρια του Ομήρου, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2003.
Τα ομηρικά ποιήματα και η εποχή τους (M. & C.H.B. Quennell), Αθήνα 1965.
The Sarcophaghus of Palaipafos (P. Flourentzos), Nicosia 2007. –Ευχαριστούμε τον Διευθυντή του Τμήματος Αρχαιοτήτων Λευκωσίας, κ. Π. Φλουρέντζο, για την άδεια δημοσίευσης αυτής της παράστασης.

Εξώφυλλα ομηρικών βιβλίων του Δ.Ν. Μαρωνίτη, κ.ά.
Σελίδες εφημερίδων με σχετικά θέματα.
Κάρτες σχετικές.

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α′).

ΒΙΒΛΙΟΣΗΜΟ

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.